

HØIFJELLSKOMMISJONENS KJENNELSER

AV 13DE JULI 1934

EFTER HØIFJELLSLOVEN AV 8DE AUGUST 1908 § 2a

i

9DE GRENSEOPGANGSFELT
OG
10DE GRENSEOPGANGSFELT

OSLO
GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI
1934

Innholdsfortegnelse.

	Side
Rettsmote 13. juli 1934.	1
9de grenseoppgangsfelt.	
I. Innledning. Storskiftet i Tolga. Felttildeling. Almindelige bemerkninger om Tolgafeltene og om Østerdalsfeltene i det hele	2
II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser. Kartmateriale. Inndelingsgrense spørsmål	5
III. Almindelig oversikt over feltets område. Rettsforholdene i de strekninger som støter til feltet	7
IV. Partene og deres påstander	10
V. Trekk av Tolgas historie.	
1. Bosetningen. Eiendomsforholdene i de bebyggede strøk	11
2. Skogen	15
3. Fjelltraktene	22
VI. Historiske opplysninger om almeningsforhold i Østerdalen i det 17de, 18de og 19de århundre. Særlig om embedsmessige uttalelser og forføininger	26
VII. Engeslåtter og engeslåtteavgifter, bygsling av slåtter. Historiske opplysninger	36
VIII. Vingelens fjelltrakter.	
1. Almindelige opplysninger	43
2. Magnilsjøtrakten	48
3. Busjødalen og Gjeras dal	52
4. Londalen og Orvildalen med omgivelser. (Bratthøa ikke medregnet)	55
5. Bratthøa og Bratthødalen	59
IX. Langsfjellet med omgivelser	61
X. Os (Dalsbygdens) og Galågrendens fjelltrakter.	
1. Almindelige opplysninger	64
2. Vangrøftdalen med omgivelser	73
3. Dalbusjøtrakten	79
4. Kjurudalen	81
5. Traktene øst for Kjurudalen	86
XI. Prosedyren	89
XII. Høifjellskommisjonens bemerkninger	110
XIII. Konklusjon	149

10de grenseoppgangsfelt.

I. Innledning. Landbruksdepartementets saksanlegg mot F. Egeberg m. fl. Felttildeling	150
II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser. Kartmateriale. Inndelingsgrense spørsmål	150
III. Oversikt over feltets område. Kommisjonens befaringer	152
IV. Partene og deres påstander	156
V. Almindelig opplysningsstoff. Henvisning til fremstillingen i 9de felt	157
VI. Bjørkkjeltrakten. Traktene omkring Sletthøa og nordover mot bygden i Tolga.	
1. Bjørkkjeltrakten	162
2. Traktene omkring Sletthøa og nordover mot bygden i Tolga	166
VII. Spekedalstrakten med tilgrensende strøk i Klettdalen, Rausjødalen og Storbekkiatet.	
1. Spekedalstrakten	175
2. Klettdalen	183
3. Rausjødalen	188
4. Storbekkiatet	192
VIII. Hodalens og Holøydalens fjell	194
IX. Prosedyren	200
X. Høifjellskommisjonens bemerkninger	211
XI. Konklusjon	218

Forkortelser.

T. R.: Høifjellskommisjonens trykte rettsbøker i 9de og 10de felt.

E. dok.: Dokumenter i sak Landbruksdepartementet mot F. Egeberg (fremlagt i 10de felt som dok.nr. 87).

År 1934 den 13. juli holdt kommisjonen rettsmøte på Hjerkinns høifjellshotell. Til stede var: formannen Grette, kommisjonens tidligere formann fylkesmann Ihlen, som ved kgl. res. av 5. januar 1934 er bemyndiget til å delta i behandlingen og påkjennelsen av 9de og 10de felt, gårdbrukerne Reimers og Øygarden og inspektør Sverdrup. Den siste er varmann for gårdbruker Bjøntegaard, som er ugild i de nevnte felter.

Behandlet blev:

9de felt.

Formannen fremla et av samtlige medlemmer vedtatt og idag underskrevet utkast til kjennelse etter høifjellslovens § 2 a. Det fremgår av dette utkast at spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder forutsettes utsatt til senere avgjørelse, mens forretningen forøvrig påkjennes.

Erakttet: Forretningen optas til påkjennelse, undtagen forsåvidt angår spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder.

Overensstemmende med den i det fremlagte utkast inntatte konklusjon blev enstemmig kjennelse avsagt.

Den ikke påkjente del av forretningen blev derefter utsatt til rettsmøte på kommisjonens kontor i Oslo torsdag den 4. oktober kl. 12.

10de felt.

Da kommisjonens gjennomgåelse av forretningen nu er avsluttet, eraktes: Forretningen optas til påkjennelse.

Formannen fremla et av samtlige medlemmer vedtatt og idag underskrevet utkast til kjennelse etter høifjellslovens § 2 a.

Overensstemmende med den i utkastet inntatte konklusjon blev enstemmig kjennelse avsagt.

Retten hevet.

Sverre Grette.

Alfred Ihlen.

Otto Reimers.

Aslak Øygarden.

S. Sverdrup.

Kjennelse i 9de grenseopgangsfelt.

I. Innledning.

Storskiftet i Tolga. Felttildeling. Almendelige bemerkninger om Tolgafeltene og om Østerdalsfeltene i det hele.

Ved kgl. resolusjon av 14. oktober 1893 blev i henhold til utskiftningsloven av 13. mars 1882 § 104 nedsatt en storskiftekommissjon som skulde foreta utskiftning av «et utmarkssameie» på Glommas vestsida i Tolga med tilgrensende herreder i Hedmark fylke (dok. 77 side 5). Den 24. september 1906 blev storskiftet sluttet «med forbehold av det endnu gjenstående grenseopgangs- og opmerkingsarbeide» (dok. 77 s. 16). Under skiftets gang var det reist spørsmål om hvorvidt staten hadde eiendomsrett til nogen del av det område som var tatt under utskiftning. Storskiftekommissjonen traff imidlertid ikke nogen avgjørelse av dette spørsmål, og Landbruksdepartementet påanket av denne grunn forretningen til Høiesterett. Ved Høiesteretts dom av 27. juli 1912 blev utskiftningsforretningen kjent uefterrettelig fordi utskiftningsretten ikke hadde truffet avgjørelse av spørsmålet om statens eiendomsrett (dok. 78 og Rettst. 1912 s. 828). I september 1913 trådte så Storskiftekommissjonen påny sammen (dok. 31), og i rettsmøte den 1. mai 1916 (dok. 32) nedla staten en almindelig påstand om «at statsalmenningen begynner der hvor bygdens hjemraster motstøter». Denne påstand blev senere nærmere utformet (dok. 33), idet staten lot fremlegge et kart med en foreløbig inntegnet almenningsgrense (dok. 115) og en nærmere beskrivelse av almenningsgrensen (dok. 116). Likeoverfor statens almenningspåstand blev det fra de privatinteressertes side gjort gjeldende at hele det område som ligger innenfor Tolga på vestsiden av Glomma er i privat eie.

Før nogen avgjørelse var truffet av Storskiftekommissjonen i den tvist som således forelå mellom staten og de private, blev høifjellsstrekningene innenfor det område det her gjelder tildelt Høifjellskommissjonen som et nytt grenseopgangsfelt. Ved Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 (dok. 1) blev nemlig kommissjonen tildelt som nytt felt — 9de felt — «høifjellsstrekningene innen den del av Tolgen herred som ligger på Glommens vestsida». Som følge herav blev ved Storskiftekommissjonens kjennelse av 2. juli 1917 (dok. 123) den tvist som var satt i gang for Storskiftekommissjonen hevet og overført til behandling ved Høifjellskommissjonen i henhold til § 7 i høifjellsloven av 8. august 1908, jfr. lov nr. 3 av 4. mai 1917. I påvente av Høifjellskommissjonens avgjørelse har behandlingen av storskiftet senere vært stillet i bero.

Som allerede nevnt omfatter 9de grenseopgangsfelt høifjellsstrekningene i den del av Tolga herred — eller nu Tolga og Os herreder, jfr. nedenfor — som ligger på vestsiden av Glomma. Om nordgrensen for feltet blev det ved felttildelingen uttrykkelig bestemt at den skulde gå efter fylkesgrensen, således som denne var avsatt på de senest utgitte fylkeskarter. Ved denne formulering er gitt uttrykk for at feltet også omfatter en strekning som ved kgl. res. av 26. januar 1917 var besluttet overført fra Tolga herred i Hedmark til Røros herred (nu Røros landsogns herred) i Sør-Trøndelag fylke, men uten at den nye grense endnu var avlagt på det fylkeskart som forelå da feltgrensen blev bestemt i juni 1917 (jfr. dok. 200—201). Det strøk som var overført til Røros ved den nevnte resolusjon var på vestsiden av Glomma Galågrenden og en del av fjellet innenfor — nordvest for — denne grend, og fjellstrekningene i dette område ligger altså innenfor feltet (jfr. det som dok. 15 fremlagte kart hvor feltgrensen er inntegnet, og kartene dok. 292 og 294 som viser den nye fylkesgrense).

Hvad feltgrensen forøvrig angår, gjør man opmerksom på at nordvestgrensen for Os og Tolga (Tolga prestegjeld) fra Forelhogna til Rundhøgda (Nordre Gjersjøhøgda) er avlagt noget forskjellig på fylkeskartet og vedkommende rektangelkarter, og at dette var tilfellet også i 1917 da feltet blev tildelt kommisjonen. Efter den foreliggende bestemmelse om felttildelingen er det imidlertid fylkeskartets grense som er bestemmende for feltgrensen, jfr. også den innkallelse som er utferdiget (se bl. a. dok. 2). Spørsmålet om feltets utstrekning i dette grensestrøk er forøvrig bare et spørsmål om hvordan grensen mellom 9de felt og det tilstøtende 8de felt skal ansees bestemt.

Som før nevnt omfatter feltet efter Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 høifjellsstrekningene i Tolga og Os på vestsiden av Glomma. I anledning av den utformning som på denne måte var gitt av kommisjonens mandat tok statens advokat i sitt deduksjonsinnlegg av 31. januar 1921 (dok. 84) til orde for en endring i den oprinnelige bestemmelse om felttildelingen, idet han bl. a. uttalte:

«Som allerede nevnt omfatter det heromhandlede felt «høifjellsstrekningene innen den del av Tolgen, som ligger på Glommens vestside». Såvel av rektangelkartet som av de i Høifjellskommisjonens rettsbok for 1918 p. 22—27 inntatte befaringsbeskrivelser vil det imidlertid sees, at der innen den nevnte del av Tolgen ikke finnes særlig store sammenhengende partier av egentlig høifjell, idet der både i Kjurudalen, Vangrøftdalen (med Tverelvdalen og Snuddalen), Londalen og Magnildalen finnes løvskog meget langt op mot feltets yttergrenser i nord og vest og nokså høit opover dalsidene. Det offentliges påstand innskrenker sig da heller ikke til høifjellet alene, men omfatter også endel av de i høifjellet innskytende skogklædte dale. Med den foran nevnte begrensning i Høifjellskommisjonens mandat skulde denne imidlertid ikke ha kompetanse til i sin helhet å pådømme en så omfattende påstand, hvad der klarligvis vil være meget uheldig. Jeg tør derfor henstille til den ærede kommisjon å få denne formelle vanskelighet fjernet ved å søke feltet utvidet til å omfatte hele det område av Tolgen herred, som ligger på Glommens vestside».

Overensstemmende med hvad der således var bragt i forslag av statens advokat, henstillet kommisjonen i skrivelse til Justisdepartementet av 8. april 1921 (dok. 200) at ny felttildeling måtte bli utferdiget, og at denne måtte bli avfattet «således at enhver tvil utelukkes om kommisjonens kompetanse til å treffe avgjørelse angående statens påstand i dens fulle utstrekning». I skrivelse av 31. mai 1921 (dok. 201) meddelte derefter Justisdepartementet at departementet overensstemmende med en fra Landbruksdepartementet innhentet uttalelse hadde bestemt at 9de grenseoppgangfelt skulde omfatte «den på Glommas vestside liggende del av Tolga herred» og den på samme side av Glomma liggende strekning som ved kgl. res. av 26. januar 1917 var overført fra Tolga til Røros herred.

I skrivelse til Justisdepartementet av 11. juli 1923 (dok. 202) meddelte kommisjonen imidlertid at den efter en inngående drøftelse av spørsmålet om utstrekningen av kommisjonens kompetanse efter høifjellsloven var kommet til det resultat at forutsetningen for dens tidligere henvendelse til departementet om utvidelse av feltet sviktet. Herom blev det i skrivelsen bl. a. uttalt:

«Kommisjonens opfatning er den, at uttrykket «høifjellsstrekningene» i den oprinnelige felttildeling av 9. juni 1917 for 9de felt ikke begrenser kommisjonens stedlige kompetanse innen den del av Tolga, som ligger på Glommas vestside, videre enn det følger av selve loven, og at derfor sløfningen av ordet «høifjellsstrekningene» ikke vil kunne gi kommisjonen videregående kompetanse enn den allerede har.

Skulde høifjellsloven kunne forståes så, at ordningen av rettsforholdene med hensyn til almenningsgrunn, som ikke tillike kan karakteriseres som høifjellsgrunn, faller inn under kommisjonens virksomhet, vilde dens domsmyndighet bli langt videre enn man på noget hold under lovens tilblivelse har tenkt sig. Alene for 3die til og med 9de felt er ved felttildelingen uttrykkelig nevnt, at den gjelder «høifjellsstrekningene» eller «høifjellet» innen vedkommende områder, mens 1ste og 2net felt samt 10de til og med 19de felt er tildelt uten

sådan tilføielse og efter grenselinjer, som omfatter bygdeområder like ned til dalbunnen og sjøen og omslutter i enkelte felter bl. a. skogalmenninger under statens forvaltning. I denne siste gruppe av felter vilde kommisjonen således — om den efter høifjellsloven antokes å ha myndighet med hensyn til annet enn høifjellsgrunn — allerede nu være tillagt også den oppgave å avgrense efter lovens § 2 a statens skogalmenninger mot tilstøtende private grunneiendommer på alle kanter og være den kompetente domstol i saker efter lovens § 2 b jfr. § 7 vedkommende statens skogalmenninger. Men den opfatning av sin oppgave i disse felter har kommisjonen ikke hatt og man antar, at heller ikke de interesserte i feltene — ialfall ikke de privatinteresserte — eller de ordinære underdommere (jfr. lovens § 7) har forstått loven og innkallelsene til grenseoppgangsforretninger i feltene på den måte.

Kommisjonen vil her intet uttale om, hvor langt nedover i terrenget dens myndighet kan antages å strekke sig efter den av kommisjonen foran hevdede generelle forståelse av høifjellsloven. Det må bli gjenstand for konkret bedømmelse og rettslig avgjørelse i hvert enkelt tilfelle, hvor spørsmålet måtte opstå. Dette gjelder spesielt også 9de felt, for hvis vedkommende man heller ikke vil ha uttalt noget om kommisjonens kompetanse efter loven og den opprinnelige felttildeling innenfor de strekninger, som omfattes av statens påstand.

Som svar på denne henvendelse fra kommisjonen uttalte Justisdepartementet i skrivelse av 29. februar 1924 (dok. 203) at departementet efter nærmere overveielse ikke fant grunn til å fastholde den utvidelse av feltet som var bestemt ved skrivelsen av 31. mai 1921.

Ved bedømmelsen av spørsmålet om høifjellet innenfor det område det her gjelder, er statsalmenning eller ikke, er det nødvendig å ha for øie at det samme spørsmål foreligger for Høifjellskommisjonen til avgjørelse også for andre fjellstrekninger i Østerdalen enn vestfjellet i Tolga (og Os). Hvad Tolgas østfjell angår, har kommisjonen ved Justisdepartementets skrivelse av 17. april 1920 her fått tildelt et særskilt felt, 10de grenseoppgangsfelt. Dette felt omfatter de fjellstrekninger på østsiden av Glomma som ligger mellom Hodalen, Holøydalen og Orvdalen i nordøst og øst, Spekedalen i syd, Brydalen og Gammeldalen i vest og Glommas hoveddalføre i nordvest og nord. Feltet ligger for den største del i Tolga herred, men går også inn i Tynset og Øvre Rendal herreder.

I fjellstrekningene vest for Glomma er et 8de grenseoppgangsfelt tildelt kommisjonen ved Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 (og senere bestemmelser om utvidelse av det opprinnelige felt). Dette felt som også går inn i Opland og Sør-Trøndelag fylker, omfatter i Østerdalen — hvor feltets østgrense faller sammen med vestgrensen for 9de felt — høifjellsstrekningene i følgende herreder: Kvikne, Foldal (det som ligger nordenfor veien gjennom Foldalen og det som ligger østenfor veien fra Foldal kirke gjennom Atnedalen — den øvrige del av Foldal er lagt til 11te felt, ett av Gudbrandsdalsfeltene), Tynset og Alvdal på vestsiden av Glomma. Feltet omfatter også deler av Sollia, Stor-Elvdal og Øvre Rendal herreder. Av praktiske grunner er feltet behandlet i flere særskilte forretninger som for Østerdalens vedkommende er følgende: 3dje tillegg til 8de felt (omfattende høifjellet mellom Foldalen, veien fra Foldals kirke til Strømbuen, Atnedalen, Sollia, Hanestadgrend og Alvdal), Kviknes østfjell (Kvikne herred østenfor og nordenfor hovedveien), Kviknes vestfjell (Kvikne herred vestenfor og sønnenfor hovedveien), Tynsetforretningen (den til feltet hørende del av Tynset herred og den til feltet hørende del av Alvdal herred nordenfor veien fra Alvdal til Foldal) og Foldalsforretningen (den til feltet hørende del av Foldal herred). Av disse forretninger blev 3dje tillegg til 8de felt avgjort ved kommisjonens kjennelse av 11. september 1925. Da staten her hadde frafalt sin almenningspåstand, gikk kjennelsen ut på at fjellstrekningene innenfor dette område ikke for nogen del er statsalmenning. I de øvrige forretninger er kjennelse ennu ikke avsagt.

Av den oversikt som er gitt i det foregående vil sees at Høifjellskommisjonens felter

i Østerdalen foruten en strekning i Tolgas østfjell omfatter alt høifjell på vestsiden av Glomma fra Atnedalen i syd til grensen mellom Hedmark og Sør-Trøndelag fylker i nord. Bortsett fra de strekninger hvor statens almenningspåstand er frafalt og kjennelse alt er avsagt overensstemmende dermed — jfr. ovenfor — har kommisjonen å avgjøre om det finnes statsalmenning innenfor dette område, og i tilfelle hvor almenningsgrensen skal trekkes. Og man finner grunn til å fremheve at når denne avgjørelse skal treffes for hvert enkelt felts vedkommende, må de spørsmål som herved kommer i forgrunnen, i adskillig utstrekning sees under en videre synsvinkel enn begrensningen av det enkelte felt tilsynelatende kunde tilsi. De prinsipielle spørsmål som i de forskjellige Østerdalsfelter foreligger til bedømmelse, er nemlig for en stor del de samme, og det viser sig da også at prosedyren i de forskjellige felter og forretninger i det vesentlige har fulgt de samme almindelige linjer, likesom det materiale partene har fremlagt til belysning av de mere generelle spørsmål, også i adskillig utstrekning er det samme.

Hvad særskilt 9de og 10de felt — Tolgafeltene — angår, er det iøinespringende at de rettsspørsmål som behandlingen av disse felter frembyr, ikke vilde komme i det rette lys dersom hvert enkelt av feltene blev gjort til gjenstand for en isolert bedømmelse. Det er bygdene i Tolga prestegjeld — det tidligere Tolga herred som nu for nogen år siden er delt — som har brukt og fremdeles bruker den største del av det fjell som ligger innenfor disse to felter, og det trenger da ikke nærmere påvisning at en undersøkelse av rettsforholdene i disse fjellstrekninger i stor utstrekning må søke sine holdepunkter i almindelige opplysninger om disse bygder — forholdene idag og i tidligere tider — hvad enten det er østfjellet eller vestfjellet det er spørsmål om.

Det følger av det som her er nevnt at fremstillingen i flere av de almindelige avsnitt av kjennelsen i 9de felt i virkeligheten også må bli en del av premissene for kjennelsen i 10de felt — likesom den til dels vil ha Østerdalsfeltene i det hele for øie — og det vil derfor også være naturlig og hensiktsmessig at kjennelsene i 9de og 10de felt blir avsagt samtidig. I denne sammenheng gjør man forøvrig opmerksom på at kommisjonen i den følgende fremstilling tildels omtaler dokumenter som er fremlagt bare i 10de felt, men som kan gi almindelige bidrag til å belyse rettsforholdenes utvikling i Tolgafeltene i det hele. Under hensyn til den almindelige karakter av de historiske opplysninger som det her er spørsmål om, har man — for ikke ytterligere å øke den overordentlig omfattende dokumentasjon i 9de felt — ikke alltid funnet det påkrevet å foreta en formelig dokumentasjon av disse opplysninger i begge felter.

II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser.

Kartmateriale. Inndelingsgrensespørsmål.

Efter lovlig kunngjort innkallelse blev grenseoppgangsforretning i feltet innledet i rettsmøte i Tolga den 17. september 1917 (trykt rettsbok I s. 5). Samtidig blev iretteført to saker som tidligere hadde versert i Nord-Østerdal sorenskriveri, men som ved kjennelser avsagt av sorenskriveren var overført til videre behandling ved Høifjellskommisjonen: Johan Ryggjelten m. fl. mot Peder Åmo og de samme saksøkere mot Anton Nysted. Disse saker som gjaldt tvistigheter mellom opsittere i Os om rettsforholdene i en seterstrekning i Vangrøftdalen blev ved kommisjonens dommer av 20. april 1920 avvist som ikke hørende under Høifjellskommisjonens saklige kompetanse.

Hovedforretningen var efter iretteføringen utsatt for kommisjonen inntil kommisjonens arkivkonsulent sommeren 1920 hadde avgitt innberetning om resultatet av sine arkivundersøkelser. Efterat forretningen var overført på statens advokat — advokat Henrik Bergh — den 3. august 1920, blev den fremmet av ham ved deduksjonsinnlegg den 3. februar 1921 (dok. 84). For de privatinteresserte i feltet som har hatt fri sakførsel og oprinnelig var

representert av advokat Verdich Johansen og senere — fra 30. mars 1922 — av advokat Sam. Johnson, blev det første innlegg fremlagt den 14. september 1922 (dok. 151). Senere har prosedyren vært fortsatt med innlegg fra begge sider, 7 fra statens side — hvorav det siste er fremlagt 2. juni 1926 — og 9 for de private, det siste fremlagt 9. desember 1926. I rettsmøte den 9. desember 1926 blev forretningen som utprosedert overført på kommisjonen med sikte på påkjennelse idet den — av hensyn til kommisjonens selvstendige opplysningsplikt — dog ikke blev optatt til påkjennelse. På grunn av det påkjennelsesarbeide som forøvrig påhvilde kommisjonen, kunde det avsluttende arbeide med påkjennelsen av forretningen ikke påbegynnes før våren 1931.

Under behandlingen av feltet har forliksmegling ikke vært anstillet.

Vidneførsel er avholdt i Os i tiden 25.—29. juni 1918 (T. R. II s. 14 flg.), i Tolga 22. august 1919 (T. R. III s. 33 flg.), i Os 3.—6. juli 1924 (utrykt rettsbok) og i Tolga 7.—8. juli samme år (utrykt rettsbok). Befaringer er foretatt i tiden 26. juni —1. juli 1918 (T. R. II s. 22 flg.). Under arbeidet med å forberede påkjennelsen er dessuten interne befaringer foretatt i 1931, 1932 og 1933.

For samtlige Østerdalsfelter har systematiske arkivundersøkelser vært foretatt ved kommisjonens arkivkonsulent G. Tank. Forsåvidt 9de felt angår, har arkivkonsulenten avgitt en innberetning av 8. juni 1920 som med 224 bilag blev fremlagt den 3. februar 1921 (dok. 44—46). Med hensyn til opplysninger av mere generell art henviser denne innberetning i stor utstrekning til arkivkonsulentens innberetning av 30. november 1919 om rettsforholdene i 3dje tillegg til 8de felt. Avskrift av denne innberetning er fremlagt i 9de felt som dok. 49. Om kildene for det stoff som er medtatt i disse innberetninger, opplyser arkivkonsulenten at han har gjennomgått lens- og fogedregnskaper, tingbøker, pantebøker og andre rettsprotokoller samt statholderskapets protokoller, og at han er gått så langt fremover i tiden med sine undersøkelser som til omkring 1870. Siden innberetningen av 8. juni 1920 blev fremlagt, har han foretatt flere supplerende undersøkelser, se således dok. 168 (om en gjennomgåelse av Røros kobberverks arkiv). I adskillig utstrekning har kommisjonen også foretatt arkivundersøkelser uten direkte medvirkning av arkivkonsulenten.

Til å iverksette optagelse av særskilte karter har kommisjonen ikke funnet grunn. Som kartmateriale er brukt rektangelkartene 43 A (Røros), 38 C (Tynset), 42 B (Kvikne) og 37 D (Foldal). Disse karter (dok. 13—15 og dok. 292—293) bygger på nymålinger hvorav de eldste er fra 1880-årene. Ved siden av rektangelkartene har man brukt fylkeskartet (dok. 294) og kopier av en del originalmålinger, såvel de eldste (fra årene 1812—1825, dok. 295) som nymålingene (dok. 296). Fra partenes side er dessuten fremlagt en rekke kartavtrykk (dok. 19, 29, 115, 117, 153—165 og 266) — deriblandt kopier av de av Storskiftekommisjonen brukte originalkart (dok. 153—165) — til nærmere orientering med hensyn til de foreliggende opplysninger og til belysning av partenes påstander. Av karter eldre enn de foran nevnte foreligger bl. a. et situasjonskart fra 1797 over Tolgens kronskog (dok. 124).

Med hensyn til den formelle fremgangsmåte ved behandlingen av feltet skal man særskilt gjøre oppmerksom på at traktene ved Magnilsjøen (Magnildalen, Magnilsetrene) dels faller inn under 9de felt og dels under Tynsetforretningen av 8de felt. Som følge herav vil kommisjonens avgjørelser for disse trakters vedkommende falle i de respektive forretninger 9de felt og Tynsetforretningen (jfr. trykt rettsbok i 8de felt IV s. 143). Imidlertid har såvel statens som de private parters advokat anmodet om at det som fra partenes side er dokumentert og anført i Tynsetforretningen må bli betraktet som fremlagt også i 9de felt forsåvidt Magnilsjøtraktene angår, se tilførsel i rettsmøte den 15. desember 1927 (utrykt rettsbok).

Ved siden av sin dømmende virksomhet efter høifjellsloven har kommisjonen også i oppdrag å avgi forslag til Justisdepartementet om ordning av inndelingsgrenser (fylkes-, herreds- og sognegrenser) som er omtvistet eller uklare. Under de vidneførsler og

befaringer som er foretatt har kommisjonen også hatt sin oppmerksomhet henvendt på de foreliggende spørsmål om inndelingsgrensene. Disse spørsmål vil av kommisjonen bli særskilt utredet overfor departementet, og de vil i kjennelsen bare bli omhandlet i den utstrekning dette er av interesse for rettsavgjørelsen i feltet.

III. Almindelig oversikt over feltets område. Rettsforholdene i de strekninger som støter til feltet.

Som det fremgår av innledningen, faller yttergrensene for 9de felt sammen med grensene for den del av det gamle Tolga herred som ligger på vestsiden av Glomma. Etter de forandringer i herredsinndelingen som er foretatt ved kgl. resolusjoner av 26. januar 1917 og 9. april 1926, ligger dette område nu i Tolga og Os herreder og — for en mindre del — i Røros landsogns herred. Ved den førstnevnte av disse resolusjoner blev bl. a. Galågrenden overført fra Tolga til Røros herred, jfr. opplysningene herom i innledningen. Denne strekning ligger nu, etterat Røros herred er delt, i Røros landsogns herred. Ved resolusjonen av 1926 blev det daværende Tolga herred delt i to herreder: Tolga, omfattende sognene Tolga og Vingelen, og Os, omfattende Os sogn. Nogen tilsvarende deling av det gamle Tolga prestegjeld er derimot ikke foretatt, og prestegjeldet omfatter således fremdeles sognene Tolga (hovedsognet), Vingelen og Os. Prestegjeldsgrensen faller nu helt sammen med yttergrensen for de samlede Tolga og Os herreder. Derimot var det tidligere — før 1917 — uoverensstemmelse mellom grensene for Tolga prestegjeld og det daværende Tolga herred, idet bl. a. Galågrenden hørte til Røros prestegjeld, men til Tolga herred (og tinglag). Denne uoverensstemmelse blev fjernet ved resolusjonen av 26. januar 1917.

I sammenheng med det som her er nevnt om forandringer i de senere år i den administrative inndeling skal man gjøre oppmerksom på at Tolga prestegjeld (Tolga, Vingelen og Os) i eldre tid inndelingsmessig har hørt sammen med flere andre av bygdene i Nordre Østerdalen. I det 17de og begynnelsen av det 18de århundre var Tolga en del av Tynset (Tønset) prestegjeld og tinglag som i det hele omfattet de nuværende prestegjeld Tynset, Alvdal (undtagen Øvre Foldalen), Kvikne og Tolga (og den del av Engerdal som har tilhørt Tolga, jfr. kgl. res. av 31. desember 1908). Ved reskript av 30 september 1735 blev Kvikne og Tolga utskilt som særskilte prestegjeld (mens Alvdal — Lilleelvedalen — først blev utskilt ved kgl. res. av 10. juli 1862). Det gamle Tynset tinglag forblev udelt helt inn i det 19de århundre. Først ved kgl. res. av 10. juni 1837, jfr. resolusjon av 24. oktober 1838, blev Kvikne og Tolga formelt utskilt som særskilte tinglag.

Efter de foreliggende statistiske opgaver har Tolga og Os herreder et samlet flateinnhold av 2057,85 km.² Av dette område ligger omkring 800 km.² — anslagsvis beregnet efter kartet — på vestsiden av Glomma. Hvad feltets utstrekning angår, kan det område som ligger innenfor de fastsatte yttergrenser, anslåes til mellem 800 og 850 km.² idet den del av feltet som faller innenfor Røros landsogn, anslagsvis utgjør omkring 30 km.².

Bygdene i det gamle Tolga herred ligger i betydelig høide over havet. Efter rektangelkartet er høidetallene ved Vingelen, Tolga og Os kirker henholdsvis 701, 578 og 661 m. Bebyggelsen — den faste bosetning — ligger for en vesentlig del langs Glomma eller i nær forbindelse med hoveddalføret. I Tolga sogn danner Tolgens hytteplass i nærheten av Tolga kirke — hvor Tolgens smeltehytte har ligget — et centrum for bebyggelsen, men til dette sogn hører også dalførene Hodalen (med Holøydalen) og Øversjødalen i traktene østenfor Glomma. Her strekker bebyggelsen sig flere mil sydøstover og henimot Femundstraktene. Sydvest og vest for hovedbygden i Tolga sogn ligger Vingelen hvor bebyggelsen

samler sig om Vingelen kirke som ligger en mils vei vest for kirken i Tolga. Vingelen sogn ligger så godt som i sin helhet på vestsiden av Glomma. Nordvest og nord for Tolga sogn ligger Os herred. Den faste bosetning i dette herred strekker sig fra strøket omkring Vangrøftas utløp i Glomma — O s g r e n d e n — en mils vei innover langs Vangrøfta hvor bygden går under navn av D a l s b y g d e n — et navn som forøvrig i tidligere tider til dels har vært den offisielle betegnelse for hele sognet. På østsiden av Glomma går Os herred frem til Femunden og omfatter her av bebyggede strøk Nørdalen (Nøras dal) og Tufsingdalen. — I G a l å g r e n d e n ligger gårdene i strøket omkring Galåens utløp i Glomma.

Den største del av det område som ligger innenfor feltets yttergrenser er skog- og fjellstrekninger (i Tolga og Os herreder, strekningene på østsiden av Glomma medregnet, var efter den statistikk som foreligger, det samlede areal av innmark i året 1929 omkring 30 km²). S k o g e n er dels barskog, for den største del furu, som vesentlig er å finne i hoveddalføret, og dels lauvskog, mest bjerk, som går langt innover i sidedalene. Det f j e l l som hører til feltet, danner ikke et sammenhengende høifjellsplatå, men er gjennombrutt av flere skogklædde dalfører som skjærer sig langt inn fra hoveddalføret. I den nordøstlige og nordlige del av feltet er fjellet gjennemsåret av de store dalfører K j u r u d a l e n — i den nedre del kalt Hanksjødalen efter Hanksjøene — og V a n g r ø f t d a l e n (Vangrøftas dal). Begge disse dalfører har en frodig vegetasjon og er i dalbunnen og opover sidene for en stor del bevokset med skog (lauvskog og i de nedre deler også furu). I Kjurudalen går skogene gjennom hele dalen — i den øvre del mere spredt — til vasskillet sønnenfor Kjølittjønn og videre over i Kjurudalen i Ålen herred. I Vangrøftdalen strekker skogen sig helt til de innerste forgreninger av dalen. Skogen går her i hoveddalføret like inn til strøket omkring Såttåhaugen (innenfor sammenløpet av Snudda og Østerengbekken) og strekker sig også langt opover langs Tverelven som fra nord faller ut i Vangrøfta.

I den sydvestlige og vestlige del av feltet kommer L o n d a l e n — i den indre del også kalt Mosedalen — inn fra syd. Den gjennomstrømmes av Lona som renner til Tynset og faller ut i Tønna. Likesom Kjurudalen og Vangrøftdalen har Londalen en rik vegetasjon. Lauvskogen strekker sig helt henimot det innerste av dalen sønnenfor Bratthøa (skogen går her lengere innover enn rektangelkartet viser) og går tildels langt op i dalsidene. En sidedal til Londalen på østsiden av denne er O r v i l d a l e n — Orvillas dal — hvor det også er adskillig lauvskog innover i dalen (lenger inn enn det kan sees av rektangelkartet).

Vestenfor Londalen ligger G j e r a s d a l f ø r e, B u s j ø d a l e n og M a g n i l d a l e n. Av disse dalfører som har vesentlig samme karakter som de tidligere nevnte, faller for Busjødalens vedkommende bare en liten del innenfor 9de felt og av Magnildalen bare en del av traktene ved Magnilsjøene (Magnilsetertrakten).

De største sammenhengende fjellstrekninger innenfor feltet ligger i feltets nordlige og vestlige deler. I strøket mellom Kjurudalen og Vangrøftdalen i øst og syd og feltgrensen i nord og vest ligger et område av betydelig utstrekning — fra Kjurudalen til feltgrensen i vest er avstanden omkring 2 mil i luftlinje — som i det store og hele har karakteren av sammenhengende fjelltrakter. I dette område, som ved feltgrensen går over i fjellstrekninger av lignende karakter i Trøndelagsbygdene og Kvikne, ligger fra øst mot vest G a r å h ø g d a, D a l s b u s j ø h ø g d a og Å s l i f j e l l e t, F a l k h y t v o l a, B u h o g n a og F j e l l s j ø h ø g d a og i feltets nordvestre hjørne F o r e l h o g n a som er det høieste fjell i de til feltet hørende strekninger.

I den vestlige del av feltet ligger grensestrøket mot Kvikne som et praktisk talt sammenhengende fjellområde. Det dominerende fjell i disse trakter er B r a t t h ø a som ligger nord og nordvest for det innerste av Londalen. Sydover og sydvestover fra Bratthøa ligger i dette strøk S l e t t h ø a, E v e n t j ø n n h ø, R a v a l d s l e t t f j e l l e t, N o r d r e G j e r s j ø h ø g d a (kartets Rundhøgda 1239 m.) og S ø n d r e G j e r s j ø h ø g d a (øst for Magnilsjøene).

Av andre større fjell og fjellpartier i feltet skal nevnes *T a n g e n* som skyter frem mellom Londalen og Orvildalen som en utløper fra Bratthøpartiet, og — forbundet med Bratthøpartiet ved det lavere fjellområde mellom Vangrøftdalen og de innerste forgreninger av Orvildalen — den brede, flere kilometer lange fjellrygg *L a n g s f j e l l e t* (på rektangelkartet betegnet som Langfjellshogna og s. Langfjellshogna) som ligger østenfor Orvildalen og som mot øst faller utover mot skogtraktene i Tolga og Dalsbygden i strøket omkring Langen sjø.

De fjellpartier som ligger innenfor 9de felt hever sig ikke til særlig store høider, men ligger for den største del under 1200 m. o. h. Enkelte av de høieste partier ligger noget høiere — vel 1200 m. — således Bratthøa og de høieste fjellrygger i partiet nord for Vangrøftdalen, og et enkelt fjell, Forelhogna, når op til 1359 m. Kommisjonen vil i en senere sammenheng, under behandlingen av de enkelte strekninger som hører med til feltet, komme nærmere inn på de topografiske forhold i disse strekninger. Som en almindelig bemerkning om fjelltraktene i 9de felt gjelder det at disse trakter har det for Østerdalsfjellene i det hele karakteristiske preg. Her finnes i det store og hele ikke bratthø eller skarpe fjellformasjoner, men fjellet hever sig i jevne skråninger og ligger selv i de høieste partier som gressklædde eller moseklædde flyer. Bortsett fra Forelhogna, som i de øverste avsnitt er uten vegetasjon, er goldt fjell praktisk talt ikke til å finne innenfor feltet, men fjellstrekningene er så godt som i sin helhet nyttbare til beitebruk, fjellslått og mosetak.

De strekninger utenfor feltet som er umiddelbart tilstøtende til feltets område, faller innenfor følgende herreder: *R ø r o s l a n d s o g n* på strekningen fra Kjølittjønn og sydøstover, *Å l e n* på strekningen fra Kjølittjønn til Forelhogna og *H o l t å l e n*, *S i n g s å s* og *B u d a l* ved Forelhogna (jfr. om grensen mellom Singsås og Budal kgl. res. av 21. oktober 1892). I traktene fra Forelhogna sydvestover er fylkeskartets inndelingsgrenser — som er bestemmende såvel for 9de felts som for det tilstøtende 8de felts utstrekning — avlagt således at grensen mellom Os og Kvikne herreder tar sin begynnelse allerede i Forelhogna (mens Os etter rektangelkartets grenselinjer støter til Budal og ikke til Kvikne på strekningen fra Forelhogna til rektangelkartets Budalstjønn). Etter fylkeskartet støter feltet således til *K v i k n e* herred på hele strekningen fra Forelhogna til Eidsfjellet som er endepunktet for kartets grense mellom Tolga og Kvikne. I strøket fra Eidsfjellet sydøstover er det *T y n s e t* herred som støter til feltet.

De områder av de tilgrensende herreder som støter umiddelbart til feltet har i topografisk henseende vesentlig samme karakter som de til feltet hørende fjellstrekninger. Hvad rettsforholdene i de tilstøtende trakter angår, skal man nevne at *R ø r o s k o m m i s j o n e n* (den i 1875 nedsatte kommisjon til undersøkelse av forholdet mellom Røros kobberverk og staten med hensyn til skogvesenet) har tilveiebragt et betydelig materiale til belysning av eiendomsforholdene bl. a. i det gamle Røros herred. Med hensyn til den strekning som ligger østenfor den gamle grense mellom Tolga og Røros på vestsiden av Glomma (den gamle fylkesgrense som danner grensen for feltet på denne kant) var Røroskommisjonen — som ved sine uttalelser forøvrig må antas fortrinsvis å ha hatt de skogklædde strekninger for øie — av den opfatning at denne trakt måtte ansees som private eiendomsstrekninger, jfr. kommisjonens trykte innberetning s. 31. Under behandlingen av 9de felt har spørsmålet om rettsforholdene i dette strøk ikke vært gjort til gjenstand for nærmere behandling fra partenes side, og efter det som i det hele foreligger har man ikke funnet det påkrevet å foreta nogen prøvelse av det resultat som Røroskommisjonen her er kommet til. På strekningen fra Kjurudalen i øst til Kviknes grense i vest ligger i de herreder av Sør-Trøndelag fylke som støter til feltet, de fra gammel tid administrerte statsalmenninger *H e s j e d a l e n s a l m e n n i n g* i Ålen og Holtålen, *N e k å d a l e n s a l m e n n i n g* i Singsås og *B u d a l e n s a l m e n n i n g* i Budal. Av disse almenninger støter Hesjedalens almenning til feltet på hele strekningen fra Kjurudalen til Forelhogna, mens de to andre almenninger bare støter til i traktene ved Forelhogna.

I traktene fra Forelhogna og sydover støter feltet sammen med kommisjonens 8de grenseoppgangsfelt som bl. a. omfatter de til 9de felt støtende fjellstrekninger i Kvikne og Tynset herreder. For disse strekninger vedkommende har statens advokat nedlagt en almeningspåstand som likesom den tilsvarende påstand i 9de felt er imøtegått av opsitterne i vedkommende bygder. Som det fremgår av innledningen, er de forretninger det her gjelder — Kviknes østfjell og Tynsetforretningen — ennå ikke påkjent av kommisjonen.

IV. Partene og deres påstander.

Ved den innkallelse som efter felttildelingen blev utferdiget av kommisjonen efter høifjellslovens § 4 blev varsel gitt til «enhver som anser sig eiendoms- eller bruksberettiget innen disse strekninger, eller som på annen måte mener sine interesser berørt ved forretningen». I henhold til denne innkallelse har omkring 300 opsittere i Vingelen, Tolga, Os og Galåtgrenden avgitt møte under forretningen (se opgavene i dok. 192—195 og dok. 268 over de private parter og de eiendommer de representerer, jfr. advokat Sam. Johnsons bemerkninger til disse opgaver i dok. 191 og 267). Antallet av de opsittere i disse bygder som ikke har møtt under forretningen er ikke opplyst under prosedyren, jfr. i denne forbindelse forøvrig en skrivelse til kommisjonen fra opsittere i Østgårdsgrenden i Os — Østgårds havnelag — av 5. desember 1921 (dok. 167) som man senere skal komme nærmere tilbake til.

Blandt de privat interesserte i feltet er også godseier H. Løvenskiold som eier av Røsjøåsen (Refsjøåsen) i Galåtrakten eller nu lensmann J. Wohlen som Løvenskiold har overdratt strekningen til. I en skrivelse av 14. september 1917 (dok. 79) har godseier Løvenskiold — uten på annen måte å avgi møte som part under forretningen — meddelt at han anser sig eiendomsberettiget til denne fjellstrekning. Fra lensmann Wohlen foreligger tilsvarende meddelelse i en skrivelse av 13. juli 1932 (dok. 291).

De opsittere som har avgitt møte under forretningen, og som den 15. august 1921 fikk bevilling til fri sakførsel, var oprinnelig representert av advokat Verdich Johansen som imidlertid frasa sig hvervet i begynnelsen av 1922. Partiet blev derefter overtatt av advokat Sam. Johnson. Den bevilling opsitterne hadde fått til fri sakførsel blev den 27. mai 1922 inntil videre tilbakekalt (dok. 149—150), men den 22. november 1926 blev bevilling atter utferdiget og gjort gjeldende fra 30. mars 1922 (dok. 268).

Med hensyn til det formelle partsforhold skal man forøvrig gjøre opmerksom på at de herreder som er interessert i de foreliggende spørsmål om inndelingsgrenser, i årene 1917—1919 avgav møte under forretningen ved valgte representanter — to av herredene, Tolga og Kvikne, også ved sakfører — likesom Hedmark fylke møtte ved sakfører under befaringene i 1918. Hverken herredskommunene eller fylket har imidlertid deltatt i prosedyren eller efter 1919 overhodet avgitt møte under forretningene.

Statens advokat har i sitt deduksjonsinnlegg (dok. 84) nedlagt følgende påstand: «At den utenfor bygdens hjemraster liggende utmark anerkjennes som statsalmenning». Den påstand advokat Sam. Johnson på vegne av de private parter har nedlagt, går ut på (dok. 151) «at intet av 9de felts område tilkjennes staten som eiendom, og at opsitterne tilkjennes sakens omkostninger».

Hvad disse påstander i virkeligheten innebærer, vil fremgå av det referat av prosedyren som er gitt i avsnitt XI nedenfor. For oversiktens skyld skal imidlertid alt her nevnes at statens advokat i sine første innlegg har gjort den opfatning gjeldende at grensen mellem de private eiendomsstrekninger og den påståtte statsalmenning i det store og hele må gå efter følgende linje: fra Refsjøåsen langs Langvikbekken til Setersjøen. Videre fra Djupskarbekken over Undliåsen til Undliåsbekken kne, derefter langs denne bekk til Søndre Hanksjøens søndre ende, derfra langs Hangåen og Storbekken til Oltangen, videre derfra i en tunge opover Vangrøftdalen så langt mot nord-nordvest som til Storbekken, den gamle

setervei, Skarvdalsbekken og Storfossbroen på nordsiden og til Skarvåen på sydsiden av Vangrøfta. Videre sydover på vestsiden av Vangrøfta og Langen til Myrengbekken, langs denne til Grundtjønnet. Videre derfra over Milskifttjønn til Olåen og Øvre Tallsjøen. Derfra til Vingelskletten og herfra «i vest-sydvest til et punkt ved Luna».

I sitt fjerde innlegg (dok. 228) har statens advokat gjort en begrensning i sin opprinnelige almenningsspåstand. Han meddeler i dette innlegg — uten at han finner det nødvendig å gjøre nogen endring i den formelle påstand som tidligere er nedlagt — at det offentlige går med på å erkjenne at alle de strekninger av seterskog i Vingelen som blev utskiftet i 1850—70-årene (se avsnitt V, 2), med de setrer og slåtter som ligger innenfor disse strekninger, betraktes som gått over i privat eie.

V. Trekk av Tolgas historie.

1. Bosetningen. Eiendomsforholdene i de bebyggede strøk.

Av bygdene i det gamle Tolga herred er Vingelen og Os (Dalsbygden) de eldste. Om det nuværende Tolga sogn må det antas at bosetningen, bortsett fra Erlien i grensestrøket mot Os, først tok sin begynnelse i årene mellom 1660 og 1670 da Tolgens meltehytte blev anlagt. Og for Galågrendens vedkommende må man efter de opplysninger som foreligger også gå ut fra at bebyggelsen ikke er eldre enn fra annen halvdel av det 17de århundre. Hvor lenge Vingelen og Os har vært bebygget foreligger det derimot ikke sikre opplysninger om.

Om Vingelen sier Rygh (Hedemarkens amt III s. 409) at kirken i denne bygd, som er den eldste i det nuværende Tolga prestegjeld, må antas å ha vært til allerede i den katolske tid. De eldste opplysninger om gårdene i Vingelen foreligger i jordebøker fra 1500-tallet hvor gårdene Vingelen, Åsen og Rød er nevnt så tidlig som i 1520. I Landkommisjonens jordebok av 1661 (dok. 277) er av gårdene i det nuværende Vingelen sogn opført Vingelen, Åsen, Rød, Vangen (to gårder av samme navn) og Seter. Det fremgår av jordeboken at alle disse eiendommer — hvorav enkelte hadde flere opsittere — på denne tid var enten kirkegods eller krongods. Gården Vingelen tilhørte prestebølet, mens de øvrige var krongods. I matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) er opført de samme gårder og dessuten Moen (to gårder) og Rødningen. Matrikkelen viser at kirkegodset omfattet gårdene Vingelen, Seter, Rødningen og de to gårder Moen, mens alt krongods nu var solgt (kongeskjøter blev imidlertid først utstedt i 1668, jfr. dok. 85). At bosetningen i bygden på denne tid var kommet langt utover et nybyggerstadium, får man en tydelig forestilling om efter de opplysninger matrikkelen gir om størrelsen av de forskjellige gårder eller grender. Om Vingelen og Rød anføres det således at Vingelen (med 8 opsittere) har 129 stykker fe og 20 hester, og at Rød (5 opsittere) har 72 stykker fe og 10 hester.

I matrikkelen av 1723 (dok. 278) er av eiendommer i det nuværende Vingelen sogn opført de samme som i 1667 og dessuten gården Østerås. Av denne matrikkel fremgår bl. a. at gårdene nu var noget mere utstykket enn i 1667, at kirkegodset var det samme som tidligere og at ingen eiendom tilhørte kronen.

Om tiden efter 1723 gjelder det at kirkegodset i Vingelen ikke blev solgt før under den almindelige realisasjon av det benefiserte gods i første halvdel av det 19de århundre (jfr. dok. 137—139). Forøvrig er å nevne at det i løpet av det 18de og 19de århundre her som i andre bygder er foregått en sterk utstyknings av de eiendommer som står opført i de gamle matrikler.

Hvor langt bosetningen i Os går tilbake i tiden, foreligger det likeså litt som for Vingelens vedkommende sikre opplysninger om. I 1667 fremtrer Os som et særskilt anneks til Tynset prestegjeld, og Rygh antar at her er kommet kirke tidlig i det 17de århundre. Av gårdene i Os er Østgård første gang nevnt i en jordebok av 1520, mens Os, Breen og Nord-

gård er omtalt i 1578, Vangen i 1593 og Ås i 1604 (Rygh). I Landkommisjonens jordebok 1661 (dok. 277) er opført gårdene Breen, to gårder Vangen, Berg, Nordgård, Østgård, Os og Moseng, og jordeboken viser at alle disse gårder tilhørte kronen. Av matrikkelen 1667 (dok. 45 nr. 1) fremgår at gården Os nu var solgt fra kronen, mens de øvrige av de foran nevnte eiendommer fremdeles var krongods. Forøvrig er i matrikkelen 1667 opført flere gårder som ikke er nevnt i jordeboken av 1661. Om disse eiendommer anføres det at de er i privat eie (bortsett fra «Tyvold engesletter» som opplyses å være kongens eiendom — se om disse engesletter nedenfor under Galågrenden). Hvad forøvrig angår de opplysninger som matrikkelen av 1667 inneholder om gårdene i Os, skal nevnes at oppgavene over størrelsen av de forskjellige gårder her, likesom i Vingelen, er av adskillig interesse. Det fremgår av matrikkelen at de største gårder (eller grender) i bygden var Breen med 8 opsittere og en samlet besetning på 133 stykker fe og 24 hester, Os med 8 opsittere og omtrent den samme besetning som Breen, og Østgård med 5 opsittere og en besetning på 56 stykker fe og 11 hester.

Matrikkelen av 1723 viser at alt krongods i det nuværende Os herred på vestsiden av Glomma var solgt på den tid da denne matrikkel blev utarbeidet. Forøvrig er i denne matrikkel optatt endel nye eiendommer, vesentlig på østsiden av Glomma, og det fremgår også av matrikkelen at de gårder som var matrikulert i 1667, har vært gjenstand for endel utstyknig. I tiden etter 1723 har utstyknigen av de oprinnelig matrikulerte eiendommer gått stadig videre, således at antallet av matrikulerte bruk nu er det mangedobbelte av hvad det var i 1723. Hvad ellers angår bosetningen i Os — på vestsiden av Glomma — skal nevnes at gårdene med utgangspunkt i den eldste bebyggelse har gruppert sig i tre hovedgrender, nemlig Breensgrenden med Berg og Nordvangen (de eiendommer som er utgått fra de gamle gårder Breen, Berg og Vangen i Dalsbygden), Østgårdsgrenden (de bruk som er utgått fra Østgård og Nordgård) og Osgrenden (strøket omkring gården Os). Denne grendeinndeling er ikke bare en faktisk gruppering av gårdene nede i bygden, men således som den fra gammel tid har utviklet sig, har de forskjellige grender i adskillig utstrekning også fått sine særskilte interesseområder i de utmarksstrekninger som ligger til bygden.

Om bosetningen i Galågrenden (Galåen og Engan) — som det i denne sammenheng er naturlig å omtale i forbindelse med Os — må det som før nevnt antas at den først har tatt sin begynnelse i annen halvdel av det 17de århundre (etter anlegget av Røros kobberverk i 1644—1646). De opplysninger som foreligger om den eldste bosetning i Galågrenden gir adskillige bidrag til belysning av rettsforholdene i dette strøk på den tid det her gjelder. I det følgende skal derfor bli gjort nærmere rede for hvad disse opplysninger går ut på.

I matrikkelen av 1667 er bare opført én eiendom i denne del av det gamle Tynset tinglag, nemlig Tyvold engesletter som svarer til de nuværende gårder Tyvold eller Engan i Galågrenden. Om disse engesletter sies det i matrikkelen at de tilhører kongen og brukes av Jens Bing på Røros. Engeslettene var skyldsatt i 1663 og bygslet av fogden til Jens Bing som «liggende i Kgl. Maj. almindig» i Dalsbygdens anneks mot Røros (dok. 44 s. 103). Tidligere hadde opsitteren på krongården Vangen i Os hatt disse slätter i bygsel, men han avstod fra bruken «fordi han berattede nogle år ikke at have nydt bruken deraf formedelst nogle av bergbetjentene havde bemægtiget sig det». I 1668 blev Tyvold engesletter solgt ved kongeskjøte (dok. 44 s. 104).

Gården Galåen blev skyldsatt i 1692 (dok. 44 s. 104). Den blev i skyldsetningsforretningen betegnet som «en liden plads» og blev betraktet og behandlet som privateiendom. Det opplyses i forretningen at opsitteren hadde kjøpt plassen av rådmann Jens Bing, og under en skyldsetningsforretning i 1721 over Galåplassene (jfr. nedenfor) sees det å være anført at gården Galåen oprinnelig var en setervoll (dok. 45 nr. 20), men nærmere opplysninger om når eiendommen var blitt bebygget, foreligger ikke.

De opplysninger som forøvrig foreligger om den eldste bebyggelse i Galågrenden gjelder

Galåplassene og Galåvollplass som blev skyldsatt i 1721. Disse opplysninger er for såvidt av interesse som det under skyldsetningsforretningen blev reist tvist om hvorvidt disse plasser lå i kongens almenning eller ikke. I forretningen (dok. 45 nr. 20) heter det at plassene — 3 Galåplasser med ialt 6 opsittere og Galåvollplass med 1 opsitter — er nogen små rydninger og innhegninger som er ryddet og bebygget av verksarbeidere langs åen Galåen hvor en smeltehytte tilhørende kobberverket tidligere har stått. Eierne av gården Galåen — som lå i umiddelbar nærhet av plassene — og eierne av Tyvold engesletter og Røros gård møtte under forretningen og påstod hver for sig å være eiendomsberettiget til plassene idet det anførtes at disse var optatt i vedkommende gårds eiendomsmark. Fogden hevdet derimot at plassene lå i kongens almenning. Heri fikk han også medhold av retten som antok «at stæderne er udi almindingen og et frit herridt beliggende, hvor ingen rett eyere er, og ingen kand være nermere til eyendommen end Kongen». Retten fastslo derfor at plassene skulde «efterdags følge hans Kongl. Maj.t. til fuldkommen eyendomb». Overensstemmende hermed er Galåplassene og Galåvollplass i matrikkelen av 1723 opført som tilhørende kongen, for Galåplassenes vedkommende dog med tilføielse om at eiendomsspørsmålet er under process. Tvisten om eiendomsretten til Galåplassene fikk sin avgjørelse ved dom, avsaugt av sorenskriveren i Solør og Østerdalen den 6. desember 1727 (dok. 45 nr. 23). Det opplyses i denne dom at skyldsetningsforretningen av 1721 var tilsidesatt ved lagtingsdom og overhofrettsdom og at fogden var pålagt å opta saken påny. Under saken, som var anlagt av fogden mot eierne av Rørosgård, fremholdt fogden at grensen mellom Akershus og Trondhjems stifter gikk over Håstene i Glomma, at Galåplassene som liggende sønnenfor denne linje tilhørte det sønnenfjelske distrikt, og at de var beliggende i «deres Kongel. May.st. Alminding til Tøndseth Præstegield». Ved dommen blev plassene tilkjent Rørosgårds eiere. Retten antok at Galåplassene visstnok lå i det sønnenfjelske distrikt og ikke var nogen del av Rørosgård som lå i det nordenfjelske, men at eierne av Rørosgård hade rådet over plassene i over 30 år og at disse derfor efter N. L. 3—12—2 var skilt fra almenningen og hevdet til eiendom.

Av skyldsetningsforretningen av 1721 synes det å fremgå at den tvist om eiendomsforholdet som blev reist under forretningen også gjaldt Galåvollplass som blev skyldsatt samtidig med Galåplassene og som, efter hvad det opplyses i forretningen, tidligere må ha vært seter for gården Møseeng i Os. Imidlertid er denne plass uten forbehold opført som kongens eiendom i matrikkelen av 1723, og i dommen av 1727 om Galåplassene er Galåvollplass overhodet ikke nevnt. Av de opplysninger som forøvrig foreligger fremgår da også at plassen var kongens eiendom i hele det 18de århundre. I 1800 blev med salg for øie foretatt en besiktigelse av eiendommen som under forretningen blev betegnet som «Hans Kongelig Majestæts almindings gård Galåvoldsplads i Dalsbøygden» (dok. 45 nr. 71), og i 1803 blev gården solgt til bygselmannen ved kongeskjøte (dok. 44 s. 114).

Hvad Galågrendens historie i det 19de århundre angår, er i denne sammenheng ingen særlige bemerkninger å gjøre. De nuværende matrikulerte eiendommer i denne grend er såvidt sees alle utgått fra de gårder eller plasser som er nevnt i det foregående. Om den forandring i den administrative inndeling som for Galågrendens vedkommende blev foretatt ved kgl. res. av 26. januar 1917 henvises til fremstillingen i avsnitt I og III foran.

Om bosetningen i Tolga hovedsogn er det på det rene at gården Erlie (tidligere også kalt Haug) i grensestrøket mot Os er eldre enn 1661. I Landkommisjonens jordebok av 1661 er denne gård opført som krongods. Av matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) — hvor gården er opført under Vingelens anneks — fremgår at eiendommen på denne tid var solgt fra kronen. Kongeskjøte til opsitteren blev utstedt i 1668 (dok. 85). I matrikkelen av 1667 er av gårder i det nuværende Tolga sogn ikke nevnt andre enn Erlie, og man må efter de opplysninger som foreligger, gå ut fra at den nuværende bygd fra Erlie og sydover lå som en sammenhengende skogstrekning på den tid — mellom 1660 og 1670 — da Tolgens smeltehytte blev anlagt på vestsiden av Glomma, like ved elven rett overfor det

sted hvor Tolga jernbanestasjon nu ligger (det nøiaktige tidspunkt for smeltehyttens anlegg er ikke på det rene, jfr. R y g h, Norske Gårdnavne III s. 413, og I v a r S æ t e r, Tolgen, s. 14). At denne skogstrekning lå som u o p t a t t l a n d på den tid det her gjelder, kan imidlertid ikke antas. Det er etter det som foreligger visstnok rimelig å gå ut fra at Røros kobberverk da hyttedriften i Tolga blev satt i gang, fra først av handlet ut fra den opfatning at verket kunde råde som det vilde over strekningene omkring smeltehytten. Men en sådan opfatning finner sin likefremme forklaring i den stilling som verket inntok etter bergverksprivilegiene av 19. oktober 1646 (inntatt i Norske Rigsregistranter IX s. 319 flg.). Ved § 1 i disse privilegier var verket tilstått en «cirkumferens» på 4 mil, og ved privilegienes § 4 var strekningene innenfor cirkumferensen «bevilget» verkets partisipanter til «bruk og bygning av hytter og hammer og all annen verkets fornødenhet». En særlig privilegert stilling inntok verket likeoverfor de skoger innenfor cirkumferensen som tilhørte k o n g e n eller k r o n e n, idet intet skulde betales for den bruk som verket her hadde rett til å utøve. Nu var de gårder som lå nærmest ved strekningene omkring Tolgens hytte — Åsen, Vangen og Erlien i Vingelen — krongods helt til ut i 1660-årene, og det trenger da ingen nærmere påvisning at om Rørosverket på denne tid — i årene mellom 1660 og 1670 — har ansett sig berettiget til uten særskilt adkomst å råde over de strekninger det her gjelder, gir dette intet grunnlag for å anta at disse strekninger dengang lå som en uoptatt kongens almenning. Det foreligger da også fra tiden etter anlegget av smeltehytten positive opplysninger som viser at opsitterne på de nærmestliggende gårder, efterat disse var solgt fra kronen, regnet strøket omkring Tolgens hytte som sin eiendomsgrunn, og at også Rørosverkets vedkommende måtte innrette sig derefter. På tinget for Tynset den 13. mars 1689 blev således tinglyst et kjøpebrev av 4. september 1688 fra opsitterne på Åsen, Vangen og Erlien til hytteskriver ved Tolgens hytte Anders Richardsen på den grunn og eiendom han bodde på, med derom liggende plasser som var opryddet av kullbrennere og hyttearbeidere (E. dok. 60 i 10de felt s. 13). I denne sammenheng skal også nevnes at Anders Richardsen allerede før dette kjøpebrev blev utstedt, hadde fått hjemmelsdokumenter fra opsitterne på Østgård i Dalsbygden og Vangen og Erlien i Vingelen på skog- og seterstreknings som han vilde legge til sin gård i Tolga. Den 7. august 1686 blev holdt en skyldsetningsforretning over disse strekninger som var følgende (E. dok. 67 i 10de felt): 1) Øvre Hultdalen, en skogstrekning «som begyndis fra Selie Åsen Kieren (Seljeåstjønn) og I Langen, og Inden for samme schielne Imoed Den gård Røedz Eyendehler». Denne strekning var solgt til Anders Richardsen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden. 2) En rekke nærmere beskrevne engesletter som var solgt fra gården Erlien. 3) Seteren Vangsvollen (i traktene ved Letjønnerget, jfr. dok. 45 nr. 22) som var solgt fra Vangen i Vingelen og som av selgeren var betegnet som «min underhavende Odels Setterwold». Hvad særskilt angår skogstrekningen Øvre Hultdalen, fremgår det av skyldsetningsforretningen at Anders Richardsen oprinnelig hadde fått fogdens bygselseddel på bl. a. denne strekning idet han hadde angitt at den lå i kongens almenning. I 1682 hadde han også fått dom for at denne bygselseddel skulde stå ved makt (E. dok. 60 i 10de felt s. 11). Under skyldsetningsforretningen oplyste Anders Richardsen imidlertid at han ikke hadde kunnet beholde skogen i fred, «fordj det iche schal were beliggende udi Kongl. May.s alminding, Mens Were berettiget till Østregården beliggende». Han hadde derfor nu måttet tilforhandle sig skogen fra «ermelte gårds odels Eyere». Fogden gjorde i den anledning opmerksom på at Anders Richardsen den gang da han søkte om bevillingsseddel, selv hadde opgitt at denne trakt lå i kongens almenning. Til dette bemerket Anders Richardsen at han den gang var en fremmed mann på stedet og at han var «derudi ei anderledes undervist».

Det heter i skyldsetningsforretningen at disse strekninger med der beliggende setervoller og engesletter «bør komme Monsr. Anders Richardzen till og under Hans gård som er opbygt på Tolgen». Den gård som det her siktes til, kan ikke være nogen annen enn Tolgen-gård (jfr. E. dok. 60 i 10de felt s. 13) som Anders Richardsen senere — i 1688 — fikk skjøte

på, og som de fleste gårder i det nuværende Tolga hovedsogn på vestsiden av Glomma er utgått fra.

Hvad særskilt angår den del av de nu bebyggede strøk i Tolga som ligger øst for Glomma, foreligger det opplysninger som på en avgjørende måte viser at også denne trakt i den eldste kjente tid har vært ansett som privat eiendomsgrunn. Herom henvises til avsnitt V av kjennelsen i 10de felt hvor det er redegjort nærmere for disse opplysninger (se også bemerkningene nedenfor om de gårder øst for Glomma som finnes opført i matrikkelen 1723).

I matrikkelen av 1723 er av gårder i det nuværende Tolga sogn opført — foruten to gårder i Hodalen — Haug (Erlien) og Tolgengård (den siste med 7 brukere), og på østsiden av Glomma Eide og Øvre, Ytre og Mellem Tolgenslien. Om gården Eide er det opplyst at den blev solgt fra Åsen i Vingelen ved skjøte av 1. september 1688 (dok. 139 i 10de felt), og at kjøperen med tillatelse av Åsens eiere hadde ryddet plassen i denne gårds eiendomsmark. Øvre og Ytre Tolgenslien er nevnt første gang i jordeboken for 1688 (E. dok. 60 i 10de felt s. 12). De er her betegnet som rydningsplasser og opplyses å tilhøre Anders Richardsen. Det fremstiller sig som sannsynlig at også disse plasser omfattes av det skjøte som Anders Richardsen i 1688 fikk fra opsitterne på Åsen, Vangen og Erlien (jfr. foran), men dette kan ikke med sikkerhet fastslås. Hvad endelig angår Mellem Tolgenslien, er denne eiendom nevnt for første gang i matrikkelen av 1723. Den er her opført blandt rydningsplasser som ikke tidligere har vært skyldsatt, og det angis at plassen tilhører kongen. Eiendommen blev solgt fra kronen ved kongeskjøte av 24. juli 1727 (E. dok. 60 i 10de felt s. 22). Om sammenhengen med at denne gård var blitt krongods, foreligger det ingen opplysning.

De opplysninger som foreligger om eiendomsforholdene i Tolga hovedbygd — det bebyggede strøk — i tiden efter 1723 antas ikke å ha nogen særlig interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse. Her skal bare nevnes at det i 1728 blev holdt skyldsetningsforretninger over en rekke plasser i strøket omkring Tolgens hytte og at alle disse plasser blev skyldsatt som privateiendom (E. dok. 60 i 10de felt s. 23).

2. Skogen.

Skogstrekningene i de nuværende Tolga og Os herreder lå efter anlegget av Røros kobberverk i midten av det 17de århundre for den største del innenfor verkets 4-mils cirkumferens, og Rørosverket utøvet i kraft av sine privilegier en vidtgående rådighet over den skog som fantes innenfor cirkumferensen. Efter privilegiene av 1646 (jfr. Norske Rigsregistranter IX s. 319 flg.) hadde verket rett til å utnytte alle skoger — også de som var i privat eie — innenfor cirkumferensen såvidt det var nødvendig for verkets drift, og i løpet av en forholdsvis kort tid blev det også hugget så sterkt i skogene at disse blev mere eller mindre ødelagt. Omkring 1750 blev det således offisielt konstatert at skogene omkring Røros på en strekning av 3 mil var nesten aldeles ødelagt og de øvrige sterkt uthugget og ille behandlet (jfr. Røroskommisjonens trykte innberetning s. 10).

Rørosverkets forhold til skogen i T o l g a s o g n har sin egen historie som man nedenfor skal komme tilbake til.

Ved en nærmere gjennomgåelse av skogens historie, forsåvidt den antas å være av interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse, vil det være hensiktsmessig å behandle de forskjellige bygdelag hver for sig.

a. Vingelen.

Fra tiden før de store skogutskiftninger begynte i slutningen av det 18de århundre foreligger enkelte spredte opplysninger som ikke er uten interesse ved bedømmelsen av hvad der for skogstrekningenes vedkommende må antas å ha vært den almindelige oppfatning av rettsforholdene i eldre tid. I 1724 blev foretatt en befaring av grensen mellom Tolgengård på den ene og gårdene Åsen og Vangen i Vingelen på den annen side (dok. 45 nr. 22). Den grense som blev opgått, er i den protokollerte forretning beskrevet som en eiendomsgrænse mellom de nevnte gårder. Efter beskrivelsen skulde denne grænse bl. a. gå over nedre Tallsjøen og

frem til Langen sjø. — I 1765 foretok skoginspektør Hummel en fredlysning av den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i Vingelen (dok. 45 nr. 41). Fredlysningen var foranlediget ved at opsitterne på disse gårder hadde gjort henvendelse til amtet om at skogene vilde bli ødelagt av odelsbøndene i Tynset prestegjeld og Vingelens anneks «hviss der ey i tiden blev forebyggt, ved at skovene bleve deelte fra hinanden». Bemerkelsesverdige er den beskrivelse som i fredlysningsdokumentet er gitt av yttergrensene for de fredlyste strekninger. Grensen går efter denne beskrivelse fra Kvernbekkroken (ved Glomma) over forskjellige punkter til «gierKrogen og Buesjøwolden, og videre til Søndre Magnilsjøåssen (Magnilsjøosen), så over til Even Kionet og Bratt høa, og derfra tilbake til Wingelsgården og hen til først benæfnte Qvernbeck igien». Som det sees, er «sameieskogen» her beskrevet som strekkende sig helt inn i fjellstrekningene i grensestrøket mellom Tolga og Kvikne. Når skoginspektør Hummel har beskrevet de fredlyste strekninger på denne måte, må en visstnok gå ut fra at han forsåvidt har holdt sig til hvad opsitterne selv hadde opgitt. At hans eget kjenskap til disse trakter har vært mangelfullt, synes å fremgå av en senere skrivelse til Generalforstamtet fra 1769 (dok. 45 nr. 45) hvor han sier at den fredlyste skogstrekning «under et kaldes Bierqvilåsen» (Bjørkvilåsen).

Efterat det i 1774 var sluttet en kontrakt mellom Tynsets og Vingelens almuer om grensen mellom de to bygders skoger (dok. 45 nr. 49), blev den første deling av Vingelskogen foretatt i 1795—1796. De strekninger som ved denne anledning blev utskiftet mellom gårdene er i delekontrakten av 1795 (dok. 45 nr. 69) betegnet som «all bøygdens ejende og hidtil i sameje brugte skove» med undtagelse av «nogle ubetydelige strækninger». Såvidt det kan bedømmes efter de grensebeskrivelser som er gitt i kontrakten, gikk de strekninger som kontrakten omhandler, så langt innover fra bygden som til en linje over øvre Tallsjøen og Vingelskletten, derfra til Store Hundsjøen og langs Hundsjøbekken til dennes utløp i Lona. Alle disse strekninger blev dog ikke fullstendig teigedelt. Om skogstrekningen Åsan sydøst for Nonsvola blev det således bestemt at den skulde tilhøre gården Åsens opsittere som var enig om inntil videre å bruke skogen i sameie til sine setrers behov (dette skogstykke blev ikke delt før i 1849, dok. 101). Og videre blev ikke delt, men fredlyst en som sameieskog betegnet strekning innenfor følgende grenser: Fra Vingelskletten over dalen efter en nærmere beskrevet linje til Kolletvola, derfra efter Bratteggbekken til dennes utløp i Lona, derfra opover langs Lona til Hundsjøbekken, så efter denne bekk til Hundsjøen og fra denne til Vingelskletten. Om denne strekning sier kontrakten at det ikke skal kunne hugges i skogen uten til de der liggende setrers behov. Forøvrig heter det bl. a. at med all den utmark og fjellskog innenfor Vingelsbygdens grenser som ikke er delt eller fredlyst skal det for eftertiden i alle deler forholdes som det tidligere og fra gammel tid har vært i bruk. I kontrakten blev det også bestemt at ingen skulde ha adgang til å overdra sin skog til utenbygdsboende. Skjedde dette, skulde vedkommende skog «tilbagefalde den hele bøygd til sameje».

I 1855 blev påbegynt en minnelig utskiftning av skogstrekninger som tillå Rødsgårdene og endel andre gårder og som på det daværende tidspunkt «ikke var utskiftet av sameiet» («den tiloverhavende sameieskov tilhørende vore gårde»), jfr. dok. 270. Ved denne utskiftning, som blev avsluttet i 1877, blev teigedelt bl. a. skogstrekningene i Milskiftåsen og ved Olaseteren «op til fjellet», i Moseterlien, ved Tangen i Ørvildalen, på østsiden av Londalen så langt nordover som til litt innenfor Mosedalstjønn (jfr. 40. vidne Knut Åsens forklaring) og på vestsiden av Londalen til nordligst på Bjørnåsen. Efterat delingen var utført, gav delingsmennene uttrykk for at den skog som hadde nogen verdi som gjenstand for deling, nu var utparsellert. Tilbake var bare endel ubetydelig bjerkeskog («birkekratt») nordligst i Londalen, men denne «er uten sammenheng og så langt borte at man fant dens deling uhensiktsmessig, hvilket erkjentes av samtlige eiere».

I 1857 blev påbegynt deling av den «sameieskov i fjeldmarken» (bjerkeskog) som tillå Vingelen m. fl. gårder i traktene vestenfor Vingelsbygden og Rødsgårdens skoglinje (dok. 121). Denne deling blev endelig avsluttet i 1872. Den omfattet for de nordligste strøks ved-

kommende bjerkeskogen ved Båvola og i Svartåsen, «Gjerengan» østenfor Gjera, samt Gjeråsen og Busjødalen vestover fra Gjera til Tynsets rådele. Om den sistnevnte strekning sies det i delingsbeskrivelsen at den på den nordlige side grenser mot Magnildalseterens skoglinje «til fjeldet igjen». Forøvrig heter det i beskrivelsen bl. a. at «eftersom enhver part blev delt, fikk enhver lodeier sin teig i samme på den måte som er bestemt fra hvilken tid de har betraktet og behandlet de dem tilfaldne teige som sin eiendom, og især i den senere tid have de fleste også byttet teige eller lodder forat få sin skov mere samlet».

Ved de to delingsforretninger som blev foretatt fra 1850-årene og utover blev teigedelt all bjerkeskog i Vingelen undtagen skogen øverst i Londalen. I denne strekning blev iverksatt en skogdeling i 1904, altså flere år efter at storskiftet var begynt (dok. 77 s. 42). Etter det som er oplyst av Storskiftekommissjonen (dok. 77 s. 13) var det opsitterne i Rødsgrenden som foretok denne deling, mens opsitteren på Åsen, som hadde (og fremdeles har) seter på Storøivollen i Londalen, ikke blev varslet til forretningen og ikke blev tildelt nogen lodd (jfr. dok. 122).

b. Tolga.

Det er tidligere nevnt at hytteskriver Anders Richardsen i begynnelsen av 1680-årene i et bygselbrev bl. a. på skogstrekningen Øvre Hultdalen (i traktene mellom Seljeåstjønn og Langen og vestover mot gården Røds eiendeler), idet han overfor fogden anførte at strekningen lå i kongens almenning. Skjønt han også fikk dom for at bygselseddelen skulde stå ved makt, lyktes det ham ikke å få den opfatning respektert at dette var en almenningstrekning. Han måtte kjøpe strekningen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden, og i 1686 blev den sammen med seteren Vangsvollen og endel engesletter skyldsatt som liggende til Anders Richardsens gård i Tolga.

Den skogstrekning som blev skyldsatt i 1686 ligger, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, utenfor den trakt som senere blev kjent under navnet Tolgens kronskog og som har optatt en vesentlig del av den til Tolga sogn hørende skog på vestsiden av Glomma. Om kronskogens utstrekning henvises til et kart som i 1797 blev optatt av løytnant Oppen i anledning av den nedenfor nevnte prosess som dengang verserte om eiendomsretten til denne skogstrekning (dok. 124). Det fremgår av dette kart at kronskogen, foruten et skogstykke på østsiden av Glomma, omfattet en strekning på vestsiden innenfor følgende grenser: fra Nordfjordbakkens utløp i Glomma efter en nærmere betegnet grense mot gårdene Åsen og Østvangen til nedre Tallsjøens søndre ende og fra Tallsjøens nordre ende over forskjellige punkter østover til Erlimoen. Mot nord og øst støtte kronskogen til strekninger som på kartet er betegnet som «Tolgens bøygealminding». I den forklaring som er påført kartet er disse strekninger også kalt «Tolgens sameye skouge eller bøyge almindinger», og den samme betegnelse er brukt av løytnant Oppen i hans beskrivelse av kartforretningen (dok. 169).

De opplysninger som foreligger om eiendomsforholdet i den eldste kjente tid forsåvidt kronskogen angår, er ikke klare (om kronskogens historie se forøvrig Røroskommissjonens innberetning s. 15 flg. og Ivar Sæter: Tolgen, s. 22 flg.). Etter den grense som i 1724 blev opgitt som eiendomsgrense mellom Tolgengård på den ene og Åsen og Vangen på den annen side (dok. 45 nr. 22, jfr. foran), må en imidlertid gå ut fra at den strekning det her gjelder, på denne tid blev regnet som liggende innenfor Tolgengårds eiendeler. I 1738 lot Rørosverket «innkroner» skogen (se om disse innkroningsforretninger Røroskommissjonens innberetning s. 13 flg.). Mens verket ikke kan sees ved denne anledning likefrem å ha optrådt med påstand om å være eier av kronskogen, synes en slik påstand derimot å være fremsatt under en fredlysningsforretning som efter verkets foranledning blev holdt i 1739 (dok. 91 i 10de felt). Under de stridigheter mellom opsitterne og Rørosverket som denne skogstrekning senere var gjenstand for blev det spørsmål også reist om ikke skogen var kongens almenning. Etterat Rørosverket hadde klaget til Generalforstamtet over at skogen «til uplikt forhugges av de omkring boende bønder», anmodet Generalforstamtet i 1766 skoginspektør Hummel om bl. a.

å avgi erklæring om hvorvidt denne skog var kongelig almenning eller privat eiendom (dok. 284). Hummel avga sin erklæring i skrivelse av 12. desember 1766 (dok. 285), men uten å gi noget bestemt svar på det spørsmål som var forelagt ham. Han sier at «hvad enten bemeldte skov er fuldkommen privat eiendom eller ikke kand jeg ikke med vished sige, som af værkets betientere påståes». Hans nærmere begrunnelse av denne uttalelse går ut på at «det er bekiendt at alle bønder udi Tolgens præstegjæld, såvel selveiere som de der befindende beneficerede gårder, har fælles og uskiftede skove», og at opsitterne på de benefiserte gårder utelukkes fra de innkronede skoger skjønt de ikke har samtykket i innkroningen «så at jeg som for ermelt ikke fordrister mig til at sige at samme indkronede skov omkring Tolgens hytte er privat eiendom». Av sammenhengen synes å fremgå at den tvil skoginspektør Hummel her gir uttrykk for gjelder spørsmålet om kronskogen tilhører Rørosverket med utelukkende eiendomsrett, mens man av hans uttalelser ikke kan slutte noget om at han anser strekningen som kongens almenning hvis den ikke tilhører verket.

Ved kommisjonsdom av 1795, stadfestet ved stiftsoverrettsdom av 1798 og høiesterrettsdom av 1803 blev kronskogen tilkjent Rørosverket som hevdet eiendom (dok. 92 og 93 i 10de felt). Hermed var den gamle konflikt mellem bygden og Rørosverket imidlertid ikke bragt ut av verden. Først i slutningen av det 19de århundre blev tvistighetene bilagt idet opsitterne, efterat en langvarig prosess var pådømt i første instans, blev enig med Rørosverket om å kjøpe kronskogen av verket. Skogen er nu for den største del utskiftet mellem gårdene.

Om skogen i Tolga utenom kronskogen er det oplyst at opsitterne på Tolgensgård og Tolgenslien m. fl. i 1805 foretok en fredlysning av «de vore påboende gårde underliggende skov og udmarker på begge sider Glommen elv, fra al hugst og brug av uberettigede» (dok. 60 i 10de felt). I fredlysningsdokumentet som blev tinglyst i 1817, blev uttalt forutsetningen om at «skoven og udmarken» skulde deles mellem gårdene. En slik deling blev også foretatt og delingsforretningen tinglyst i 1823 (E. dok. 75 i 10de felt). I delingsforretningen heter det at «underskrevne jord og skoveiere» i minnelighet har utskiftet «al vor hidtil i fælledskab eiende skov og udmark» i den «østre alminding» (på østsiden av Glomma) og den «vestre alminding» (på vestsiden). Av dokumentet fremgår at skogen på østsiden blev delt i 143 teiger og på vestsiden i 134 teiger, men dokumentet inneholder ingen angivelse av teigegrenser eller yttergrensene for den strekning som blev delt (jfr. de for Storskiftekommissjonen meddelte opplysninger om denne skogdeling, dok. 122).

Om de skogutskiftninger som er foretatt i Hødalen og Høløydalen henvises til fremstillingen i 10de felt.

c. *Os (Dalsbygden) og Galågrenden.*

Fra året 1709 foreligger opplysning om en rettssak mellem opsitterne på Breen på den ene side og opsitterne på Østgård, Nordgård, Os og Vangrøften (Berg) på den annen side om hugst i traktene omkring Seljeåstjønn (dok. 45 nr. 14). Saken var anlagt av opsitterne på Breen som mente at den strekning hvor de innstevnte hadde hugget, tilhørte Breen i henhold til en grenseopmerkning eller «innpæling» med «kronede» furutrær som i 1686 var foretatt av direktøren for Røros kobberverk. De innstevnte hevdet på sin side at den omtvistede strekning var sameie for samtlige gårder. Saken endte med at partene blev forlikt om en eiendomsgrense på grunnlag av den gamle grenseopmerking, dog således at de innstevnte skulde ha sine setervoller og slåtter som før i den til gården Breen hørende skog.

Likesom i Vingelen tok de store skogdelinger sin begynnelse i Os og Dalsbygden i 1790-årene. Ved kontrakt av 18. juli 1791 (dok. 45 nr. 62) blev skogen delt mellem de tre hovedgrender Breen (med Nordvangen og Berg), Østgård (med Nordgård) og Os. Av kontrakten, som betegner sig som gående ut på deling av gårdenes «fælleds skov» og som henviser til «de fordeele som flyder af sameie skoves uddeling», fremgår at delelinjen mellem Breen og Østgård skulde begynne nordligst i Djupskårbekken. Derfra gikk den over høieste Undliåsen og efter en nærmere beskrevet linje over på den annen side av Vangrøftdalen og frem til et punkt i Høltaldalen (rektangelkartets Hødalen), «Høltaldalskloppen». Efter kon-

trakten skulde den skog som lå på nordre og vestre side av denne linje tilhøre Breengårdene, mens Østgård og Nordgård skulde ha skogen på den søndre og østre side. Grensen mellom Østgård og Os begynte i nord ved Langvikbekkens utspring (ved Refsjøåsen — på det nyeste rektangelkart er Langvikbekken kalt Nordstubekken), fulgte denne bekk til dens utløp i Setersjøen og gikk over en rekke nærmere angitte punkter til Høltalskloppen.

Om den del av skogen som blev utlagt til Østgård og Nordgård heter det i delekontrakten at opsitterne innbyrdes er blitt enig om å dele sin felles skog i teiger, men at det vil bli vanskelig og for vidtløftig å beskrive i kontrakten hver enkelt teigs delemerker og beliggenhet. Etter de opplysninger som ellers foreligger må en gå ut fra at denne teigedeling også blev gjennomført på denne tid. For Storskiftekommissjonen har således Ole N. Østgård opplyst (dok. 122) at da man i 1791 fikk den store hovedinndeling av skogen, blev den hoveddel som var tildelt Østgård, straks delt i teiger mellom mann og mann. Denne deling omfatter hele Østgårds skogtrakt, «altså til grensen mot Breen mellom Vangrøfta og Langen og til nordvest i Djupskåren (Stiftelsesengenes linje) samt strøket omkring Sandtjønnene i Østgårdstrakten».

Med hensyn til den skog som ved kontrakten av 18. juli 1791 blev tillagt Breen med Nordvangen og Berg blev en særskilt delingskontrakt inngått den 20. juli samme år (dok. 45 nr. 63). I denne fastsettes det først at delet mellom Bergs skog på den ene og Breen og Nordvangens på den annen side skal gå etter en linje fra høieste Nonsåsen, derfra til Blester-tjønn og derfra til fjells. Derefter deles Breens og Nordvangens skog i følgende hoveddeler: 1) Rablien, omfattende skogen på vestsiden av Vangrøftdalen. 2) Lilleåsen. Som vestgrense for denne del er angitt Vangrøftas østlige bredd og som østgrense en linje fra Hagebroen over høieste Lilleåsen «like til fjells». 3) «Ohlen». Vestgrensen for denne del faller sammen med østgrensen for Lilleåsen, og østgrensen følger Hangåen til Storbekken og derefter langs bekken «like til fjells». 4) Langryåsen som mot vest støter til den foregående del og mot øst til grensen for Østgårds og Nordgårds skog (beskrevet i den før nevnte kontrakt av 18. juli 1791). I kontrakten heter det videre at disse 4 hoveddeler igjen er utskiftet mellom de enkelte opsittere og «at vi nu således ere aldeles udskiftede af sameie med hverandre».

Om den teigedeling som er omtalt, men ikke nærmere beskrevet i kontrakten av 20. juli 1791, virkelig fant sted på denne tid eller først på et noget senere tidspunkt, er ikke helt på det rene. Under en kartforretning som blev holdt i 1830 til bruk for en åstedssak, anlagt av opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg mot lensmann Skogstad i anledning av gården Osmoens seterbruk i Vangrøftdalen (dok. 45 nr. 89) blev det opplyst av saksøkerne at de «for 11 à 12 år siden» hadde utskiftet i minnelighet skogen på begge sider av Vangrøftelven. Hvordan det i virkeligheten forholder sig med tidspunktet for den teigedeling det her gjelder, er det imidlertid uten betydning å søke fastslått. Av interesse er derimot de nøiaktige opplysninger som kartforretningen av 1830, i motsetning til delekontrakten av 1791, gir om vestgrensen i Vangrøftdalen for den strekning som var teigedelt mellom gårdene. Herom heter det i forretningen at skogen er utskiftet «østenfra og vestover til åen Skarva eller Skarvdalsåen på sydvestre side av Vandgrøftelven og til Skarvdalsbekken på nordøstre side av Vandgrøftelven. Vinterveien fra svingen på Vandgrøftelven nedenfor Storfossen forbi Fossbakvollen til Skarva-å er skjelnet mellom den delte skog og sameien» (jfr. det situasjonskart som blev optatt under forretningen, dok. 45 nr. 90). Om strekningene vestenfor og nordenfor grensen for den utskiftede skog heter det i kartforretningen at det her «hvad skoven angår fremdeles er fællesskab for samtlige citanter». Dette «fællesskab» er ellers i forretningen betegnet som «citanternes sameieskov» og som strekninger hvor citantene har «udøvet deres sameiendomsret».

Opplysningene i kartforretningen av 1830 om grensen for den utskiftede skog i Vangrøftdalen faller i det vesentlige sammen med det som i et møte i Storskiftekommissjonen i 1906 blev opplyst av de tre menn som møtte fra Dalsbygden (dok. 122). Etter hvad disse uttalte, går yttergrensen for den teigedelte strøk etter en linje fra Halt-Erikrabben langs Bjrndalen til Skarva «og videre efter Skarva og Snudda til Vangrøfta», og på nordsiden av Vangrøfta

fra Storfossbroen efter en liten bekk op til og senere langsefter den gamle setervei fremover Brøttet til Storbekken og efter denne til fjells (se også de forklaringer som under behandlingen av feltet er avgitt av 24., 25. og 28. vidne og som går ut på at skogen fra gammel tid er teigedelt til Fossbakken og Storbekken).

Efter det som blev oplyst for Storskiftekommissjonen i det nevnte møte i 1906, blev skogen i Kjurudalen samtidig med teigedelingen i Vangrøftdalen delt inntil en linje «langs Storbekken fra Oltangen ned til Hangåen og fra søndre Hanksjøen langs Undliås- (eller Storry-) bekken og fra dennes kne til Østgårds skoglinje i Undliåsen».

Som tidligere nevnt blev det i kontrakten av 20. juli 1791 fastsatt at grensen mellom Bergs skog på den ene og Breen og Nordvangens på den annen side skulde gå efter en linje over Nonsåsen og Blestertjønn til fjells. I 1793 blev tinglyst en ny og mere utførlig kontrakt mellom opsitterne på disse gårder (dok. 45 nr. 66) om utskiftning av gårdenes «sameie udi skov og mark». Efter denne kontrakt skulde Bergsgrendens skog mot vest gå til fjells og på de andre kanter være begrenset ved en linje over Blestertjønn og Nonsåsen til et punkt ved Vangrøfta, derfra langs Vangrøfta til Langsåens utløp i denne, derfra efter Langsåen til Langen, videre efter Langen, over Grundtjønnene og efter nogen ryer eller slåtter sønnenfor disse til grensen mot Rød i Vingelen. I kontrakten heter det forøvrig bl. a. at «dog bliver fieldene herfra (d. v. s. fra utskiftningen) aldeles undtagne der endnu som forhen bliver udeelt». Om teigedeling mellom de enkelte opsittere i Bergsgrenden er intet nevnt i kontrakten. Derimot er det oplyst for Storskiftekommissjonen av Peder S. Grue (dok. 122) at «skogen i Langslien fra Myrengebekken nordover, samt skogen omkring Gruben og Berg inntil Breens skoglinje der går fra Vangrøfta over Nonsvola, Blestertjønn og nordenfor Flovollene op i Langrabben, blev teigedelt allerede i 1790-årene, idet der avdeltes samtidig setersskog både for Nordervollene og Djupsjøvollene. Senere teigedeltes også disse seterskogstykker mellom setereierne. I 1860 teigedeltes skogen på Milskiftåsen fra Myrengebekken til Vingelens skoglinje, hvorom thl. kontrakt». Den kontrakt det her siktes til, må være en i 1864 tinglyst overenskomst av 24. og 31. oktober 1863 om skifte av «sameieskoven på Milskiftåsen» (dok. 46 nr. 165). Om Bergs skog på Milskiftåsen henvises forøvrig til en i 1837 inngått kontrakt om grensen mot Rødsgrendens skog og mot seterstrekningen Buhaugen i Tolga (dok. 97).

Om den teigedeling av skogen i Vangrøftdalen og Kjurudalen (Hanksjødalen) som blev foretatt i 1790-årene eller noget senere er det som tidligere nevnt oplyst at den i Vangrøftdalen gikk så langt innover som til Skarva og Skarvdalsbekken og i Hanksjødalen så langt som til en linje fra Oltangen langs Storbekken til Hangåen og fra søndre Hanksjøen langs Undliåsbekken. For Vangrøftdalens vedkommende blev det i 1879 inngått en overenskomst mellom opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg om «bytning av almindingskogen» vestenfor og nordenfor de fra gammel tid utskiftede strekninger (dok. 46 nr. 184). Denne overenskomst gikk ut på deling av seterskogen i 4 hoveddeler som setereierne i følgende setergrender «er eiere av»: 1) Bergs-Skarvdalen 2) Storvoll-lie og Dalvollene 3) Storbekkdalen, Brøttet og Mastukåsen og 4) Kløftåsen. I overenskomsten er grensene mellom disse seterskogstrekninger innbyrdes nærmere beskrevet, og det synes av beskrivelsen bl. a. å fremgå at de setereiere som opprettet dette dokument ikke har ment å legge nogen seterskog til setergrenden Sättåhaugen som heller ikke er nevnt i dokumentet (setereierne i Sättåhaugen, som var opsittere i Osgrenden, var ikke med på delingskontrakten — jfr. opplysningene i dok. 122). Om yttergrensene — mot nord og vest — for de strekninger som er omhandlet i overenskomsten, heter det bare at setereierne «er eiere av skogen» (eller «bytter til seterskog») så langt som det er nødvendig for seterbruken. Av kontrakten fremgår forøvrig at det var meningen at seterskogen innenfor de nevnte 4 hoveddeler skulde «byttes og tildeles» hver enkelt setereier ved en etterfølgende forretning i marken. Efter de opplysninger som blev meddelt under det før nevnte storskiftemøte i 1906 (dok. 122), er det imidlertid på det rene at en slik teigedeling aldri er blitt gjennomført, og det fremgår også av disse opplysninger at den deling som er omhandlet i overenskomsten av 1879, heller ikke er blitt anerkjent fra alle hold.

Også for Kjurudalens vedkommende blev det i 1879 oprettet en kontrakt, undertegnet av opsitterne på Breen og Nordvangen om «bytning av almindingskogen», d. v. s. den skog som lå nordenfor de fra gammel tid utskiftede strekninger (dok. 46 nr. 184). Ifølge denne kontrakt skulde skogen på begge sider av Hanksjøen og Kjurua teigedeles således at enhver seter blev tillagt en skogteig i forhold til brukets matrikkelskyld. Denne teigedeling skulde iverksettes samme år. Etter hvad det fremgår av en påtegning fra 1886 på kontrakten, ser det ut til at en slik deling mellom setereierne også blev foretatt. Påtegningen går nemlig ut på at setereierne i mai 1886 trådte sammen «for påny å underhandle om skogbyttet i Kjølådalen» (Kjurudalen) «da nogen anket over misligheter ved det 1879 foretagne bytte». Man blev enig om at skogdelingen skulde «oversees påny», og tre av setereierne blev valgt til å utføre dette arbeide. Fra to av disse menn foreligger en udatert beretning (i sin tid fremlagt for Storskiftekommissjonen) om resultatet av dette arbeide (dok. 46 nr. 196). Der heter i dette dokument at setereierne på et møte i 1886 valgte tre menn til «å bytte seterskogen således at hver setereier fikk sitt eget stykke av skogen». Beretningen går ut på at seterskogen i Kjurudalen — i dokumentet også kalt «almindingsskogen» eller «almingen» — blev delt så langt nordover som til bekken fra Storskaret (Røbergbekken) på østsiden og til Sjøfram-enget på vestsiden. Skogen fra denne linje og «nord til stiftsdelet» blev holdt utenfor delingen, idet denne skog antokes å ville gå med til slåttebruket i dette strøk, d. v. s. i de såkalte Røroseng tilhørende opsittere i Galåen og Røros (jfr. de for Storskiftekommissjonen i 1906 meddelte opplysninger om skogdelingen, dok. 122).

Om den teigedeling i Kjurudalen som er foretatt av opsitterne på Breen og Nordvangen er det på det rene at dens gyldighet er blitt bestridt — foruten av det offentlige som hevder at strekningen er statsalmenning — av opsitterne i Østgårdsgrenden som ikke har deltatt i skogdelingen og ingen teiger har fått tildelt. Se således opplysningene for Storskiftekommissjonen, dok. 122, og skrivelse fra styret for Østgårds havnelag av 5. desember 1921 (dok. 167).

Den skogstrekning som ved tre-delingen i 1791 (dok. 45 nr. 62) blev tillagt gårdene i O s g r e n d e n blev ved en delingskontrakt av 1796 (dok. 45 nr. 70) utskiftet mellom opsitterne med undtagelse av en seterskogstrekning «mellem Anvisåsen og Klåtten ud ad Hølt-dalen». I kontrakten heter det at opsitterne er blitt enig om å utskifte mellom gårdene «våres hidtil i sameie eiede skove og uindhegnede marker». Utskiftningsfeltets yttergrenser er utførlig beskrevet, og etter denne beskrivelse blev grensen regnet å gå fra Lillegrunden i Glomma over forskjellige punkter til Fjellsjøens søndre ende, derfra til nordligst på Refsjøåsen og fra denne — i grensen mot Østgårds skogtrakt — etter Langvikbekken til Setersjøen og videre over forskjellige punkter til Høltaldskloppen. Det fremgår av kontrakten at teigedelingen for den største del var foretatt på den tid da kontrakten blev oprettet, men at den ennå ikke var så fullstendig gjennomført at den kunde beskrives. Nogen senere beskrivelse av delingen er heller ikke kjent, men det er under enhver omstendighet på det rene at utskiftningen er gjennomført for meget lang tid siden. For Storskiftekommissjonen er det således opplyst (dok. 122) at skogen såvel i Osåsene (sønnenfor Vangrøfta) som i Ostrakten (nordenfor Vangrøfta) har vært teigedelt mellom mann og mann så langt nulevende minne rekker, og at brukene har fått sig tildelt både hjemskog og seterskog.

Hvad endelig angår de skogtrakter som ligger østenfor Osgrendens skog og hører til G a l å g r e n d e n, er det på det rene at disse er utskiftet mellom gårdene for lang tid siden. De delingskontrakter som er avsluttet mellom opsitterne er ikke fremlagt under behandlingen av feltet, og kommissjonen har etter omstendighetene heller ikke funnet en sådan dokumentasjon påkrevet.

I forbindelse med den oversikt som er gitt i det foregående skal tilslutt nevnes at S t o r s k i f t e k o m m i s s j o n e n har gitt uttrykk for den opfatning (se dok. 77 s. 10 flg.) at de skogbevokste områder av storskiftefeltet under hensyn til de forskjellige trakters karakter og beliggenhet og til de stedfunne skogdelingens betydning kunde deles i tre klasser: den

egentlige hjemskog, den fra eldre tid delte seterskog og de skogområder «som ennå henligger uten gyldig teigedeling». Til den egentlige hjemskog regnet Storskiftekommissjonen skogen i følgende havnelagsområder (etter den av kommissjonen planlagte havnelagsordning — jfr. de som dok. 19 og 266 fremlagte karter hvor havnelagsområdene er betegnet ved romertall): Åsan (X), Kverndalen (VIII), Vangsåsen (XIII), Tolgens hjemtrakt (XIV), Osåsene (XVII), Ostrakten (XVIII), Galåtrakten (XIX), Østgårdsåsene (XX), Østgårdstrakten (XXI) og de til Dalsbygdens gårder nærmest støtende trakter i Holla, Lilleåsen, på Ryene, Breens-trakten mellom Vangrøfta og Langsåen samt for gårdene Bergs og Grubens vedkommende trakten fra Myrengbekken i syd til en linje Langrabben—Nonsvola i nord.

Til «den fra eldre tid delte seterskog» regnet Storskiftekommissjonen den skog i Vingelen som blev teigedelt i 1850—1870-årene, nemlig havnelagsområdene (se kartene dok. 19 og 266) Rødslie (IX), Olåtrakten (XV), Ørvildalen med Londalens østside (VI), Svartåsen med Londalens vestsida (II), Langseteren (I), Lien-Lonsjølien (III), Søndre Berget (IV), Nordre Berget og Mosterlien (V) samt slåttetrakten Busjødalen-Gjera (XI). For Dalsbygdens vedkommende regnet Storskiftekommissjonen til skogområder av den her omhandlede art Milskiftåsen mellom Myrengbekken og Vingelen sogns skoglinje (teigedelt i 1860-årene), og i Vangrøftdalen og Kjurudalen de utenfor «den egentlige hjemskog» liggende strekninger som — sammen med hjemskogen — blev teigedelt på grunnlag av tre-delingen i 1791. Til «seterskogen» henførte Storskiftekommissjonen således ikke bare de strekninger som først blev delt fra 1850-årene og utover, men i Vangrøftdalen og Kjurudalen også en del av de trakter som blev teigedelt ved de eldste utskiftninger (i 1790-årene eller muligens noget senere).

Som strekninger av seterskog liggende «uten gyldig teigedeling» anså Storskiftekommissjonen Nordre Londalen (omhandlet i delingskontrakt av 1904, jfr. ovenfor) og de strøk i Vangrøftdalen og Kjurudalen som ikke blev gjort til gjenstand for deling før i 1879 eller senere, nemlig Berg-Skarvdalen og Storrøftdalen (i havnelagsområde XXIV), Sattåhaugen (XXV), Kløftåsen med Falken (XXVI), Mastukåsen (av XXVII), Gammelsetertrakten (XXVIII) og Kjurudalen.

Om den bruk som skogen har vært gjenstand for særlig for seterskogens vedkommende henvises til fremstillingen nedenfor under behandlingen av de enkelte trakter.

3. Fjelltraktene.

Kommissjonen skal i et senere avsnitt gå nærmere inn på de opplysninger som foreligger om fjellbruken i eldre og nyere tid i hver enkelt av de trakter som faller inn under statens almenningsspåstand. I sammenheng med fremstillingen i det foregående skal her gis en foreløbig oversikt over opplysningene om den rådighet befolkningen i disse bygder fra den eldste kjente tid og senere har utøvet i fjelltraktene. Til disse trakter regner man da ikke bare de strøk som kan betegnes som høifjellsstrekninger i snevreste forstand, men også de dalfører som skjærer sig inn i fjellet og som i adskillig utstrekning er bevokset med skog. Om de skogdelinger som er foretatt i tidens løp og som også berører disse trakter, er talt i det foregående.

Av den oversikt som tidligere er gitt over bosetningens historie fremgår det at bebyggelsen i det nuværende Tolga hovedsogn (og i Galågrenden) ialfall for den alt overveiende del ikke går lenger tilbake i tiden enn til annen halvdel av 1600-tallet. Derimot er Vingelen og Os eldre bygder uten at det overhodet kan fastslås noget om hvor gamle de er. De positive opplysninger som foreligger om Vingelen og Os fra tiden før 1660-årene er imidlertid sparsomme. De gir ingen klar forestilling om forholdene i disse bygder i tidligere perioder og gir således heller ikke virkelige holdepunkter for en bedømmelse av rettsforholdenes utvikling. Det gjelder derfor også om Vingelen og Os at vårt sikre kjennskap til bygdenes historie ikke går lengere tilbake enn til annen halvdel av det 17de århundre.

Så langt tilbake i tiden som vår virkelige kunnskap om forholdene i disse bygder imidlertid strekker sig, så langt tilbake går også de opplysninger som foreligger om fjellet i eldre

tid. Og det kan på grunnlag av disse opplysninger fastslåes at fjelltraktene på den tid det her er tale om — annen halvdel av det 17de århundre — var gjenstand for utnyttelse, ikke bare til jakt og fangst, men til seterbruk, fjellslått og mosetak. Allerede av de forholdsvis sparsomme opplysninger som matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) inneholder fremgår bl. a. at gårdene i Os hadde setrer og engeslåtter (markeslåtter) i Galådalen, Djupskårene, Kjurudalen, Vangrøftdalen, Høltaldalen og Langsfjellet. Under flere gårder er opført fiskeri «i almindingen» og under gården Breen fiskeri i Forelsjøen. Ved gårdene i Vingelen er opført setrer og engesletter i Langsetertrakten, Lonsjølien og Olåtrakten. Under gården Åsen er opført en engeslåt i Hodalen på østsiden av Glomma. Om fiskeri er det ved flere gårder i Vingelen nevnt at gården har fiskeri «i almindingen» eller «i fieldene». Bemerkelsesverdig er det at gården Vingelen opføres med fiskeri bl. a. i Siksjøen (i Tufsingdalen), «Narven» (Narsjøen i Nørdalen) og Magnilsjøen («af gammelt i Magnild siøen oc Narven»).

Av andre opplysninger som foreligger fra det 17de århundres annen halvdel fremgår det at den bruk bygdefolket på denne tid utøvet i fjelltraktene ikke var begrenset til de strøk som er nevnt i matrikkelen av 1667. Av en rettssak fra 1681 (dok. 45 nr. 2) sees det således at to opsittere i Vingelen på denne tid lå i tvist om retten til en markeslåt ved Gjera elv. I 1687 blev holdt en besiktigelsesforretning over den benefiserte gård Vingelen (dok. 45 nr. 5), og det blev under denne forretning bl. a. konstatert at gården hadde markeslåtter ved Magnilsjøene og i Busjødalen. Av en rettssak fra 1702 (dok. 45 nr. 10) fremgår forøvrig at gården Vingelens opsittere hadde slåtter også i helt andre og fjerntliggende trakter, nemlig i Nørdalen på østsiden av Glomma (jfr opplysningene ovenfor om Vingelens fiskeri i Siksjøen og Narsjøen). Fogedregnskapene for 1686 og 1687 viser at gården Rød i Vingelen hadde slåtter i Ørvildalen og Londalen (dok. 44 s. 25). I 1707 fikk samtlige opsittere på Rød fogdens bygselseddel på Londalens slåtter fra «Svart Aassrop» (Svartåsrabben) til «brat-Øen» (Bratthøa) «hvilche engeslåtter de til forn hafver haft i bøxel, og stedze under deris gaard verit brugt» (dok. 45 nr. 12).

Uten at det i denne sammenheng er nødvendig å gå nærmere inn på de opplysninger som fra den eldste tid foreligger om fjelltraktene, kan det efter det som her er nevnt fastslåes at så godt som alle de trakter hvor fjellbruken idag utøves blev brukt av bygdens befolkning også i den tid vi her har for øie, tiden mellom 1650 og 1700. Dette gjelder således Gjera-Busjøtrakten, Magnilsjøtrakten, Londalen, Ørvildalen, Vangrøftdalen, Kjurudalen og traktene øst for Kjurudalen.

Blandt de opplysninger om fjellbruken som foreligger både fra denne eldste tid og fra det 18de og 19de århundre inntar det stoff som omhandler markeslåtterne eller engeslåtterne en bred plass, og innenfor dette stoff trer for de eldste tiders vedkommende opplysningene om bygsling av markeslåtter sterkt i forgrunnen. Med disse bygslinger henger det slik sammen at det i tiden fra 1670-årene til de første år efter 1750 var praksis i Østerdalen og særlig i de nordre Østerdalsbygder — det gamle Tynset prestegjeld — at folk fikk bygselseddel av fogden på markeslåtter og derigjennem skaffet sig en adkomst til uforstyrret besiddelse og bruk av slåtterne. Denne bygselpraksis, som fra det offentliges side er hevdet å være et avgjørende almenningsbevis, skal det senere bli gjort nærmere rede for. Her skal bare nevnes at antallet av bygselledler som i denne periode blev utstedt på strekninger i de forskjellige slåttestrøk i Tolgabygdens fjelltrakter, er meget betydelig, og at bygslingene her som overalt ellers i Østerdalen hørte fullstendig op i 1750-årene uten senere å bli gjenoptatt.

Hvad markeslåttenes historie forøvrig angår, er det bemerkelsesverdig at slåtterne, særlig i tiden efter bygslingenes ophør, har vært gjenstand for en livlig omsetning og således har vært behandlet som selvstendige eiendomsgjenstander, ikke bare som tilliggelser til bestemte gårder. De har vært overdratt fra den ene gård til den annen, ikke bare innenfor vedkommende grend eller bygd, men også utenfor, og de har endog vært solgt til folk som ingen gård

har hatt. I denne sammenheng skal nevnes at det fra 1870-årene foreligger en opplysning om antallet av de markeslåtter i Os og Vingelen som på den tid ikke kunde ansees som tilliggende nogen bestemt seter eller nogen bestemt gård. I en skrivelse til Indredepartementet av 31. desember 1874 (dok. 47) opplyser utskiftningsformann Th. Rønnow — efter undersøkelser han hadde foretatt i anledning av den ansøkning som dengang forelå om nedsettelse av en storskiftekommissjon — at det av denslags markeslåtter fantes minst 67 i Dalsbygden og minst 138 i Vingelen. Han uttaler videre at slike markeslåtter i langt høiere grad enn setren har vært gjenstand for avhendelse til menn utenfor havnelagene, således i Vingelen særlig til menn fra Tolga og i Dalsbygden til menn i Osgrenden eller på gårdene østenfor Glomma, ja ofte endog til Rørosinger. «Det er ikke uantagelig», tilføier han, «at deslige markeslåtter hyppig utgjør en manns eneste jordeiendom».

Allerede i omfanget av det dokumentmateriale som foreligger om markeslåtterne ligger et vidnesbyrd om den rolle slåttebruket i fjelltraktene har spillet i disse bygder fra gammel tid. Et direkte uttrykk for en vurdering av markeslåttenes betydning foreligger fra 1700-tallet i en skrivelse fra foged Christensen til Rentekammeret av 11. mai 1765 (E. dok. 60 i 10defelt s. 42). I denne skrivelse, som har forholdene i Tynset, Tolga og Kvikne for øie, sier fogden bl. a. at de fleste høibygslinger har vært brukt under matrikulerte gårder, og at de «nu dertil er så nødvendige at om de derfra blev adskilt, en sådan gård i sig selv da neppe for det halve af værdien kunde takseres». Den samme opfatning har foged Christensen også senere gitt uttrykk for, i en skrivelse til Generalforstamtet av 5. september 1767 (dok. 45 nr. 43). Her heter det bl. a. at «de fleeste af disse høe bøxlinger ere i sig selv af meget ringe betydenhed, men formedelst den trang som beboerne af disse sogne (d.v.s. Tynset, Tolga og Kvikne) haver til engeland, eller så kaldet foring, ere samme for itzige brugere høyst nødvendige, så at neppe deres gårders drift uden hines hielp kunde fortsettes».

Av de opplysninger som fra senere tider foreligger om betydningen av fjellslåtten og fjellbruken i det hele skal nevnes en uttalelse av den i henhold til loven av 17. august 1818 nedsatte distriktsmatrikuleringskommissjon for Tolga. I dennes forhandlingsprotokoll (dok. 289) heter det bl. a. efterat kommissjonen har omtalt at korn og poteter praktisk talt ikke kan avles i disse bygder: «Desmeere legger Tolgens thinglaug vind på hø-avlen og fædriften, hvorfor og indbyggerne for at fremme denne sidste, med besværlighed i de omkringende bjerge og fjelde, adspreed hist og her, hvor nogen anledning gives, samt på havende sæterløkker, sanke og samle vinter-føde for kreaturene ved marke- og myrslåtter, mosesankning, bar, løv og riis til føde for qvæget, hvorved den største deel af vinter-næringen haves».

At markeslåtterne har bevart sin betydning helt op til nutiden — om det enn kan være tilfellet at forholdene i nyere tid tildels har vanskeliggjort utnyttelsen av dem — er fullt på det rene efter de opplysninger som fremgår av Storskiftekommissjonens forhandlinger (se således dok. 152) og av de vidneforklaringer og erklæringer som foreligger for Høifjellskommissjonen. Disse opplysninger er det mest hensiktsmessig å gjennomgå, i den utstrekning det er nødvendig, under behandlingen av de enkelte fjelltrakter. Til belysning av i hvilken utstrekning de trakter det her gjelder faktisk er tatt i bruk til markeslåtter skal imidlertid nevnes at antallet av slåtter i disse trakter, efter en opplysning som er gitt av Storskiftekommissjonens formann (T. R. I s. 6), andrar til henved 3000. De under storskiftet utarbeidede detaljkarter (dok. 155—165) viser også at det i Londalen er praktisk talt sammenhengende slåttestrøk helt inn til Bratthøa, i Vangrøftdalen helt til dalens innerste forgreninger og i Kjurudalen like til Kjølittjønn. Her skal fremheves at det område som i almindelighet betegnes som en markeslåt eller et engeslette sjelden utgjør et sammenhengende slåtteland. Det er oftest tilfellet at engeslettet omfatter en forholdsvis betydelig strekning, hvor slåttelandet ligger som spredte flekker eller strimer av gresslende, mens en vesentlig del av det terreng som ligger innenfor engeslettets grenser er optatt av skog eller mosefjell. Engeslettene er i regelen ikke inngjerdet.

De opplysninger som fra gammel tid foreligger om **seterbruket** er forholdsvis spar-

somme. I matrikkelen 1667 (dok. 45 nr. 1) er setrer opført under de fleste av gårdene, og som setertrakter nevnes strøket øst for Kjurudalen, Kjurudalen, Vangrøftdalen, Høltaldalen, traktene under Langsfjellet, Erliseteren, Olåtrakten, Lonsjølien og Langseteren. I matrikkelen 1723 er det ved de fleste gårder anført at gården har seter, men ikke i noget tilfelle med angivelse av seterens beliggenhet. Annet dokumentstoff som gir opplysning om setrene i det 17de og 18de århundre foreligger det meget lite av. Dette finner sin naturlige forklaring i at setrene ikke har vært gjenstand for bygsling og i langt mindre utstrekning enn slåttene for særskilt omsetning, og mangelen på dokumentstoff gir derfor intet grunnlag for en formodning om at seterbruket i disse bygder i gammel tid har vært av underordnet betydning. Derimot må en etter de opplysninger som ellers foreligger gå ut fra at behovet for seterbeiter i eldre tid, da bygdenes befolkning var vesentlig mindre enn nu og gårdene mindre utstykket enn nu er tilfellet, blev tilfredsstillet uten at det var nødvendig å søke så langt bort fra bygden som til alle de strøk hvor det nu er setrer. Det er nemlig på det rene at de av de nåværende setrer som ligger lengst borte fra bygden først er anlagt i det 19de århundre. Dette gjelder således om Falksetrene og Såttåhaugen i Vangrøftdalen, setrene i Nordre Londalen og Magnilsetrene. De trakter det her er tale om lå imidlertid ikke unyttet inntil setrene blev bygget der. I alle disse strøk var det markeslåtter fra gammel tid, og det er disse slåtter som likefrem har dannet grunnlaget for anlegget av de nye setrer. Til opplysningene herom og om seterbruken i det hele skal man komme nærmere tilbake under behandlingen av de enkelte trakter. Det samme gjelder opplysningene om *m o s e t a k* i fjellet. Disse opplysninger foreligger vesentlig i vidneforklaringer og erklæringer som er avgitt under behandlingen av feltet.

Om *j a k t* og *f i s k e* i de til disse bygder hørende fjellstrekninger foreligger ikke mange opplysninger fra gammel tid. Som før nevnt er det i matrikkelen 1667 anført ved flere gårder at gården har fiskeri «i almindingen», eller «i fioldene», og under gårdene Breen og Vingelen er opført fiskeri henholdsvis i Forelsjøen og Magnilsjøen. Av dokumenter som omhandler *j a k t e n* i disse fjelltrakter kan nevnes et dokument, tinglyst 21. juli 1800 (dok. 94) om fredlysning av fjellene i Kvikne, Vingelen, Dalsbygden, Budalen og Soknedalen bl. a. mot rensdyrjakt, drevet av «uberettigede personer fra andre bøygder». De opplysninger som forøvrig foreligger om jakten er i det vesentlige tilveiebragt ved vidneforklaringer og erklæringer avgitt under behandlingen av feltet. De går ut på at jakten har vært drevet fritt av bygdefolket, også etter jaktloven av 1899, men at det i nyere tid tildels er kommet i bruk at havnelagene har leid bort jaktfelter i de trakter hvor setrene ligger, således i Øvre Londalen og Ørvildalen. Til opplysningene om jakten skal man senere komme tilbake forsåvidt de antas å ha nogen interesse for den foreliggende avgjørelse.

I det foregående er ikke nærmere omtalt hvordan de forskjellige bygdelags bruksutøvelse i eldre og nyere tid har fordelt sig på de fjelltrakter som ligger innenfor feltets område. I så henseende er forholdet det at det er Vingelen og Os som fra den eldste kjente tid har hatt i bruk den alt overveiende del av de strøk det her gjelder, og disse bygder har delt fjelltraktene mellom sig etter den naturlige grense som skillet mellom Lonas og Vangrøftas dalfører danner — se den anneksgrense mellom Vingelen og Os som er inntegnet på de foreliggende karter og som i det store og hele gir et riktig bilde av hvordan fjellbruken har fordelt sig mellom bygdene.

Fra Tolga sogn har derimot de strøk på vestsiden av Glomma som kan betegnes som fjelltrakter ikke vært brukt uten i meget begrenset utstrekning. Dette finner sin likefremme forklaring deri at Tolga som før nevnt ikke blev ryddet før i annen halvdel av det 17de århundre — efterat Tolgens hytte var anlagt i 1660-årene — mens Vingelen og Os var eldre bygder som på denne tid utøvet en sådan rådighet over traktene i vestfjellet at det nye bygdelag var utestengt fra disse. Befolkningen i Tolga måtte under disse forhold søke til strekningene øst for Glomma for å kunne tilfredsstille det vesentlige av sitt behov for markeslåtter og mosefjell, likesom mange setrer også blev anlagt i disse strøk. På vestsiden av Glomma var Tolgas opsittere henvist til de forholdsvis begrensede hjemtrakter som mot vest strakte

sig til strøket mellom Tallsjøen og Langen sjø, jfr. den i en tidligere sammenheng nevnte grenseoppgangsforretning av 1724 mellom Tolgengård, Åsen og Vangen (dok. 45 nr. 22). Innenfor dette område har opsitterne i Tolga fra gammel tid hatt seterbruk, og i tidens løp er det også kommet noget lengere mot vest med sin bruk enn tilfellet var i den eldste tid. I 1840 blev således en del av Rødsgrendens sameieskog i Milskiftet solgt til gårder i Tolga, og det sies i kontrakten at disse gårder hadde kjøpt setervoller av Røds opsittere «for omtrent 30 år siden» (dok. 98). Og ved et forlik av 6. august 1847 (dok. 46 nr. 136), som bragte til avslutning en rettssak mellom Vingelsbøndene og opsitterne i Tolga om grensen for havning og mosetak i Langsfjellet (dok. 46 nr. 131), blev Tolgas opsittere erkjent berettiget til å bruke traktene i Langsfjellet så langt mot vest som til en nærmere beskrevet linje fra Budalstjønn og sydover til et punkt i Storhogna. Lengere mot vest er Tolgingene, efter de opplysninger som foreligger for kommisjonen, ikke kommet, bortsett fra bruken av slåtter som er særskilt erhvervet innenfor de andre bygders slåttetrakter. Det er derfor også bare for et meget begrenset områdes vedkommende at opsitterne i Tolga overhodet berøres av den almenningspåstand som er nedlagt, jfr. opplysningene i et tidligere avsnitt om de av statens advokat antydde grenser for en statsalmenning i 9de felt.

VI. Historiske opplysninger om almenningsforhold i Østerdalen i det 17de, 18de og 19de århundre. Særlig om embedsmessige uttalelser og forføininger

Som nevnt i foregående avsnitt inneholder matrikkelen av 1667 — hvorav avskrift er fremlagt i 9de felt forsåvidt de daværende Vingelen og Os annekser angår — ved flere gårder en bemerkning om at gården har fiskeri «i almindingen». Hvilke forestillinger man her har forbundet med begrepet «alminding», gir opplysningene i matrikkelen imidlertid ingen anledning til å fastslå. At spørsmålet om tilværelsen eller utstrekningen av er «kongens almenning» i de forskjellige bygder har gitt anledning til nærmere undersøkelse eller overveielse under matrikuleringsarbeidet, er det intet holdepunkt for å anta (jfr. Aubert Bidrag til kunnskap om almenningene, utgitt ved G. Tank 1917, s. 25).

I en forestilling av 23. september 1673 (gjengitt i dok. 49 s. 24—25) rettet foged i Solør Odalen og Østerdalen Steinkul en forespørsel til statholderen om almenningsforholdene ider han henviste til at landsloven ikke sier noget bestemt om hvor langt fra gårdene almenningene skal strekke sig. Uten å nevne bestemte distrikter i fogderiet gjorde han bl. a. oppmerksom på at de som hadde kjøpt jordegods av kongen, mente sig berettiget «tilligemed almindingen» til «alt det som ligger 1 mil fra gården». Andre, sier fogden, «foregifuer och påståer at der, hvor cronen ingen gårder og gods sig tilholder, der bereignis ingen almindingen». Der resolusjon som statholderen (Gyldenløve) fattet i anledning av denne forespørsel (dok. 49 s. 25) gikk bl. a. ut på at «såsom det siunis at vehre en vedtegt at tilholde sig een miils påløb udi almindingen, erachter jeg at det ichun kand vere till sætterboell, fæbed och nødtøftig hugst til husenis reparation, item brendeweede och giærdefang och ey till uloulig tømmer hugst». Denne resolusjon blev tinglyst på tingene i Østerdalen — på tinget for Tynset prestegjeld den 17. desember 1673 (dok. 49 s. 25). Om forståelsen av resolusjonen har arkivkonsulent Tank uttalt (dok. 49 s. 25—26) at den «er forstått slik at de deler av almenningen de lå lengere borte enn 1 mil fra gårdene, måtte kunne bortbygges av fogden uten at de tilstøtende gårder på grunn av sin bruksrett hadde rett til å protestere derimot. All tømmerhugs i almenningen uten tillatelse var derimot ulovlig hvad enten skogen lå kortere eller lenger borte enn 1 mil». En sådan fortolkning av resolusjonen av 1673 synes også å ha adskillig tilknytning i resolusjonens ordlyd. De opplysninger som foreligger for kommisjonen syner imidlertid å vise at den forestilling om milegrensens betydning for rettsforholdene som man finner vidnesbyrd om i embedsmessige erklæringer og rettssaker fra tiden efter 1673, mer eller mindre klart har gått ut på at denne grense skilte mellom bøndenes eiendomsmark o

en tilstøtende almenning. Da således foged Steinkul — som selv hadde foranlediget resolusjonen av 1673 — i 1678 fredlyste almenningsskogene i Elverum (dok. 49 s. 27), gikk han såvidt det kan sees ut fra denne opfatning. I forbindelse med fredlysningen gjorde han nemlig «forbud på hvad sagtømmer almuen eller andre der i bygden kunde hå hugget over deres påboende gårdes rette tilliggende udrasteie som kan være over 1 mils vei fra deres gårder beliggendes». Den samme opfatning — at bøndenes eiendom strakte sig en mils vei fra gårdene — er også senere kommet til uttrykk, således i en skrivelse fra holtzførster i Solør og Østerdalen Kyhn til Generalforstamtet av 26. november 1767 (Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 86—87). Det heter her bl. a. at «de nærmest ethvert sogn beliggende skogstrekninger, 1 mil at regne fra gårdene, anser jeg for bøndenes selveier-sameieskoge».

I 1670- og 80-årene foretok foged Steinkul flere fredlysninger av almenninger i Østerdalen, således i 1677 i Tynset prestegjeld, i 1678 i Elverum og i 1680 i Åmot prestegjeld. I 1685 blev på tingstedene i Østerdalen fredlyst kongens almenninger og de skoger som hørte til det geistlige benefiserte gods (dok. 49 s. 27—28). Bortsett fra hvad ovenfor er nevnt om at fredlysningen i Elverum henviser til milegrensen, foreligger ingen opplysning om at disse fredlysninger inneholdt nogen nærmere angivelse av hvor grensene for almenningene skulde gå.

Av de opplysninger som forøvrig foreligger fra slutningen av det 17de århundre skal nevnes en skrivelse fra Gyldenløve til foged Heide av 16. januar 1697 (dok. 45 nr. 6) om almenningene i Elverum og Åmot. Det fremgår av denne skrivelse at endel plasser og seterskoger i Elverum og Åmot («Østerdalens almenning», jfr. dok. 45 nr. 7 og 9) tidligere av kongen var solgt til Gyldenløve, som hadde overdratt dem videre til Madame Toller. Nu hadde Gyldenløve imidlertid innløst dem for igjen å frigi dem til almuen beste «som tilforn», og han anmodet derfor fogden om atter å ta disse plasser og skogstrekninger i besiddelse på kongens vegne.

Ved matrikuleringen i 1723 var det i instruksens av 21. juli 1721 pålagt kommissærene «at indføre vores almindinger, fiskerier og deslige herligheder» (Aubert, Bidrag s. 27, og G. Tank, Særskilt skyldsetning av almenninger, s. 39). I matrikkelen er for Østerdalen opført følgende særskilt skyldsatte kongealmenninger (Aubert, Bidrag s. 30): i Elverum prestegjeld almenningen ved Osen sjø «såvidtsom til Elverum sogn henhører», i Åmot prestegjeld Almennings-Atnedalen og almenningen ved Osen såvidt den var brukt av almuen i Åmot sogn. Nogen Rendalens almenning er ikke opført under Åmot — som dengang omfattet Rendalen — og under Tynset prestegjeld — som dengang omfattet de senere Tynset, Alvdal (undtagen Øvre Foldalen), Kvikne og Tolga prestegjeld — er ingen skyldsatt almenning nevnt. Å merke er dog at Tufsingelvns fiskeri er særskilt opført i Tynset som kongens eiendom, med bruksrett for «en stor del av Tøndset almue» (dok. 278). Og videre har matrikkelen såvel for Tynset som for Elverum og Åmot en særskilt fortegnelse over engeslåtter som er «udi alminding beliggende» og er bortbygset «af fogden på Hans kongl. Maj.^{ts} vegne». I fortegnelsen for Tynset (dok. 45 nr. 21) er opført mellem 40 og 50 bygslinger med nærmere angivelse av engeslåttenes beliggenhet. En flerhet av disse engeslåtter lå i strekninger som hørte til det senere Tolga prestegjeld på begge sider av Glomma. Til de opplysninger som foreligger om slåttebygslingenes historie skal man senere komme tilbake i et særskilt avsnitt.

Ved de auksjoner over almenningene som blev påbegynt i 1726 (Aubert, Bidrag, s. 5—24) blev de foran nevnte almenninger i Elverum og Åmot opbudt til salg, men salgene blev stanset i henhold til den almindelige bestemmelse som ved reskript av 25. oktober 1726 blev truffet om at almenningene skulde forbli usolgt. Det kan her fortjene å nevnes at denne almindelige bestemmelse var foranlediget nettop ved en henvendelse fra Østerdalen. To østerdøler, den ene fra Elverum, den annen fra Åmot, reiste til Kjøbenhavn og innleverte til kongen en forestilling fra bøndene i Elverum og Åmot av 4. september 1726, jfr. Aubert, Bidrag, s. 9—10. — I Tynset prestegjeld var Tufsingelvns fiskeri solgt til Røros verks participantskap, og også dette salg blev omgjort, jfr. reskript av 9. november 1726 om at også fiskevatnene skulde forbli usolgt (Aubert s. 20).

I 1734 rettet den skog- og sagbrukskommission som var nedsatt i 1726

en anmodning til Rentekammeret om å få meddelelse om de opplysninger om almenningene og andre offentlige skoger som det måtte være i besiddelse av. Rentekammeret svarte at det ikke var i besiddelse av så godt som nogen opplysning om almenningene utover hvad der fantes i matrikuleringsprotokollene av 1723 (Aubert, Bidrag, bl. a. s. 28). Det foreligger heller ikke noget om at skog- og sagbrukskommissjonen for Østerdalens vedkommende har fått andre opplysninger enn de som fremgikk av matrikuleringsprotokollene og som er gjengitt ovenfor.

I 1737 gav Rentekammeret ordre til fogdene, bl. a. i Akershus stift om å skaffe opplysninger om de benefiserte gårders skoger, almenninger og offentlige skoger, deres grenser, utstrekning, tilstand m. v. (Aubert, Bidrag, s. 44). Ifoged Christian Juels innberetning av 1. februar 1738 er under Elverum og Åmot nevnt de samme almenninger som var opført i matrikkelen 1723, nemlig almenningene ved Osen og Almennings-Atnedalen. Forsåvidt Tynset prestegjeld angår, er «Tousingelvns fiskeri udi almindingen» omtalt i innberetningen, men forøvrig heter det i denne at fogden ikke hadde fått nogen underretning om utstrekningen av det som på denne tid holdtes for almenning i Tynset prestegjeld. Fogden lovet imidlertid å sende inn nærmere underretning og forklaring herom når han hadde vært på stedet. Foged Juels innberetning av 1. februar 1738 er omtalt i dok. 44 s. 117 og hos Aubert s. 53—54. Under arbeidet med å forberede påkjennelsen av feltet har kommissjonen tilveiebragt en fullstendig avskrift av innberetningen med den fortegnelse over kongens og de benefiserte gårder m. v. som var bilag til den (fremlagt som dok. 279—280).

Hvorvidt foged Juel har avgitt en slik nærmere forklaring som bebudet i innberetningen av 1738, har man ingen opplysning om, forsåvidt det ikke er denne forklaring som foreligger i det gårdemantall som han i 1739 har utarbeidet for Solør, Odalen og Østerdalens fogderi (dok. 241 og 282—283). Dette gårdemantall betegner sig som en fullstendig fortegnelse over gårdene i hvert prestegjeld, med forklaring bl. a. om «hvilke gårde som tilhører hans Majt^s eller beneficeret til een eller anden» og «om nogen kongelige almindingskove findes». Fortegnelsen har en særskilt rubrikk med overskrift «kongl. almindingskove». I denne rubrikk er for Elverum hovedsogn opført som kongen tilhørende almenningen ved Osen sjø og fiskeriet i Osen. For Trysil anneks er rubrikken ubeskrevet. I Åmot hovedsogn er opført som kongens eiendom almenningen ved Osen og fiskeriet i denne sjø, og i Elvedalens anneks (Stor-elvedalen) Almennings-Atnedalen. Under Rendalens anneks er intet anmerket under overskriften kongelige almenningsskoger. For Lillelvedalens anneks (det nuværende Alvdal og en del av Foldalen) er det anført at «een miil fra bøyden på den vestre siide af Glommen elv holdes for bøyde alminding (uthevet her) til Gulbrandsdalen imodstøder». For Tynset hovedsogn heter det: «Udmarcken til Tønset hovedsogn holdes for bøyde alminding (uthevet her) hvor der hugges sætved og brendes kull til Røraas kaaberverck samt der underliggende Tolgens smeltehytte». Den samme anførsel er gjort ved Tyldalens anneks, «Vingelens prestegjeld» (Vingelen og Tolga sogn) og Dalsbygdens anneks. Under Kvikne er det på tilsvarende måte anført at utmarken holdes for bygdealmenning «hvor hugges sætved og brendes kull til Qvægne Kaaberverck ved Indset smeltehytte», og under Inset anneks: «Udmarcken holdes for bøyde alminding ligesom på Qvægne».

I forbindelse med de foranstaltninger som i 1750-årene blev truffet for å fremme rydningsverket i Norge sendte Rentekammeret den 7. april 1753 en cirkulærskrivelse til samtlige amtmenn sønnenfjells om å sende inn fortegnelse over almenningene og «andre til rydning bekvemme steder». Da opplysninger om almenningene bare kom inn fra et par amtmenn, sendte Rentekammeret den 3. april 1756 en skrivelse til fogdene med anmodning om uten opphold å sende underretning om «alle de almenninger og deres skove» som fantes i fogderiet. Samme år blev det gitt ordre til at almenningene skulde fredlyses og at det skulde optas tingsvidner om ulovlig hugst (Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 14—15). I henhold til denne ordre lot foged Ruus i Østerdalen fredlyse almenningene på tingene i 1756 (dok. 49 s. 66—67), men det foreligger ingen opplysning om at han etterkom pålegget om

å sende «underretning» om almenningene (Tank, 1. c. s. 18). Heller ikke foreligger det noget om at fogden lot opta tingsvidne om hvad der måtte være hugget i almenningene. Derimot vet vi at han høsten 1756, foranlediget ved Rentekammerets antegnelser til fogedregnskappene, gjennom tingsvidner søkte opplysning om hvad der fantes av engeslåtter «udi sådanne stæder der enten er eller holdes for at være hans Maj.^{tt.} alminding». For Tynset, Tolga og Kvikne prestegjeld blev tingsvidnet holdt i desember 1756 (dok. 45 nr. 38), og her blev en rekke bygsesdler på engeslåtter forevist. Almuen erklærte imidlertid at de steder som bygsesdlerne lød på, var «deres egen eiendom og ei i almindingen beliggende». Om dette tingsvidne henvises forøvrig til fremstillingen i neste avsnitt av engeslåttenes og slåttebygslingenes historie.

Den 24. februar 1759 skrev Rentekammeret til amtmannen i Oplands amt (dok. 45 nr. 39) at det hadde bragt i erfaring «at for endeel sogner udi Norge almindingene er borte og under visse gaarde indtagne». Rentekammeret anmodet derfor amtmannen om å tilveiebringe ekstrakter av tinglyste bygsel- og bevillingssedler som siden 1700 var utferdiget på «fæbeed, høe-slaatter, sættere eller udi andre maader udi almindingerne». Det skulde dras omsorg for at «disse almindinger, som een og anden sig formedelst hævds brug har vildet tilholde, kunde komme tilbage og blive alminding», og underretning skulde sendes til Rentekammeret om «hvilke almindinger der endnu bør være». Det foreligger imidlertid intet om at denne ordre har gitt anledning til nogen forføining eller innberetning fra amtmannens side.

Det yngre Generalforstamt, som blev oprettet i 1760, sendte i januar 1761 en sirkulærskrivelse til amtmennene for å skaffe sig kunnskap om almenningene. Noget svar fra amtmannen i Oplands amt på denne skrivelse kjennes imidlertid ikke (Tank, Bygdealmenning, s. 19).

Som nevnt i et tidligere avsnitt (V, 2) skrev Generalforstamtet i 1766 til skoginspektør Hummel, hvis distrikt omfattet Røros kobberverks sirkumferens, med anmodning om bl. a. å avgi erklæring om hvorvidt Tolgens kronskog var kongelig almenning eller privat eiendom (dok. 284). I den samme skrivelse blev Hummel anmodet om å innberette om han holdt for kongealmenninger eller private eiendommer Brydalen, Værdalen og Spekedalen, Søledalen og strekningene på begge sider av Femundsjøen. Hvad Hummel i skrivelse av 12. desember 1766 (dok. 285) svarte på det spørsmål som gjaldt Tolgens kronskog, er tidligere omtalt. Om de øvrige strekningers karakter av kongealmenning eller privateiendom uttalte han: «Værdalen som ligger en god halv mil fra Tyldals annexes beboere og er av ingen betydenhed, holdes her af allé for privat eiendom. Bryedal og Speckådalen som ere 2de små tverdaler som løber tilsammen og ere 1 mil fra Tyldalen, bliver og af bønderne i høyeste grad påstået at være privat eiendom, men såvel i Brye- som Speckådalen befindes bøkelslåtter; når jeg nu spørger bønderne hvorfor de har bøklet de udi Brye- og Speckådalen beliggende engeslåtter, når skoven skal være deres eiendom, da foregiver de, at dem har været nødsaget dertil, hvis de ikke skulde have mistet deres udi mange år brugte eiendoms engeslåtter; thi det var ikke rart (sige de) at i førstningen da bøkelen kom på gang her (:formedelst folkenes tiltagelse:) at nogle avindsyge sneg sig til at få bortbøklet engeslåtter som vi og vore forfædre har haft i hæfd og brug fra mange mands minde, så jeg ved ikke hvad jeg skal holde Brye- og Speckådalen for; den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Speckådalen skal være kongens alminding, er at en deel engeslåtter som ligger derudi ere bøkledede. — Sulnedalen, med alle de omkring Femundsøen beliggende skove holder jeg tillige med Tønsæt og Tolgens præstegjælds almuer for kongens almindinger; det er da al den opplysning jeg for nærværende tid kand give . . .».

Den 26. juni 1767 lot Generalforstamtet efter foranledning av Rentekammeret utgå en sirkulærskrivelse som blev tilstillet bl. a. holtzførster i Solør og Østerdalen Kyhn og skoginspektør Hummel. I denne skrivelse bad Rentekammeret undersøkt om det i distriktet fantes bygdealmenninger som ikke var kongens eiendom (Tank, Bygdealmenning, s. 84). Holtzførster Kyhn uttalte i sin erklæring av 26. november 1767 (Tank, 1. c. s. 86) at det ikke

fantas bygdealmenninger i de tre prestegjeld Elverum, Åmot og Rendalen. Det som i dette distrikt ikke var kongealmenning, blev kalt og gitt navn av sameieskoger. Skulde det finnes bygdealmenninger i distriktet, måtte forholdet være at disse begynte 1 mil fra gårdene hvor bøndenes sameieskog sluttet, og strakte sig 1 mil lenger, mens alt som lå utenom dette, måtte være kongealmenninger og «Hans Majestæt alene forbeholden». — Skoginspektør Hummel avgav sin inberetning den 2. mai 1768 (Tank, 1. c. s. 89). Det fremgår av denne innberetning at betegnelsen «bygdealmenning» efter Hummels opfatning kunde brukes både om private sameieskoger og om strekninger som var kongens almenninger, idet han nemlig uttaler at «de egentlig såkaldte bygdealmenninger, når de ikke er for vidt udstrakte, ikke kan ansees som kongens almenninger mere end de separerede skove, enhver anden selvejer kan have på sin grund». Hummel opgav at det i hans distrikt var tre bygdealmenninger, nemlig *S y v m i l s k o g e n* «fra åen Enune på den ene til Magnilelv og søen på den anden side», *T e l - o g B r y d a l e n* og *S p e k e d a l e n* (smlgn. hermed et kart, utarbeidet av Hummel i 1762 over «Tønsets Hoved Sogn med underliggende Annexer hvorpå tillige avises hvad som kand ansees for Almindig Skove» — dok. 32 i 10de felt). Disse almenninger holdt han for kongens almenninger «på grunn av de derudi bygslede enge-slätter». Likesom bøndenes sameie eller hjemskog var forøvrig disse almenninger henlagt til Røros og Fredriks gave kobberverker, «så bønderne benytter sig af samme som af deres hjemskov til kul, røstved, bergsved, sag- og bygningstømmer til verkernes drift efter rekviritionerne». Om *s k o g e n e v e d F e m u n d e n* heter det tilslutt i innberetningen at de «både er og ansees som kongens almindig», men at de såvelsom skogene i distriktet i det hele, er «overdraget til Røros verks fornødenhed».

Den 3. juni 1768 sendte Generalforstamtet efter Rentekammerets foranledning en ny cirkulærskrivelse med anmodning til holtzførsterne om efter konferanse med vedkommende foged å avgi en spesifikasjon og fullstendig beskrivelse såvel over kongelige forbeholdne og de med forbehold av almenningsbruk solgte almenninger som over de såkalte egentlige bygdealmenninger og «sådanne strækninger som efter rimelig formodning i henseende til situationen kan ansees for kongens almenning, men af bønderne holdes for sameie-udmark». Skoginspektør Hummel meddelte i skrivelse av 6. august 1768 efter konferanse med foged Christensen at det i Røros kobberverks cirkumferens ikke fantes nogen matrikulert eller virkelig kongealmenning undtagen «den ved grenselinjen overgangne strækning som var overladt til Røros verks drift». Med hensyn til spørsmålet om bygdealmenninger henviste han til sin tidligere skrivelse av 2. mai 1768 (Tank, Bygdealmenning, s. 29). Holtzførster Kyhn sendte den 12. august 1768 en fortegnelse over almenninger i Elverum, Åmot, Storelvedalen og Rendalen (Tank, 1. c. s. 30). Om flere strekninger i Trysil og Rendalen uttalte han at de efter situasjonen måtte formodes å være almenninger skjønt bøndene anså dem for sameieutmark. Grensene mellom almenningene og bøndenes eiendommer var usikre og flytende, og han foreslo derfor at en kommisjon skulde nedsettes til å fastsette dem.

Den tanke som holtzførster Kyhn hadde gitt uttrykk for: at det burde nedsettes en *k o m m i s j o n* til å avgjøre hvad der var kongealmenning i Østerdalen, blev tatt op i 1769. Året før var en dømmende kommisjon nedsatt i anledning av en anmeldelse mot to holtzførstere for pliktforsømmelser. Til denne kommisjon blev det overdratt også å treffe avgjørelse om hvem der eide almenningene, men efterat kommisjonen hadde arbeidet i flere år, blev dette oppdrag tilbakekalt i 1774 (Tank, Om Rendalens almenning i det 18de århundre, s. 3—4, og dok. 117 i 10de felt). Under behandlingen av kommisjonssaken var det bragt i forslag at man burde få fogdenes erklæringer om almenningene, og den 25. februar 1775 skrev Rentekammeret til amtmann Holck med anmodning om å innhente fra fogdene en utførlig og såvidt mulig nøiaktig beskrivelse av de almenninger som fantes i fogderiet med forklaring bl. a. om hvilken utstrekning almenningene hadde efter fogdens mening og «hvad de pågrænsende gårdbrugere sig deraf tilholde» (dok. 117 i 10de felt). På den forespørsel som således blev rettet til fogdene svarte fogden i Solør og Odalen at det i Solør var en almenning som

kaltet Kyndalen og som almuen påstod var deres eiendom (dok. 121 i 10de felt). For Østerdalens vedkommende sendte foged Christensen den 29. mai 1775 sin innberetning om «adskillige skovstrækninger i Østerdalens fogderie som formodes at henhøre under de kongelige almindinger» (dok. 125 i 10de felt). Innberetningen gikk ut på at det i Østerdalen var 5 kongealmenninger, nemlig de i matrikkelen 1723 opførte almenninger i Elverum, Åmot og Storelvedalen (Atnedalen) — for utstrekningen av disse almenninger gir innberetningen en nærmere redegjørelse — og dessuten én almenning i Rendalens og én i Tynset prestegjeld. Om Rendalsalmenningen heter det at sikre delepunkter ikke skal vites å opgi for denne almenning da det i matrikkelen ikke finnes forklaring om nogen almenning i dette prestegjeld. Imidlertid antar fogden at det er almenning på østsiden av bygden, at almenningen begynner 2 à 3 eller høist 4 mil fra gårdenes hjemmarker og at den strekker sig østover på begge sider av Femunden til grensen mot Sverige, sydover til Trysil anneks og «i nord tilstødende Tøndset og Tolgens prestegjeld». Fogden anfører flere grunner for at det er kongealmenning også i Rendalen. Han henviser bl. a. til at Tufselvelven med fiskeri i sin tid blev solgt ved auksjon over kongens gods, men atter blev «indløst til kronen» for å brukes av bøndene som tidligere. «Hvilket», sier fogden, «synes især at viise at alt hvad som ligger i denne egn og ved Fæmundsøen var den tiid kongealminding og ikke ejendom». Om almenningen i Tynset sier foged Christensen at den formodes å innbefatte skogstrekningene Brydalen og Spekedalen som begge henregnes til Tyldalens anneks, og som mot vest støter til Tyldalens hjemmarker, mot syd og øst til Rendalens prestegjelds skoger og mot nord til Tolgens prestegjeld. I matrikkelen, uttaler fogden, «finnes ikke anden forklaring om konge almindinger i dette præstegjeld end af benævnte høe byxlinger som i fortiden ere bortfæstede imod årlig høe skatts svarelse». Han nevner videre at foged Christian Juel har utstedt bygseddell på Brydalen til samtlige Tyldalens beboere mot erleggelse av høiskatt, men at disse nu allikevel påstår eiendomsrett til denne strekning. Og likeledes anser Tyldalens beboere sig eiendomsberettiget til skogstrekningen Spekedalen, til tross for at slätter her er bortbygset av tidligere fogder til innbyggere i andre bygder. — Efter å ha omtalt de almenninger som er nevnt i det foregående, sier fogden at «fleere almindings skove end her specificerede viides ikke at opgive for Østerdalens fogderi». Han reserverer sig også mot å ha uttalt at alle de her omhandlede strekninger ved dom vilde bli ansett for almenning idet han ikke kjenner til hvilken hjemmel eller adkomst eiendomspretendentene kan ha å fremlegge. Tilslutt gir han uttrykk for ønskeligheten av at kongens almenningsskoger kan bli ordentlig undersøkt og adskilt fra bøndenes eiendom ved sikre grensemærker.

Ved kgl. res. av 31. august 1775 blev det bestemt at «de Hans Majestæt udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger» skulde fredlyses innen de grenser fogdene hadde beskrevet. Fredlysningsdokumentet blev utferdiget av amtmann Holck i 1776 og tinglyst i Østerdalen i 1777 (dok. 117 i 10de felt). I dette dokument var inn tatt fogdens beskrivelse av hver enkelt almenning, og dessuten var det sagt — overensstemmende med hvad Rentekammeret hadde foreslått i den innstilling som lå til grunn for resolusjonen av 1775 — at enhver som mente å ha eiendom innenfor disse grenser, måtte gjøre anmeldelse herom til fogden og innlevere sine beviser innen år og dag fra publikasjonens datum. Undlot de dette, hadde de tapt all rett til eiendom innenfor de grenser for almenningene som var beskrevet.

Allerede før fredlysningen hadde endel bønder i Storelvedalen rettet henvendelse til myndighetene om å få kjøpt Atnedalens almenning, og i 1776 blev denne almenning solgt til bøndene (dok. 49 s. 89—92). For de øvrige strekninger som efter fogdenes innberetninger skulde være kongens almenninger, blev det ved kgl. resolusjon av 3. september 1778 nedsatt en kommisjon på tre medlemmer «til nøie at undersøge og efter befindende ved dom at påkjende de samtlige strækninger udi Solørs og Østerdalens fogderier under Oplands amt, som angives at være almindinger, men endnu omtvistet, hvorvidt de tilhører os eller vedkommende almue» (E. dok. 6 i 10de felt). Ved det kommissorium som

senere blev utferdiget blev det imidlertid foreløbig bare pålagt kommisjonen å undersøke saken og avgi betenkning om eiendomsretten til almenningene. Kommisjonen avgav sine innberetninger i årene 1780—83 (se således E. dok. 8 i 10de felt om Rendalens almenning). Den foreslo at Kyndalens almenning skulde selges, og dette skjedde også i 1784. For de øvrige almenningers vedkommende foreslo kommisjonen at kongens eiendomsrett skulde «indtales». Ved kgl. resolusjon av 9. februar 1785 blev det så nedsatt en ny kommisjon, bestående av justisråd Lange, sorenskriver Juel og student Jens Gram. Denne kommisjon skulde ha dømmende myndighet og avgjøre spørsmålet om eiendomsretten til de strekninger i Elverum, Åmot, Rendalen og Tyldalen som var fredlyst som kongens almenninger (Tank, Rendalens almenning, s. 4—5). Ved kommisjonens dom av 17. mars 1786 blev saken om Rendalens almenning avgjort og den omtvistede strekning kjent å være kongens almenning (Tank, l.c. s. 5 flg.). Dommen blev av almuen innbragt for Overhofretten som den 11. februar 1790 stadfestet kommisjonsdommen (Tank, l.c. s. 11—13). Kommisjonens dom om Tyldalens almenning blev avsagt den 25. august 1790 og dommene om Elverums og Åmots almenninger den 13. desember 1790 (Tank, l.c. s. 4—5). I samtlige saker blev de omtvistede strekninger kjent å være kongens almenning. Domsbegrunnelsen i sakene om Elverums og Åmots almenninger (se dok. 290 og Rettst. 1849 s. 818 flg.) henviser bl. a. til matrikuleringen av almenningene i 1723, til de påbegynte almenningssalg i 1726 og til den bortbygsling av slåtter og rydningsplasser som var foregått. I dommene om Rendalens almenning (gjengitt i Tank, Rendalens almenning, s. 5 flg.) heter det bl. a. at kongen har utøvet «dominium directum» over den omtvistede strekning gjennom fogdenes utstedelse av bygsesdler på setrer, engeslåtter og fiskevatn, og at almuen ikke har kunnet bli eiere av almenningen ved hevd. I så henseende anføres det at en hel almenning ikke kan hevdes, men bare deler av almenningen som er skilt fra denne. Nogen hevdsperiode kunde heller ikke være utløpet, selv om man regnet tilbake til 1753 da bygslingene ophørte, idet hevden måtte være avbrutt ved den fredlysning som blev publisert i 1777. Både i Rendals-saken og i saken om Elverums almenning var det gjort gjeldende fra almuens side at «de østerdalske almenninger» i sin tid var solgt fra kronen. I den anledning uttales det i kommisjonsdommene at almenningene ganske visst blev solgt til statholder Gyldenløve i 1679, men at de i 1697 efter Gyldenløves bestemmelse atter blev tatt i besiddelse under kronen. — I dommen om Tyldalens almenning (dok. 45 nr. 59) heter det at man for å fastslå kongens eiendomsrett til denne almenning bare behøver å se hen til at strekningen er fredlyst som almenning uten at dette har møtt innsigelse fra almuens side, og at kongen har utøvet eiendomsrett over strekningen ved de bygsesdler som fogdene år efter år har utstedt på «engesletter og brug inden strækningen, hvilke som behørigen thinglæste og af almuen uimodsagte ey levere tvivl herved tilbage om kongens sande eyendomsret».

Efterat tvistighetene således hadde fått sin endelige løsning, blev almenningene i Elverum, Åmot og Tyldalen solgt fra kronen i de første år efter 1800 — Elverums og Åmots almenninger til almuen i disse bygder (kongeskjøter av 9. januar 1807 og 21. april 1802), Tyldalens almenning dels til Tyldalens almue og dels til opsittere i Rendalen, Tolga og Brydalen (kongeskjøter av 8. juni 1804 og 27. februar 1805 — jfr. Tank, Rendalens almenning, s. 5). De opplysninger som foreligger om salget av Tyldalens almenning, kommer man nærmere tilbake til i kjennelsen i 10de felt. Av Rendalens almenning blev en del av de strekninger som lå nærmest bygden — traktene omkring Sølensjøen — skjenket til bøndene i Rendalens øvre bygd ved kgl. resolusjon av 21. februar 1798, mens resten av almenningen blev overlatt Røros verk til bruk mot betaling av en årlig avgift.

I sin innberetning av 29. mai 1775 hadde foged Christensen ikke oppgitt noget om at det fantes kongealmenning i Tolga prestegjeld. Imidlertid viser fogdens beskrivelse av Rendalens almenning at han regnet denne almenning for å strekke sig lengere mot nord enn til den linje som senere — ved kommisjonsdommen og overhofrettsdommen — blev fastsatt som nordgrensen for Rendalsalmenningen (fra Gloføken over Kvernviksfjellet til

Femundsjøen, videre over denne sjø og efter Elgåen til grenserøs nr. 141 — se løytnant Wes-sels kartforretning av 1783, dok. 67 i 10de felt, og Røroskommisjonens innberetning s. 136). Som før nevnt henviste nemlig foged Christensen i sin erklæring særskilt til Tufsing-dalens historie som nærmere begrunnelse for at «alt hvad som ligger i denne egn og ved Fæmundsøen» var kongens almenning, og han har åpenbart regnet Rendalsalmenningen for å strekke sig så langt nordover i Femundstraktene som fogderiet gikk. Det er også efter alt som ellers foreligger utvilsomt at de strekninger omkring Femunden som efter almennings-kommisjonens og Overhofrettens fastsettelse av nordgrensen for Rendalens almenning ikke hørte til Rendalens prestegjeld, fra alle sider var betraktet og behandlet som kongens almenning i det 18de århundre. De trakter det her gjelder, og om hvis historie nærmere henvises til Røroskommisjonens innberetning s. 110 flg., har i nyere tid i almindelighet gått under navn av den Tolgen-Femundske almenning, men har tildels også vært regnet som en del av Rendalens almenning, idet den opfatning har gjort sig gjeldende også efter foged Christensens tid at Rendalsalmenningen strakte sig like til stiftsgrensen (jfr. Røros-kommisjonens innberetning s. 121, se også de nedenfor nevnte innberetninger fra lensmann Skogstad og foged Paus av 9. og 24. november 1846, dok. 260). I disse trakter rykket Røros kobberverk i det 18de århundre stadig lenger sydover med sin utnyttelse av skogen. Strek-ningene ved Femunden lå imidlertid for en stor del utenfor kobberverkets 4-mils cirkumferens, og verket rettet derfor flere henvendelser til myndighetene om utvidelse av cirkumferensen på denne kant. Som følge herav blev forskjellige undersøkelser iverksatt i 1750-årene bl. a. om almenningsforholdet i disse strøk, og de innberetninger som disse undersøkelser gav anledning til (fra skoginspektør Hummel, fogden i Østerdalen og amtmanden i Oplands amt), gikk alle ut på at hele den strekning som Rørosverket søkte om tillatelse til å bruke — fra stiftsgrensen i nord til broen over Femundselven et par mil sønnenfor Femunden — var kongealmenning. I den del av denne strekning som hørte til Tolga prestegjeld var almenningsforholdet, efter hvad man må gå ut fra, også helt uomtvistet, idet skogene i disse fjerntliggende og litet tilgjengelige strøk overhodet ikke var gjenstand for bruksutøvelse fra bygdene i Glommas dalføre eller i Rendalen (Røroskommisjonens innberetning, s. 114—115, 122 og 135).

Spørsmålet om de strekninger omkring Femundsjøen som hørte til Tolga prestegjeld var kongens almenning eller ikke, blev reist under en rettssak i 1792, altså kort tid efterat dommene om de østerdalske almenninger var avsagt. Saken var anlagt av fogden i Østerdalen i anledning av hugst som var foregått i Vesleålien i traktene mellom Langsjøen og Femunden (dok. 45 nr. 64). Fra fogdens side blev det hevdet at dette strøk var kongens almenning, mens de innstevnte gjorde gjeldende at det ikke fantes kongealmenning i Tolga prestegjeld. At de i så henseende påberopte sig at det ved fredlysningen av almenningene i Østerdalen overhodet ikke var medtatt nogen almenning i Tolga. Ved sorenskriverens dom av 20. juli 1792 blev de innstevnte tilpliktet å betale erstatning for ulovlig hugst. Retten forkastet den innsigelse at det ikke skulde finnes kongealmenning i Tolga, idet den forsåvidt innskrenket sig til å henvise til at det på et tidligere tidspunkt var erkjent at de steder hvor hugsten var foregått, lå i kongens almenning.

Som det fremgår av opplysningene om rettssaken i 1792, blev det under denne sak gitt uttrykk for den opfatning at det ikke kunde være kongealmenning i en bygd som myndig-hetene selv hadde holdt utenfor sine undersøkelser om almenningsforholdene. I dommen av 1792 blev det spørsmål som således var reist overhodet ikke berørt. Nogen år senere blev imidlertid den samme opfatning med stor bestemthet fremholdt av sorenskriver Juel i et promemoria av 13. november 1800 (dok. 288 jfr. dok. 49 s. 124 note 1) som var skrevet med forholdene i Tynset (Tynset hovedsogn) for øie, og uttalelsene i dette promemoria har en særlig interesse fordi sorenskriver Juel hadde vært medlem både av undersøkelses-kommisjonen av 1778 og av den dømmende kommisjon av 1785. Sorenskriver Juels uttalelse var foranlediget ved at Rentekammeret hadde bedt om hans erklæring i anledning av at op-

sitteren på Strålberget (sydvest for Savalen) hadde søkt om bygsel på tre engeslåtter i Rødals-trakten som kaltes «Grønhøen», «Mossiø»-slåtten (skal vel bety: Marsjøslåtten) og «Roalskletten», idet han opgav at disse slåtter lå i Tynset kongealmenning. Under et tingsvidne i Tynset hadde almuen gjort gjeldende at slåttene lå i deres sameieskog. Sorenskriver Juel uttaler i den anledning at skjønt dette tingsvidne ikke inneholder noget bevis, men bare en påstand fra almuens side, «så er det dog overalt en ubedragelig sandhed, at Hans Majestæt ingen alminding eier i Tøndset hovedsogn; thi om så havde været, måtte ligesåvel den som de øvrige østerdalske almindinger, Elverums, Åmots, Rendahlens og Tyldahlens /:dette siste er annex til Tøndset:/ være tagne til påkjendelse og grendsebestemmelse under den allernådigst befalede almindingskommission, men sådan fandt ei sted». I erklæringen heter det videre at fra alle de dokumenter som i sin tid blev tilstillet almenningsskommisjonen, såsom matrikler, fredlysninger m. m., «gieldte ingensinde noget en alminding i Tøndsets hovedsogn». — Om den opfatning som i tiden efter fredlysningen i 1770-årene gjorde sig gjeldende med hensyn til spørsmålet om det fantes kongealmenning utenfor de fredlyste strekninger kan også henvises til skrivelser fra amtmann Pentz og foged Hiort av 10. mai og 4. juni 1788, omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VIII.

I henhold til beslutning av Stortinget sendte Finansdepartementet i 1815 en sirkulærskrivelse om at beskrivelses- og befaringsforretninger over almenningene skulde sendes inn (dok. 260 nr. 1). I den innberetning som fogden i Østerdalen gav og som amt-mannen henholdt sig til (dok. 260 nr. 2 og 3) anførte fogden at kongealmenningene i dette fogderi for adskillige år siden var overdratt til private med undtagelse av enkelte skogstrekninger eller plasser. Om statsalmenninger i Rendalen eller Tolga blev intet nevnt i innberetningen.

De protokoller som blev ført under matrikuleringen efter loven av 17. august 1818 (gjennomgått under behandlingen av feltet av kommisjonens formann), inneholder ikke opplysninger av særlig interesse for almenningsspørsmålet (jfr. forøvrig dok. 125 og dok. 289). Det samme gjelder de protokoller som foreligger fra matrikelrevisjonen efter loven av 6. juni 1863.

I 1825 sendte Finansdepartementet en ny rundskrivelse om å få opplysninger om almenningene (dok. 260 nr. 4). Innberetningene fra fogden i Østerdalen og amt-mannen i Hedemarkens amt (dok. 260 nr. 5 og 6) gikk ut på at det, efter at flere betydelige skogstrekninger var gått over til privates eiendom, nu bare var to statsalmenninger i fogderiet nemlig Rangkleven og Bagsjøberget i Trysil. Om almenninger i Rendalen eller Tolga blev det heller ikke denne gang sagt noget i innberetningene. Efter uttrykksmåten i fogdens brev av 21. november 1825 (dok. 260 nr. 5) synes sammenhengen hermed å være den at fogden har ment at de strekninger som var overlatt Røros kobberverk til bruk — den Tolgen-Femundske almenning og det som var igjen av Rendalens almenning — var Rørosverkets eiendom.

I fortegnelse over statens eiendommer, utarbeidet i 1825 og 1826 (dok. 77 s. 55), er for Østerdalens vedkommende opført Rangklevens og Bagsjøbergets almenninger i Trysil. I ny fortegnelse over statens eiendommer 1842—43 (dok. 77 s. 55) er det opplyst at disse almenninger er avhendet, og nogen annen almenning er ikke opført. Almenninger i Rendalen eller Tolga er ikke nevnt i nogen av disse fortegnelser.

I 1846 innhentet Finansdepartementet påny opplysninger om almenningene i anledning av et forslag om ophevelse av forbudet i lov av 20. august 1821 § 38 mot salg av statens almenninger (se Ot.prp. nr. 21 for 1848). I Finansdepartementets skrivelse av 16. juli 1846 blev det også bedt opplyst om det i vedkommende distrikt fantes «fjellsletter eller andre strekninger der uten å kunne betraktes som almenninger ikke er i nogen privat manns eie». Den konstituerte lensmann i Tynset uttalte i skrivelse av 12. oktober 1846 (dok. 260 nr. 9) at en del av den gamle Tyldalens almenning, nemlig Spekedalen, muligens var statsalmenning fremdeles (en formodning som lensmannen imidlertid ikke kan antas å ha fastholdt, jfr. dok. 260 nr. 10). Forøvrig var det i Tynset tinglag ikke nogen strekning

som kunde bli å betrakte som almenning. Lensmann Skogstad i Tolga uttalte i skrivelse av 9. november 1846 (dok. 260 nr. 8) at det i Tolga tinglag ikke fantes nogen annen staten tilhørende eiendom eller almenning enn den såkalte Rendalens almenning, beliggende på østre og vestre side av Femundsjøen. Størrelsen av denne almenning, forsåvidt den lå i Tolga, kunde omtrentlig utgjøre 3 mil i lengden og 3 mil i bredden, heri innbefattet en stor del nakne fjellstrekninger. Om fjelltraktene uttalte lensmannen at «såvel de fjellstrekninger i Tolgens tinglaug som ligger i Rendalens almindingsstrakter som alle de øvrige har fra umindelig tid været brugt og benyttet af tinglaugets almue såsom ved høslåt, mose-tagning og havnegang». — På grunnlag av lensmennes erklæringer uttalte foged i Østerdalen Paus i sin innberetning av 24. november 1846 (dok. 260 nr. 7), at det i Østerdalens fogderi ikke for tiden var nogen annen statsalmenning enn Rendalens, som strakte sig fra Trysil prestegjeld i syd gjennom Rendalen og Tolga langs den svenske grense til Trondhjems stiftslinje i nord. Denne almenning var, uttalte fogden, statens eiendom forsåvidt det angikk proprieteten, men bruksretten var skjenket Røros kobberverk mot en årlig avgift. Forøvrig bemerket fogden bl. a. at det ham bekjent ikke i Østerdalens fogderi fantes fjellsletter eller andre strekninger — bortsett fra Rendalsalmenningen — som bruktes av de tilgrensende bygders beboere uten å være privates eiendom. I denne forbindelse gjorde han oppmerksom på at fogdene i gamle dager hadde utstedt bygselsedler til finner på rett til å havne med rein i forskjellige fjellstrekninger langs den svenske grense særlig i Tolga og Rendalen, men da disse fjellstrekninger måtte antas å utgjøre deler av Rendalens almenning, kunde de ikke være gjenstand for nogen særskilt behandling.

Ved kongelig resolusjon av 11. januar 1875 blev det nedsatt en kommisjon som skulde undersøke og avgi forslag til ordning av forholdet mellem staten og Røros kobberverk for de skogstrekningers vedkommende som var brukt av kobberverket eller hvor dette mente å ha rettigheter. Foranledningen til at denne kommisjon («Røroskommisjonen») blev nedsatt, var at det mellem staten og Rørosverket var vesentlige uoverensstemmelser om utstrekningen av verkets rettigheter. Kommisjonen, som avgav sin innberetning i 1879, foretok inngående undersøkelser av rettsforholdene i de strekninger hvor Rørosverket hadde utøvet bruk. På grunnlag av disse undersøkelser mente kommisjonen å kunne fastslå at det store kompleks av skoger som strekker sig gjennom de østlige trakter av Elverum, Åmot, Rendalen, Tyldalen og Tolga, inntil henimot slutningen av det 18de århundre var sammenhengende statsalmenningsstrekninger som mot nord gikk over i statsalmenningene i Trondhjems stift (innberetningen s. 110). Av disse statsalmenningsstrekninger, som efter kommisjonens opfatning oprinnelig var én samlet statsalmenning («den østerdalske almenning»), var nu tilbake Rendalens almenning, således som denne almenning var begrenset efter overdragelsen av traktene ved Sølensjøen til bøndene i Øvre Rendal, og den Tolgen-Femundske almenning. Hvad den Tolgen-Femundske almenning angår, var kommisjonen av den opfatning at denne almenning oprinnelig omfattet hele landskapet østenfor Glommas dalføre fra stiftsgrensen i nord til Rendalens almenning i syd og riksgrensen i øst (innberetningen s. 118 flg.). Den oprinnelige store almenningsstrekning er imidlertid — uttaler kommisjonen — i tidens løp innskrenket ved forskjellige tildels private disposisjoner. Efter kommisjonens syn på forholdene har følgende strekninger tapt sin karakter av almenning: Hodalen, Holøydalen og Øversjødalen, Nørdalen, en del av Tufsingdalen — nemlig traktene omkring Siksjøen — Grådalen og det vesentlige av Store og Lille Korssjøens omgivelser. Som vestgrense for den gjenværende almenning oppgir kommisjonen (s. 123) en linje fra Glitterberget i den gamle stiftsgrense sydøstlig efter Stensfjellet til Flenssjøen, derfra langs Grådalens og Siksjøeiendommenes utmark til Rundtjønnkletten og derfra efter fjellryggen vestenfor Tufsingdalen til Kvernviksfjellet hvor grensen treffer den nordre grenselinje for Rendalens almenning. Om de «nakne fjellstrekninger», vesentlig omfattende Sålåkinnas fjellparti, som ligger vestenfor denne grense, sier kommisjonen (s. 123) at disse strekninger — som fordi de var skogløse var uten betydning for Røros

verks rettsforhold — «er forøvrig selvfølgelig ikke gjenstand for nogen privat eiendomsrett». Hvad traktene i selve Glommas dalføre angår, heter det i kommisjonens innberetning (s. 118—119) at det her ikke synes å ha vært almenningsskog i den tid hvorfra etterretninger haves, når undtas en strekning fra Nørelven til Rørosgrensen hvor den såkalte Nørens kronskog ligger. I samme forbindelse sies det at «ifølge bygselsedlenes angivelser omfatter den oprindelige almenning» også fjellstrekningene vestenfor Glomma og de deri værende fjelldaler, hvoriblandt navnlig Vangrøftdalen med sidedaler. Spørsmålet om rettsforholdene i disse strøk er imidlertid ikke nærmere drøftet i innberetningen idet Rørosverket ikke nu utøvet nogen bruk i de trakter det her gjelder.

De uoverensstemmelser mellom Røros verk og staten som hadde gitt anledning til at Røroskommisjonen blev nedsatt blev ikke bragt ut av verden før ved en overenskomst av 15. mars 1901 (se herom Skogvesenets historie, utgitt av Skogdirektøren 1909, s. 74 flg.). Denne overenskomst som gjaldt skogstrekninger såvel i flere Trøndelagsbygder som i Østerdalen, gikk bl. a. ut på at Røros verk frafalt alle rettigheter som verket måtte ha i Rendalens almenning og den Tolgen-Femundske almenning. Hvad den Tolgen-Femundske almenning angår, hadde Rørosverket tidligere hevdet at disse strekninger — som efter hvad også verket erkjente hadde vært statsalmenning i sin tid — var gått over til å bli verkets eiendom.

Om nedsettelsen i 1893 av Storskiftekommissjonen for Tolga henvises til de opplysninger som er gitt i innledningen (avsnitt I). At denne kommisjon blev nedsatt, var resultatet av gjentatte søknader om å få gjennomført en utskiftning av havnegangene i Vingelen, Tolga og Os, jfr. dok. 196 hvorav fremgår at den første søknad blev sendt inn allerede i 1863.

VII. Engeslåtter og engeslåtteeavgifter, bygsling av slåtter. Historiske opplysninger.

Som tidligere nevnt har bruken av markeslåtter — i dokumenter fra det 17de og 18de århundre gjerne kalt «engeslåtter» eller «engesletter», betegnelser som tildels også brukes fremdeles — fra gammel tid spillet en fremtredende rolle i de nordre Østerdalsbygder. Spørsmålet om den rettslige bedømmelse i eldre tider av denne bruksutøvelse i skog- og fjelltraktene er kommet sterkt i forgrunnen under behandlingen av Østerdalsfeltene, og kommisjonen skal i det følgende redegjøre for det opplysningsstoff som i så henseende er av interesse.

I Landkommisjonens jordebok av 1661 (dok. 277) er under de fleste gårder i det gamle Tynset prestegjeld opført særskilte slåtter — betegnet som «engesletter» eller setervoller — med angivelse av slåttens beliggenhet og hvor mange lass høi den anslås til å gi. På grunnlag av dette anslag over høiavlingen er under de enkelte gårder opført en særskilt avgift, beregnet med 2 skilling for hvert lass høi. Jordeboken inneholder ingen anførsel om at de slåtter som denne avgift skulde svares av, ligger i almenning. I innberetningen av 4. september 1661 fra de kommissærer som hadde utarbeidet jordeboken for Østerdalen (kommissærene for Oplandenes lagdømme) er avgiften derimot ett sted omtalt som inntekt av «engesletter udi almindig». I denne innberetning er nemlig bl. a. oppsummert de i jordeboken opførte inntekter av «rydningspladser og husmænd samt engesletter udi almindig og fiskevand» (se Meddelelser fra Det norske Riksarkiv I s. 94). Hvad kommissærene i virkeligheten har ment med å betegne slåttene som liggende «udi almindig», gir innberetningen imidlertid ingen nærmere beskjed om.

Den avgift av engeslåtter som er opført i Landkommisjonens jordebok er ikke i jordeboken gitt noget særskilt navn. Senere har den gått under forskjellige betegnelser, såsom «engesletterpenger», «engeskatt» og «høskatt». Oprinnelsen til denne avgift — om den var en ny avgift som blev pålagt av Landkommisjonen, eller om den var av eldre oprinnelse — gir hverken selve jordeboken eller kommissærenes innberetning nogen opplysning om. Dette spørsmål skal man ikke gå nærmere inn på i denne sammenheng.

I matrikkelen 1667 er engeslåttenes opført på samme måte som i Landkommisjonens jordebok — bortsett fra at slåtteavgiften her er opført med 1 skilling istedenfor 2 skilling pr. lass høi — og matrikkelen inneholder ikke opplysninger om slåttenes utover det som fremgår av jordeboken 1661.

Forsåvidt de engeslåtter angår som er opført i Landkommisjonens jordebok og i matrikkelen 1667, foreligger det intet om at bruken av slåttenes har støttet sig til bygsel- eller bevillingssedler utstedt av fogden. Om utstedelse av bygselsedler på slåtter har man for Østerdalens vedkommende overhodet ingen opplysning før fra 1670-årene — den eldste kjente bygselseddel er utstedt i 1673 (bygsel på slåtter i Vangrøftdalen av 7. august 1673, nevnt i dok. 45 nr. 15). Såvidt det kan bedømmes etter de opplysninger som foreligger for kommisjonen, er bygsling av slåtter heller ikke etter denne tid kommet synderlig i bruk før i 1690-årene. Fra de siste år før århundreskiftet og til 1754 — da bygslingen av slåtter helt ophørte i Østerdalen — blev derimot et betydelig antall bygselsedler på engeslåtter utstedt av fogdene. Et bilde av denne bygselpraksis får man av en fortegnelse som blev fremlagt i 1785 for den østerdalske almenningkommisjon i Rendalssaken, over bygselsedler utstedt på engeslåtter i Rendalen og Tynset prestegjeld i tiden 1697—1754 (dok. 287). I denne fortegnelse er opført mellom 40 og 50 bygslinger under Rendalen og vel 200 under det gamle Tynset prestegjeld som (inntil 1735) omfattet de nuværende Tynset, Tolga og Kvikne prestegjeld og Alvdal prestegjeld undtagen Øvre Foldalen. Det fremgår av fortegnelsen at omkring 150 av de under Tynset opførte bygslinger gjelder strekninger innenfor det fra 1735 opprettede Tolga prestegjeld (Tolga, Vingelen og Os), mens flertallet av de øvrige bygselsedler faller innenfor Tynset hovedsogn. Av de ca. 150 bygslinger som gjelder Tolga kan omtrent de to tredjedeler sees å falle innenfor de områder hvis rettsforhold foreligger for kommisjonen til bedømmelse — 9de og 10de felt — mens de øvrige gjelder strekninger lengere mot øst (således Nørdalen og Øversjødalen). Ved bedømmelsen av de opplysninger den omhandlede bygsel fortegnelse gir om bygslingenes omfang må man forøvrig være oppmerksom på at antallet av bortbygslede slåtter er mindre enn antallet av opførte bygselsedler. I adskillig utstrekning er nemlig forholdet det at flere bygslinger gjelder de samme slåtter, idet det særlig i de siste 20 år av den periode det her gjelder — første halvdel av 1700-tallet — er utstedt en rekke bygselsedler som henviser til eldre bygslinger, opført tidligere i fortegnelsen, på de samme slåtter. Dette er tilfellet med mellom 60 og 70 av de bygselsedler som er opført under hele Tynset prestegjeld. Av de omkring 100 bygselsedler som gjelder strekninger i 9de og 10de felt sees henimot 40 å henviser til tidligere bygslinger.

Hvad den omhandlede bygsel fortegnelse forøvrig angår, fortjener det å legges merke til at mens fortegnelsen for Rendalen har flere bygselsedler også på setrer og havnestrekninger, finnes ingen bygselseddel på seter eller havn opført under Tynset prestegjeld.

Om de enkelte bygselsedlers nærmere innhold gir den nevnte bygsel fortegnelse ingen beskjed, bortsett fra at ekstraktene av de enkelte bygselsedler gir en summarisk beskrivelse av slåttenes beliggenhet. Imidlertid er avskrifter dokumentert av adskillige av de bygselsedler som har vært utstedt. Det heter i disse bygselsedler at fogden bygsler bort slåtten eller slåttenes på kongens vegne mot betaling av bygselsum og med plikt for bygsleren til å betale den årlige engeslåtteavgift. I enkelte bygselsedler er slåttenes betegnet som liggende «i almindingen», se således dok. 45 nr. 12 (bygsel på slåtter i Londalen), nr. 33 (Vangrøftdalen) og nr. 37 (Refsjøåsen). I andre er bare gitt en beskrivelse av slåttenes beliggenhet uten tilføielse om at de ligger «i almindingen», se således dok. 45 nr. 13 (Busjødalen og Magnilsjøtrakten), nr. 15 (Vangrøftdalen) og nr. 18 (Langsfjellet). I de med fogedregnskapene innsendte opgaver («designationer») over opkrevede bygselsummer er de innbetalte beløp også i disse tilfelle betegnet som «bøxel af Hans kongel. Majt.s. almindings slåtter», se eksempelvis dok. 45 nr. 13. — I endel bygselsedler er bygsleren bare betegnet ved navn, uten angivelse av at han er opsitter på en gård, se således dok. 45 nr. 18 (slåtter i Langsfjellet og

ved Dalbusjøen). Andre nevner foruten bygslereens navn også en gård som slåttene brukes under, se f. eks. bygselseddel på Londaleps slåtter til Røds opsittere (dok. 45 nr. 12) og på slåtter ved Busjøen og Magnilsjøen til opsittere på Vingelen (dok. 45 nr. 13). — De fleste av de bygselsedler som er dokumentert har ingen særskilt bestemmelse om bygselstid. I en del av dem heter det imidlertid at bygselen gjelder for bygslereens livstid, se således to bygselsedler på slåtter i Vangrøftdalen, dok. 45 nr. 15 og 33. I den siste av disse bygselsedler (utstedt i 1744) er det tilføiet at hvis bygslerne oplever 20 år fra bygslingens datum, må de ta ny bygselseddel. Om innholdet av de enkelte bygselsedler er forøvrig å nevne at de inneholder et uttrykkelig forbehold om at bygslingen ikke skal «prejudicere» nogen annens leiemål, se eksempelvis dok. 45 nr. 12 og 13. Allerede dette forbehold, som stadig går igjen i bygselsedlene, inneholder en antydning om at fogden har utstedt disse bygselsedler uten på forhånd å anstille nærmere undersøkelser, idet han bare har holdt sig til det som blev opgitt for ham av den som søkte om bygsel. At dette er det virkelige forhold, bekreftes også av de positive opplysninger som er gitt av foged Jens Juel i hans svar på en antegnelse til fogedregnskapet for 1754 (dok. 45 nr. 34). Rentekammeret hadde gjort antegnelse bl. a. om at en av fogden utstedt bygselseddel var «utydelig og uefterrettelig», og hadde forlangt nærmere opplysning om hvilke slåtter var bortbygset, hvilken avgift burde svares av dem, hvilken utstrekning de hadde og hvad de inneholdt av slått og skog. Til dette svarer fogden at bygselseddel på slike steder var utstedt av ham, likesom «fra umindelig tid» av hans forgjengere i fogderiet, «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet, og på sådanne steder som navn gives til høeslåtter». Han fremholder videre at det vilde være umulig for en foged å «befahre og begranske alle sådanne til fields over myrer og moradser liggende stæder».

Av de opplysninger som forøvrig foreligger om slåttebygslingene og engeslåtteeavgifter i tiden inntil 1754 skal man nevne (jfr. med det følgende arkivkonsulent Tanks fremstillinger i dok. 49 s. 96 flg. og E. dok. 60 i 10de felt):

I anledning av at fogden i 1695 og 1696 hadde bortbygset flere engeslåtter, forlangte Rentekammeret i sine regnskapsantegnelser nærmere forklaring om sammenhengen hermed. Foged Heide svarte med bl. a. å henvise til at loven ikke tillater høislått og rydning i almenning uten fogdens bevilling (N. L. 3—12—5 og 6) og at vedkommende bygslere hadde søkt om bygsel for å få slåttene i uforstyrret bruk. Med hensyn til engeslåtteeavgiften bemerket fogden at slåttene av kommisjonen i 1661 «ved gårdene er observert och hans Kongl. May. jordebog for høe penge tilført». Vicestatholderen fant bygslingen ulovlig idet han henviste til at plasser i almenning efter N. L. 3—12—4 ikke skulde bortbygset med mindre det ved besiktigelse av sorenskriver og lagrette blev konstatert at plassen med tiden kunde opryddes til et skattebol. Nogen slik besiktigelse var her ikke foretatt og kunde heller ikke foretas på grunn av «situationen og stederniisz alt for ringe importance». Rentekammerets uttalelse av 17. desember 1701 gik ut på at utstedelsen av bygselsedler kunde være «passabel» når det blev betalt så meget i bygselsum og avgift som sorenskriver og lagrette fastsatte (dok. 49 s. 97, jfr. E. dok. 99 og 100 i 10de felt). Dette direktiv fra Rentekammerets side — at sorenskriver og lagrette skulde medvirke — ledet imidlertid ikke til nogen endring i den bygselpraksis som fogdene hadde fulgt. Fogdene fortsatte med å utstede bygselsedler på uskyldsatte slåtter mot betaling av bygselsum og en årlig avgift på 2 skilling for hvert lass høi, og Rentekammeret gjorde ikke innvendinger mot denne praksis. Det blev dog pålagt fogden bl. a. å sørge for at ingen bygselseddel blev utstedt uten amtmannens underskrift (dok. 49 s. 98).

Under generaltingsvidner i Tynset i årene 1709—1711 blev bl. a. spurt om det i årets løp var tilkommet nogen bygsel av kongens jordegods. Hertil svarte tingalmuen og lagrettet at det var bygslet nogen engeslåtter «udi hans Kongel. May. ts. alminding». Slike engeslåtter blev opgitt å være bygslet bl. a. i Rausjødalen, Klettdalen og Kløftet (10de felt) og i Vangrøftdalen (9de felt), se E. dok. 104, 106 og 108 i 10de felt.

Under matrikuleringen 1723 blev i matrikkelen for Tynset prestegjeld inntatt en samlet fortegnelse over de «udi alminding beliggende engeslätter» som var bortbygset av fogden på kongens vegne (dok. 45 nr. 21). I denne fortegnelse er opført slätter i flere av de trakter som faller innenfor 9de og 10de felt, således Londalen, Magnilsjøtrakten, Vangrøftdalen, Kjurudalen og Djupskåret (9de felt) og Klettdalen, Rausjødalen og Bjørkjølen (10de felt). I matrikkelen er dessuten under de enkelte gårder opført engeslätter med angivelse av hvor mange lass høi kunde avles på dem, men her er ikke anført noget om slåttenes beliggenhet, likesom det heller ikke er sagt at de ligger «i almenning» (dok. 278).

Den årlige avgift for bruken av engeslätter var som tidligere nevnt opført i Landkommisjonens jordebok 1661 med 2 skilling for hvert lass høi som avlingen blev anslått til. Med dette beløp blev avgiften senere opkrevet (og ikke med 1 skilling pr. lass høi som anført i matrikkelen 1667) både av de slätter som var opført i matrikkelen og ikke var bygslet, og av de slätter som bygselseddel var utstedt på. Regnskapsmessig blev imidlertid avgiften av de to slags engeslätter behandlet forskjellig. Avgiften av de ikke bygslede slätter blev av fogden opført i et spesialanntall over jordeboksrettigheter av de enkelte gårder. I den største del av den periode da bygslingene pågikk blev derimot avgiften av bygslede slätter regelmessig opført i en særskilt post i regnskapet under navn av «særlige engeslettpenger». Om de særlige engeslettpenger er det oplyst at foged Jens Juel i sitt regnskap for året 1750 inntektsførte disse avgifter med et vesentlig lavere beløp enn tidligere, nemlig med 2 rd. 18 sk. mot i regnskapet for 1749 8 rd. 34 sk. Han førte nemlig nu bare til inntekt engeslettpenger av de slätter som var bortbygset i hans egen embedstid (fra 1744), og hermed fortsatte han også i de følgende år. Det manglende beløp blev imidlertid hvert år decidert ham til ansvar. Fogdens svar til antegnelse fra Rentekammeret gikk i det vesentlige ut på at når han tidligere hadde opført engeslettpengene med et høiere beløp, var det på grunnlag av den forrige fogeds regnskaper. Han hadde nemlig trodd at han blandt sin forgjengers papirer skulde finne opplysning om hvor han skulde opkreve disse penger, men nogen slik opplysning hadde han ikke funnet. Han anførte også at man ikke egentlig hadde nogen hjemmel for å anta at «den østerdalske almenning» tilhørte kongen, idet han i så henseende henviste til at almenningen skulde være solgt fra kronen (denne bemerkning bygger på en tradisjon som går tilbake til det før omtalte almenningssalg til Gyldenløve på 1600-tallet og som også ved andre anledninger er kommet til uttrykk, således i 1780-årene under behandlingen av de østerdalske kommisjonssaker, se avsnitt VI).

Foged Jens Juel blev i 1754 avløst av foged Lars Ruus. I sitt første regnskap, for 1754—1755, inntektsførte foged Ruus engeslettpengene av bygslede slätter med det samme beløp som foged Juel hadde opført, og på samme måte som denne blev han gjort ansvarlig for det manglende beløp (dok. 45 nr. 35). Foged Ruus erklærte i den anledning at han ikke hadde annet materiale til opplysning om hvilke engeslätter var bortbygset i kongens almenninger enn en av foged Juel overlevert designasjon. Han kunde derfor ikke kreve eller tilsvare mere enn der opført, ialfall ikke uten å få utlevert fra foged Juel matrikkelprotokoll og kopibok over utstedte bygselsedler. Hertil svarte Rentekammeret at det formodentlig ikke manglet annet enn «fogdens vigilance til rigtigheden at udfinde», og at han fra kammeret kunde få kopi av matrikkelprotokollen og av en ved regnskapet for 1749 beroende designasjon (over bygslingene). Det blev videre pålagt fogden å fremlegge «en attestert spesifikation på alle de i almindingen beliggende høeslätter», og fogden lovet å besørge dette ved det forestående høstting i 1756.

På tinget for Tynset, Tolga og Kvikne den 10. desember 1756 (dok. 45 nr. 38) lot fogden fremsette spørsmål til almuen om «hvad høe slätter her udi distriktet kand befindes, samt om de eller nogle af dem for et heelt skatteboel kand ansees, og hvor lenge det er siden enhver af dem er oprødet, udi sådanne stæder der enten er, eller holdes for at være hans Maj.tts alminding». I den anledning blev forevist en rekke bygselsedler på engeslätter, bl. a. i Vangrøftdalen og Kjurudalen. Videre heter det i protokolla-

sjonen av tingsvidnet: «Dog siger samtlig almue som både ere brugere af disse stæder og har andre stæder i bygsel, at samme stæder er deres egen eiendom, og ei i almindingen beliggende, såsom de har formeent ved de sig tilvendte bygsel sedler, at de derved ville formeene andre brug der, som havde tiltaget sig at slåe og høste deres eiendomme, og er de ei imod at udrede hvad skatter de deraf tilkommer at udrede». Med denne meningsytring fra almuens side under tingsvidnet kan sammenholdes en uttalelse fra 1740-årene av foged Jens Juel. I antegnelsene til regnskapet for 1747 hadde Rentekammeret pålagt ham å skaffe opplysning om bygslingene gjennom tingsvidner. I Elverum og Åmot blev tingsvidner holdt, men med negativt resultat. I Rendalen og Tynset blev denne gang ikke optatt noget tingsvidne fordi ting ikke blev holdt. I sin underretning til Rentekammeret gjorde foged Juel den almindelige bemerkning om bygslingene at «det er trolig at disputer om eiendele på visse tider har givet en del af almuen anledning til at adressere sig til fogden og udgivet et eller andet sted for kongens almindig, endskjønt uden grund for at få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler».

I regnskapet for 1756 inntektsførte foged Ruus ikke nogen avgift av bygslede engeslåtter. Han begrunnet dette med at han visstnok i sitt forrige regnskap hadde opført et beløp som «høskatt» av slåtter, men disse slåtter var «for den største del ikke at finde og forresten tvistige således, at brukerne holder samme for sin eiendom», hvilket fremgikk av det tingsvidne som var avholdt. Han kunde derfor ikke erholde eller tilsvare nogen del av denne høskatt medmindre han fikk de «rekvisita» som han hadde bedt om og som også var lovet ham ved Kammerkollegiets decisjon (dok. 49 s. 112—113). Av antegnelsene til regnskapet fremgår at fogden også hadde forespurt om ikke høiskatten skulde bortfalle efter en skrivelse fra Kammerkollegiet av 28. juni 1755 (dok. 45 nr. 36).

Når foged Ruus fant foranledning til å spørre om det ikke var meningen at engeslett-pengene helt skulde falle bort, er sammenhengen dermed følgende: I 1750-årene blev særlige foranstaltninger truffet til fremme av rydningsverket i Norge, se bl. a. forordning av 6. mai 1754, og i Østerdalen blev flere rydningsplasser utvist i Elverum og Åmot (dok. 49 s. 70 flg.). Av bøndene i disse bygder blev det bl. a. gjort gjeldende at de hadde bygselsedler av fogden på de steder som var utvist til rydningsplasser. I den anledning bragte Rentekammeret i forslag at avgiften av engeslåtter «herefter aldeles ophæves, og altså disse enge under de nye indrettende gårder, ligesom de dertil allerede er opmålte eller herefter opmåles, at forblive» (Tank, Særskilt skyldsetning av almenninger, s. 79). Forslaget blev bl. a. begrunnet med at bruken av slåtter var ulovlig (d. v. s. at bygslingen var ulovlig efter N. L. 3—12—4). Overensstemmende med dette forslag blev det ved kgl. resolusjon av 18. juni 1755 bestemt: «At som vi allernådigst har ophævet det udi almindingerne af endel bønder havende, men ikke ved loven tilladte og ikke heller under de forhen matrikulerede gårder egentlig henhørende brug af enge- eller høslåtter, ligesom og de deraf til vores cassa hidindtil svarede afgifter aldeles bortfalde, så forbliver disse enge under de nye indrettende gårde, ligesom de dertil allerede er eller herefter vorder opmålte» (dok. 49 s. 74). Denne resolusjon blev meddelt amtmanden ved den av foged Ruus påberopte skrivelse fra Rentekammeret av 28. juni 1755. Det heter her at «de brug af enge- eller høslåtter udi almindingerne, der ikke under de gamle matrikulerede gårde egentlig henhører, ved samme kongl. allernådigste befaling er bleven ophævet og derved tillige tilsidesat de bevillinger, som fogderne til en anden derpå kan have udgivet, hvorfor og afgiften deraf til den kongl. cassa, når samme steder til rydning antages, endog ophøre» (Tank, Særskilt skyldsetning, s. 93). Allerede den 21. juni 1755 hadde forøvrig Rentekammeret meddelt foged Ruus at da kongen ved nedsettelsen av rydningskommisjonen for Østerdalen «allerede aldeles har ophævet den udi almindingerne af endel bønder havende, men ikke ved loven tilladte eller under de forhen matrikulerede gårde egentlig henhørende brug af enge- og høslåtter og derhos allernådigst har bevilget, at såvel afgifterne for samme enge- eller høslåtter som måtte bortfalle, altså lade han vedkommende

fra næstkommende høstting derfor være ukrævet imod, at afgifterne for enge- og høslåtterne af regnskaberne udelades hvorimod engene og høslåtterne forbliver under de nye indrettede gårde» (dok. 49 s. 74—75).

I anledning av den begrunnelse foged Ruus hadde gitt for at ingen avgifter av bygslede slåtter var inntektsført i regnskapet for 1756, bemerket Rentekammeret i sine antegnelser (dok. 45 nr. 36) at det av de avholdte tingsvidner visstnok fremgikk «at en og anden brugere vil formeene sig ejendoms berettigede til deres bœxlede pladzser, andre sige sig derimod icke at kunde viide hvad enten de dem overladte brug ligge i almindingen eller icke». Imidlertid «har dog ingen af dem nægtet at betale høeskatten», og denne måtte derfor inndrives og tilsvares mot regress. Som svar på fogdens forespørsel om ikke høiskatten skulde falle bort uttalte Rentekammeret at visstnok gikk Kammerkollegiets skrivelse av 28. juni 1755 ut på at slåttene burde legges under andre nærliggende rydningsbruk som kunde innrettes til skattebol, og derefter ophøre, «men sålænge sligt ey skeer vil høeskatten deraf betales». Endelig sendte Rentekammeret avskrift av en designasjon over bygslede slåtter som foged Jens Juel i sin tid hadde innsendt, «til opplysning om stæderne og hvad der af et hvert stæd årl. betales». Til dette svarte foged Ruus at selv om det ikke uttrykkelig var anført i tingsvidnene at «vedkommende som tilegner sig de fåe bekiendte høeslåtter» unddrog sig fra å betale høiskatten, «å var dog dette det virkelige forhold, «thi deres tilegnelse til høeslåt stæderne kand ingen anden hensigt have end de formeener sig befriede for at betale denne høe skatt». Om foged Juels designasjon bemerket han at det nettop var denne som var «examineret» under tingsvidnene, og disse viste at de i designasjonen opførte slåtter «ikke ere bekiendte eller til, hvorfor jeg ikke veed hvem jeg kand kræve høeskatt af for slige». Han kunde derfor ikke få krevet inn disse penger hvis han ikke fikk det materiale han før hadde bedt om. Forøvrig bemerket fogden at han efter Kammerkollegiets skrivelser av 21. og 28. juni 1755 ikke hadde kunnet forstå annet enn at denne skatt skulde være ukrevet fra 1755 års høstting.

Like overfor dette svar fastholdt Rentekammeret at fogden fikk kreve inn høiskatten på grunnlag av opplysningene i foged Juels designasjon, hvad enten bøndene måtte «nekte eller tilstå samme». Med hensyn til den tidligere ordre om at høiskatten skulde være ukrevet, gjaldt denne bare i tilfelle av at stedene allerede var tatt i bruk til de nye rydningsmenn, hvilket også uttrykkelig var sagt i skrivelsen til amtmannen av 28. juni 1755.

Heller ikke i de følgende år av foged Ruus's embedstid — han fratrådte i 1761 — blev avgifter av bygslede slåtter ført til inntekt i fogedregnskapet. Beløpet blev hvert år decidert fogden til ansvar.

Mens de særlige engeslettenger — avgiftene av bygslede slåtter — overhodet ikke blev innkrevet efter 1755, blev derimot de engeslettenger som var opført under de enkelte gårder sammen med jordeboksrettighetene, fremdeles innbetalt og inntektsført i regnskapene. Disse engeslettenger falt ikke bort før i 1830-årene, hvorom nærmere nedenfor.

Om utstedelsen av bygselsedler er det på det rene at ingen bygselseddel på engeslåtter blev utstedt i Østerdalen efter 1754 — den siste kjente bygselseddel er utstedt av foged Jens Juel den 18. februar 1754 (dok. 45 nr. 37). I denne forbindelse skal nevnes at i de tilstøtende Trøndelagsbygder og i Gudbrandsdalen blev bygsel- eller bevillingssedler på engeslåtter utstedt helt inn i det 19de århundre, se for Trøndelagsbygdenes vedkommende eksempelvis bygselbrev utstedt av fogden i Orke- og Guldalen i 1809 og 1819 på slåtter i Kjurdalen nordenfor stiftslinjen (dok. 45 nr. 77 og 82), og om Gudbrandsdalen opplysningene hos G. P. Schult: Om de retslige vilkår for bruken av sæter og fjeldeng i statens almenninger (utgitt av Landbruksdepartementet 1920), særlig s. 45—46.

Foged Chr. Christensen, som var foged Ruus's eftermann i Østerdalen, innkrevet ingen avgifter av bygslede slåtter (jfr. med det følgende dok. 49 s. 114 flg.). I antegnelsene til fogedregnskapene blev saken utsatt til observasjon, mens fogden ikke, således som foged Ruus, blev pålagt å tilsvare noget beløp i denne anledning. Spørsmålet om hvordan det fra myndig-

hetenes side skulde forholdes med hensyn til engeslåttene var imidlertid gjenstand for nærmere undersøkelser også i foged Christensens embedstid. I en skrivelse til Rentekammeret av 11. mai 1765 bad således fogden om underretning om «hvoreledes de forhen udi almenningerne bortbygslede engesletter herefter skal behandles, om de, som for tiden måtte have bygselseddel på sådanne steder, skal fremdeles blive udi besiddelse af samme, og om da den forhen svarede rekognition 2 sk. for hvert læs hø skal for eftertiden oppebæres». Foranledningen til denne henvendelse fra fogden sees dels å ha vært en skrivelse fra Rentekammeret av 1. desember 1764 — som gikk ut på at fogdene ikke måtte utstede bevillingssedler på engeslåtter i kongens almenning uten efter nærmere undersøkelse av stedene og efter Rentekammerets bestemmelse — og dels det av fogden påpekte forhold at «adskillige af de, der har deslige engeslåtter i brug, har forlangt deres bygselsedler fornyet». Fogden var for sitt vedkommende av den opfatning at det ved skyldsetning av disse steder burde avgjøres hvor stor avgift skulde svares.

Foged Christensens henvendelse gav anledning til at fogden i skrivelse fra Generalforstamtet av 2. august 1765 blev anmodet om sammen med skoginspektør Hummel å foreta en fullstendig undersøkelse av de i Tynset, Tolga og Kvikne «for en ringe afgift til engeslåtter under gårde bortbygslede strækninger i de kongelige almenninger». En slik undersøkelse foretok skoginspektør Hummel sommeren 1767, og resultatet av undersøkelsen foreligger i en fortegnelse, datert 5. august 1767, over «alle de bøgslede engesletter som findes i Tøndset, Tolgen og Qvechne præstegielder» (dok. 34 i 10de felt). I denne fortegnelse, som omfattet 77 bygslinger, var det ved de enkelte slåtter bl. a. anført når og av hvem slåtten sist var bygset, og hvem nu var bruker. Fortegnelsen blev av Generalforstamtet oversendt til Rentekammeret med den bemerkning «at det var høist angelegent at fogderne i fremtiden holdt uforandret rigtighed over disse steder og Kongens høie interesse, thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning, til hvilken ende det kunde synes fornødent, at de nærværende brugere fornyede bygselen, som siden 1753 var forfalden» (dok. 49 s. 120).

Foged Christensen sendte den 5. september 1767 en på grunnlag av Hummels oppgave utarbeidet fortegnelse over bygslede engeslåtter (dok. 45 nr. 42). I denne fortegnelse hadde fogden bl. a. opført hvad engeslåtteavgiften efter hans mening kunde opføres med for eftertiden, og i den forestilling hvormed han sendte oppgaven (dok. 45 nr. 43) forespurte han bl. a. «om ikke de af stæderne som allerede i 20 år siden sidste bøgsling ere brugte, skal igjen ved nye bøgssel sedlers udstødelse fornyes». Den 4. mars 1769 sendte fogden en tilleggsforteignelse over bygslede slåtter og uttalte i forbindelse dermed at almuen ønsket «at måtte nyde nye bøgssel sedler med det aller første» (dok. 45 nr. 44). Under den korrespondanse som senere fulgte blev det fra Rentekammerets side uttalt at fogden ikke måtte utstede nogen bevilling på slåtter uten hvor disse med tiden kunde bli et gårdsbruk, mens foged Christensen fremholdt at disse steder ikke kunde opryddes til akerland, at brukerne burde få beholde slåttene mot betaling av høiskatt, og at nye bygselsedler nu burde utstedes da det ved de siste bygslinger var pålagt de bygslede å erhverve ny bygsel efter 20 år og denne tid nu var utløpet (dok. 49 s. 122—123).

Foged Christensens forslag om utstedelse av nye bygselsedler — et forslag som også amtmannen sluttet sig til — ledet ikke til nogen forføining i denne retning, og da den østerdalske almenningskommisjon var nedsatt i 1778, sendte Rentekammeret saken om slåttebygslingene til almenningskommisjonen ved skrivelse av 11. september 1779 (dok. 49 s. 128, jfr. E. dok. 129 i 10de felt). I denne skrivelse redegjorde Rentekammeret for sakens historie og omtalte forslaget om at brukerne burde forsynes med bygselbrever. «Men» — heter det tilslutt i skrivelsen — «da ikke er afgjort hvorvidt de i disse fogderier angivne almindinger tilhøre hans Kongl. Majt. eller vedkomme almuen, så have vi ikke villet undlade at tilmelde commissariene denne sag med sine omstændigheder til fornøden oplysning og videre iagttagelse ved commissionen». I 1785 sendte almenningskommisjonens formann,

justisråd Lange, en skrivelse til Rentekammeret med forespørsel bl. a. om grunnen til at bygslingene var ophørt «siden året 1753». Til dette svarte Rentekammeret at «årsagen hvorfor med bortbøxlingen er ophørt med året 1753 er for at bortbøxlingen icke skulde være det i året 1754 begyndte rydningsvæsen til hinder (dok. 45 nr. 57).

Med denne korrespondanse slutter bygslingenes og de «særlige engesletpengers» historie. Efter de oplysninger som foreligger må man gå ut fra at det i Østerdalen ikke i nogen form senere har vært reist spørsmål om å utstede bygselsedler på engeslåtter eller om å innkreve engeslåtteavgift for bruken av de slåtter som i sin tid hadde vært gjenstand for bygsling.

Det er tidligere nevnt at mens innkrevingen av de «særlige» engesletpenger ophørte fra 1755, var dette ikke tilfellet med de engesletpenger som var opført under de enkelte gårder sammen med jordeboksrettighetene. Disse engesletpenger blev opkrevet like til 1830-årene ikke bare i Tynset, Tolga og Kvikne, men også i de øvrige Østerdalsbygder. De utgjorde i 1836 i alt 8 spd. 115 sk. (jfr. med det følgende dok. 44 s. 11—12). På grunn av bestemmelsene i skattekunngjørelse av 14. februar 1837 utgikk de av regnskapet i 1837. Sammenhengen hermed er den at efter skattekunngjørelsens litr. g post 1 skulde endel eldre skatter og avgifter for eftertiden falle bort, deriblandt «engslette- fjeldslette- og høslettepenge eller skat», «kværneskat» og «skovskat». Bestemmelsen gikk videre ut på at hvis det blandt de forskjellige slåtter som efter kunngjørelsen skulde falle bort, var innblandet «avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme eller herligheder», skulde det påses at disse avgifter, «som fremdeles vedblive», blev holdt avsondret fra skattene. Overensstemmende hermed blev det i antegnelsene til Østerdalens fogedregnskap for 1836 krevet at det nøie skulde undersøkes om det blandt de i regnskapet hittil opførte utredsler engesletpenger, kverneskatt og skogskatt var blitt innblandet avgifter bl. a. for bruken av staten tilhørende engesletter. Hertil svarte fogden at «uagtet jeg har anstillet al mulig nøiagtig undersøgelse, har jeg ikke kunnet erfare, at der under de anførte skatter, sc. engeslettepenge, kværneskat og skovskat er indbefattet avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme Følgelig vil der af disse skatter intet blive at beregne til indtægt». Revisjonsdepartementets decisjon gikk ut på at de omhandlede avgifter for fremtiden ikke skulde opkreves.

VIII. Vingelens fjelltrakter.

1. Almindelige oplysninger.

De strøk innenfor Vingelen sogns grenser — slik som disse grenser er avlagt på de foreliggende karter — som omfattes av statens almenningspåstand er i retning fra vest mot øst Magnilsjøtrakten, Gjera—Busjøtrakten, Nordre Londalen og Orvildalen med omgivelser, deriblandt Bratthøpartiet, og en del av Langsfjellet, jfr. avsnitt IV om de av statens advokat antydede grenser for en statsalmenning i 9de felt.

Som det vil fremgå av opplysningene i det følgende, har bruksutøvelsen i disse trakter i det store og hele fordelt sig slik mellom de to hovedgrender i Vingelen, Rødsgrenden og Vingelsgrenden, at opsitterne i Rødsgrenden fra gammel tid har utøvet den dominerende rådighet i Londalen (d. v. s. Nordre Londalen) og traktene øst for Londalen, mens strekningene vest for Londalen har vært brukt fra Vingelsgrenden — jfr. i denne sammenheng også opplysningene i avsnitt V,2 om deling av skogen mellom Rødsgrenden og Vingelsgrenden.

Om kommisjonens befaringer i Vingelens fjelltrakter henvises til T.R. II s. 26—27 og T.R. II i 8de felt s. 43—44. Den 30. juni 1918 kom kommisjonen fra Sättåhaugen i Vangrøftdalen og gikk fra Tverfjelldalen op på Bratthøas høieste topp. Derfra gikk man sydover gjennom Bratthødalen forbi Bratthøvollseter til Storøivollseter. Herfra gikk kommisjonen den 1. juli op på Eventjønnehø, derfra over Ravalsletfjellet til Nordre Gjersjöhøgda (rektangel-

kartets Rundhøgda 1239 m.) og derfra til Magnilseteren. Den 3. juli samme år gikk kommisjonen fra Magnilseteren over Setertangen ned til Kvikne. I befaringsbeskrivelsen heter det at det terreng man hadde befart den 30. juni og 1. juli var ganske likt det som var beskrevet under de foregående dagers befaring i feltet. Dog var det i de strøk som nu var befart, mere gresslendt og noget bedre beite helt op på åsryggene enn tidligere beskrevet. Beskrivelsen av de foregående dagers befaring — i Kjurudals- og Vangrøftdalstraktene — går i det vesentlige ut på at det overalt i dalene og skråningene op fra dalene var bjerkeskog og utmerkede beiter, med setrer og engesletter i dalene. I de høiere liggende strøk var beitet sparsommere, og enkelte av de høieste partier kunde nærmest beskrives som moseflyer uten nevneverdig beite (T.R. II s. 22—27 og avsnitt X,1 nedenfor). — Under arbeidet med påkjennelsen av feltet er det foretatt interne befaringer i Vingelens fjelltrakter i 1931 og 1933. Den 11. juli 1931 gikk kommisjonens daværende formann og nestformann fra Sattåhaugen i Vangrøftdalen over Bratthøa og Sletthøa til Storøivollen. Herfra gikk de neste dag over Orviltangen og Orvildalen, sønnenom Nilsjorabben og over de sydlige utløpere av Stor-Hogna ned til Tolga. Fra Tolga reiste de den 14. juli til Trøan i Vingelen og gikk derfra gjennom Gjeldalen og setergrenden Svartåsen, sønnenom Store Gjersjøen og over Gjersjøhøgda til Magnilseteren. Herfra gikk de neste dag over Setertangen ned til Kvikne. Den 21. juli 1933 gikk kommisjonen fra Skarvdalen i Vangrøftdalen over Dalfjell til Storøivollen, derfra neste dag vestover nordenom Store Gjersjøen, op på Gjersjøhøgda og sønnenom Store Gjersjøen gjennom Svartåsen og Gjeldalen til Vingelen.

I det følgende skal bli gjort rede for det fremlagte opplysningsstoff om fjelltraktene i Vingelen for såvidt det antas å være av interesse ved den foreliggende avgjørelse. Langsfjelltrakten, som ligger i grensestrøket mellom Vingelen, Tolga og Os, vil av praktiske grunner bli behandlet i et særskilt hovedavsnitt IX.

Den største del av det dokumentstoff som er fremlagt vil bli omtalt i de følgende avsnitt (2—5) hvor opplysningene om de enkelte trakter er gjennomgått. Endel opplysninger fra det foreliggende dokumentmateriale skal imidlertid nevnes allerede her.

I 1765 foretok skoginspektør Hummel en fredlysning av den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i Vingelen. Grensene for denne «sameieskov» blev i fredlysningsdokumentet beskrevet således: «fra qvernbeck-Krogen Sør efter til åttløven (Oddlaugen?) og derfra langs Vejen inden for Åss Engene til Storbecken, så opad langs storbecken til Wahr Kiønet, derfra til Lunsjøe becken, Svart Becken, gier Krogen og Busjøewolden, og vidre til Søndre Magnilsjøåssen (Magnilsjøosen), så over til Even Kiønet og Bratt høa, og derfra tilbage til Wingels gården og hen til først benæfnte qvernbeck igjen» (dok. 45 nr. 41). Om den nærmere sammenheng med denne fredlysning, som blev tinglyst den 11. desember 1765, se avsnitt V,2 foran.

Den 10. juli 1855 blev av sorenskriveren i Nordre Østerdalen med meddomsmenn avsagt dom i en sak som John Johnsen Trøan og Rasmus Johnsen Storhaug hadde anlagt mot Ole Iversen Åshaugen. Saken gjaldt innstevntes rett til å setre i Svartåsen (i Londalen) med den besetning han hadde på gården Åshaugen i Åsgrenden. Innstevnte var eier av en seter i Svartåsen som tidligere hadde hørt under et bruk i Tollefshagen i Vingelsgrenden, og saksøkerne gjorde gjeldende at innstevnte bare hadde rett til å havne i Svartåsen med en så stor besetning som kunde vinterfodes på denne gård. Innstevnte hevdet på sin side at alle havneganger i Vingelens anneks og således også i Svartåsen var felles for hele bygden, idet han i så henseende henviste til en kontrakt av 29. januar 1839, tinglyst 13. september s. å. (denne kontrakt er ikke dokumentert). Retten fant at innstevntes påstand ikke hadde nogen støtte i kontrakten av 1839. Av denne kontrakt, som inneholdt bestemmelser om hvad der skulde iakttas for å forhindre salg og pantsettelse av skog og markeslätter til fremmede, fremgikk visstnok at havneganger i Vingelen lå i sameie, men ikke at samtlige havneganger lå i ett fellesskap. For Svartåsens vedkommende fant retten det bevist at det bortsett fra en enkelt gård i Rødsgrenden bare var Vingelsgrenden som i en lang årrekke hadde havnet i denne

trakt, mens Åsgrenden hadde sin havnegang i Bjørkvilåsen og Lonsjølien. Retten antok at det måtte «følge av sakens natur og den i lovens 3 — 12 — 3 uttalte grunnsetning om seterdrift i almenning», og at det også fant støtte i høiesterettsdom i Rettst. for 1838 s. 232, at innstevnte ikke var berettiget til å havne med flere kreaturer i den felles havnegang i Svartåsen enn det kunde vinterfødtes på Tollefshagen, «da det er under denne eiendom og ikke under hans gård Åshaugen, hans havnerett i Svartåsen henhører». Overensstemmende hermed blev dom avsagt, idet spørsmålet om hvor stor besetning kunde vinterfødtes på Tollefshagen, blev henvist til skjønn (dok. 46 nr. 153). Under den skjønnsforretning som blev påstevnt i henhold til dommen blev saken forlikt mellem partene. Forliket gikk ut på at Ole Iversen Åshaugen for fremtiden skulde være berettiget til å havne i Svartåsen med 20 stykker storfe, 40 stykker småfe og 3 hester (dok. 46 nr. 154).

I dommen av 1855 er som ovenfor nevnt omtalt en kontrakt av 29. januar 1839 som gikk ut på å forhindre salg av skog og markeslåtter til utenbygdsboende. Da en gårdbruker i Vingelen, Jørgen E. Sæter, i tiden omkring 1880 hadde solgt sin seter i Lonsjølien til en utenbygdsboende, fattet Tolga herredsstyre den 4. juni 1880 (?) beslutning om at kontrakten av 1839 skulde kreves respektert. Beslutningen gikk ut på at Jørgen Sæter skulde trekkes til ansvar for å ha overtrådt kontrakten, om nødvendig gjennom søksmål (dok. 63). Hvordan denne sak senere utviklet sig, er ikke oplyst. Setertrakten Lonsjølien ligger vest for Nonsvola og omfattes ikke av statens almenningspåstand.

I 1880-årene anla endel opsittere i Vingelen på Vingelsbøndenes vegne sak mot en fjellfinn, Jon Thomassen, som i flere år hadde havnet med rein i Vingelens fjelltrakter. Ved dommen, som blev avsagt i 1888 av sorenskriveren i Nordre Østerdalen med meddomsmenn (av dommen er sorenskriverens votum av 18. august 1888 dokumentert), blev Jon Thomassen kjent uberettiget til å la sine rein havne i de innen Vingelen sogn liggende fjell og havnestrekninger. Under saken hadde Jon Thomassen bl. a. gjort gjeldende at disse fjellstrekninger overhodet ikke kunde være undergitt privat eiendomsrett. I anledning herav henviser sorenskriveren i sitt votum til at det under åstedsbefaringen var oplyst av lagrettet at fjellstrekningene i Vingelen ansees som sameie mellem gårdbrukerne, likesom han — også under henvisning til lagrettets uttalelser — bemerker at disse fjell ikke kan «henregnes til hvad man i almindelig forstand kaller høifjell, da de dertil er for små og dessuten adskilt ved mellemliggende dalslukter (dalsluk) der eies og benyttes av private folk, dels til slått og dels til havnegang; disse må da passerer for å nå hen til fjellet». Det fremgår av det som er dokumentert, at retten under behandlingen av saken hadde foretatt befarung av fjelltraktene like til høieste Bratthøa i nord og til Gjersjøene i vest (dok. 46 nr. 198).

Om de skogdelinger som er foretatt i Vingelen i 1790-årene og i det 19de århundre vises til avsnitt V,2.

Av de forklaringer som er avgitt under vidneførselen for kommisjonen hitsettes:

20. vidne Arne Andersen Prestegard, tillike avhørt som 38. vidne (T. R. III s. 37 og utrykt rettsbok), 77 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer at han var gårdbruker på Prestegard fra 1884 til 1916. Hans bestefar kjøpte gården av det benefiserte gods i 1826. Til gården hørte slåtter bl. a. ved Gjera og Gjersetere og på Veslevangen i strøket mellem Langseteren og slåttene ved Gjera. Sommeren 1905 leide vidnet bort sine slåtter i Gjersetere til opsittere i Fådalen i Tynset. Hans far hadde også leid bort markeslåtter, ett år til en mann i Tolga og antagelig 4—5 år til en mann fra Tyldalen i Tynset. Seter med havnegang, skog og slått og særskilte slåtter har ofte byttet eier ved kjøp og salg mellem innenbygds folk og er også i en del tilfelle blitt solgt utenbygds. Vidnet nevner forskjellige eksempler på dette og opplyser at hans far i sin tid byttet til sig nogen slåtter mellem Gjeraslåttene og Veslevangslåttene av en mann på Persvingelen som til vederlag fikk slåtter i Fjellroa under Svartåsen. Om dette bytte var det ikke satt op noget dokument. Slåttene i Fjellroa og Prestegards øvrige slåtter og setrene hadde hørt til gården like fra kjøpet i 1826. Vidnet og hans forfedre har oppfattet dem som sin private eiendom. Ingen av setrene eller slåttene er særskilt skyldsatt.

Vidnets far Anders Arnesen Prestegard var medlem av den forberedende komité for matrikuleringen i 1860-årene, og vidnet har fra ham visshet for at setrene og slåttene blev tatt med ved ansettelsen av gårdens skyld. Dette var forøvrig tilfellet også med de øvrige gårder i Vingelen. Vidnet er for sin del uten tvil om at det var som eiendom setrene og slåttene blev tatt med i gårdens skyld. Han har hørt uttrykket almenning om de utmarksstrekninger av Vingelen hvor setrene og slåttene ligger. Det har nemlig i bygden vært brukt om hinannen med uttrykket sameie, og dermed har vært ment ett og det samme, nemlig at det var Vingelens eiendom. Vidnet har aldri hørt eller tenkt sig at strekningene skulde høre staten til som statsalmenning. Han har ikke hørt om eller kjent til bygslinger på strekninger i fjellet innenfor Vingelen fra fogden til opsittere i bygden, før disse bygselbrever er trukket frem efterat Stor-skiftekommissjonen og senere Høifjellskommissjonen begynte sitt arbeide. — Mosetak i fjellet har i uminnelige tider vært brukt i fellesskap av bygdens innvånere som sameie. Om fiske i Vingelens fjelltrakter forklarer vidnet at fisket i Hundsjøen har tilligget Nordvang som en enerett fra uminnelige tider. Dette er anerkjent i bygden. Strekningene omkring Hundsjøen er sameie for Vingelen. Fisket i Gjersjøen er på samme måte Tollefsvingelen og Persvingelen eneberechtiget til. De har i all den tid som minnes hatt fiskebuer, naust og båt der. I forbindelse med fisket i Gjersjøen har disse gårder også drevet fiske i Eventjønnen, og dit transporterte de båten fra Gjersjøen når de skulde fiske der. På samme måte drev de fisket i Nordre Gjersjøen.

Fra de private parters side er fremlagt en supplerende erklæring fra Arne Prestegard av 21. januar 1925 (dok. 237) bl. a. om den betydning bruken av markeslåtter har hatt for bygden. Om denne erklæring og de øvrige erklæringer fra 1924 og 1925 som er nevnt nedenfor i dette avsnitt, gjelder det at statens advokat ikke har bestridt riktigheten av de rent faktiske opplysninger som erklæringene inneholder (jfr. dok. 242). Arne Prestegard nevner i sin erklæring at gården Prestegard i 1866 hadde 75 vinterlass med markafor — vel det største kvantum gården har hatt. Ikke ofte har det vært så lite som 30 vinterlass. Eiendommens markafor har jevnt over stått side om side i forverdi med hjemmeforet. Både efter egen erfaring og efter alle gamle bygdefolks uttalelser er han forvisset om at i Vingelen har markaforingen i virkeligheten vært grunnlaget for dyrkningen og utvidelsen av hjembygden. Således foregår også utvidelsen den dag i dag. Nybyggere tyr omtrent undtagelsesfritt til markaforingen idet de skaffer sig adgang til å høste flere eller ferre markenger. Avkastningen av disse setter dem istand til å begynne med en besetning hjemme, og med gjødselen av denne besetning kan de forbedre hjemmejorden. Som et eksempel på markaforingens betydning nevner Prestegard slättebruken fra gården Seter, som fra gammel tid hadde den største mengde av markeslåtter i Vingelen. I den tid da den nuværende eiers oldefar var gårdbruker var fra denne gård tre mann beskjeftiget med slått i marken hele sommeren igjennem, og efter gamle folks sigende blev det ført hjem til gården helt op til 100 lass markafor om året.

39. vidne Jon Engebretsen Storgjelten (utrykt rettsbok), 71 år gammel føderådsmann i 1924, opplyser at han var eier av gården Storgjelten (av Rød) fra 1872 til 1921. Til gården hørte en halvdel av Londalsseteren, som var anlagt omkring 1856, og markeslåtter og skogteiger bl. a. i Londalen. Fra skogen i disse trakter blev tatt den brensel som trengtes til seterbruket, og dessuten blev kjørt hjem størstedelen av den brensel han behøvde på gården. Nogen vedfavner blev også solgt til utenbygdsboende. Fra gårdens seter har det ikke vært bortleid nogen havn, men fra andre setrer innen bygden har det tildels vært leid bort havn både til innen- og utenbygdsboende. Sognegrensen for Vingelen har vært betraktet som eiendomsgrense, og fjellet har vært sameie. Vidnet har hørt at dette sameie er blitt benevnt bygdens sameie eller utmarka til Vingelen, likesom han også har hørt benevnelsen bygdens almenning. Han har derimot aldri hørt det benevnt statens almenning og har aldri hørt eller tenkt at staten skulde eie nogen almenning i Vingelen eller i Os og Dalsbygden. Vidnet har vært helt ubekjent med at engeslåtter i Vingelens fjell i gammel tid har vært bortbygset av fogden til opsittere i bygden, og han har aldri i sin tid hørt noget om at nogen annen i bygden har hatt kunnskap om sådanne bygslinger. Om jakten i fjellet forklarer vidnet at også andre i

bygden enn eiendomsbesitterne, således bl. a. gårdbrukersønner, drev jakt, og det blev ikke gjort nogen innvending mot det.

40. vidne **Knut Rasmussen Åsen** (utrykt rettsbok), 71 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer at han var gårdbruker på Ytre Åsen i vel 30 år. Til gården, som har vært i vidnets slekt fra 1668, hørte i hans tid seter i Åsan syd for Nonsvola og Londalsseteren eller Storøivollen. Den siste blev bygget i 1873 eller 1874 på slåtter som med havnerett og skog var kjøpt fra Gamle Rød. I Vingelens fjellstrekninger er det, forklarer vidnet, beite i alt vesentlig overalt, og kreaturene på setrene beiter så godt som over alle fjell. Vidnet og hans forfedre på Ytre Åsen — såvidt vidnet har hatt anledning til å erfare deres opfatning — har ansett sig eiendomsberettiget til sine setrer med havnegang og skog og til sine slåtter på samme måte som de eide sine andre herligheter hjemme. Slåttene har de ansett som sin særskilte eiendom og havnegang og skog — da denne var udelt — som sameie. Vidnet har ikke hørt betegnelsen bygdealmenning eller almenning på dette fellesskap i fjellet, men foruten bygdens sameie kjenner han også betegnelsen utmarka for Vingelen. At staten skulde eie noen strekninger i Vingelen som almenning, har han aldri hørt eller tenkt. Det demrer for vidnets erindring at han i sine guttedager eller unge dager hørte snakk om at det i gammel tid var bygsel på strekninger i Vingelens fjell, men at det ikke lenger fantes nogen bygsel igjen. Dette + det blev sagt at det ikke lenger var nogen bygsel igjen, oppfattet vidnet som uttrykk for at strekningene var gått over til eget eie.

I en erklæring av 17. januar 1925 (dok. 236) har Knut Åsen i tillegg til sin vidneforklaring bl. a. uttalt sig om markeslåttens betydning for gårdsbruket i bygden. Det han sier om dette faller sammen med de uttalelser av Arne Prestegard som før er gjengitt.

21. vidne **Ole Jensen Røe**, tillike avhørt som 41. vidne (T. R. III s. 37 og utrykt rettsbok), 73 år gammel føderådsmann i 1924, var gårdbruker på Gamle Rød fra 1890 til 1918. Han forklarer bl. a. at denne gård fra gammel tid hadde en rekke slåtter i Londalen og Orvildalen. Han oppgir disse slåtters beliggenhet og navn og nevner bl. a. at gården også hadde et slåtteng nordligst i Bratthøa. På slåttene ved Storøien blev det bygget seter i 1843 eller 1844 (Storøivollen). Om bortleie av markeslåtter forklarer vidnet at han ikke kjenner noget tilfelle av slik bortleie til andre utenbygdsboende enn Tolginger, som han regner for utenbygds. Han nevner flere eksempler på at Tolginger har leid slåtter i Vingelens fjelltrakter. Om salg av ved forklarer han at han selv og også hans far solgte ved såvel fra hjemmeskog som fra seterskog til jernbanen. I 1830-årene eller muligens noget tidligere var det grubedrift i Vingelen, og det blev da hugget og solgt adskillig bjørkeved til grubedriften. Enhver opsitter hugget da i bjørkeskogen hvor han vilde, efter hvad det er blitt ham fortalt. Skogen blev dengang betraktet som et bygdesameie. Senere er den blitt utskiftet. Om bortleie av jakt forklarer vidnet at han selv, Amund Haugen og Knut Åsen for en 20—30 år siden — det var før jaktloven av 1899 — leide bort jakten i Storøivollens og Bratthøvollens strekninger. Det var skrevet kontrakt hvor grensen var angitt mot Orvildalstrakten. Nogen tid før var, såvidt han erindrer, jakten ved Gjera blitt bortleid. I nyere tid har jakten vært bortleid på forskjellige andre steder i fjellet og nærmere hjemme, bl. a. i Orvildalen og i Kletten. Om fiske i Vingelens utmarksstrekninger uttaler vidnet at fisket i Øvre Tallsjøen tilhører fire gårder i Rød og er matrikulert under disse. På samme måte tilhører fisket i Gjersjøen Tollefsvingelen og Persvingelen. Til dette fiske hører også, efter hvad vidnet har trodd, fisket i Lille eller Nordre Gjersjøen. Eventjønnen har vidnet derimot betraktet som hørende til fellesskapet eller sameiet. Bjønntjønnene — det er 9 stykker av dem, men fisk bare i 2 — har vidnet oppfattet på samme måte som Eventjønn. Hundsjøen hører Torger Nordvang til. Lille Hundsjøen derimot betrakter vidnet på samme måte som Eventjønn og Bjønntjønnene. Fisket i Busjøen har vidnet hørt skulde tilhøre Halvor Jordet som eier slåttengene omkring. Vidnet har likesom sine forfedre oppfattet sine slåtter og setrer med havnegang og skog som privat eiendom på samme måte som strekningene hjemme ved gården. Og han har alltid hørt at de øvrige opsittere i Vingelen har hatt samme opfatning. Havnegang, mosetak, jakt og fiske

har vært utøvet i fellesskap og har vært ansett som et sameie for bygden. Vidnet har aldri hørt at dette fellesskap eller overhodet nogen del av fjellstrekningene i Vingelen er kalt almenning, hverken bygdealmening eller statsalmening. Betegnelsen har vært sameie eller utmark for Vingelen. Han har aldri i sin tid hørt omtale fra noget hold at det i gammel tid skal ha vært bygslet engeslåtter i Vingelens fjell til opsittere, og han har således vært ganske ubekjent med at sådan bygsling har funnet sted.

I en erklæring av 15. januar 1925 (dok. 234) har Ole Røe uttalt sig om markaforingens betydning på samme måte som Arne Prestegard og Knut Åsen (jfr. foran). Han nevner særskilt at Gamle Rød i hans ungdom kjørte hjem minst 60—70 vinterlass med høi fra markeslåtterne, derav minst 40 lass fra Storøien, og at gården Rønningen hvert år førte hjem minst 80 vinterlass fra sine slåtter i Lien, Langseteren, Gjeråsen, Svartåsen og Berget. Gården beskjeftiget hver sommer i markaforingen som regel 3 mann i 7—8 uker og i en måneds tid hele 6 mann. Han tilføier at det i hans tid har nedsatt sig innpå 40 nybyggere i Vingelen sogn som nu på sine bruk har op til 5—6 kuer og 1 hest. Omtrent alle disse nybyggere har utført sin rydning og opdyrkning først og fremst ved hjelp av den markaforing som de ved leie eller lottarbeide e. l. har skaffet sig anledning til.

Under forretningen er også dokumentert endel erklæringer som i sin tid — 1912 — blev fremlagt i høiesterettsaken om storskiftet, se dok. 77 s. 48—52, og som bl. a. handler om opfatningen av rettsforholdene i fjellstrekningene. I så henseende er disse erklæringer holdt i noget forskjellige uttrykk. Det heter at det som «ikke har vært optatt av privatrettigheter til slått eller havnegang, har vært betraktet som bygdealmening hvor bygdens befolkning hadde fri adgang til mosetak, havnegang, jakt og fiske» — at fjellet alltid har vært «betraktet som almenning hvor bygdens befolkning i århundreder har utøvet slåttebruk, havning og mosetak» — at fjellet «har vært betraktet som bygdens eiendom hvor enhver fritt kunne jakte og ta mose like til grensen mot nabobygdene» — at bygdens folk «alltid har betraktet fjellet som sin eiendom hvor de fritt kunde jakte, utøve slåttebruk og ta mose» — eller at det fjell som ikke var optatt av slåtter «alltid har vært betraktet som felleseie hvor bygdens befolkning hadde uhindret adgang til mosetak, jakt og havning».

2. Magnilsjøtrakten.

a. *Dokumentstoff* (jfr. med det følgende arkivkonsulent Tanks fremstilling i dok. 44 s. 5 flg.).

I *m a t r i k k e l e n* a v 1 6 6 7 er det nevnt at gården Vingelen har fiskeri «af gammelt» bl. a. i Magnilsjøen, og at Seter har fiskeri «med dem på Wingelen» (dok. 45 nr. 1).

Om *b y g s l i n g e r* i Magnilsjøtrakten foreligger følgende opplysninger:

I 1685 blev tinglyst en bygselseddel til Torgier Knudssøn Vingelen med flere på Magnilsjøens engeslåtter. På disse kunde avles «tre læs hø til skatters svarelse». Disse engeslåtter er omtalt i en besiktigelsesforretning av 1687 over den benefiserte gård Vingelen. Av slåtterne, som ikke ved rydning kunde forbedres, hadde efter jordeboken vært «skattet» for 3 lass høi, og høiere kunde de ikke «andsees» (dok. 45 nr. 5). — I 1707 blev «Magnild siøens engesletter udj almindingen» bygslet til Amund Simensen og Esten Halvorsen Vingelen (dok. 45 nr. 13). — En bygselseddel på nogen myrslåtter på søndre side av Magnilsjøen som før hadde vært bortbygslet til Ole Evensen Ringebo, blev i 1720 utstedt til sønnen Thore Olsen Haugen på Tolgen. I bygselseddelen heter det at «de af Wingelen» har sine slåtter på den nordre side av den samme sjø (dok. 77 s. 24). I 1742 fikk Tore Evensen Haugen fra Tolga bygselseddel på nogen myrslåtter på den søndre side av Magnilsjøen (dok. 77 s. 24). Om dette var de samme slåtter som omhandlet i den nettop nevnte bygselseddel av 1720, er ikke nærmere opplyst. — Esten Amundsen og Ole Olsen Vingelen fikk i 1743 bygselseddel på Magnilsjøens engesletter, jfr. skoginspektør Hummels fortegnelse av 1767 hvor denne bygsel er opført (dok. 45 nr. 42). — I 1745 blev til Embret Embretsen Negård Vingelen bygslet nogen engeslåtter i Magnildalen «så som fra

Magnild siøe oset på den nordre siide af elven og i høieste Busiøevold hammeren, derfra og ydderst i Nabstohoug» (dok. 77 s. 24).

Skyldsetningsforretninger og overdragelsesdokumenter. Den 18. februar 1796 blev tinglyst et skjøte til Jon Jonsen Vingelen fra Hans Jonsen og Esten Iversen, som bodde på Kirkebakken i Tolga, på en engeslått ved Magnilsjøen som «lunge hadde tilhørt» gården Kirkebakken. Denne slått strakte sig fra en stor bekk langs sommerveien til den nordre ende av søndre Magnilsjø og på den søndre side av elven mellem Magnilsjøene «fra bekkens utløp i elven til fjellet og på den nordre side av engeslåttten fra fjellet til den største berghammer, i lige linje fra denne berghammer til en gammel lade og derfra til et bratt berg på den søndre side.» Kjøpesummen var 46 rd. (dok. 44 s. 12). — Den 2. mars 1802 utstedte Ole Tommesen, som var eier av Jemtgården på Tolgens hytteplass, skjøte til Helge Iversen Stae (Stai er en gård i Kvikne) på «Jemtengene», som var «beliggende ved Magnilsjøen imellem Quichne og Vingelen», for 40 rd. Ifølge skjøtet hadde selgerens svigerfar kjøpt denne slått i 1766 av Esten Knudsen Røe (dok. 170).

Den 9. september 1830 blev efter forlangende av prost Hagerup i Opdal holdt en skyldsetningsforretning over «den såkaldede Magnilddals sæter, tilgrændsende Tønset, Tolgen og Qviknes thinglaug» (dok. 46 nr. 91 jfr. dok. 80). Denne seter med havnestrekninger og de slåttenger som lå i disse strekninger, hadde prost Hagerup ved skjøte av 21. juli 1830 (jfr. nedenfor) solgt til Engebret Estensen Røsten i Tynset for 1000 spd. Det fremgår av forretningen at seteren var bygget av prost Hagerup, efterat han hadde kjøpt sammen ialt 10 engeslåtter ved Magnilsjøene. De fleste av disse slåtter var solgt av opsittere i Tynset og Kvikne, en enkelt, «Hjortengene», av det Hjortske legat på Røros. Grensene for hver enkelt av disse slåtter blev påvist under forretningen. En rekke opsittere i Tynset, Tolga (Vingelen) og Kvikne møtte efter varsel som «angrændsende» mot den strekning som var begjært skyldsatt. De hadde intet annet å erindre mot skyldsetningsforretningens fremme «end de for deres markeslåttenge og videre for deres eiendomme havende rettigheder tog deres lovlige ret reserveret mod nærværende Magnilddals sæterens eier til ikke med kreaturhavninger eller på anden måde at fornærme deres eiendomme, ligesom de end ydermere efter den med Engebrikt Røsten trufne mindelige overenskomst måtte bemerke at der til gjensidig betryggelse på alle sider skal i omhandlede henseender oprettes formelig contract». (En slik kontrakt med opsittere fra Vingelen er også dokumentert, jfr. nedenfor). Fra Niels Nielsen Hov i Soknedalen som eier av «Grøtdalens» eller «Gryddalens» seter (Gryddalsseteren i Kvikne) blev derimot fremlagt en skriftlig protest mot fremme av forretningen. Skrivelsen gikk ut på at efter hvad ryktet sa skulde en skyldsetningsforretning fremmes på og over endel engesletter som prost Hagerup hadde kjøpt og som var beliggende ved Magnilsjøen. Hvis det var så at forretningen «angår engeslotterne som sådant brug», hadde han intet å erindre, men dersom de skulde «betragtes som havnegang og ondenger ligeså, såsom provsten i nogle år haver brugt det, hvorved jeg som naboe og eyer af Gryddalens sæter bliver fornærmet, da jeg ikke kan tåle sådant nyt brug», bad han forretningen utsatt inntil han som nabo og medeier blev innvarslet for å kunne bevise sin hjemmel og fremkomme med sin protest «såvelsom flere angrændsende». Likeoverfor denne skrivelse gjorde prost Hagerup og hans kjøper Engebret Røsten gjeldende at Niels Hov ikke hadde nogen havnerett i den strekning som forretningen gjaldt, og retten fant heller ikke nogen grunn til å stanse forretningen. Prost Hagerup gjorde videre opmerksom på at den såkalte «Hytteskrivereng» i Magnildalsstrekningen efter sigende skulde høre under «Tolgens enkesæde, gårdeparten Wingeln som i daglig tale fører navnet Tollefsen». Dette hadde han vært uvidende om dengang han kjøpte Magnildalens engeslåtter og strekninger til seter. Efter hvad der da blev forsikret ham, trodde han at Hytteskriverenget «var med de øvrige privat eiendom og derfor opførte derpå samtlige nu befindtlige huuse». Imidlertid fant han det nu rigtigst å la Hytteskriverenget være undtatt fra skyldsetningen. I forretningen heter det videre at følgende rådelepunkter blev påvist «for de ydre grændser af engeslotterne med de dermed i forbindelse værende strækninger»: «a. På søndre side. Deelet tager sin begyn-

delse fra Magnildåen ved et sted kaldet Storodden hvor merket er antydnet ved en stor steenhælde og går i nordost til et X hugget birketræ i Kjeringenget, videre derfra i øst over et myrstrøg over Busjøvolen og Busjødalen i linie med Ole Jordets stabstør og stiger Frises engeslotter lige op til det øverste av Busjørabben eller fjeldet. b. På østre side. Går grændselinien fra sidstbemeldte sted, nemlig Busjørabben, i nord til Jeersjøhøen, og det høieste av Sætertangens fjeld, følger videre dette indtil midten af Frængstadkjernet. c. På nordre side fra sidstmeldte punct går linien tvert over dalen i sydvæstlig retning til Grøtfaldet og derfra til det høieste af Esfjeldet. d. På væstre side: Mærket går videre fra sidstmeldte punct efter det høieste af førbeskrevne fjeld til grændsen af Hobengene /: der tilhøre 9 oppsiddere på det beneficerede gods i Wingeln :/ og følger samme ned til en steenhammer i nordre Magnildsøen og går herfra i syd efter midten af søndre Magnildsøe, samt Magnildåen til Storodden, nemlig den sammestæds under bogstav a. beskrevne steenhælde». Med hensyn til skyldlegningen av den strekning hvis grenser således var beskrevet, fant retten det ikke mulig å bestemme med sikkerhet om nogen av slåttengene var kommet fra matrikulerte gårder i Tynset, Tolga eller Kvikne, og at det derfor var umulig å fastsette særskilt skyld for hvert slåtteng til avdrag i nogen matrikulert gårds skyld, «ligesom det forekommer, at sælgernes adkomster til de fleste af omhandlede Magnilddalens fieldmarkslåtter og strækninger, hovedsagelig begrundes på hævd og upåankeligt brug». Under disse omstendigheter fant retten at eiendommen måtte bli å skyldsette til matrikkelens forbedring, og fastsatte skylden til 1 skylddaler eller 1 kalvskind. Det heter tilslutt i forretningen at «Hytteskriverenget» var undtatt fra skyldsetningen, og likeledes var undtatt et litet markengestykke på østre side av søndre Magnilsjø, «Jakobstabstøet» som efter oppgivende skulde høre under Hopengene.

Skyldsetningsforretningen blev tinglyst den 20. juli 1831, og eiendommen blev innført i matrikkelen for Tolga som lnr. 358 Magnildalen (dok. 198). Som tidligere nevnt fremgår det av skyldsetningsforretningen at prost Hagerup for en kjøpesum av 1000 spd. hadde overdratt eiendommen til Engebrigt Estensen Røsten i Tynset ved skjøte av 21. juli 1830. I dette skjøte (dok. 81), hvor de 10 slåttenger er spesifisert, heter det bl. a. at selgeren forbinder sig til å anvende hele sin innflydelse for at også Hytteskriverenget «som nu er lagt til gården Tollefsen og bruges mod årlig afgift», skulde bli Engebrigt Estensens eiendom. Skjøtet blev tinglyst den 16. februar 1831.

Om den i 1830 skyldsatte eiendom Magnildalens senere skjebne henvises til den som dok. 160 i Tynsetforretningen fremlagte panteregisterutskrift (som er å anse som fremlagt også i 9de felt, jfr. bemerkningene herom i avsnitt II). Som det fremgår av denne utskrift, er det opprinnelige lnr. 358 eller nu gnr. 14 bnr. 1, i tidens løp blitt delt i 5 bruksnummere som har vært gjenstand for en rekke overdragelser. Bruksnr. 1 blev i 1845 tilskjøtet Esten Embretsen Røsten, som i 1888 utstedte skjøte på denne eiendom (da av skyld mark 1,10) og lnr. 394^a (Hopenget, jfr. nedenfor) til Peder Embretsen Myrvang (Tynset) for 2900 kr. Senere sees bnr. 1 å ha vært overdratt til Gunder E. Smedplass (Alvdal) i 1899, til Ivar O. Åshaug (Vingelen) i 1914 og til Halvor Brandvold (Alvdal) i 1922. — Når bruksnr. 2 blev skyldsatt fra bnr. 1, fremgår ikke av panteregisterutskriften, men det synes å være skjedd før 1858. Dette bruksnr. blev i 1858 overdratt av John Mortensen Nordmoen til Esten Embretsen Røsten og i 1900 av Embret H. Paureng (Alvdal) til Hans E. Paureng. I 1860 synes denne del av Magnilseteren å ha tilhørt en John O. Sten på Hansmoen i Tynset, jfr. nedenfor om et kommisjonsforlik av 1860. — Bruksnr. 3 blev i 1865 skyldsatt fra bnr. 2 og samme år tilskjøtet Ole Hansen Sageng (Tynset). I 1886 blev tinglyst skjøte til Bernhard L. Steien (Alvdal) og i 1887 til Peder P. Gråplass (Alvdal). — Bruksnr. 4 blev skyldsatt fra bnr. 1 i 1885 og i 1888 tilskjøtet Iver Olsen Nygård (Alvdal?). I 1907 blev tinglyst skjøte på dette bruksnummer til Hans I. Nygård. — Bruksnr. 5 blev skyldsatt fra bnr. 1 i 1885 og i 1888 skjøtet til Johan Adamsen Strømsøien (Alvdal). I 1903 blev tinglyst skjøte til Hans Johansen Strømsøien.

Det fremgår av skyldsetningsforretningen av 1830 at den strekning som da blev skyldsatt,

på vestsiden av Magnilsjøene støtte mot «Hopengene» som på den tid hørte under 9 opsittere på de benefiserte gårder i Vingelen. Den 8. juli 1870 blev holdt en skyldsetningsforretning over 3 deler av Hopengene som nu tilhørte Esten Embretsen Røsten, Ole Sageng i Tynset og Hans Paureng i Alvdal. Grensene for Esten Røstens del blev beskrevet således: mot øst til det nordre Magnilsjøos, mot vest til nøkent fjell, mot nord til havnegangen og mot syd til Ole Sagengs andel av Hopenget hvor grensen var angitt med merkede trær. Ole Sagengs slått grenset mot nord til Esten Røstens del, mot vest til fjellet, mot syd til Hans Paurengs del og mot øst til Magnilelven. Hans Paurengs del grenset mot nord til Ole Sagengs del, mot vest til fjellet, mot øst til Magnilelven og mot syd til Nils Storengs og Esten Røstens eiendeler. Slåttene blev skyldsatt til matrikkelens forbedring, og forretningen blev tinglyst den 15. desember 1870 (dok. 44 s. 14—15). De skyldsatte slåtter blev innført i matrikkelen for Tolga (dok. 197).

A n d r e d o k u m e n t e r. Under skyldsetningsforretningen over Magnilseteren i 1830 var det som før nevnt forutsetningen mellom de møtende at en særskilt kontrakt skulde opprettes om grensene mellom Magnilseterens og de tilstøtende havnestrekninger. Den 17. februar 1831 blev opprettet og tinglyst en slik kontrakt mellom Engebret Røsten og endel opsittere i Vingelen. Denne kontrakt gjentar grensebeskrivelsen i forretningen av 1830 og fastsetter at «ligesom Engebret Røsten ei må havne sine creature eller foretage nogetsomhelst bruk udenfor den markstrækning, der ligger indenfor omskrevne grænselinje, således må Vingelens oppsiddere heller ikke havne eller foretage noget slags bruk på Engebret Røstens eiendom». I overtredelsestilfelle skulde en mulkt betales (dok. 46 nr. 93). I 1860 innkalte flere opsittere i Vingelen de daværende eiere av Magnilsetrene Esten Røsten og John O. Sten på Hansmoen i Tynset til forlikskommissjonen i anledning av at Magnilsetereierne skulde ha overtrådt kontrakten av 1831. Saken endte med et forlik som forutsatte at denne kontrakt fremdeles var bindende (dok. 44 s. 14).

b. Vidneførsel.

Under vidneførsel i 1924 i Tynsetforretningen — som blir å ta i betraktning også i 9de felt forsåvidt Magnilsjøtrakten angår, se avsnitt II foran — har 8. vidne **G u n d e r E l l e f s e n S m e p l a s s**, som er gårdbruker på Smeplass i Alvdal, oplyst (T. R. IV i 8de felt s. 68) at han i 1899 kjøpte den seter i Magnildalen som nu tilhører Halvor Brandvold i Alvdal (bnr. 1, se opplysningene foran om det foreliggende dokumentstoff). Av de fem Magnilsetrer eies nu fire av Alvdøler og den femte av en Tynseting. Hver av setrene har dessuten særskilt skyldsatte slåtteng, Hopengene, som ligger langsmed Søndre Magnilsjø på vest iden og delvis strekker sig nedefter Magnilla hvor de støter til slåtteng tilhørende Storeng på Tynset. Magnilsetereierne har også slåtteng som ligger i skyld med setrene, således Bonåslia syd for Magnilsjøen på østre side av Magnilla, Haugenglia på østre side av Busjøvola og Gammelutstulia på østre side av Busjødalen fra Gammelutstutjønn og sydover forbi Langtjønn. Her tilstøter Friisenget som strekker sig nedover til Busjøen og som vidnet og Simen Gråplass kjøpte av Embret Friis i Vingelen nogen år efter at vidnet var blitt eier av seter i Magnildalen. Friisenget blev i den anledning skyldsatt fra Embret Friis' eiendom Negård. Vidnets part i Friisenget blev solgt sammen med seteren. Slåttengene var brukt som sådanne i vidnets tid og er det visstnok fremdeles. I den første del av sommeren vilde de derfor ikke ha creaturene sydover i slåttengene, men senere på sommeren blev også de benyttet til havning. Forøvrig beitet creaturene i den for setrene felles havnegang nord gjennom dalen så langt som de selv vilde. På begge sider av dalen er det fjell som naturlig avgrenser havnegangen. Det er beite til høieste fjell på begge sider, og creaturene gikk også der så langt de vilde. Vidnet har aldri hørt eller tenkt annet enn at setrene med tilhørende strekninger og slåttengene var full privat eiendom for vedkommende eiere. Da han kjøpte seteren i 1899, kom det ikke fra nogen av sidene til uttrykk nogen tvil derom, og vidnet har heller ikke før eller siden hørt nogen tvile på det.

9. vidne **P e r T o r e s e n S t r ø m s l ø k k e n** (s. 69), gårdbruker på Strømsløyken

i Alvdal, forklarer at han eide seter i Magnildalen i omkring fem år inntil han solgte den til Gunder Smeplass (8. vidne). Vidnet byttet til sig seteren av Per Myrvang i Tynset mot seteren Kroktjønna som ligger en mils vei lengere syd i Magnildalen. Per Myrvang gav ikke uttrykk for nogen som helst tvil om at Magnilseteren var full privat eiendom, og vidnet selv var ikke i tvil om at seteren var likeså fullt privat eiendom som seteren Kroktjønna som han byttet bort. Per Myrvang nevnte ved byttehandelen grensepunkter for Magnilsetrene, men vidnet kan ikke erindre dem nu.

10. vidne Peder Embretsen Myrvang (s. 70), gårdbruker på Myrvang i Tynset, opplyser at hans far Embret Toresen Myrvang i 1875 kjøpte seter ved Magnilsjøen av Esten Røsten. Det var dengang tre setrer ialt ved Magnilsjøen. Den seter faren kjøpte utgjorde omtrent halvparten og de to andre hver en fjerdedel. Faren solgte en fjerdedel av sin halvdel til Embret Paureng, som igjen solgte videre til Iver Nygård (bruksnr. 4, jfr. foran), og en fjerdedel til Ole Sageng hvis part senere gikk over til Johan Strømsøien (bruksnr. 5, jfr. foran). Ved disse salg blev det således fem mot før tre setrer ved Magnilsjøen. Havnegang og skog var felles for de fem setrene, og kreaturene beitet nord gjennom dalen så langt de vilde gå. Vidnet hørte ikke oppgitt bestemte grensepunkter for setrenes havnestrekning. Han har alltid likesom sin far og de andre setereiere oppfattet Magnilsetrene som full privat eiendom og har aldri hørt eller tenkt at de skulde ligge i almenning.

11. vidne Lisa Hansdatter Kværnhusøien (s. 70) forklarer at hennes far Hans Paulsen Paureng engang i 1860-årene kjøpte seter ved Magnilsjøen av en opsitter på gården Hansmoen i Tynset. Seteren (bnr. 2, jfr. foran) gikk fra faren over til vidnets svoger Embret Paureng hvis sønn Hans Paureng nu eier den. Vidnet, som i 1924 var 70 år gammel, hørte aldri annet, forklarer hun, enn at setereierne ved Magnilsjøen anså sig som eiere av seterstrekingene på samme måte som de eide sine eiendommer hjemme i bygden.

13. vidne Erik Olsen Lunås (s. 71), gårdbruker på Lunås i Tynset, forklarer at han har seter bl. a. i Magnildalen nedenfor Magnilkroken. Seteren ligger i utskiftet skog. Vidnet er fra barnsben av — han var i 1924 64 år gammel — godt kjent med de folk som ned gjennom tiden har eid setrene ved Magnilsjøen, og mener sig derfor å være fortlølig med den opfatning setereierne har hatt av sitt rettsforhold til setrene. Og denne opfatning har vært at setrene med tilhørende strekninger er full privat eiendom på samme måte som gårdene hjemme i bygden. Setrene har gått fra hånd til hånd i kjøp og salg og har så godt som alltid vært på utenbygds hender. Han har i sin levetid aldri hørt omtale eller visst at det i gammel tid har vært bygsel fra fogden på slåtteng ved Magnilsjøen. Vidnet har tatt mose i Eidsfjellet og Gjersjøtangen og mener at rett til slikt mosetak tilligger gården fra uminnelige tider.

3. Busjødalen og Gjeras dal.

a. *Dokumentstoff.* I det følgende er for oversiktens skyld omtalt det vesentlige av det dokumentstoff som foreligger om Gjera — Busjøtrakten selv om en del av dokumentene må antas å gjelde strekninger som faller utenfor 9de felt (jfr. oversikten i dok. 44 s. 16 flg.).

Hverken i Landkommisjonens jordebok 1661 eller i matrikkelen 1667 er nevnt noget om engeslåtter i disse trakter. Derimot er i jordeboken for 1688 nevnt at opsitteren på Lonåsen i Tynset brukte en engeslått kalt Storåsen. Denne slått antas å ha ligget i Busjødalen (dok. 44 s. 16).

På tinget for Tynset den 30. juni 1681 blev behandlet en sak mellom Esten Evensen Vangen og Jakob Vingelen, begge av Vingelen, om en engeslått ved Gjera elv. Saksøkeren Esten Vangen, som mente at Jakob Vingelen hadde trengt sig inn på hans engeslått ved Gjera, førte vidner om at slåtten var tatt i bruk for omkring 30 år siden av avdøde Erik Vangen. Innstevnte gjorde gjeldende at han hadde brukt engeslåtten en 15 års tid, at den var «ryddet og forbedret i Ko. Maj. alminding» og at han måtte være nærmest til å bruke slåtten «etter Kongl. Maj. beuillings Zedels indhold». Saksøkeren blev pålagt å tilstevne

saken på åstedet og der bevise lovlig adkomst, idet det visstnok var ført vidner om at Erik Vangen og hans eftermann Esten Vangen hadde brukt den omtvistede engeslått under sin eiende gård, men ingen hadde prøvet at slåttene var «en ejendoms pertinentz under Wangen eller samme gård med rete at tilhøre». Samtidig blev tingalmuen spurt «om det var dem vitterligt at enten for^m omtuistende engeslet låe i Esten Wangens hiem rast eller i Kongens alminding». Hertil svarte almuen at engeslåtten lå «en miill weys fra bøjden», og derefter nedla fogdens fullmektig forbud mot at nogen av partene befattet sig med den omtvistede engeslått inntil fogdens nærmere ordre og befaling forelå (dok. 45 nr. 2). Nogen opplysning om hvordan det senere gikk med denne sak, finnes ikke i rettsprotokollene.

I 1685 blev tinglyst en bygselseddel til Torgjer og Jakob Vingelen av 14. november 1684 på Busjø engeslåtter (dok. 44 s. 16). At gården Vingelen hadde engeslåtter i Busjødalen, er også omtalt i den tidligere nevnte besiktigelsesforretning over Vingelen av 1687 (dok. 45 nr. 5). I 1708 blev tinglyst en bygselseddel av 1707 til Knud Torgjersen og Ole Jakobsen Vingelen på Busjø engeslåtter. Det heter i bygselsedlen at slåttene alltid hadde vært brukt under disse gårder (dok. 44 s. 17). De samme Busjø engeslåtter blev i 1743 bygslet til Torger og Ole Vingelen (dok. 44 s. 17).

I 1701 blev tinglyst en bygselseddel, utstedt samme år, til Ole Estensen Tolgen på noen engeslåtter i Gjeråsen, nemlig på begge sider av elven Gjera (dok. 44 s. 17). På disse slåtter og en slått i Busjødalen fikk Esten Olsen Tolgen bygselseddel i 1720 (dok. 77 s. 25). Ny bygselseddel på disse slåtter blev utstedt til Esten Olsen Tolgen i 1743 (dok. 44 s. 20).

I 1721 blev tinglyst en bygselseddel av 16. juni s. å. til to opsittere på Udby i Tynset på «nogle engeslåtter udi almindingen kaldet Gjeråsen, fra Buesjøevolden til Gjera elv $\frac{1}{2}$ fierding vei søer effter, vest efter Gjerås floen, og øst effter på høyeste Gjeråsen, hvor de Wingelens opsidderes slåtter imodtager». Denne bygsling blev fornyet i 1744 (dok. 77 s. 25). Den 28. juli 1721 fikk Peder Vingelen og Jon Østermoen bygselseddel på en engeslått i almenningen kalt «Jerås» (dok. 44 s. 18). Da Embret Lonåsen i Tynset i 1730 også fikk bygselseddel på en engeslått i Gjeråsen, kom det til tvist mellom Vingelens og Lonåsens opsittere. Saken blev utsatt til behandling på åstedet, men rettsprotokollene gir ikke opplysning om nogen fortsettelse (dok. 44 s. 19).

I 1723 blev tinglyst en bygselseddel til Anders Jonsen Herdal på Tolgen (arbeider ved Tolgens hytte) på noen «engeflekker» i Busjødalen i almenningen, nemlig fra Tobakken (Tobekken?) tvert over i Gjeråsen og derfra til det sted hvor to bekker, som kommer fra «Busjøvollen» (Busjøvola) og Gjeråsen, støter sammen. Herimot protesterte Amund Vingelen på Vingelen gårds opsitteres vegne, da disse slåtter lå i den sirkumferens som Vingelens opsittere hadde tatt i feste. Senere anla Vingelen gårds 10 opsittere sak mot Anders Herdal. Saken endte med forlik som gikk ut på at Anders Herdal skulde beholde de bygslede steder i 8 års tid, men derefter skulde hans bygselseddel være uten verdi, og han skulde avholde sig fra bruken som derefter skulde utøves av Vingelen gårds opsittere når de fikk bygselseddel av kongens foged (dok. 44 s. 18—19). Under henvisning til dette forlik utstedte fogden den 22. oktober 1725 bygselseddel til Vingelens opsittere på «nogle engeflekker i almindingen: såsom fra Gjerås i Tobækken til ryen i Busjøekiernet» (dok. 77 s. 25). I 1734 gikk opsitterne på Vingelen til nytt saksanlegg mot Anders Jonsen Herdal da denne fremdeles brukte slåttene i Busjødalen. Et nytt forlik blev nu inngått hvorefter Anders Herdal skulde få bruke slåttene dette år, mens han frafalt videre krav på bruksrett til slåttene (dok. 45 nr. 26).

Av andre bygslinger på engeslåtter i disse trakter skal nevnes (dok. 44 s. 17 flg.): bygselseddel av 1717 til Siver Carlsen Lonåsen i Tynset på Busjøtangens slåtter som før hadde vært bygslet til hans far, 1732 til Lonåsens opsitter på noen engeslåtter «såsom Storåsen fra Jera elv i Busjødalen og derfra i Magnila og videre», 1735 til Esten Toresen Lonåsen på halvdel av Magnildalen og Busjøtangen, 1737 til Matias Estensen Lonåsen på de slåtter i Magnildalen og Busjøtangen som hans bror tidligere hadde hatt i bygsel, 1740 til enken Kirsti Estensdatter på en engeslått kalt «Jerås» — denne slått blev i 1744 bygslet til Rasmus

Østermoen, 1744 til Embret Carlsen Lonåsen på halvdel av Busjøtangens engeslåtter (bygslat i 1717 til Siver Lonåsen), 1753 til Tore Lonåsen på slåtter kalt Storåsen fra Gjera elv i Busjøbekken og derfra i Magnila.

Det dokumentstoff om skyldsetning og overdragelse av engeslåtter som er fremlagt under behandlingen av feltet, er for disse trakters vedkommende forholdsvis sparsomt (jfr. dok. 44 s. 21 flg.). I 1837 blev fra Negård Vingelen skyldsatt bl. a. en engeslåt i Busjødalen sammen med seteren Livollen. Skjøte blev utstedt fra Lars Friis til Arne Lien i 1838. — I 1840 blev tinglyst en kjøpekontrakt om overdragelse fra Amund Knudsen Østre Moen til Esten Tolgen av en engeslåt «Buavolenget» efter gamle merker. — 1870: skyldsetning til matrikkelens forbedring av et engestykke i Busjødalen «vestenfor Butjernet», tilhørende Tore Rasmussen av Tynset. — 1886: skyldsetning av to fra Trøansakeren i Vingelen utskilte engeslåtter «Skarenget» og «Fjellenget» med en liten bjerkeskog på østsiden av Busjødalen ved Busjøen. — 1886: skyldsetning fra Nordvang av «Gjerenget» på vestsiden av Båvola, solgt til Simen O. Østerås (dok. 258 nr. 48).

Foruten de rettssaker om strekninger i Gjera — Busjøtrakten som er omtalt i forbindelse med opplysningene om bygsling av slåtter, kan nevnes en sak som opsitterne på Vingelen, Moen, Seter, Rødningen og Vangen i Vingelen i 1754 anla mot en opsitter på Udby i Tynset om mosetak i «et citantene tilhørende fjell Busjøstabbene (?), beliggende omtrent 1 mil fra deres gårder». Innstevnte mente at de omtvistede steder «likesåvel var deres som citantenes eiendom». Saken blev henvist til åstedet, men kan ikke sees videre forfulgt (dok. 44 s. 21).

Om de skogdelinger som er foregått i disse trakter henvises til fremstillingen i avsnitt V, 2 foran.

b. Vidneforklaringer og erklæringer.

Den forklaring som 20. (38.) vidne Arne Andersen Prestegard har avgitt, se underavsnitt 1 foran, gjelder bl. a. traktene ved Gjera og Gjersjøen. Han opplyser at gården Prestegard hadde slåtter ved Gjera og Gjerseteren der hvor veien til Magnilseteren krysser Gjera, og beliggende på begge sider av Gjera. Gjerseteren på Gjeras vestside har ikke vært brukt som seter i manns minne. Det vises tufter av seterhuser på stedet, og en farbror av vidnets far ved navn Tore, som var født år 1800, hadde av en gammel mann Halvor Vingelsgård hørt at denne hadde sett seterhuser på Gjerseteren. — Simen Østerås fra Vingelen har av Nordvang kjøpt slåt ved Gjera på vest- og østsiden og bygget seter der på vestsiden — nærmere når dette var, husker vidnet ikke, men det var ialfall før 1900. Seteren, som er skyldsatt fra Nordvang, eies nu av Hedemarkinger. — Om Busjødalen forklarer vidnet bl. a. at Skalenget og Fjellenget som ligger i denne trakt og er særskilt skyldsatt, i sin tid blev solgt av gården Åkeren til Volden på Tolga og nu er på Tolgingers hender — salget fra Åkeren foregikk før vidnets gårdbrukertid. — I sin supplerende erklæring av 21. januar 1925 (dok. 237) nevner Arne Prestegard at Vingelseiendommene «Tollefsen», Vingelsgård, Persvingelen og Trøan i hans ungdom hadde slåtter ved og omkring Gjersjøene. Slåttene blev av gamle folk omtalt som hørende under disse eiendommer fra uminnelige tider uten at det nogen sinne omtaltes noget bygsel forhold.

40. vidne Knut Rasmussen Åsen har i sin forklaring i 1924 — se om denne forklaring forøvrig underavsnitt 1 foran — bl. a. gitt endel opplysninger om Busjødalen. Han forklarer at han av sine forfedre har hørt at Busjødalen innen Vingelens grenser ansåes for å tilhøre gårdene Jordet og Akeren i fellesskap. Vidnet er født og oppvokset på Jordet. I det 18de århundre engang skal ett eller to slåtteng syd for Busjøen ha fulgt med en datter på Jordet som giftet sig til Haugen i Lonåsen i Tynset. Dette eller disse slåtteng gik senere over til Haugeros i Tynset og tilhører nu Jens Nyutstumoens på Tynset. Jordet eller Akeren overdrog engang i det 18de århundre et slåtteng lenger syd i Busjødalen til Lillemoen i Lonåsen, og dette slåtteng er visstnok fremdeles på Tynsethender. Akeren har solgt slåtter i Busjødalen til Kværmoen i Vingelen for en 30—40 år siden og til Kleven i Vingelen noget lengere

tilbake i tiden. Klevens og kanskje litt av Kværnmoens slåtter ligger på Tynsetsiden av grenselinjen mellom Tynset og Vingelen fra Busjøvola til Letjønn. Lars Brendvangs enke på Tynset har på vestre side av Butjønn et slåtteng som etter sagnet skal være kommet fra Vingelen. Jordet leide i mange år i 1860—70-årene bort slåttenget Buhaugen sønnenfor Busjøen til Bersvend Sagbakken fra Fåset i Tynset. Mange andre har leid bort slåtter både i nyere og eldre tid, også til folk fra andre bygder som Tynset og Tolga, men vidnet kan ikke nu erindre de enkelte tilfelle.

Om 41. vidne Ole Jensen Røes forklaring om fiske i Gjersjøene og bortleie av jakt ved Gjera henvises til underavsnitt 1 foran.

I en erklæring av 4. mai 1912, som har vært fremlagt i høiesterettssaken om storskiftet og er dokumentert under behandlingen av feltet (dok. 77 s. 48), uttaler Esten J. Vingelen, som var født i 1833 og var eier av et bruk i gården Vingelen (formentlig gnr. 10 bnr. 28, tidligere matrnr. 9 lnr. 37 a) at denne gård hadde slåtter ved Gjersjøen som hadde hørt til eiendommen i over 300 år. Fiskeretten i Gjersjøen hørte også til gården og blev anmerket under eiendommen i 1864 (d. v. s. ved matrikkelrevisjonen. Dette stemmer også med de opplysninger som foreligger fra matrikkelrevisjonen, se dok. 126). — John E. Vingelsgård opplyser i en erklæring av 6. mai 1912 (dok. 77 s. 50) at han er født i 1836 og har vært eier og bruker av Vingelsgården i omkring 50 år. Til eiendommen hører slåtteng på den nordre side av Gjersjøen og sydvest for sjøen. Gården hadde også slåtter på begge sider av Gjera elv lengere syd for eiendommen. På de sistnevnte slåtter blev hvert år høstet 20 à 30 lass høi. Slåttene har tilhørt eiendommen i uminnelige tider. — Fra Ole K. Persvingelen foreligger en erklæring av 6. mai 1912 (dok. 77 s. 50) som går ut på at gården Persvingelen har slåtter ved Gjersjøene og fiskerett i disse sjøer. Fiskeretten er anmerket under eiendommen ved matrikkelrevisjonen i 1860-årene (smlgn. dok. 126 hvorav også dette fremgår). Både i denne erklæring og i den foran nevnte erklæring fra John E. Vingelsgård heter det at fjellet omkring Gjersjøen har vært brukt og brukes til mosetak.

4. Londalen og Orvildalen med omgivelser.

(Bratthøa ikke medregnet.)

a. Dokumentstoff.

Landkommisjonens jordebok 1661 og matrikkelen 1667 har ingen opplysninger om engeslåtter i disse trakter. Derimot er i jordeboken for 1686 under gården Rød opført som ny avgift av engeslåtter i almenning 4 skilling for 2 lass høi av engeslåtten «Storkås» i Orvildalen, og i jordeboken for 1687 8 skilling for 4 lass høi av «Londals engeslåt», likeledes under Rød.

Den 28. juli 1707 fikk Røds opsittere bygselseddel på nogen engeslåtter i almenningen kalt Londalen fra «Svart Åssrop» (Svartåsrabben?) til «brat-Øen» (Bratthøa) «hvilche engeslåtter de til forn hafver haft i bøxel, og stedze under deris gård verit brugt» (dok. 45 nr. 12). Den 24. januar 1735 blev ny bygselseddel utstedt til opsitterne på Rød og to opsittere på Vingelen. Slåttene hadde tidligere vært brugt bare av Røds opsittere, men disse hadde nu tatt to menn som bodde på Vingelen, med sig i bygslingen. Den 11. februar 1749 blev bygselseddelen av 1735 fornyet (dok. 44 s. 28). At opsitterne på Rød hadde bygslet Londalens slåtter, er nevnt både i matrikkelen 1723 (fortegnelsen over bygslade slåtter, dok. 45 nr. 21) og i skoginspektør Hummels fortegnelse av 1767 (dok. 45 nr. 42). Om andre bygslinger i disse strøk foreligger ingen annen opplysning enn at nogen slåtter vestenfor øvre Londalen — «ved Evenkjernet i Tverfjellet og Bjørnåsfjellet» — i 1737 blev bygslet til en husmann under gården Åsen. De samme slåtter blev i 1739 bygslet til Lars Estensen Åsen (dok. 44 s. 54).

Skyldsetningsforretninger og overdragelsesdokumenter m. v. Av dokumentstoff av denne art er her — så vel som i de følgende avsnitt hvor opplysningene om de enkelte fjelltrakter er gjennomgått — vesentlig bare medtatt det som foreligger om særskilt skyldsetning og overdragelse m. v. av engeslåtter og setrer, mens man

i det store og hele ikke har funnet grunn til å redegjøre for opplysninger om at slåtter og setrer har vært solgt sammen med gårder i bygden eller at de ved skylddelingsforretninger over gårder i bygden har vært medregnet som hørende til gården.

Ved pantebrev av 26. juli, tinglyst 28. juli 1766, overdrog Amund Jonsen Rød til Ole Nielsen Eide som brukelig pant for 100 rd. «alle de engeslåtter som ligger under min gård Røed og udi Ørvildalen». Pantsettelsen gjaldt for 9 åremål eller 27 år. Pantebrevet blev avlyst i 1787 (dok. 89). — Fra 1812 foreligger et skjøte, datert 28. desember 1812, fra Halvor Pedersen Rød til Ole Toresen Vingelen på to markenger i Londalen, «øvre og yttre nordvestre Londalseng». I skjøtet heter det at kjøperen og arvinger skal «eje, bruge og beholde benævnte 2de markeng fri for al odels eller anden præntention», men selgeren skulde ha forkjøpsrett såfremt kjøperen skulde ville avhende slåttene. Kjøpesummen var 180 rd. Det foreligger ingen opplysning om at skjøtet er tinglyst. Derimot synes det å ha vært innført i forlikskommissionens protokoll (dok. 95). — Den 6. august 1816 blev inngått et forlik mellom Amund Amundsen Røe (Rød) og Esten Olsen Røe om overdragelse til den førstnevnte av «et stykke rødningssland i fjeldet beliggende ved Ørvildalen». Dette «rødningssland» skulde «til odel og eie» overdrages til Amund Amundsen som skulde «have lov at rydde sålangt han formår og opsætte på stedet en forlade eller love (?), men opføres så derpå andre huse eller indlægges nogen sætervold, da skal dette rødningssland atter tilfalde indvarslede og hans arvinger efter ham» (dok. 96). — 1845: skjøte fra Peder Knudsen Gamle Røe til kirkesanger Thore Nielsen Røe på den under selgerens gård lnr. 48 Gamle Rød hørende «sæterbolig i Årvildalen med påstående husebygninger, samt al den markeslåt, der er beliggende omkring sætervolden, såvelsom den sæteren tilhørende havnegang og rettigheden af skovbrug til sæterens behov». Kjøpesummen var 100 spd. (dok. 46 nr. 126). — 1848: tinglyst skjøte fra Ole Vingelen til Embret Amundsen på lnr. 30 Ytre Nordvang i Vingelen «samt den selgeren arveligen tilfaldne og af ham i over hævds tid brugte eiendom løbenr. 27 Svartåssæteren» (dok. 44 s. 32). I den trykte matrikkel av 1838 er denne seter opført som nytt matrnr. 12, gammelt matrnr. 2 lnr. 27 av skyld 8 skilling (dok. 198). — 1850: tinglyst skyldsetningsforretning over en markeslåt «på nordre side av Lonelven i den såkaldte Båvola», solgt fra Østre Moen i Vingelen (dok. 44 s. 34). — 1850: tinglyst kjøpekontrakt av 3. juli 1850 om salg til Peder Rise av to under gården Gammelgjelten (Rød) hørende engestykker i Londalen, «Fodtenget» og «Lilleenget». Om slåttenes grenser heter det bare at de i vest grenser mot utmarken og forøvrig er begrenset av andre engestykker (dok. 44 s. 34). — Den 13. oktober 1860 blev tinglyst en skyldsetningsforretning over en markeslåt «Lundalsengen», solgt fra Lillegjelten lnr. 56a (av Rød) til Lars Estensen Ytre Åsen (dok. 77 s. 35). I det samtidig tinglyste skjøte heter det bl. a. at markeslått, som skulde følge og tilhøre kjøperen «med full eiendomsrett», selges «med påstående lade og slåttebod, samt påstående skov med grund». Slåtten, som lå på østsiden av Lona, grenset i øst mot fjellstrekningen Orviltangen og på de andre kanter til andre slåtteeiendommer. Kjøpesummen var 80 spd. (dok. 103). — Ved makeskifteskjøte av 25. februar 1861, tinglyst 25. juli 1863, overdrog Rasmus Nilsen Røe fra sin gård Vestre Rød lnr. 47 til Esten Knutsen Storgjelten (Rød) engeslått «Londalsengen» på vestre side av Lona. I skjøtet heter det at slåtten grenser i syd mot Nystuåsen, i vest mot vassdraget Merkeråbekken, i øst mot Bjørnbakken (Bjørnbekken?) og i vest (?) mot Svartåsfjellet (dok. 104). Londalsenget blev skyldsatt i 1865 (dok. 44 s. 40). — 1865: tinglyst skyldsetningsforretning av 7. oktober 1864 over en engeslåt «Storstenenget», utskilt fra lnr. 40 Østre Vingelen og i sin tid solgt ved auksjon til Esten Amundsen Ytre Nordvang. Slåtten var «beliggende i Vingelen sogns utmark nordvestlig for Lunen elv, tæt under den såkaldte Trætengvola» (dok. 59). — 1865: tinglyst skyldsetningsforretning av 15. juli 1865 over en setervoll m. v. i Orvildalen, utskilt fra gården Storstenenget (av Rød). Skjøte blev utstedt i 1881 og tinglyst i 1882. Det som blev overdratt ved dette skjøte var, foruten en setervoll ved Lille Tallsjøen, en setervoll i setertrakten Orvildalen med påstående huser, omliggende markeslåt og slåttenget «Fætten» ved elven Orvilla, og dessuten et stykke skog i skogtrakten Bulien

i Orvildalen (dok. 44 s. 39 og 43). — 1867: skyldsetning fra gården Lillegjelten (Rød) av bl. a. engeslåtten «Tangenget» som sammen med to skogstykker var solgt til Amund Jonsen Haugen. «Tangenget» lå på østsiden av Londalen nordenfor kjøperens Kvanbergsetervoll (dok. 60). — 1872: tinglyst skyldsetningsforretning av 2. juli 1872 over «Åsenget» i Londalen, solgt fra Åshaugen (av Åsen) i Vingelen til Jon Amundsen Haugen ved skjøte tinglyst 15. juli 1872. «Åsenget», som var skyldsatt for 13 skilling og solgt for 50 spd., støtte mot øst til fjellet Tangen, mot nord til moserabber og uslåttbar mark og på de andre kanter til Slåbakkens og Øvre Vingelsåsens enger (dok. 44 s. 41 og dok. 61). — 1872: skyldsetning av 3 slåtter ved Båvola, solgt fra gården Seter (dok. 44 s. 41). — Den 4. desember 1874 blev holdt en skyldsetningsforretning over «en markslått samt havnegangsrettighet innen samme under seteren Storøien i Lundalen», solgt fra lnr. 48a Gamle Rød av eieren Jens Olsen til Lars Estensen Vingelsåsen (den samme Lars Estensen som i 1860 hadde kjøpt «Londalsengen» østenfor Lona fra Lillegjelten). Markeslåtten bestod, foruten av en slått ved Storbekken, av «Kulpenget» og «Regnlaugenget» vestenfor og sønnenfor Storøivollen. Grensene for disse slåtter er nærmere beskrevet, og det heter i forretningen at den beskrevne grense mot syd og Bjørnåsfjellet mot vest også danner grensen for setervollen Storøiens havnegang på disse kanter. Mot nord strekker havnegangsgrensen sig til «en opsatt stenvarde på fjellet Slettaen og mot øst til gården Vestre Røes slåtting Storøien». I forretningen sies det videre at kjøperen har rett til å havne sin kreaturbesetning innen det område og i den utstrekning som hans her beskrevne kjøpte engeslåtter tilsier. Skylden for «de solgte engesletter og havnerettighet» blev satt til 14 skilling (dok. 108). Skjøte på eiendommen blev utstedt og tinglyst den 4. desember 1874. Kjøpesummen var 500 spd. (dok. 107). — Den 1. juni 1883 blev skyldsatt deler av lnr. 46a Øvre Rød, nemlig — foruten en markeslått i Bratthøa — en setervoll i Orvildalen med påstående huser, omliggende markeslått og tilhørende havnegang og en skogteig i Seteråsen eller Bulien. Setervollen lå syd for Orvilla elv mellom denne og Lille Hundsjøbekken. Skjøte fra Tore B. Rød til Amund A. Smedås på denne seter m. v. blev utstedt og tinglyst samme år (dok. 44 s. 43 og 44). — Den 9. juli 1883 blev holdt skyldsetningsforretning over to engeslåtter som i henhold til kgl.res. av 28. november 1882 var solgt fra Tolgens prestegård, matr.nr. 37 lnr. 111a, nu gnr. 47 bnr. 1, Slåbakken, til Johannes Olsen Haugen. Den ene av disse slåtter lå nordenfor Store Hundsjøen ved og nordenfor Slåbaktjønnen og hadde kjente grenser. Den annen var beliggende ved Lona elv i Nordre Londalen og bestod av to deler, «Kvanøienget» og «Skrænenget». Grensene for slåtten i Londalen er nærmere beskrevet i forretningen ved henvisning til opsatte merkesteiner og naturlige grensepunkter. Som tilgrensende slåtter nevnes på nordsiden lnr. 48 Gamle Røds slått og et slåtting av lnr. 11b Åshaug, nu tilhørende John A. Haugen («Åsenget», jfr. den ovenfor omtalte skyldsetningsforretning av 1872). De utskilte markeslåtter blev satt i en skyld av 14 skilling revidert 3 skilling (dok. 140). Skjøte på disse slåtter, betegnet som «Londalsslåtten» og «Hundsjømyrslåtten», blev utstedt av Kirkedepartementet den 28. november 1893 (dok. 140 og 141). — 1885: tinglyst skjøte fra Esten Trøen til Jon Vingelen på seteren Trøvollen i Svartåsen som var skyldsatt fra Vingelstrøen i 1884 (dok. 44 s. 44). — Også fra dette århundre foreligger endel dokumenter om skyldsetning og overdragelse av engeslåtter i Londalstrakten. I 1905 blev utstedt skjøte på en slått «Storkåsen» i Orvildalen, solgt fra Vangstrøen til Jon J. Haugen for 100 kr. (dok. 65). — 1913: tinglyst skylddelingsforretning over to slåtter i Londalen, «Storøien» og «Lilleøien», utskilt fra Vestre Rød og solgt til Engebret E. Rønning (dok. 69). I 1917 blev disse slåtter solgt til Jon J. Haugen m. fl. (Bratthøeselskapet) for 400 kr. (dok. 74 og 76). — 1916: kjøpekontrakt om salg fra gnr. 17 bnr. 5 Vangstrøen til Amund J. Haugen av seteren Svartåsvollen med slåtter og bjerkeskog for 3 600 kr. (dok. 258 nr. 8). — 1916: tinglyst skylddelingsforretning over «Bjørnåsenget» utskilt fra gnr. 17 bnr. 24 Haugen østre og solgt til Amund J. Haugen (dok. 72).

Annet dokumentstoff. I 1850 blev Bersvend Thoresen Vangsflaten (Rød) og Ingebret Amundsen Søndre Vingelen av Esten Knudsen Storgjelten (Rød) innkalt til

forlikskommisjonen i anledning av at de hadde havnet med sine kreaturer i klagerens slåttenger «i Lundalen og Bjørnåsen kaldet». Det heter i forliksklagen at det «fra umindelige tider ikke har eksisteret havnegangsbruk i berørte mine slåtteenge i Londalen», og klageren forlangte derfor at slåttene skulde være fredet for havnegangsbruk. For Bersvend Vangsflatens vedkommende blev saken forlikt, idet han forpliktet sig til å holde sine kreaturer borte fra klagerens engeslåtter inntil klageren hvert år hadde høstet sitt høi, hvor sent dette enn måtte skje om høsten. Ingebret Vingelen møtte ikke i kommisjonen. Saken blev derfor for hans vedkommende henvist til retten (dok. 46 nr. 145), men blev ikke forfulgt videre (dok. 258 nr. 38). Den 24 september 1863 blev imidlertid inngått et forlik mellem Ingebret (Engebret) Søndre Vingelen m. fl. og Esten Knudsen Storgjelten om den sistnevntes rett til å ha seter i den her omhandlede strekning (mellem Lona elv i øst, Svartåsfjellet i vest og Bjørnåsen i nord). Saksøkerne mente sig eiendomsberettiget til denne strekning da de hadde setervoller og slåtter der. Esten Storgjelten hadde slåtter i den nordre del av strekningen, men seter hadde han ikke tidligere hatt i dette strøk. Forliket gikk ut på at Esten Storgjelten for fremtiden skulde ha rett til å ha seter i den strekning det her gjelder, mens saksøkerne på sin side skulde være berettiget til å drive sine kreaturer inn i Storgjeltens slåttenger (dok. 44 s. 38 og dok. 258 nr. 38). Den 6. oktober samme år blev inngått to forlik om havning fra seteren Kvanbergvollen. Torger og Amund Jonsen Haugen (Rød) forpliktet sig til å passe sine kreaturer så de ikke kom inn på Knud Estensen Vingelstrøens og Amund Arnesen Åsens engeslåtter i Londalen (dok. 44 s. 39).

Om skogdelinger i disse trakter henvises til avsnitt V 2 foran.

b. De opplysninger om disse trakter som er fremkommet under *vidneførslen* for kommisjonen, er i det vesentlige følgende:

39. vidne Jon Engebretsen Storgjelten (se underavsnitt 1 foran) forklarer at Londalseteren blev anlagt i årene omkring 1856. Vidnet kjøpte en halvdel av seteren av Lars Estensen Åsen. Til denne halvdel blev lagt flere markeslåtter som vidnet nevner ved navn, og skogteiger ved seteren og i Moseterlien. Om dette vidnes forklaring henvises forøvrig til underavsnitt 1 foran.

40. vidne Knut Rasmussen Åsen forklarer som nevnt i underavsnitt 1 foran at Ytre Åsens seter Storøivollen blev kjøpt i 1873 eller 1874 fra Gamle Rød som overdrog slåtter, havnerett og skog til Åsen til anlegg av seter. Gamle Rød beholdt selv en halvdel i seteren med husene, og vidnets svigerfar Lars Åsen bygget nye seterhuser. Nord for Storøivollen på østre side av dalen hadde Åsen et særskilt skyldsatt slåtteng, Londalsenget, som Lars Åsen i 1860-årene hadde kjøpt av Jakob Lillegjelten i Vingelen. Fra gammel tid hadde gården slåttenget Ravalslettet i Sletthødalen oppover mot Ravalkampen og Eventjønnhøa. Etter sagnet skulde dette slåtteng ha fått navn efter den første eier av gården som almindelig blev kalt «Ravallen». — Om skogutskiftningene i Vingelen forklarer vidnet bl. a. at ved den utskiftning som sluttet i 1870-årene blev Londalen skiftet nordover til en linje fra Bjønnåsen på vestre side til Slåbakkengen på østre side. Slåbakkengen ligger kort nordøst for Mosedals-tjønn.

41. vidne Ole Jensen Røe (se underavsnitt 1 foran) forklarer bl. a. at Gamle Rød fra eldgammel tid hadde seter i Svartåsrabben med havnegang og seterskog og slåttengen Kvanberget. Seteren i Svartåsrabben er den som på kartet er kalt Vingelsvoll. Slåttengen Kvanberget ligger nord for Kvanbergvollen på østsiden av Lona. I 1758 blev Svartåseteren med det som hørte til den gitt i medgift til Vingelen søndre, og den hører fremdeles under denne eiendom. Fra eldgammel tid hadde Gamle Rød en rekke slåtteng i Londalen som vidnet regner op, deriblandt Storøien. På Storøien blev det bygget seter for gården i 1843 og 1844, og de slåtter som hittil hadde vært helt fredet, blev herefter brukt både til havnegang og slått. I 1872 solgte vidnets far en del av slåttene ved Storøien til Lars Estensen Åsen. Samtidig solgte han havnerett til Åsens besetning, og Lars Åsen bygget seter på Storøien som senere har vært brukt hvert år. — Slåtten Bjønnåsenget i Londalen har tilhørt Vestre

Rød fra gammel tid, men blev bortgitt i medgift til gården Sandmel vestre i Tolga. Senere blev dette slåtteng bortbyttet til Østre Haugen mot slått i Langsfjellet, og nu tilhører slåttengen Vestre Haugen. — Slåtten Lilleøien på begge sider av Lona nordenfor Storøien har også fra gammel tid tilhørt Vestre Rød. I flere år blev en del av slåtten leid bort til Engebret A. Nygård. Senere er hele slåtten solgt til Engebret Rønning som igjen har solgt den til a/s Bratthøa. — Om Orvildalen forklarer vidnet at setring, mosetak, bruken av markeslåtter og jakt er foregått der på samme måte som i Londalen. Enkelte markeslåtter har tildels for lengere tid vært bortleid til utenbygdsboende.

I en erklæring av 2. januar 1924 (dok. 223) har Knut Estensen Storgjelten, som i 1924 var 84 år gammel, gitt endel opplysninger om slåtter og setrer i Londalen. Knut Storgjelten — som ikke er avhørt som vidne under forretningen — opplyser at han var eier og bruker av Storgjelten fra 1865 til 1899. Det heter i erklæringen at den største del av strekningen på Londalens vestsida fra Svartåsrabben til og med Bratthøa fra eldgammel tid eides av følgende gårder på Rød i Vingelen: Gnr. 17 bnr. 5 Rød østre, gnr. 17 bnr. 11 Rød vestre med Storgjelten, gnr. 17 bnr. 17 Rød gamle og gnr. 17 bnr. 22 Haugen vestre. Den vestligste del, to setervoller med havnerett, seterskog og slåtteng tilhørte Rød østre og gamle. Gamle Røds seter blev i sin tid bortgitt i medgift til Vingelen søndre. Østre Røds seter blev i 1916 solgt til eieren av Vestre Haugen. Vestre Rød byttet bort sin fredede slåtteeiendom mot skog og jord i hjemtrakten til Storgjelten (gnr. 17 bnr. 14) som omkring 1660 blev fradelt Vestre Rød, og i 1856 blev det bygget seter for Storgjelten på de markeslåtter som denne gård hadde tilbyttet sig. Senere har gården havnet der i skoglien, i Svartåsfjellet og i Bjønnåsfjellet. Mose har gården fra eldgammel tid tatt i fjellet der og i Tangen, Storhøgda, Midthøgda, Farkkjærringhøgda og Storbekkhøgda. Enkelte år har endel av markeslåtten vært bortleid både til innen- og utenbygdsboende. Høi fra markeslåtten har også av og til vært solgt av eieren. Skogen er brukt til brensel på seteren, endel har vært oplagt til brensel hjemme og endel er solgt.

5. Bratthøa og Bratthødalen.

a. Dokumentstoff.

I Bratthøtrakten har opsittere både i Rødsgrenden og Vingelsgrenden hatt engeslåtter fra gammel tid. Om Røds opsittere er det tidligere nevnt at de i 1707 fikk bygselseddel på slåtter i Londalen fra Svartåsen til Bratthøa, hvilke slåtter de også tidligere hadde hatt bygsel på, og det fremgår av dokumenter fra senere tid at opsittere på Rød har hatt slåtter i selve Bratthøpartiet. Ved en skylddelingsforretning den 27. oktober 1849 blev således bl. a. skyld-satt halvdel av en under lnr. 44 Mellem Rød hørende markeslått «Brathøen» (dok. 77 s. 27). — Til en opsitter på Vingelen, Jon Ingulsen, blev den 24. februar 1716 bygslet slåtter «Londen for Bratøen imod Grønkjernet hvor Skogstads opsidderes lejemål vedtager». I 1738 blev disse slåtter bygslet til Jon Ingulsens sønn Ingul Jonsen Vingelen, og i 1745 blev bygselseddel på de samme slåtter utstedt til Amund Jensen (?) Vingelen (dok. 77 s. 28 og dok. 44 s. 28). — På slåtter i Tverfjelldalen — fra Tverfjellet til Bratthøa, derfra til Orviltangen «og videre i Kløfta» — fikk Sven Jonsen Vangen og Ole Rasmussen Tolgen bygselseddel i 1725, og denne bygselseddel blev fornyet i 1745 (dok. 44 s. 28). Se om Tverfjelldalen forøvrig opplysningene nedenfor om Vangrøftdalen (avsnitt X, 2). — Av skoginspektør Hummels bygsel-fortegnelse av 1767 fremgår videre at Esten Torgersen og Ole Olsen Vingelen fikk bygselseddel på «Brathøen» den 11. februar 1749 (dok. 45 nr. 42).

Det dokumentstoff som forøvrig foreligger om Bratthøtrakten, er i det vesentlige følgende: Den 1. november 1862 blev utstedt to skjøter, begge til Carl Johan Iversen Haugen, på slåtter i Bratthøa, kalt «Bratthøengen». Den ene av disse slåtter blev overdratt av Esten Knutsen Trøen som eier av lnr. 20 Vingelstrøen, den annen av Engebret Toresen Nyhus som eier av lnr. 23 Nyhus (Vingelen). Kjøpesummen for hver av slåttene var 25 spd. På begge disse skjøter har to medlemmer av den komite som forberedte matrikkelrevisjonen i henhold til

loven av 6. juni 1863, i 1870 gitt en påtegning om at slåttene ved matrikelrevisjonen blev skyldlagt sammen med lnr. 49 Vestre Haugen (dok. 56, 57 og 105). — Ved en skylddelingsforretning over Øvre Rød den 1. juni 1883 blev en markeslåt i Bratthøa sammen med en seter i Orvildalen utskilt fra lnr. 46a Øvre Rød (jfr. ovenfor under Londalen). Seteren og slåttene var solgt av Tore B. Rød til Amund A. Smedås, og skjøte blev utstedt den 10. desember 1883 (dok. 44 s. 43—44). Denne engeslåt blev skyldsatt den 11. september 1912. Den var da solgt til Amund Jonsen Haugen, og skjøte blev utstedt til ham i 1913. Kjøpesummen var 100 kr. (dok. 66 og 70). Den 11. september 1912 blev også skyldsatt en engeslåt i Bratthøa som var solgt til Amund Jonsen Haugen fra gnr. 17 bnr. 3 Rød ytre og mellom. Skjøte på denne slått, «Nystubrathøen», som var betalt med 170 kr., blev utstedt i 1913 (dok. 67 og 71). Ved kjøpekontrakt av 20. januar 1917 solgte Amund Jonsen Haugen disse og en rekke andre slåtter samt seteren Bratthøvollen til Jon Jonsen Haugen med flere — som efter hvad det er oplyst stiftet et aksjeselskap, A/S Brathøseteren, til utnyttelse av strekningen — for en kjøpesum av 4 000 kr. Det som blev solgt ved denne kontrakt var: 1. Seteren Bratthøvollen med påstående huser. 2. Tre markeslåtter i Sletthøa sydvest for setervollen av hvilke den sydligste lå «sønnefor den største bekk der faller i Lona i vestre Røes eiendom». 3. Flere slåtter i Bratthøa «der fra gammel tid har hørt under gårdsnr. 17 bruksnr. 22 Vestre Haugen». 4. «Nyhus-brathøen» som i 1862 var kjøpt fra gården Nyhus (jfr. ovenfor). 5. «Trøbrathøen» som i 1862 var kjøpt fra gården Vingelstrøen (jfr. ovenfor). 6. Slåtter i Bratthødalen ca. 6 km. i nordvest for seteren, bestående av sletter og odder langs Bratthøbekken. Om disse slåtter heter det i kontrakten at de i sin tid hadde tilhørt Gamle Rød, men i 1860-årene var makeskiftet i to hjemjordstykker. 7. «Nystu-brathøen» som var skyldsatt i 1912 (jfr. ovenfor). Ifølge kontrakten var denne slått i 1869 kjøpt av Johannes Haugen fra Ytre Rød. 8. «Smedås-brathøen» som var skyldsatt den 11. september 1912 (jfr. ovenfor). Det sies i kontrakten at seteren Bratthøvollen og de under 2—6 nevnte slåtter var utskilt fra gnr. 17 bnr. 22 (Vestre Rød) og hadde fått bnr. 73 med skyld 35 øre (denne skylddelingsforretning er ikke dokumentert). Slåttene nr. 7 og 8 hadde en skyld av 3 og 2 øre, og den samlede skyld var således 40 øre. I handelen skulde medfølge den seterskog som ifølge bjerkeskogkontrakten for Rødsgårdene (av 1904, jfr. dok. 77 s. 42 og avsnitt V, 2 foran) var tillagt seteren og dessuten skogteig nr. 12 som mot syd grenset til seterskogen og som ved skogkontrakten av 1904 var tillagt Vestre Haugen. I kontrakten heter det tilslutt at eiendommen selges med «havnerett, jaktrett og alle tilhørende rettigheter» (dok. 73). Ifølge en fremlagt ubekreftet avskrift blev skjøte fra Amund Jonsen Haugen til Jon Jonsen Haugen m. fl. utstedt den 3. april 1918 og tinglyst den 15. april s. å. Det sies i dette skjøte at gnr. 17 bnr. 73 — Bratthøseteren med de ovenfor under 2—6 nevnte slåtter — var erhvervet ved skjøte av 21. mars 1906.

I forbindelse med gjennomgåelsen av det foreliggende dokumentmateriale skal tilslutt nevnes en dom av 13. januar 1860, avsagt av sorenskriveren i Nordre Østerdalen med meddomsmenn, i sak mellom John Johnsen Trøan av Vingelen og Anders Mikkelsen Skogstad av Kvikne. Anders Skogstad var saksøkt fordi han fra sin seter i Grøntjønnan hadde latt sitt fe beite inn over John Trøans markeslåtter i Bratthøa. Innstevnte påstod principalt saken avvist, idet han bl. a. gjorde gjeldende at det av to under saken fremlagte bygsesdler av 1716 og 1738 (jfr. opplysningene ovenfor om disse bygsesdler) fremgikk at saksøkeren ikke var eier, men bare bygsler av de under saken omhandlede markeslåtter. Denne påstand blev forkastet av retten med den begrunnelse at selv om saksøkeren bare hadde bygsel på slåttene, måtte han være berettiget til å påtale den skade som angivelig var tilføiet ham ved havningen. I realiteten kom retten til det resultat at innstevnte måtte bli å frifinne, idet den antok at han, da saken blev anlagt, «var i besiddelse av en ved hevd erhvervet rettighet til havning i Brathøen, og at citantens i havnestrekningen liggende slåtter ikke har medført nogen innskrenkning i denne havning». Til spørsmålet om saksøkeren var eier av slåttene, eller om hans rett over slåttestrekningene hadde en annen karakter tok retten ikke standpunkt (dok. 46 nr. 159).

b. Vidneforklaringer og erklæringer.

39. vidne **Jon Engebretsen Storgjelten**, 71 år i 1924 — se underavsnitt 1 foran — forklarer bl. a. at han i 25—26 års alderen var i tjeneste en sommer hos Johannes Haugen og at han da var på seteren Bratthøvollen under Bratthøa. Denne seter var bygget av Johannes' formann på gården Karl Haugen. Johannes hadde kjøpt ihop alle Vingelslåtter i strøket nordenfor seteren på en enkelt slått nær som hørte til Trøangården og kaltes Trøan-Bratthøa. Vidnet forstod Johannes så at han mente å være full eier av slåttene og sin seter.

41. vidne **Ole Jensen Røe** — se foran — forklarer bl. a. at Gamle Rød fra eldgammel tid hadde et slåtteng nordligst i Bratthøa som den dag i dag kalles for Gammelstuoddene. Dette slåtteng ligger sydøst for Steinbekken på begge sider av Nordre Bratthøbekken. Vidnet erindrer at Simen Telnesplass i 1870-årene en sommer leide slått i Gammelstuoddene av Johannes Haugen som da var eier av dette slåtteng. Slåttestrekningen Trøan—Bratthøa, som ligger på grensen mot Kvikne, har fra gammel tid tilhørt gnr. 10 bnr. 9 Trøan i Vingelen. Under storskiftet blev en del av denne slått solgt til eierne av Grønntjønnssetrene i Kvikne uten at disse såvidt vites har fått hjemmel på slåttene.

I sin supplerende erklæring av 15. januar 1925 (dok. 234) uttaler Ole Jensen Røe bl. a. at den nordligste del av Bratthødalen, støtende op mot Kviknes grenser og delvis liggende i strøk hvor Kvikne kreaturer ferdedes, i hans barndom kaltes Trøan-Bratthøa. Det var en svær engestrekning som år om annet gav op til 35 vinterlass (hvert lass på 20 våg). I umiddelbar fortsettelse av denne Trøans engestrekning hadde Gammelstu Rød markeng hvorfra det årlig blev hentet 8 a 10 vinterlass. Dessuten hadde gårdene Nyhus, Trøan, Haugen og Vangstrøen (Opistu Rød hvorunder Smedås og Nystuen) markeng i Bratthødalen eller «Bratthøa» som dette strøk av nordre Londalen almindelig kaltes. I hele «Bratthøa» gikk markaforingen i gamle dager minst op i omkring 200 vinterlass årlig. I 1850-årene — heter det videre i erklæringen — kjøpte Karl Haugen op alle disse Bratthøslåtter, så nær som Trøans og Smedås's, og bygget derefter seter for Haugen i Bratthødalen, den såkalte Bratthøvollen.

I en erklæring av 11. november 1911, som har vært fremlagt i høiesterettsaken om storskiftet (dok. 77 s. 46), sier **Knut Torsen Haugen**, som er født i 1831 på Haugen (av Rød), at både hans far og bestefar eide slått i Bratthøa. Faren var eier av gården til 1854. Den senere eier tilbyttet sig og kjøpte all markeslått i Bratthøa uten å erhverve hjemmelsdokumenter på strekningene, da det var forutsetningen at eiendommen ved matrikuleringen i 1864 skulde skyldsettes under Haugen. Samme år begynte han å bygge seter der og tok denne i bruk i 1865. Den nordligste del av skogen i Londalen har helt fra denne tid vært brukt til seterskog, og da skogen blev delt, blev denne skogstrekning også tillagt seteren.

IX. Langsfjellet med omgivelser.

I dette avsnitt skal redegjøres for de opplysninger som foreligger om det forholdsvis begrenset fjellområde som ligger mellom Orvildalen i vest og Skarvdalen (sidedal til Vangrøftdalen) i nord og som mot øst og syd faller utover mot skogtraktene i Dalsbygden, Tolga og Vingelen. Det dominerende fjellparti i dette område er **Langsfjellet**, en bred fjellrygg som fra det innerste av Skarvdalen strekker sig flere kilometer sydover. Det egentlige Langsfjell faller i tre høideavsnitt som i bygdene går under navn av «Nordre-Hogna» (rektangelkartets Langfjellshogna 1223 m.), «Midt-Hogna» (uten navn på rektangelkartet) og «Stor-Hogna» (rektangelkartets s. Langfjellshogna). Til Langsfjellpartiet hører også Storbekkhøa (1182 m.) som ligger nordvest for Stor-Hogna.

Under kommisjonens befaringer den 30. juni og 1. juli 1918 blev Langsfjelltrakten etter befaringsbeskrivelsen (T. R. II s. 26—27) sett fra Tverfjellet og Nordre Gjersjøhøgda. Fra nærmere hold har denne trakt vært iaktatt under interne befaringer i juli 1931 (fra Storøi-

vollen i Londalen, over Orvildalen, sønnenom Nilsjorabben, over de sydlige utløpere av Stor-Hogna og ned til kjøreveien fra Langen) og i juli 1933 (fra Skarvdalen over Dalfjell til Storøivollen).

Det dokumentstoff som særskilt vedkommer Langsfjelltrakten er forholdsvis sparsomt. I 1713 fikk Jon Andersen Bakken i Tolga bygsessedel av fogden på «nogle engesletter imellem søndre og nordre hougen i høieste Langsfieldet» (dok. 45 nr. 18). Om disse engesletters senere skjebne foreligger ingen opplysning, likesom det heller ikke er opplyst noget om andre bygslinger i dette strøk. Av de opplysninger som kom frem under en åstedssak om Langsfjellet i 1846 (jfr. nedenfor), kan det imidlertid sees at Tolgenopsittere på den tid hadde engesletter på forskjellige steder i Langsfjellet. Og det fremgår av annet dokumentstoff at opsitterne i Bergsgrenden — Berg og Gruen — i Dalsbygden fra gammel tid har hatt engesletter i Langsfjelltrakten. Ved et skjøte av 9. september 1773 fra Ole Eriksen Berg til Jon Simensen Grue blev således overdratt $\frac{1}{4}$ kalvskinn i selgerens gård Berg med «nogle små engesletter i Milskiftet og ved Langsfieldet» (dok. 45 nr. 46). Ved skjøte av 9. februar 1774 overdrog overstiger Henning Floer ved Røros kobberverk til Erik Pedersen og Ole Eriksen Vangrøften (Berg) «et engeslette Dybsjøenget kaldet, beliggende ved Dybsøen og Langsfjeldet» for 150 rd. (dok. 45 nr. 48). Se også et brukspantebrev av 30. desember 1834 fra Mikkel Olsen Berg til Esten Olsen Berg (dok. 46 nr. 103) på et engeslette «Milskiftåsenget», beliggende i Milskiftåsen (sydøst for Stor-Hogna).

Den 16. mai 1837 blev inngått en kontrakt mellem Bergs og Gruens opsittere på den ene og opsitterne i Rødsgrenden på den annen side om grensen mellem deres eiendommer (dok. 46 nr. 112). Det heter i denne kontrakt at da skogdelingskontrakten av 1792 mellem Berg, Breen og Nordvangen (tinglyst 1793, jfr. avsnitt V, 2) ikke viser «merkespunktene imellem Røes eiendom og Berrig eiendom over Milskiftåsen og til fjellet», er det nødvendig at også dette merke — som er bestemt av «våre forfedre» — blir beskrevet til fremtidig betryggelse på begge sider. Grensebeskrivelsen går ut på at «dette merke går like i vester ifra en liter slette eller rye litt ovenfor Ole Slåbakkens setervoll i en like linje op over Milskiftåsen i et litet skar eller kløft i det høieste av bemeldte ås og derfra i en like linje mot fjellet ved Evenhaugen kaldet». (Efter det som blev opplyst under den nedenfor nevnte prosess i 1846, dok. 46 nr. 131, ligger Evenhaugen i eller ved Stor-Hogna). Kontrakten blev «til fremtidig betryggelse» også vedtatt av de Tolgensopsittere som hadde sine høstsetrer i Buhaugen, d. v. s. strekningen fra den beskrevne grenselinjes utgangspunkt til Grunntjønnen og Langen. Disse setereiere vedtok ved sin underskrift «at merket går efter de ovennevnte punkter for såvidt de grenser mot deres eiendommer». Forøvrig heter det i kontrakten at «gårdene Berg og Gruen ene tilhører den skov og mark som befinnes innenfor den beskrevne linje til vest mot Langsfjellet kallet».

Av de strekninger som efter kontrakten av 1837 tilhørte opsitterne på Rød blev ved en kontrakt av 16. mars 1840 og 4. mai 1854 (dok. 98) utskilt et skogstykke som blev tillagt de gårdbrukere i Tolga som hadde setrer i Milskiftåsen. Disse gårdbrukere hadde, efter hvad kontrakten opplyser, for omtrent 30 år siden kjøpt setervoller i Milskiftåsen av opsittere på Rød. Såvidt det kan sees av grensebeskrivelsen, går den strekning som ved denne kontrakt blev tillagt Tolgensopsitterne, ikke op i selve Langsfjellet.

Den 20. november 1845 blev det mellem endel opsittere i Dalsbygden inngått en overenskomst om å gå til saksanlegg i anledning av at «en stor del av opsittere i Tolgen i de siste forløpne år og især i det inneværende år har foretatt sig åvirkning på Langsfjellet kallet på Røds og Dalsbygdens strekninger, med slått og mosetak» (dok. 46 nr. 127). Dette saksanlegg blev imidlertid ikke iverksatt fra Dalsbygdingenes side, idet de for sitt vedkommende sluttet forlik med Tolgensopsitterne (jfr. nedenfor). Derimot gikk opsitterne på Rød (Thore Nilsen Rød m. fl.) til saksanlegg mot Tolgensopsitterne (Thore Engebretsen Rytterplass m. fl.) og denne sak blev behandlet på åstedet i 1846 (dok. 46 nr. 131). Under åstedbehandlingen lot saksøkernes sakfører tilføre protokollen at delelinjen i Langsfjellet mellem opsitterne på

Rød og de tilstedeværende opsittere fra Dalsbygden — som møtte efter varsel for prosessens skyld — gikk fra Milskiftåsen nord over Stor-Hogna tett vestenfor Evenshaugen, derfra i like linje i nord til det høieste av Midt-Hogna, derfra i nordvest til Budalstjønn og derfra i like retning mot en opsatt stenpel på «Storhøiden» (skal vel være rektangelkartets Storhøgda 1178 m.). Han opfordret de møtende Dalsbygdinge til å erklære om de «vedkjente» at delelinjen gikk således som av ham beskrevet, og Dalsbygdingene uttalte at «delelinjen i Langsfjellet mellom dem og citantene begynner på Milskiftåsen, hvorfra den går i like linje til Evenshaugen og følger siden den gamle byvei til Budalskjernet, hvorefter den fremdeles i like linje går mot en opsatt stenpel nordligst på Midthøiden og derfra i rett linje til høieste Storhøiden». (Efter den påvisning som blev foretatt under åstedsbefaringen, ligger Budalstjønn nord for Midt-Hogna, mens «Midthøidens» beliggenhet ikke er omtalt i åstedbeskrivelsen). Om den delelinje som Dalsbygdingene opgav, erklærte de at den har eksistert fra gammel tid, men var blitt opgått den foregående høst, uten at Tolgingene da var tilkalt eller tilstede. Ved et senere forlik hadde imidlertid Dalsbygdingene «overgitt til Tolgingenes frie bruk» den del av Langsfjellet på Dalsbygdens side av den nu beskrevne linje som ligger på «vestre» (det vil vel si søndre) side av Midthogna. — Under saken blev avhørt en rekke vidner som bl.a. forklarte sig om havning i Langsfjellet fra Tolgenssetrene i Milskiftåsen og Buhaugen og om Tolgingenes mosetak i Langsfjellet. Det blev også oplyst at flere Tolgensopsittere hadde engesletter i Langsfjelltrakten, således i Vierrisnesset (som efter åstedbeskrivelsen ligger nordvest til nord for Storbekkhøgda) og i Bulien som ligger på vestsiden av hognene i Langsfjellet og strekker sig langs efter fjellet i retning nord-syd. Om slåttene i Bulien blev det under vidneførslen forklart at disse slåtter skal være kommet fra Rød.

Den sak som Rødsopsitterne hadde anlagt blev ikke fremmet til dom, idet et forlik blev inngått mellom partene den 6. august 1847 (tinglyst 8. februar 1848, dok. 46 nr. 136). I dette forlik heter det bl. a. at «grenselinjen for mosetaket begynner ved den sydvestre ende av det såkalte Budalskjern, der ligger på vestre side av den såkalte gamle Trondhjemsvei, og går i sydvest til en stor sten, hvor der blev påslått et kors med W på vestre og T på østre side samt påmuret en stenvarde, derfra følger rabbene i like linje i sydvest til det høieste av Weedhundhøidene hvor der likeledes blev innslått et kors med bokstavene W og T i det faste berg samt opmuret en stenvarde, derfra går linjen noget mere i sydvest til en stenvarde, der står på Vedhundhøidene, derfra i sydvest i like linje til det høieste punkt av Storbekkhøiden, hvor der blev satt til merke et kors med bokstavene W og T i en stor løs sten og opmuret en stenvarde, derfra går linjen i syd til det punkt hvorpå vinterveien fra Tolgen overskjærer høieste Tangen på vestre side av Storhøen, hvor der i en stor løs sten blev innslått et kors og påmuret en stenvarde, og videre like i syd til en opmuret stenvarde ved vinterveien, hvorefter linjen fremdeles følger vinterveien til skoven. I den strekning der ligger på den nordøstre side av denne linje har opsitterne i Tolgen utelukkende rett til mosetak, hvorimot opsitterne i Vingelen likeledes har utelukkende rett til å ta mose på den sydvestre side av linjen». (Vehundhøgdene, som er nevnt i denne grensebeskrivelse, ligger efter åstedbeskrivelsen i 1846 omtrent i nord for Stor-Hogna). Denne grenselinje skulde efter forliket også være grense for høislått i fjellstrekningen, bortsett fra «de ved hevd eller annen lovlig adkomst allerede erhvervede slåtter».

Under behandlingen av feltet er også fremlagt adskillig dokumentstoff om de skog- og seterstrekninger øst for Langsfjellet som fra statens side erkjennes å være private eiendomsstrekninger. En del av dette dokumentstoff antas å være uten betydning for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse, og er derfor ikke omtalt i dette eller tidligere avsnitt. Andre av disse dokumenter er forsåvidt av interesse som de kan gi bidrag til å belyse rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid. For innholdet av de dokumenter det her gjelder — således kontrakter om skogdeling — er det redegjort i avsnitt V, 1 og 2. I denne sammenheng skal særskilt nevnes at det foreliggende dokumentstoff ikke inneholder nogen opplysning om at det i det 17de eller 18de århundre har vært utstedt

byggselsedler på slåtter i skogtraktene øst for Langsfjellet, bortsett fra den byggselseddel Anders Rickardsen fikk på «Øvre Hultdalen» i 1680-årene.

Under vidneførselen for kommisjonen er det ikke kommet frem opplysninger som særskilt gjelder Langsfjelltrakten.

X. Os (Dalsbygden) og Galågrendens fjelltrakter.

1. Almindelige opplysninger.

De trakter av Os herred og Galågrenden i Røros landsogns herred som omfattes av statens almenningspåstand er de indre deler av Vangrøftdalen — med sidedaler — og Kjurudalen, de fjelltrakter som ligger mellom disse dalfører og en del av traktene fra Kjurudalen østover mot den gamle fylkesgrense (feltgrensen), se nærmere avsnitt IV om de av statens advokat antydde grenser for en statsalmenning i 9de felt.

Om kommisjonens befaringer i disse trakter henvises til T. R. II s. 22—27. Den 26. juni 1918 reiste kommisjonen fra Os til Trøvollseter i Kjurudalen. Fra Nygård i Dalsbygden gikk kommisjonen gjennom skogtrakter, hvor det var avvekslende barskog og lauvskog, og op gjennom Kjurudalen som hadde sammenhengende lauvskog med slåtteland og bebyggede setrer. Den 27. juni gikk kommisjonen fra Trøvollseter nordover på østsiden av Kjurudalen opover vestskråningen av Kjurudalsmana. Ca. 1½ km. syd for Kjølittjønn påviste de møtende fra Ålen og Røros Røbekken, som i Ålen også kalles Storskreåbekken og som faller ned i Kjurua fra øst og går ned gjennom et litet gjel mellom noen berghammer som i Røros og Ålen kalles Røberget. Bekken kalles av Dalsbygdingene Lilengbekken. I dalen ned for Røberget blev påvist Arne Galåens seter Støvollen eller Møllervollen. Arne Galåen opplyste under befaringen at Støvollens eiendom går til bekken nordfra, mens han har avkjøpt Nygård (i Dalsbygden) de ham nu tilhørende engesletter syd for bekken. Kjentmannen Tore Nygård opplyste at Nygårds engesletter går til et litet stykke syd for Røbekken. Under befaringen blev også påvist det av Justisdepartementet under grensebefaringen i 1917 opsatte merkepunkt nr. 1 i grensen Røros — Tolga i retning sydøst (må være feilskrift for nordøst) for Røberget og syd-sydøst for Kjølittjønn. Videre blev påvist hvor den såkalte Malmfloen er beliggende på Kjurudalsmana. Denne ligger østenfor den i 1917 fastsatte grenselinje mellom Røros og Tolga og sydøst for det før nevnte punkt 1 i denne. Fra Kjurudalsmana gikk kommisjonen over Kjurudalen op til Harsjø gruber. Herfra blev bl. a. påvist rektangelkartets Harsjøfjell som Ålenværingene kaller Grubehøgda, mens de kaller ryggen mot Kjurudalen (kartets Grubehøgda) for Berghøgda. Etter hvad Tore Nygård opplyste, kaller Dalsbygdingene både Grubehøgda og Harsjøfjellet og plataet mellom disse for Grubehøgda. Fra Harsjø gruber gikk kommisjonen sydover på vestsiden av Kjurudalen om Nygårdsvollseter (kartets Nergårdsvollseter) og tilbake til Trøvollseter. Kjurudalen er i befaringsbeskrivelsen skildret som en bred og frodig seterdal. Den er bevokset med lauvskog såvel i dalbunnen som langt opover fjellssidene og inneholder såvel i skogtraktene som i det åpne terreng særdeles gode beiter, likesom det i dalen finnes flere setrer og engesletter på begge sider av Kjurua. De øvre partier av Kjurudalsmana og Grubehøgda er skogløse og for det meste klædd med lyng og mose. Beitet i disse høiere trakter var sparsomt. — Den 28. juni gikk kommisjonen fra Trøvollseter op under Garåhøgda og over Dalbusjøhøgda, derfra sydvestlig over kartets Falkhytvola og om Falkeseter til Sättåhaugseter. Herfra gikk man den 29. juni op på Forelhogna, derfra østover og op på Buhogna og derfra tilbake til Sättåhaugen. Om det terreng som blev befart den 28. og 29. juni er det i befaringsbeskrivelsen uttalt at det overalt i dalsenkningene og skråningene har bjerkeskog og utmerkede beiter, likesom det overalt i dalene finnes setrer og engesletter. I de høiereliggende strøk var beitet sparsommere, og Dalbusjøhøgdas og Garåhøgdas høieste partier kunde nærmest karakteriseres som moseflyer uten nevneverdig beite. I befaringsbeskrivelsen er det for øvrig bemerket at befaringen blev foretatt såvidt tidlig på året at det ennå var forholdsvis meget sne i fjellet.

— Den 30. juni gikk kommisjonen fra Sättåhaugseteren over Snuddalstangen og op på høieste Tverfjell. Herfra så man bl. a. i øst Snuddalen og sydøst for denne Vangrøftdalen. Man fikk et klart inntrykk av forbindelsen mellom disse dalfører og av Vangrøftdalens forbindelse med Dalsbygden som man også så omtrent i dens helhet. Man så også forbindelsen mellom Vangrøftdalen og Tverelvdalen, idet den egentlige Vangrøftdal tar sin begynnelse der hvor Tverelven og Snudda løper sammen. Disse to dalfører regnes dog også i bygdens sprogbruk med til Vangrøftdalen. Fra Tverfjell gikk kommisjonen over Tverfjellbekkdalen (Tverfjelldalen) op på høieste Bratthøa. Om de trakter som blev befart denne og den følgende dag (jfr. om den videre befarings avsnitt VIII,1) heter det i befaringsbeskrivelsen at terrengets beskaffenhet var ganske likt det som var beskrevet under de foregående dagers befarings av feltet. Dog var det mere gresslendt og noget bedre beite helt op på åsryggene i den del av feltet som blev befart den 30. juni og 1. juli. — Under arbeidet med påkjennelsen av feltet er *i n t e r n e b e f a r i n g e r* foretatt i disse trakter i 1931, 1932 og 1933. Den 8. juli 1931 kom kommisjonens daværende formann og nestformann fra Os til Kjurudalen og gikk nordover på østsiden av dalen, op på Kjurudalsmana og nordover denne, forbi Røberget ned i Kjurudalen og tilbake ned gjennom dalen. Den 9. juli reiste de med bil til Sättåhaugen i Vangrøftdalen og foretok herfra befarings til Fjellsjøhøgda og traktene ved Budalstjønn. Fra Sättåhaugen gikk de den 11. juli over Snøvången, Svartbekktangen og Tverfjelldalen op på Bratthøa og derfra sydover til Storøivollen i Londalen. Den 25. juli 1932 foretok kommisjonens formann og nestformann en befarings fra Galågrenden til traktene ved Refsjøåsen nord for Setersjøen. Den 18. juli 1933 reiste kommisjonen med bil fra Os til Setersjøen og på vestsiden av sjøen til nordenden. Herfra gikk man nordover op på Kjurudalsmana, videre nordover etter ryggen og ved Røberget ned i Kjurudalen til trakten syd for Kjølittjønn. Herfra ned gjennom dalen og tilbake til Os. Fra Os reiste kommisjonen den 20. juli med bil til Sättåhaugen og gikk over Fjellsjøhøgda, nordenom Fjellsjøen og over i Bubbekens dalføre, op på Åslifjellet og videre ut etter fjellet og ned i Åslien i Vangrøftdalen. Den 21. juli reiste kommisjonen fra Os til Fossbakken i Vangrøftdalen og gikk gjennom Skarvdalen over Dalfjell til Storøivollen i Londalen.

Av det *d o k u m e n t s t o f f* som foreligger om de trakter det her gjelder, skal i denne sammenheng nevnes:

På tinget den 19. februar 1791 — altså før skogdelingene i 1791 — lot opsitterne på Breen, Nordvången og Berg fredlyse de nordre deler av Vangrøftdalen og Kjurudalen mot «all slags havning, fæbeedte, sæterliggelse og sætres opprettelse, da derudi ingen flere end vi dertil er berettigede». I fredlysningsdokumentet heter det bl. a. at den nordre del av disse daler har «fra umindelige tiider ene tilhørt bemeldte vores gårder og tilhører dem endnu, undtagen et eller andet lidet engeslåtte, som derfra kan være solgt og udstykket dog uden s' d». Imidlertid hadde enkelte, som hadde slåtter i disse strøk, foretatt sig å bygge seter der, men dertil hadde de ingen rett, og de som ikke engang eide slåtter måtte avholde sig fra all slags bruk i disse daler. «Havningen, græsgangene og slåtterne er den principaleste herlighed til vores gårder. Betages vi samme eller derudi skeer indgreb, så kand vi ikke subsistere, det er da høyst nødvendig at vi våge over disse vorø herligheders conservation» (dok. 45 nr. 60).

Samme dag som denne fredlysning fant sted, sendte opsitterne på Breen, Nordvången og Berg under henvisning til at de var eiere av de nordre deler av Kjurudalen og Vangrøftdalen, en skrivelse til lensmann Krogsgård med anmodning om å aveske Nils Pedersen Åsen og Erik Estensen Moseng av Os og to menn på Røros, Ole Paulsen og Torberg Pomp, erklæring om hvorvidt de for eftertiden vilde avholde sig fra «al havning og fæbed, samt andet brug» i disse strekninger og om de var villige til å overdra sine slåtter med påstående huser mot betaling. Det heter i denne skrivelse at «udi eiendommen til vore gårde» ligger også den nordre del av Kjurudalen og Vangrøftdalen tilfjells hvor gårdene har sine setrer, havninger og engesletter, «de principaleste herligheder til vore gårde uden hvilke vi ikke kan subsistere». I disse strekninger hadde de ovenfor nevnte personer foretatt sig å bygge seterhuser m. v.,

men dertil hadde de ingen rett. Visstnok hadde de påberopt sig at de hadde kjøpt nogen små engestykker i disse trakter, men derved var de ialfall ikke blitt berettiget til havning «udenfor samme». «Og disse» (engeslettene) — heter det videre — «må i alle fald blive os indløselige, da de er herligheder, som ikke uden på lovbealet måde kan skilles fra gårdene, samt tagne af sameyen og altså burde tilbydes sameyerne førend der kan sælges til andre og uberettigede». Til denne skrivelse svarte Ole Paulsen overfor lensmannen «at han vedbliver sin eiendom til brug og nyttiggjørelse så lenge», mens Torger Pomp erklærte at han ikke kunde innlate sig på noget svar idet han nettop stod i begrep med å selge sin eiendom. Nils Åsen svarte at han slett ikke vilde være «imod god ordens vedligeholdelse», men så lenge de av Røros sogn vedblev sitt bruk, vedblev han også. Erik Moseng sa at han vilde tilstrebe å «holde sig fra den angivne fornærmelse ved fæhavn og sådant», men forresten vilde han beholde sin eiendom for bestandig (dok. 45 nr. 61).

Den 18. juli 1795 blev tinglyst en kontrakt av 25. mai s. å. mellem opsitterne på Østgård, Nordgård, Breen, Nordvangen og Berg. I denne kontrakt heter det bl. a. at «i fald nogen af os skulde blive sindet at sælge nogen sig tilhørende sætervold eller slåtter i vores samtlige sameje beliggende, da skal det være uformeent, dog således at dermed ikke overdrages havning, sæterliggende eller andet brug end selve sætervolden eller slåtten til at afslåe og avle høe på. Skulle anderledes skee, skal overdragelsen og salget i så måde være ugyldig og som uhiemlet at ansee» (dok. 45 nr. 68).

Den 3. februar 1853 blev mellem en rekke opsittere på Grue, Berg, Nordvang og Breer inngått en kontrakt, som blev tinglyst den 17. april 1858, om foranstaltninger likeoverfor åvirke fra nabobygdene i skog, engesletter, havnegang og mosefjell. I denne kontrakt heter det bl. a. at hvis det skulde skje «at enten enkelt mann, få eller alle i fremtiden blir fornærmet av nabobygdene med åvirke på våre benevnte eiendomme og ved denne leilighet forvoldt uundgåelig besvær og pengeutgifter, da skal alle som en og en som alle ved ligning efter matrikulskylden samtlige gjøre bidrag med penge for å dekke de derved påfallende utgifter» (dok. 46 nr. 149).

Den 21. april 1860 blev opprettet en kontrakt mellem opsitterne på Breen, Nordvanger og Berg «der i fellesskap med hverandre er eiere av havnestrekningene i Vangrøftdalen og Kjøldalen» (Kjurudalen). Kontrakten henviser til at disse strekninger fra eldre tider ha vært brukt slik at den ene brukes til havn når den annen brukes til slått, og at hver av strekningene brukes hvert annet år til havn og til slått. Kontrakten, som forutsetter at denne ordning fremdeles skal gjelde, fastsetter grenselinjer for havning fra vår- og høstsetrene og bestemmer dessuten at det ikke skal være nogen tillatt å motta på felles havn fremmede eller uten bygds kreaturer. Dog kan det tillates å ha en fremmed hest for den som har bruk for en slik hest om sommeren (dok. 46 nr. 160).

I denne sammenheng skal tilslutt nevnes at Os og Dalsbygdens bønder i 1880- og 1890 årene gikk til saksanlegg mot fjellfinner som hadde havnet med rein i disse bygders havne og slåttestrekninger. I 1880-årene anla opsitterne på Berg og Grue sak mot den samme Jon Thomassen som i disse år også blev saksøkt av Vingelsbøndene (jfr. avsnitt VIII,1). Ved dom av underrett og overrett blev Jon Thomassen kjent uberettiget til å havne med rein i Bergs grendens havnestrekninger. Trondheims overretts dom av 4. desember 1893 gikk ut på at Jon Thomassen kjentes uberettiget til å ferdes med sine reinsdyr i «de de innstevnte tilhørende setervoller, slåtte- og havnestrekninger samt skogstrekninger og mosetak inner følgende grenser: I sydvest sognegrensen mot Vingelen fra Milskifttjernet over vannskille mellom Skarvdalsbotnen og Ørvildsbotnen samt videre over Storhøyda langs Brathøien til Kvikne prestegjelds grense, mot vest Kviknegrensen nordover til Tverfjelllets øvre sydlige rand, mot nord Tverfjellet inntil sammenløpet av Tverfjellbekken (Svartbekken) med Vangrøftelven og videre langs denne, i øst og syd Vangrøftelven, Langsbekken, Langen og en linje over Grundtjernet til Milskifttjernet» (dok. 46 nr. 210).

I 1890-årene blev behandlet en lignende sak, anlagt av en rekke opsittere i Os og Dals

bygden mot fjellfinnen Niels Th. Bull m. fl. Ved dom avsagt av sorenskriveren i Nord-Østerdal med meddomsmenn den 6. juni 1896 blev de innstevnte kjent uberettiget til «å ferdes med ren eller la rensdyr ferdes på nogen av de citantene tilhørende eller av disse benyttede under saken påviste og omhandlede setervoller, slåtter, havneganger, skogstrekninger og mosetaksfjell» (dok. 46 nr. 212). — Premissene for de dommer som her er nevnt er ikke dokumentert under behandlingen av feltet. Kommisjonen har gjort sig bekjent med domspremissene, men har ikke funnet det nødvendig å fremlegge dem.

Om de skogdelinger som er foretatt i Os og Dalsbygden i 1790-årene og i det 19de århundre, henvises til avsnitt V, 2.

Av de forklaringer som er avgitt under vidneførselen for kommisjonen, hitsettes:

1. vidne, tillike avhørt som 24. vidne, John Estensen Moseng, føderådsmann på Nyrønning, henved 87 år gammel i 1924, forklarer bl. a. (T. R. II s. 15 og 17 og utrykt rettsbok) at han i 1870-årene kjøpte Nyrønning og ryddet og bygget der. I sin barndom på Moseng gjette han i mange år i Sättåhaugen hvor hans foreldre hadde seteren Mosengvoll. Han har aldri hørt annet enn at setrer og markeslåtter i Os har vært oppfattet som privat eiendom på samme måte som de øvrige bestanddeler gårdene består av. Han har ikke nogensinne før Høifjellskommisjonens arbeide begynte, hørt tale om at nogen del av fjellstrekningene i Os skulde være statsalmenning eller tilhøre staten, og han har ikke kjent til eller hørt om bygsling av slåtter før han for en 10—12 år siden fikk rede på det i anledning av storskiftet. Fjellet mellem Kjurudalen og Tverelvdalen er slikt beskaffent at beiting med ku og sau foregår praktisk talt overalt, så det ikke blir nogen fjellstrekning av betydning igjen som ikke utnyttes til havning. I Åslifjellet strekker det sig slåttestrimer langt inn i fjellet både fra Kjurudalen og Mastukåsen. Vestenfor Tverelvdalen og nordover til Forelsjøen og Forelhogna er forholdet likedan. Fra Sättåhaugens setrer beites til møtes med kreaturene fra setrene i Budalen, og sydover beiter Sättåhaugkreaturene over i Tverfjellbekkens dalføre hvor det også er endel slåtter. — Vidnet kjenner ikke andre salg av markeslåtter til folk utenfor Os enn nogen salg øverst i Kjurudalen til Rørosinger. Setrer i Galådalen er også blitt solgt til Rørosinger, således bl. a. til Lars Skjerdingstad og Petter Kurås. Slåttesalgene har funnet sted i eldre tid uten at vidnet kan si nærmere når. Vidnet kjenner ikke noget tilfelle av at seterskogteiger er blitt solgt til folk utenfor Os. Det har i all vidnets tid vært almindelig trafikk å selge markeslåtthøi til Røros. Derimot har det ikke hendt, sier vidnet, at bjørkeved har vært solgt til utenbygdsboende fra de udelte skogstrekninger. I de trakter hvor bjørkeskogen ikke er delt i teiger, har skogen i seterstrekningene og slåttene vært brukt slik at slåtteeierne har brukt skogen på sine slåtter og setereierne brukt skogen omkring sine setrer, og således at ingen av dem har brukt eller hatt rett til å bruke skogen til annet enn behovet for slåtte- og seterbruken. Setereierne har også brukt skogen på slåttene når de ikke har hatt skog nok ellers til seterbruken. Denne tilstand med hensyn til skogen er bygget på gammel bruk. — Om skogdelinger i Os og Dalsbygden forklarer vidnet at han fra de siste 30—40 år ikke kjenner nogen annen skogdeling enn en deling i Kjurudalen like op til stiftslinjen. Denne deling har dog Østgård ikke villet anerkjenne. I Setersjøtrakten er skogen fra gammel tid delt mellem Østgårdsbrukerne innbyrdes på vestsiden og Osbrukerne innbyrdes på østsiden. Også nordenfor Setersjøen er skogen fra gammel tid delt sålangt den rekker.

3. vidne, tillike avhørt som 25. vidne, Elling Nilsen Bakken, 78 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer (T. R. II s. 16 og 19 og utrykt rettsbok) at han er født på Østgård og at han 27 år gammel flyttet til Bakken hvor han omkring 10 år etter blev gårdbruker. Til Bakken hørte setrer i Lilleåsen, Undliåsen, Østgårdsåsen, på Brøttet og på vestsiden av Setersjøen. To av disse setrer gikk over til vidnets svoger da hans svigerfar på Bakken gav fra sig gården. Markeslåtter har gården i Kjurudalen helt oppe ved Kjølitjønn like under Gruvhøgda og syd for Harsjø gamle grube. Han har gått ut fra som gitt at de markeslåtter som ikke er særskilt skyldsatt ligger i skyld med de bruk de hører til. Vidnet har aldri hørt eller tenkt annet enn at disse markeslåtter er undergitt privat eiendomsrett på samme måte

som vedkommende gårders øvrige bestanddeler, og han har aldri hørt eller tenkt at de bare skulde være bruksområder i almenning. Han har aldri hørt at det skulde være nogen almenning i Tolga i det hele. Han har hørt at det er almenning i Budalen, og har oppfattet det så at statsalmenningen der bare omfattet skogen. Om bygslinger har han intet hørt før stor-skiftet begynte. Vidnet kjenner ikke andre tilfelle av salg av markeslätter til utenbygdsboende enn salg av noen slätter øverst i Kjurudalen til Rørosinger. Nogen av disse er også blitt kjøpt tilbake igjen til bygden. Vidnet mener også at en slått nord for Setersjøen som tilhører Hånes i Røros, opprinnelig må ha hørt til Os og være kommet fra Østgård. Han kjenner ikke noget tilfelle av at seterskogteiger er blitt solgt til utenbygdsboende. Å selge markeslåtthøi til Røros var i hans gårdbrukertid nokså almindelig. Vidnet kjørte selv høi til Røros fra Bakkens slätter Nyengene i Kjurudalen. Vidnet vet at det har vært solgt bjørkeved utenbygds fra de utskiftede skogteiger, men fra den udelte seterskog har sådant salg ikke foregått. Nord igjennem Kjurudalen har skogdeling funnet sted i nyere tid nesten så langt op som skogen rekker — delingen går ikke fullt så langt som til stiftslinjen. Fra denne skog i Kjurudalen har det ikke vært solgt bjørkeved til utenbygds folk før i de siste par år da Dalsbygdingene har hugget der i anledning av de økonomiske vanskeligheter som anlegget av elektrisitetsverk har voldt. I sin forklaring uttaler vidnet forøvrig bl. a. at det i de fjellstrøk som hører til Os ikke er synderlig store strekninger som ikke brukes til beiting. I de beiteløse strekninger, som særlig finnes nordligst mot stiftslinjen, har bygdens folk likesom i fjellet i det hele drevet jakt og fiske og tatt mose, og strekningen har i sin helhet like til nabobygdens grenser vært ansett som privat eiendom.

26. vidne Halvor Pedersen Berg (utrykt rettsbok), 74 år gammel føderådsmann i 1924, har vært gårdbruker på Kværnhusvollen til for omkring 10 år siden. Han er født og opvokset på Nordre Berg som hadde seter på Nordrevollen sydøst for Skarvfjellet, seter og slätter i Skarvdalen og slätter i Kløftåsen og Kjurudalen. På Nordrevollen var skogen skiftet før vidnets tid. I Skarvdalen var derimot skogen udelt og blev brukt i fellesskap av seter- og slátteeierne til behovet der oppe. Slåttene i Kløftåsen var kommet fra gården Nordvang og var kjøpt av vidnets bestefar eller far. Slåttene i Kjurudalen, som heter Nyenget, kan vidnet ikke forklare noget nærmere om forsåvidt opprinnelsen angår. Vidnet har oppfattet setrene og slåttene med skog og havnegang som privat eiendom og har aldri hørt eller trodd at de skulde ligge i almenning, eller i det hele at det er nogen almenning i fjellet som ligger til Dalsbygden og Os. Han har fra sin tidligste ungdom drevet jakt og fangst i fjellet. Jakten har vært drevet fritt uten innhentet tillatelse fra nogen kant såvel efter som før jaktloven av 1899. I den tid vidnet drev snarefangst, satte han og hans fangstfeller sine snarer hvor de vilde, både i udelt og teigedelt skog.

27. vidne Embret Solansen Åkerbakken (utrykt rettsbok), 79 år gammel i 1924, opplyser at han er født og opvokset på Åkerbakken (av Breen) hvor han var gårdbruker til for 4 år siden. Til gården hørte vårseter i Lilleåsen og sommersetere i Storsvoll-lie og ved Nordre Hanksjøen. Foruten de slätter som var ved setrene, hadde gården en særskilt slått, Svartåsenget, op for Gammelsetervollen på vestsiden av Hanksjøen. I Storsvoll-lie var skogen udelt og blev brukt i fellesskap av setereierne og slátteeierne til behovet der oppe. Det hendte at setereierne lurte sig til å kjøre hjem litt ved, men dertil hadde de efter vidnets mening ikke rett. Også folk fra Dalsbygden som hverken var setereiere eller slátteeiere i trakten og som ikke hadde jordvei eller skog hjemme, hugg ved av og til i Storsvoll-lie og førte hjem til sig. Disse mente det skulde være almenning der oppe og at de derfor hadde rett til å forsyne sig med ved. Vidnet og de øvrige setereiere mente nok at de ikke hadde rett til denne vedhugst, men det blev ikke protestert mot hugsten eller på annen måte lagt hindringer i veien for den. Vidnet nevner dog en enkelt anledning da det blev jaget nogen vedhuggere som ikke hørte til setereiernes eller slátteeiernes krets. Han mener at den skog som ligger ovenfor de utskiftede teiger i Vangrøftdalen er bygdealmenning eller sameie likesom fjellet ovenfor og innenfor. Denne betegnelse har han hørt sine forfedre benytte og likeså sine samtidige.

Han har aldri hørt snakk om at staten skulde være eier eller at det skulde være statsalmenning. Strekingen var almenning eller sameie for Dalsbygden, sier vidnet. — Skogen omkring seteren ved Nordre Hanksjø var utskiftet i 1870-årene, og den da bestemte teigedeling har Dalsbygdingene holdt sig til, såvidt vidnet vet. Vidnet erindrer ikke å ha hørt at Østgård ikke vilde respektere denne utskiftning. Heller ikke i Kjurudalen eller i andre strekninger av Os sogn har vidnet hørt tale om at det skulde være statsalmenning eller at staten skulde eie noget. Det var, forklarer vidnet, i tidligere tider ikke ualmindelig at det av endel slåtteeiere blev solgt markeslåtthøi til Røros.

28. vidne J o h a n J o h n s e n F l a t e n (utrykt rettsbok), 70 år gammel føderådsmann i 1924, opplyser at han er vokset op på Flaten (av Nordvangen) hvor han var gårdbruker fra 1876 til 1911. Gården hadde vårseter i Langryåsen og sommersettrer på Brøttet i Vangrøftdalen og nord for Nordre Hanksjøen i Kjurudalen. Skogen på Brøttet er udelt og blev i vidnets tid brukt i fellesskap av setereierne og slåtteeierne til å tilfredsstille behovet på stedet. Det blev ikke ført ved hjem derfra, og heller ikke blev det hugget der av andre enn seter- og slåtteeierne. Vidnet har aldri hørt eller tenkt at strekningene i Vangrøftdalen og Kjurudalen og fjellene deromkring skulde være statsalmenning eller høre staten til. Han har ment og oppfattet det som den almindelige mening at strekningene er bygdealmenning for Dalsbygden. Denne betegnelse hørte vidnet også av sine forfedre. Han har ikke nogensinne hørt omtale

deler av fjellstrekningene i Dalsbygden har vært bortbygset av det offentlige til de private opsittere. — Jakt og fangst blev drevet fritt av hvem som helst i Dalsbygden, både gårdbrukere og andre. Snarefangst blev således drevet i seterskogtraktene av hvem som helst i bygden hvor han fant det for godt. — Vidnet erindrer at det i 1870-årene var endel som solgte markeslåtthøi i Røros, således eksempelvis opsittere på Nordvang og Fremstugjelten. Slikt høisalg hadde også vært drevet tidligere, efter hvad de gamle sa. Vidnet kjenner ikke noget tilfelle av vedsalg til Røros fra udelt eller teigedelt seterskog.

29. vidne H a l v o r H a l s t e n s e n M o s e n g (utrykt rettsbok), 75 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer at han har vært husmann under Moseng og ikke selv har eid seter eller slåtter. Han har ferdes adskillig i Vangrøftdalen og Kjurudalen hvor han som gutt var gjeter og hvor han senere slog for andre og i årrekker slog for egen regning på forskjellige slåtter som han leide for ett år av gangen. Han hørte i sin ungdom snakk om almenning og erindrer at somme trodde skogen var almenning ovenfor eller innenfor de utskiftede strekninger i Vangrøftdalen og Kjurudalen, mens andre mente at enhver eide sitt. Vidnet kan forøvrig ikke nærmere forklare hvilken forskjell det var på disse to opfatninger. Han tilføier at han aldri har tenkt eller hørt at fjellstrekningene ovenfor Dalsbygden for nogen del er statsalmenning eller hører staten til. Han har heller aldri hørt tale om at det offentlige skulde ha bortbygset deler av fjellet til opsitterne i gammel tid.

30. vidne O l e O l s e n L i l l e ø y e n (utrykt rettsbok), 85 år gammel føderådsmann i 1924, opplyser at han har bodd på Lilleøyen i 50 år. Han forklarer sig særlig om traktene ved Dalbusjøen — se nærmere nedenfor — og uttaler i denne sammenheng at han aldri har hørt tale om at det skulde være almenning ved Dalbusjøen eller i det hele i de fjellstrekninger som ligger til Dalsbygden og Os.

31. vidne E r i k I v e r s e n B r e e n (utrykt rettsbok), 67 år gammel føderådsmann i 1924, har vært gårdbruker på Breen i 20 år. Til gården hørte vårseter i Holla og sommersettrer i Kløftåsen og Undliåsen. Straks nordenfor seteren i Kløftåsen hadde gården en markeslåt som var kjøpt fra Østgård for omkring 50 år siden og var særskilt skyldsatt. Dessuten hadde gården en markeslåt i Åslien nord for Åslivollene som var innkjøpt fra Rønningen for 50—60 år siden og likeledes særskilt skyldsatt. Vidnet oppfattet det så at disse markeslåtter var gårdens eiendom. Det samme gjelder setrene med havnegang og skog som han oppfattet som sameie for dem som brukte det i fellesskap. Vidnet har aldri hørt at det skulde være statsalmenning eller statens eiendom i traktene ovenfor de utskiftede strekninger. Han kan vel ha hørt at nogen har brukt betegnelsen almenning om disse strekninger, men almindeligvis

blev det kalt sameie, og begge betegnelser har han oppfattet som uttrykk for at de eide det sammen. Han har aldri hørt tale om at strekninger i Vangrøftdalen eller Kjurudalen av staten har vært bortbygset til opsittere i bygden. — Den udelte skog i Kløftåsen blev brukt i fellesskap for seterbruken og slåttebruken der oppe. En og annen gang kunde vel litt ved bli tatt med hjem. Vidnet kjenner ikke til at det har vært solgt ved til Røros fra seterskogen.

32. vidne Ole Pedersen Trøan (utrykt rettsbok), 83 år gammel føderådsmann i 1924, opplyser at han har vært gårdbruker på Trøan (av Breen) i omkring 50 år. Gården hadde vårseter i Lilleåsen og sommerseter i Storvoll-lien og Hanksjølien op for nordre ende av Nordre Hanksjø. Til gården hørte markeslåtter på flere steder i Vangrøftdalen og Kjurudalen som vidnet nærmere angir, deriblandt Mosengvollen eller Stiftelsesengen i Hanksjølien. Vidnet har alltid oppfattet det så at slåttene og setrene var hans eiendom på samme måte som gården hjemme. I den felles havnegang og den udelte seterskog var det sameie for dem som brukte det i fellesskap. En Erik Åsa, som var gammel gubbe da vidnet var guttunge, og flere andre gamle gubber sa, når de taltes ved om disse ting, at de efter deres mening eide skogen og havnegangen som almenning. Vidnet har aldri hørt tale om at disse fjellstrekninger ovenfor Dalsbygden var statsalmenning eller tilhørte staten, og han har aldri hørt omtale at opsittere i gammel tid har tilbygset sig strekninger i Vangrøftdalen eller Kjurudalen eller andre steder i fjellet av det offentlige. Vidnet og mange med ham har kjørt markeslåtthøi til Røros, såvel fra Vangrøftdalen som fra Kjurudalen, før jernbanen kom. Derimot kjenner han ikke til at ved fra seterskogene er blitt solgt til Røros. Fra de udelte seterskoger i Vangrøftdalen var det vel nogen som kjørte ved hjem, men almindeligvis blev denne skog bare brukt for behovet på stedet.

34. vidne Arne Tollefsen Galåen (utrykt rettsbok) var ved avhøringen i 1924 føderådsmann på gården Galåen og 73 år gammel. I 1918 var han medlem av den herredskomite fra Røros som da møtte for kommisjonen. Han opplyser at gården Galåen har en særskilt skyldsatt seter i Galådalen som i sin tid er kommet fra Søndre Os, og markeslåtter nordligst i Kjurudalen. Vidnets nærmere forklaring om disse markeslåtter er gjengitt nedenfor under opplysningene om Kjurudalen. Han har, forklarer han, aldri trodd annet enn at de markeslåtter som hører til gården var privat eiendom. Skogen i slåttene i Kjurudalen vernet han om som sin egen, og ingen annen hadde nogen rett til å bruke skogen innenfor slåttens område. På samme måte har det vært også med de andre «Røroseng» i Kjurudalen, d. v. s. de eng i Kjurudalen som er eller har vært på Rørosingers hender. Vidnet har aldri hørt eller trodd at det skulde være statsalmenning eller statseiendom i Galådalen eller Kjurudalen. Han kjenner «ingen annen almenning enn havneretten» i Kjurudalen, hvor setereierne har havnerett i markeslåttene, men ellers intet med disse å bestille. Vidnet har, forklarer han, intet kjennskap til om det er statsalmenning eller ikke nordenfor stiftslinjen i dette strøk. — Vidnet har for omkring 20 år siden en og annen gang solgt markeslåtthøi til Røros både fra Galådalen og Kjurudalen. Ved har han ikke solgt fra skogen i markeslåttene, men har kjørt ved derfra hjem til bruk på gården, og det samme har eierne av de andre Røroseng gjort. De har som vidnet betraktet markeslåttene med påstående skog som full eiendom.

35. vidne Jon Pedersen Berg (utrykt rettsbok), 76 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer at han har vært gårdbruker på Berg i 30 år. Til gården hørte høstseter på Flovollen og sommersetere ved Djupsjøen og i Skarvdalen. På alle disse steder var det også markeslåt. Gården hadde også andre slåtter, bl. a. en slått i Kløftåsen, Bratthaugengen, som er særskilt skyldsatt i 1865. All skogen i Djupsjølien såvelsom i Nordrevoll-lien er utskiftet fra gammel tid. I Skarvdalen, hvor skogen er udelt, blev skogen brukt i fellesskap av setereierne, og slåtteeierne kunde bruke skogen på sine slåtter såvidt nødvendig for å berge høiet. Vidnet oppfattet det så at skogen var sameie for setereierne med den nevnte begrensede rett for slåtteeierne til å bruke den. Den udelte skog i Skarvdalen og nord i Vangrøftdalen i det hele blev ofte kalt bygdealmenning, hvormed mentes det samme som sameie. Vidnet har aldri hørt eller trodd at den udelte skog eller havnegangen der inne i Vangrøftdalen skulde

være statsalmenning eller tilhøre staten. Betegnelsen bygdealmenning blev ikke benyttet på havnegangen, den blev bare omtalt som felles havn. — I Kløftåsen var forholdet med hensyn til skogen det samme som i Skarvdalen. I vidnets ungdom blev det av Dalsbygdinger som formodentlig var setereiere i Kløftåsen, mange ganger ført hjem enkelte lass bjørkeved som var hugget i slåtter i Kløftåsen. — Vidnet kan erindre at han har hørt omtale at det i sin tid har vært bygselbrev på Tverfjelldalen, men han kan ikke si når han først hørte dette og hvem han hørte det av, således heller ikke om det var før eller etter storskiftets begynnelse. Om bygslinger på andre strekninger i fjellet har han intet hørt.

36. vidne **Elias Simensen Gjeltén** (utrykt rettsbok), 67 år i 1924, fhv. gårdbruker og lærer, nevner i sin forklaring bl. a. at han i 1880-årene skrev en bok: «Et og annet fra Dalsbygden og omegn», og at han under innsamlingen av stoffet til boken fikk ganske inngående kjennskap til hvad der dengang ennå var i behold av levende tradisjon om svunnen tid. Han hørte derunder intet som helst om at strekninger i Dalsbygdens fjell i gammel tid skulde ha vært bortbygset av det offentlige til opsitterne, og vidnet har i det hele ikke hatt noget kjennskap til dette før disse bygselforhold er blitt opklart i anledning av Storskiftekommissjonens og senere Høifjellskommissjonens arbeide. De strekninger i Dalsbygden som ligger ovenfor den utskiftede skog har vært betraktet som sameie for bygdens folk. De har vel iblandt også vært kalt almenning, men dermed har bare vært ment det samme som sameie. Statsalmenning eller statseiendom har vidnet aldri hørt at nogen i bygden har ment det skulde være i disse strøk. — Vidnet forklarer forøvrig bl. a. at ku og sau går praktisk talt over alt fjell like til stiftslinjen i strekningene mellom Kjurudalen og Tverelvdalen og mellom Tverelvdalen og Snuddalen. I Storsvoll-lien, hvor vidnet er spesielt kjent, beites på samme måte like til Dal fjellet og mot Vingelen i Orviltrakten.

Part **Ole Ingjerdson Engan** (utrykt rettsbok), 58 år gammel i 1924, er gårdbruker på Haugen i Østgård. Han opplyser at han er medlem av Østgårds havnelag som omfatter eierne av de matrikulerte bruk i Østgård og Nordgård og som er organisert etterat Storskiftekommissjonen hadde foretatt inndelingen i havnelag i Os. Han erklærer sig enig i det som er uttalt i havnelagets forestilling til Høifjellskommissjonen av 5. desember 1921 (dok. 167). I anledning av at denne forestilling henviser til en bygselseddel av 1665 til Østen Hansen Østgård på en strekning i Vangrøftdalen forklarer han at denne bygselseddel var opbevart hos Ole Sivertsen Haugsgjeltén som er Engans nabo og som leverte den til Storskiftekommissjonen. Andre bygselbrev enn dette har Engan ikke kjennskap til eller hørt omtale på strekninger i Vangrøftdalen eller Kjurudalen. Foreholdt uttalelsene i forestillingen fra havnelaget om at de ikke utskiftede strekninger skulde tilhøre staten som rettmessig eier, erklærer Engan at han nærmest har trodd det var bygdealmenning, hvormed han mener et sameie for bygden. Hans bestefar, som døde i 1887, uttrykte sig så om disse strekninger at de skulde være bygdens almenning. Hans farbror Halsten Nilsen Kvangraven, som døde for 10 år siden og som eide den nordligste skogteig i Undliåsen, sa at nordenfor der var det almenning. Dette sa han engang først i 1880-årene før utskiftningen i 1886. Også andre eldre folk i Østgårdsgrenden har brukt uttrykket almenning om disse strekninger. Opsitterne i Breen og Nordvang mener sig derimot å være eneberechtiget til de udelte strekninger både i Vangrøftdalen og Kjurudalen og at Østgårdsgrenden ingen rett har der utenom retten til sine slåtter.

Om bruken av markeslåtter og «markaforings» betydning for gårdsbruket i Os foreligger endel erklæringer, avgitt i 1925 av folk som er eller har vært gårdbrukere i bygden (dok. 246—254). Om disse erklæringer uttaler statens advokat i prosedyren (dok. 255) at han ikke har nogen grunn til å dra riktigheten av de rent faktiske opplysninger i erklæringene i tvil. Derimot er han ikke så sikker på at den opfatning av slåtterrettens karakter som erklæringene tildels gir uttrykk for er så grunnfestet som man efter dem lett kunde få inntrykk av. Den stemmer ikke med den opfatning som ellers har gitt sig tilkjenne. — Erklæringene går i samme retning som de tilsvarende erklæringer fra Vingelen (se avsnitt VIII, 1). Således

uttaler Anders Nordset, som er opsitter på Nordset i Dalsbygden (under Nordvang), i erklæring av 23. februar 1925 (dok. 250) at gården Vangsgjelten (Nordvang) i 1880-årene «foret» op til 60—65 vinterlass om året i sine markeslåtter og dessuten leide bort slåtter til andre som ingen eller litet markeslått hadde. I 1881 — den første tid erklæringsutstederens kjennskap til denne gård går tilbake til — føddes på gården 25 storfe, 4 hester samt småfe, mens det nu etterat markaforingen er ophørt, fødes omkring 15 storfe, 2 hester samt småfe. Særlig tidligere, da det ikke var brukelig å kjøpe kunstgjødsel, var det så å si en betingelse for anlegg av nye bruk at eierne fikk leid sig markeslåtter. Derved blev det mulig for dem å holde såpass med husdyr at de fikk gjødsel til å dyrke op jord omkring hjemmet. Her har erklæringsutstederen, sier han, personlig erfaring å holde sig til. På det bruk hvor han nu bor og hvor han begynte å bygge for 30 år siden, blev dengang ikke avlet mere enn omkring 3 lass. Han fikk imidlertid hvert år leid markeslått av Vangsgjelten i Kjurudalen og i Storbekkdalen og Bratthaugen i Vangrøftdalen, av Nygård slått i Kjurudalen og Bråttenget i Vangrøftdalen, likesom han også leide av Nordvang og flere gårder. I disse markeslåtter «foret» han omkring 20 lass for året, og derved kunde han holde så mange husdyr at hjemmeavlingen nu er flerdoblet. Nu har, sier erklæringsutstederen (i 1925), de eldre eiendommer omtrent nedlagt markeslåtten, særlig på grunn av at arbeidslønnen er blitt for dyr. Men i eldre tid blev de eiendommer som hadde meget og god markeslått, ansett for å være de best stillede eiendommer. «Ja jeg tør si», heter det i erklæringen, «at det å eie et godt slåtteng i den tiden sattes like stor pris på som å eie en skog nu for tiden».

Særskilt om opfatningen av slåtteeiernes rettslige stilling fremholdes det i erklæringene at slåttene har vært regnet for å være privat eiendomsgrunn. Et meget bestemt uttrykk for denne opfatning er således gitt i en erklæring av 23. februar 1925 (dok. 248) fra Elling Bakken (tidligere avhørt som 3. og 25. vidne, se foran). Her heter det bl. a. at erklæringsutstederen aldri av sine forfedre har hørt annet enn at markeslåtten, enten de lå i bygdens nærhet eller var lengst bortliggende, var endel av den faste eiendom. Da han første gang hørte at staten gjorde krav på å eie endel av bygdens eiendommers utmarksområde, kunde han ikke tro at det var alvorlig ment. Det var, heter det i erklæringen, likeså urimelig som å si at hjemmejorden var statens eiendom. — Det kan i denne sammenheng til slutt nevnes at enkelte av de erklæringer som her er omhandlet inneholder bemerkninger om at det i gammel tid har vært utstedt «kongeskjøte» på markeslåtter. I erklæring av 23. februar 1925 (dok. 254) sier Nils P. Østgård-Eggen således at enken etter en Esten Rasmussen Østgård på 1700-tallet fikk «Kongens skjøte» på Nystuengene i Falken. En lignende bemerkning forekommer i en erklæring av 19. februar 1925 fra Thore Østgård (dok. 246). Det heter her bl. a. at Østgårdshaugen, som i gamle dager blev kalt Hanshaugen, «fra første tid» eide hele Kløftåsens østside fra det såkalte Nirseng til Austubekken østbøining samt et slåtteng i Falken. «Først i 1700-årene fikk Hanshaugen Kongens skjøte på eiendommen. Men da ingen skatt eller avgift blev krevet eller betalt, gikk eiendommen over til full odel».

Av de erklæringer som er fremlagt under forretningen skal forøvrig nevnes en «parts-erklæring» fra I. E. Ous, Peder H. Os og Helge Osmoen av 4. mai 1912 som har vært dokumentert i høierettssaken om storskiftet (dok. 77 s. 49—50). Det heter her at spørsmålet om det i storskiftet innen grensen av sognet (d. v. s. Os sogn) gis noget som kan sies å være «uoptatt», må på det bestemtteste besvares benektende. Selv de fra bygden fjernest liggende strøk av feltet har, sies det i erklæringen, vært benyttet av bygdens folk i fellesskap «når intet av samme har vært i privat eie». Dette har gjeldt såvel for havning og mosetak som i særdeleshet rettighetene til jakt, snarefangst og fiske i sjøer, tjønn og bekker oppe i fjellet, «hvilke rettigheter i stor utstrekning har vært benyttet som en felles eiendom for bygden». — Spørsmålet om nogen del av fjellet kan sies å være «uoptatt» er også omhandlet i en erklæring fra Ole I. Lillebakken av 23. februar 1914 (dok. 128).

2. Vangrøftdalen med omgivelser.

a. Dokumentstoff.

I Landkommisjonens jordebok 1661 og matrikkelen 1667 er under gårdene Breen, Vangen (Nordvangen) og Berg bl. a. opført setervoller i Vangrøftdalen med engeslätteavgift av vollene. I matrikkelen 1667 er under Breen også nevnt at gården har fiskeri i Forelsjøen (dok. 45 nr. 1).

Om utstedelse av bygselsedler på slåtter i dette strøk foreligger i det vesentlige følgende opplysninger (jfr. med det følgende Tank i dok. 44 s. 47 flg.):

Breens opsittere fikk bygselseddel på engeslåtter i Vangrøftdalen i 1681 og fikk i 1691 bygsel på forbedring av disse slåtter. I 1721 blev ny bygselseddel utstedt til de daværende 13 opsittere på Breen, og i 1744 blev bygselen atter fornyet. Det foreligger ingen opplysning om at bygselsedlene har inneholdt nogen nærmere beskrivelse av disse engeslåtters beliggenhet. — Opsitterne på Nordvangen fikk i 1691 bygselseddel på en engeslåt i Vangrøftdalen som skulde være forbedret med 2 lass høi. I 1722 blev utstedt bygselseddel til 3 opsittere på Nordvangen og i 1743 blev denne bygsel fornyet. Heller ikke i disse bygselsedler var, såvidt det foreligger oplyst, inntatt nogen nærmere beskrivelse av slåttenes beliggenhet.

Til en opsitter på Østgård blev i 1673 utstedt bygselseddel på slåtter i Vangrøftdalen, og bygslerens sønn Hans Østensen Østgård fikk i 1710 ny bygselseddel på disse slåtter (dok. 45 nr. 17). I bygselseddelen av 1710 er slåttene betegnet som «Vangrøftdalens engeslætter på begge sider av Tverelven». På disse slåtter blev 3 bygselsedler utstedt i 1740, til Hans Østensens to sønner Peder Hanssøn Moen (Bakos) og Esten Hanssøn Østgård og til Ingvald Nilsen Østgård. — Efter det protokollerte under en rettssak fra 1687 (dok. 44 s. 47) hadde Østgårds og Nordgårds opsittere i 1679 fått bygsel på slåtter i Vangrøftdalen, uten at det imidlertid foreligger nærmere opplysninger om denne bygsel. I 1691 blev en bygselseddel utstedt til Erik Østgård, og det er rimelig å anta at det var denne bygsel som blev fornyet i 1720 ved utstedelse av bygselseddel til Rasmus Eriksen Østgård (dok. 77 s. 24). Bygselen blev atter fornyet i 1731 og 1732. Av en rettssak fra 1731 fremgår (dok. 45 nr. 24) at Rasmus Eriksen Østgårds slåtter lå «under Falkberget». I 1736 fikk Lars Solandsen Østgård bygsel på forbedring av endel engeslåtter i Vangrøftdalen (jfr. dok. 45 nr. 38). I Hummels fortegnelse av 1767 er ialt 4 opsittere på Østgård opført som brukere av engeslåtter i Vangrøftdalen.

Som tidligere nevnt fremgår det av en rettssak fra 1687 at Østgårds og Nordgårds opsittere i 1679 hadde fått bygsel på slåtter i Vangrøftdalen. I 1696 fikk Nils O. Nordgård bygselseddel på engeslåtter «som Bersvend Gundersen tilforn havde havt i brug», og i 1740 fikk Ole Nilsen Nordgård bygselseddel, sannsynligvis på de samme slåtter.

Til en opsitter på Moseng, Nils Moseng, blev en bygselseddel på slåtter bl. a. i Vangrøftdalen utstedt i 1697, og ny bygselseddel blev utstedt i 1743 til Erik Nilsen Moseng som efter Hummels fortegnelse av 1767 også hadde en bygselseddel av 1737 på slåtter i Vangrøftdalen. I 1712 blev bygset til Esten Eriksen Moseng noen engeslåtter «udi kgl. Maj.^{ts} alminding, norderst i Vandgrøftdahlen, fra Storbækken og i Sottehougene, på begge sider af elven» (dok. 48 s. 177). Denne bygsel blev fornyet i 1743, jfr. nr. 64 i Hummels fortegnelse.

Om bygslinger i Vangrøftdalen forøvrig skal nevnes at Peder Nilsen Ås (Fabroåsen) og Thore Eriksen Os i 1723 fikk bygselseddel på «nogle engeslåtter i almindingen, nemlig øverst i Vandgrøftdalen, fra Svartåen og i Kløftbekken, samt 2de smæe engeflekke op med Svartåen» (dok. 77 s. 24). I 1744 blev ny bygselseddel utstedt på disse slåtter til Peder Nilsen Ås og Hågen Torgersen Os (dok. 45 nr. 33). Det heter i denne bygselseddel at bygselen gjelder for bygslernes livstid, men hvis de skulde opleve 20 år fra bygslingens datum, skal de ta ny bygselseddel. Efter Hummels fortegnelse fikk en annen opsitter i Osgrenden, Lars Knudsen Os, i 1743 bygsel på «Brathouen eller Wandgrøftdalen». — I 1734 fikk opsitteren på Eggen med Sund (nu gnr. 114 Sundet, jfr. Rygh) Tollef Hågensen bygsel på endel engeslåtter i Vangrøftdalen på østre side av Kløftåsen, jfr. nr. 49 i Hummels fortegnelse. Om Tollef Hågensens rett til å bruke disse slåtter blev det prosess i 1735, jfr. nedenfor. — I 1734 fikk Helge Olsen

Tolgen bygselseddel på myr- og engeslåtter «fra Sottehaugen til Foraldsfieldet», og i 1725 fikk Svend Johnsen Vangen og Ole Rasmussen Tolgen bygselseddel på slåtter fra Tverfjellet til Bratthøa (Tverfjelldalen). Denne bygsel blev fornyet i 1745 (jfr. avsnitt VIII,5, om Bratthøa).

Av de opplysninger som foreligger om skyldsetning og overdragelse av engeslåtter og setrer i Vangrøftdalen med sidedaler, skal hitsettes (jfr. dok. 44 s. 56 flg.):

Rablien, Skarvdalen, Storvolllien. I 1756 blev tinglyst et skjøte av 20. oktober 1754 fra Ole Hågensen Breen til proviantskriver Peder Hjort på Røros på et sandeng, kalt «Store Krogen» (dok. 44 s. 56). Etter hvad advokat Sam. Johnson opplyser i dok. 262 s. 12, skal dette sandeng ligge ovenfor sammenløpet av Skarva og Snudda. — I 1760 blev tinglyst et skjøte av 1757 fra Morten Erlandsen Storbekken i Tolga til John Johnsen Herdal på et engestykke Skarvlien (i Skarvdalen?) som tidligere hadde hørt under Nordvangen i Dalsbygden. — I 1783 tinglystes et skjøte fra Ole Olsen Breen til Erik Olsen Os på seteren Fosvollen for 30 rd. — 1813: tinglyst skjøte fra Erik Olsen Breen til opsitteren på Osmoen på 3 slåtter ved Skarvdalsåen, «Bakenget», «Myrenget» og «Lilleenget» (forevist under kartforretning 1830, dok. 45 nr. 89, se også dok. 259 nr. 68). — 1831: skjøte fra en opsitter på Nordgård til Svend Nilsen Løvneset på en slått i Rablien «Rablienget» for 50 spd. I skjøtet heter det om kjøperens rettigheter at «den i engeslettet stående skog må han til engeslettets bruk benytte sig av men ingenlunde hugge for å kjøre derifra». Denne engeslåt blev i 1878 solgt til Halsten Johnsen Kvernbekkeng (Østgård) og i 1887 til Paul Olsen Østgård (dok. 46 nr. 94). — 1849: to skyldsetningsforretninger over «Rablienget», hørende dels under Prestehagen og dels under Østre Os. — 1853: tinglyst skyldsetningsforretning av 1851 over en engeslåt «Johaugsenget» og en skogteig i Rablien, utskilt fra Johaugen (Breen). 1862: skyldsetningsforretning over en fra Utstu-Breen solgt setervoll Fosvollen. Denne seter var solgt ved kjøpekontrakt av 1859 til Peder Arnesen Berg eller Eggebakken (dok. 46 nr. 158). — 1868: skyldsetning av et slåtteng i Rablien, solgt fra Smedåsen (Breen) til Peder J. Gruben. — 1877: skyldsetning av bl. a. slåtter i Lille Skarvdalen, solgt fra Øvre Midtstuen (Breen) sammen med seteren Lilleryvollen og endel andre slåtter. — 1902: kjøpekontrakt mellom Ole J. Strand og Ole J. Austen (Breen) om salg til den sistnevnte av to markeslåtter Dalvollengene.

Svartbekkdalen, Snuddalen, Såtåhaugen. Ved et skjøte av 1835 solgte Ingul Estensen Os til sin svigersønn Bersvend Bårdsen Åsen for 45 spd. «et mig tilhørende og under min gård beliggende engeslette ved Såtåhaugen beliggende, som på østre side grenser til kjøperens forhen eiende enger og på nordre side skilles fra mine øvrige enger ved en bekk eller å Snudden kaldet. Samt på vestre og søndre side til fjellet . . .» Dette skjøte blev først tinglyst i 1870 (dok. 46 nr. 108), efterat skylddelingsforretning var holdt samme år. Ved skylddelingen blev markeslåtten fraskilt Mellem Os (dok. 259 nr. 162). — 1839: tinglyst kommisjonsforlik av 1836 hvorved Svend Nilsen Løvneset avstod til Esten Moseng og Simen Lillemoen den ham tilhørende engeslåt «Nørsteenget», beliggende «norderst i Vangrøftdalen eller Snuddalen». Samtidig blev tinglyst et annet kommisjonsforlik av 1836 om makekifte til Esten Eriksen Moseng av en engeslåt «Storenget» i Snuddalen. Esten Eriksen skulde ha frihet til å bygge sig seter på engeslåtten. — 1839: skjøte fra Bersvend Bårdsen Åsen til Nils Svendsen Løvneset på en engeslåt «Snudenget» for 65 spd. Denne slått blev i 1865 solgt av Svend Nilsen til Peder Ås (dok. 46 nr. 116). — 1843: skjøte fra Jon Jonsen Volden til Ingul Estensen Os på «Svartbekkenget». I grensebeskrivelsen heter det bl. a. at denne slått grenser mot nord til Torger Pedersen Haugens engeslette «der adskilles ved selve Svartbekken av min eiende gård Volden». — Slåtten blev skyldsatt og skjøtet tinglyst i 1848 (dok. 77 s. 32). — 1846: tinglyst skjøte av 1845 fra Simen Eriksen Moseng til brødrene Esten Ingulsen og Lars Ingulsen Os på «følgende faste eiendomme» som var fraskilt Nordre Moseng: en seter, beliggende i sydøst fra kløftet ved Snudelven, og flere nærmere beskrevne engeslåtter omkring seteren, deriblandt «Hullet» og andeler i «Nordengenget» og «Nørsteengenget». Skogen fulgte med i salget. Kjøpesummen var 160 spd., og det heter i skjøtet at den beskrevne eiendom

skal tilhøre kjøperne «med full eiendomsrett» (dok. 46 nr. 128). Skyldsetning blev foretatt i 1846 (dok. 259 nr. 139). — 1846: skylddelingsforretning over Østre Os. Ved denne forretning blev skyldsatt hele gårdens markeslått ved Sättåhaugen som var solgt fra gården. — 1849: skjøte fra Ole Solandsen Osstrand til Soland Olsen på «Mosengenget» og en annen engeslått, begge beliggende sønnenfor Snudda. Disse slåtter, som i sin tid hadde hørt under Østgårdsgjelten, var hjemlet selgeren ved skjøter av 1836 og 1840. De blev nu solgt for 100 spd. til full eiendom (dok. 46 nr. 142). Ved skylddelingsforretning i 1849 blev slåttene fraskilt Østgårdsgjelten (dok. 259 nr. 177). — 1855: kjøpekontrakt mellom Tollef Olsen Ostroen og Knud Larsen Nygård om salg til den sistnevnte av en engeslått ved Svartbekken — mellom denne bekk og Snudtangen — for 8 spd. (dok. 46 nr. 155). — 1864: skylddelingsforretning over en engeslått ved Mosengbekken, solgt i 1831 fra Mellem Moseng til Ingulf Estensen Os (dok. 259 nr. 168). — 1865: skylddelingsforretning over en markeslått på østre side av Snudda, solgt fra Østre Os til John Eriksen Moseng (dok. 259 nr. 222). — 1869: skylddelingsforretning over $\frac{2}{3}$ av «Svartbekkenget» på begge sider av Svartbekken. Slåtten var fraskilt Søndre Os, og skjøte blev utstedt i 1869 (dok. 77 s. 37). — 1871: skylddelingsforretning over en fra Nedre Bakos utskilt engeslått, beliggende på østsiden av Snudelven straks nord for Kløftåsen. — 1872: kjøpekontrakt (dok. 46 nr. 176) mellom Halsten A. Os og lensmann John Skogstad om salg til den sistnevnte av flere markeslåtter i Svartbekkdalen

Snuddalen, nemlig «Trøengenget» i Snuddalen, i sin tid solgt fra Ostroen og hjemlet selgeren ved skjøte, tinglyst i 1854; «Lilleengenget» i Snuddalen, frasolgt Søndre Os og hjemlet selgeren ved skjøte, tinglyst 1850; «Opstuenget» eller «Snudenget» i Snuddalen, solgt fra Østre Os og skyldsatt i 1869; hele markeslåtten $\frac{2}{3}$ Svartbekkdalen som i sin tid var solgt fra Volden (i 1843, jfr. ovenfor) og var skyldsatt i 1869 (jfr. ovenfor). Kjøpesummen var 200 spd., og samtlige slåttinger med påstående huser, skoggrunn og havnegang blev overdratt «som full og fri eiendom». I kontrakten heter det forøvrig at kjøperen forbeholder sig «å opgi den virkelige kjøper når skjøtet skal utferdiges, og til hvem samme skal utstedes». Ved kontrakt av samme år overdrog lensmann Skogstad sine rettigheter efter kjøpekontrakten til Svend N. Løvnes (dok. 259 nr. 201). — 1876: tinglyst skyldsetningsforretning over 3 markeslåtter som blev utskilt fra Søndre Os og som begrenses «i øst av Snudelven, i syd av Svartbekken, i vest av Snudtangen og i nord av Peder Ås's markeslått» (dok. 259 nr. 142). I 1895 blev utstedt skjøte på disse slåttinger til Peder P. Os (dok. 259 nr. 146). — 1878: kjøpekontrakt mellom Svend Nilsen Løvneset og Halsten J. Kvernbekkeng om salg til den sistnevnte av en slått i Rablien (jfr. foran) og en slått i Svartbekkdalen. Den siste var hjemlet selgeren ved skjøte av 1877. Slåttene hadde «sine gamle delemerker og rådelepunkter». — 1880: tinglyst delings- og skyldsetningsforretning over «Nørsteengenget» ved Østerengbekken. Slåttingen blev delt i to og grensene avmerket i marken (dok. 259 nr. 144).

K l ø f t å s e n. I 1844 solgte Ole Eriksen Austen (Breen) til sin bror Iver Eriksen Berg for 73 spd. en del av en setervoll i Kløftåsen med en «der tilhørende markengeslette» (dok. 46 nr. 123). — 1847: tinglyst skyldsetningsforretning over en av Ole Eriksen Berg kjøpt engeslått «Kløftåsenget» som var frasolgt gården Nordre Eggen. På slåttingen, hvis grenser var beskrevet, kunde avles 80 lass høi. I 1849 blev tinglyst skyldsetningsforretning over en fra den samme gård solgt setervoll Kløftåsvollen. — 1848: tinglyst skyldsetningsforretning over markeslåttingen «Bratthaugen» i Kløftåsen, solgt fra en opsitter på Nordvang til Peder E. Nordre Berg. Bratthaugenget støtte mot andre slåttinger, mot elven Snudda og mot den såkalte Trondhjemsvei. — 1858: tinglyst skyldsetningsforretning over en av Tore Hummelhølen til Lars Østgårdseggen solgt engeslått «Kløftåsenget». Slåttingen støtte mot vest til Østre Os's slåttinger og hadde sine vanlige merker ved den gamle vei til Fjellsjøen. — 1865: tinglyst skyldsetningsforretning over en fra Østgård til Iver Eriksen Breen solgt engeslått i Kløftåsen som støtte sammen med kjøperens setervoll. — 1902: kjøpekontrakt mellom Lars P. Østgårdshaug og Ole P. Breen om salg til den sistnevnte av markeslåttinger i Kløftåsen, begrenset ved gamle delemerker (dok. 46 nr. 222). — 1902: makeskiftekontrakt hvorved Elias Gjeltten

overdrog til Nils P. Trøen to slåttenger i Kløftåsen mot å få overdratt «Brøtenget» som var beliggende ved Elias Gjeltens setervoll (dok. 46 nr. 223).

Tverelvens dal (Falkdalen). I 1846 blev skyldsatt «Tverelvedalsenget» som var solgt fra Øvre og Nedre Midtstuen til Ole Larsen Vangsgjelten. Slåtten grenset i nord til Mastukåsfjellet, i nordøst og øst til Tverelven og syd og vest til andre slåtter (dok. 46 nr. 134). — 1862: tinglyst skyldsetningsforretning over en engeslått «i Falkberget» som blev utskilt fra Nedre Østgård. — 1876: tinglyst skyldsetningsforretninger over to engeslåtter i Falkdalen, den ene utskilt fra Nedre Østgård, den annen fra Østgårdshaugen. — 1881: skyldsetning av markeslåtten «Fjellenget» i Falkbergdalen, solgt av en opsitter på Nordgård til Ingjerd P. Trøen (dok. 46 nr. 187). — 1883: skyldsetning av en av Peder Halstensen Bakos til Ingjerd P. Trøen solgt engeslått i Falkbergdalen (dok. 46 nr. 192). — 1894: skjøte fra Peder P. Os til kirkesanger Thore Østgård på «Røstenget» ved Falken for 500 kr. (dok. 259 nr. 196). Slåtten var skyldsatt fra selgerens eiendom Mellem Os samme år (dok. 259 nr. 197). — 1890: kjøpekontrakt hvorved Svend N. Løvnæs selger $\frac{1}{3}$ av sine engeslåtter ved Falken til Thore Østgård for 1000 kr. (dok. 259 nr. 198). — 1896: kjøpekontrakt mellom Arne Løvnæs og Erik L. Østgårdseggen om salg til den sistnevnte av to slåtter ved Falken, «Gammelstuenget» og «Osmonget» og den i «Gammelstuenget» liggende setervoll med huser. Kjøpesummen var kr. 2 000,00 (dok. 46 nr. 213).

Brøttet. I 1838 solgte Erik E. Breen til Esten Pedersen Breen en engeslått i Brøttet for 20 spd. Slåtten beliggenhet er nærmere beskrevet i overdragelsesdokumentet (dok. 46 nr. 114). — 1849: tinglyst skyldsetningsforretning over en fra Søndre Breenstrøen til Ole Hågensen Eggen solgt seter Bråttvollen (dok. 46 nr. 144). I 1862 blev denne seter solgt til Ingebrigt Hansen Langeggen (dok. 46 nr. 163). — 1877: skyldsetning fra Øvre Midtstuen (Breen) av setrene Brøttvollen og Lilleryvollen og flere skogteiger og slåtter, solgt til Henrik N. Lilletrøen (dok. 259 nr. 237).

Foruten de dokumenter som er omtalt i det foregående er i arkivkonsulent Tanks innberetning (dok. 44) nevnt adskillige dokumenter om overdragelse av slåtter i Vangrøftdalen, uten at slåtten nærmere beliggenhet kan fastslåes efter den beskrivelse som er gitt i vedkommende dokument. Av disse dokumenter skal nevnes et skjøte av 30. desember 1754 fra Peder Hågensen Breen til proviantskriver Peder Hjort på en engeslått, kalt «Storenget», beliggende «mellom Erik Olsen Breens, Erik Haugens og enken Karen Haugens engeslåtter» (dok. 44 s. 56).

Om dokumenter som gjelder **Tverfjelldalen** — mellom Bratthøa og Tverfjellet — er endel opplysninger gitt i en optegnelse, forfattet av kirkesanger John Simensen Grue i 1888, og i en eldre udatert fremstilling fra den samme J. S. Grue (dok. 46 nr. 199 og 201). Disse optegnelser var foranlediget ved at fjellfinner hadde begynt å havne med rein i Dalsbygdens fjelltrakter. Det heter i J. S. Grues fremstilling at Tverfjelldalen — som beskrives som liggende mellom Bratthøa og Tverfjellet og mellom Ørviltangen i øst og Ya elv i vest — i sin tid hørte under Østvangen i Vingelen (jfr. foran om bygsesedler av 1725 og 1745 til Svend Johnsen Vangen og Ole Rasmussen Tolgen). Ved kjøpekontrakt av 20. august 1838 solgte Bård Olsen Østvangen Tverfjelldalen til Peder Nilsen Storbekken og Knud Iversen Sagbakken (i Tolga). Senere blev Peder Storbekken eneeier av Tverfjelldalen og brukte den i 22 år inntil han ved kjøpekontrakt av 3. juli 1860 solgte den til kirkesanger Grue. Denne solgte senere halvdel av eiendommen til sin nabo Johannes Johnsen Grue. — Av de kontrakter som er omtalt i J. S. Grues fremstilling er dokumentert en kjøpekontrakt av 9. februar 1889 mellom J. S. Grue og Johannes Johnsen Grue (dok. 259 nr. 8). Det heter i denne kontrakt at J. S. Grue selger Tverfjelldalen, «en mig tilhørende fjellslått med havnestrekning», for 100 kr. — med rett for selgeren til å bruke halve slåtten så lenge han lever. Som «rådele og merkepunkter» oppgis Orviltangen, Bratthøa, Ya elv og Tverfjellet. Forøvrig er av dokumenter om Tverfjelldalen bare fremlagt en erklæring av 20. mai 1869 hvorved J. S. Grue fredlyser «undertegnede hele eiendom Tverfjelldalen for all slags havne-

gang av uberettigede». Dette fredlysningsdokument blev lest på Kvikne kirkebakke i juli 1869 (dok. 46 nr. 171).

Av de opplysninger som foreligger om rettsaker angående strekninger i Vangrøftdalen skal nevnes:

I 1687 anla opsitterne på Østgård og Nordgård sak mot opsitterne på Breen i anledning av at disse skulde ha bemektiget sig høi fra saksøkernes «bevilgede engeslett» i Vangrøftdalen. Saksøkerne påberopte sig en bevillingsseddel fra foged Steinkul av 1679, mens de innstevnte henholdt sig til en bevillingsseddel av 1681. Saken blev henvist til behandling på åstedet, men nogen fortsettelse av saken finnes ikke i de bevarte rettsprotokoller (dok. 45 nr. 4 og 4 a).

I 1731 blev behandlet en sak mellom Rasmus Eriksen Østgård og Simon Hågensen Breen om engeslåtter i Falkdalen. Simon Breen, som var saksøkt for å ha «indgåed udi citantens bøkede engeslott», gjorde gjeldende at hans formenn på gården hadde brukt disse slåtter, og skulde disse steder «bøkles som alminding», vilde han «efter sine forfædre holde sig nærmere til samme bøkling end nogen anden». Saken endte med forlik idet Simon Breen frafalt sin påstand om rett til disse slåtter (dok. 45 nr. 24).

I 1735 anla Breens opsittere sak mot Tollef Hågensen Eggen som i 1734 hadde fått bygselseddel på endel engeslåtter på østre side av Kløftåsen (jfr. ovenfor). Saksøkerne påstod at innstevnte hadde slått høi på de slåtter som var tilbygset dem senest i 1721 og påstod innstevntes bygselseddel underkjent. Saken endte med forlik idet innstevnte frafalt sin bygsel «for så vidt at han derefter alleene skal gåe med brused fra Storskarfloen (?) langs med østre side af bechen i Wandgrøftdahlen til Storbeckkrogen og i gamle Trondhiemsvejen» (dok. 45 nr. 30).

I 1820 blev avsagt dom i en sak som var anlagt av Ole Pedersen Nordvangen mot Arne Pedersen Årnhus i anledning av at denne hadde slått høi på saksøkerens setervoll Lilleryvollen. Innstevnte blev dømt til å betale erstatning. I domspremissene heter det at riktignok har citanten ikke fremlagt noget egentlig adkomstbrev for setervollen, men da det var utenfor tvil at han flere år hadde disponert over den, både ved å gjødsle og ved å avhøste gresset, «måe man antage ham om end ikke i stræng forstand som eier, siden han mangler skjøde og skyldsætningsforretning, så dog som en retmæssig bruger og usus fructuarius» (dok. 45 nr. 83).

I 1829 anla opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg sak mot lensmann Ole Skogstad som nogen år tidligere for sin gård Osmoen hadde bygget seter på Fossvollen eller Lensmannsvollen (straks vestenfor det sted hvor Skarvdalsåen fra syd faller ut i Vangrøfta). Saksøkerne mente at gården Osmoen ingen havnerett hadde i Vangrøftdalen. I anledning av dette saksanlegg blev en kartforretning foretatt i 1830 (dok. 45 nr. 89 og 90, jfr. foran under avsnitt V, 2). Under denne forretning henviste lensmann Skogstad bl. a. til at han efter et i 1813 tinglyst skjøde fra Ole Eriksen Breen var eier av 3 slåttinger, «Bakenget», «Myrenget» og «Lilleenget» ved Skarvdalsåen (jfr. opplysningene ovenfor om dette skjøde). Saksøkerne hevdet at strekningene vestenfor Skarvdalsåen var sameie for Breen, Nordvangen og Berg, og at setring, havning og skogsbruk fra umindelige tider var enerett for disse gårder. De opsittere utenfor disse grender som hadde engeslåtter i Vangrøftdalen, hadde ingen rett til havn, men bare rett til i den vanlige slåttetid å høste høiet på engene. At lensmann Skogstad hadde skjøde på nogen engeslåtter, kunde derfor ikke gi ham nogen havnerett. Denne sak blev forlikt i 1831 (dok. 46 nr. 96). Forliket gikk bl. a. ut på at lensmann Skogstad og senere eiere og brukere av gården Osmoen skulde ha havnerett i Vangrøftdalen for et så stort antall hester, storfe og sau som i almindelighet kunde vinterfodes på gården, og rett til å bruke den nye seter «Lensmannsvollen». Setereieren skulde ha rett til å ta brenneved til seteren fra skogen omkring, men skulde ikke ha rett til å kjøre ved eller andre skogsprodukter hjem til Osmoen. Som godtgjørelse for den havning som var foregått og for at lensmann Skogstad fremdeles var «tilstått havnerett i havnestrekningen Vangrøftdalen», skulde lensmannen betale 100 spd. og i erstatning for saksomkostninger 50 spd.

I 1867 gikk endel opsittere på Breen til saksanlegg mot John Eriksen Moseng som hadde seter i Snuddalen litt ovenfor Storbekkenes utløp i Vangrøfta (dok. 48). Saksøkerne, som hadde sine setrer i Kløftåsen og Falkdalen, nedla påstand om at innstevnte skulde kjennes uberettiget til å drive sitt seterbruk. De gjorde gjeldende at innstevnte bare hadde rett til slått på sine markeslåtter, men ingen havnerett, idet det var opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg som etter skogdelingskontrakten av 18. juli 1791 (dok. 45 nr. 62, jfr. avsnitt V, 2 foran) var eiere av hele Vangrøftdalen og derfor også hadde all havnerett i dette strøk. Fra innstevntes side blev det hevdet at kontrakten av 1791, som bare gjaldt delingen av skogen, ikke hadde gjort nogen forandring i eiendomsforholdene i den del av Vangrøftdalen hvor hans seter lå. Saksøkerne hadde ingen eiendomsrett i dette strøk hvor Moseng fra gammel tid hadde sine slåtter og hvor innstevnte og de andre slátteeiere i Snuddalen var de eneste som hadde utøvet bruk. Innstevntes sakfører henviste i denne forbindelse bl. a. til at Esten Eriksen Moseng i 1712 hadde fått bygselseddel på slåtter i Snuddalen (jfr. opplysningene ovenfor om denne bygselseddel). Denne og andre bygslinger viste også at strekningen i sin tid må ha vært statsalmenning. Hvis den da ikke ved alders tids bruk senere var gått over til eiendom for Moseng og de øvrige som hadde sin bruk der, måtte den fremdeles være almenning hvor ingen kunde nekte innstevnte å drive seterbruk. Ved dommen, som blev avsagt i 1876 av sorenskriveren med meddomsmenn, blev innstevnte frifunnet idet retten fant at saksøkerne ikke hadde ført bevis for nogen «eksklusiv rett» til å havne med sine kreaturer i den strekning hvor Moseng hadde sin seter. Med hensyn til bruken av skogen gikk rettens flertall ut fra at kontrakten av 18. juli 1791 måtte forståes slik at all skog like til stiftsgrensen var delt, men at innstevnte hadde fått hevd på skogbruk til seterens behov. To av meddomsmennene fant det derimot tvilsomt om kontrakten av 1791 hadde omfattet skogen i Snuddalen, idet det tidlig har vært utvist slåtter i Vangrøftdalens nordligste del og sláttebruk ikke kan drives uten benyttelse av skogen. — Under saken var det oplyst at innstevntes seter var bygget i 1837 av Esten Moseng (jfr. opplysningene ovenfor om et makeskifte i 1836 til Esten Eriksen Moseng av engeslåtten «Storenetet» med rett for Esten Eriksen til å bygge seter på slåtten). I 1842 blev Mikkel Hågensen Moseng eier av seteren som han i 1860 solgte til innstevntes far. Under en vidneførsel i 1870 var det videre oplyst at følgende opsittere utenfor Breen, Nordvangen og Berg på denne tid hadde seter i Vangrøftdalen: i Snuddalen 4 setereiere, nemlig innstevnte John Eriksen Moseng og opsitterne på Fabroåsen, Nymoer (Os) og Mellem Os, i Rablien to opsittere på Moseng, og ved Fosbakken en opsitter på Osmoen og en opsitter på Strand (dok. 48 s. 47—49).

Om skogdelinger i Vangrøftdalen henvises til avsnitt V, 2.

b. Fra den vidneførsel som er foretatt under forretningen, er under de almindelige opplysninger foran i dette avsnitt (underavsnitt 1) tildels også gjengitt deler av forklaringene som særskilt knytter sig til de enkelte fjelltrakter i Os. Her skal nevnes enkelte supplerende opplysninger om Vangrøftdalen med omgivelser.

1. (24.) vidne John Estensen Moseng — se underavsnitt 1 foran — har i 1924 bl. a. forklart (utrykt rettsbok) at han for 20—30 år siden var med på en skiftetakst i Lauvneset. Da blev bl. a. taksert Falkseteren som hadde særskilt skyld og som skulde være skyldsatt fra Østgård og et Osbruk. Sven Nilsen Lauvneset bygget Falkseteren for over 50 år siden på slåtter som var kjøpt fra de nevnte hovedbøl. Like ved denne Falkseteren er senere bygget to Falksetrer, en av Erik Østgårdseggen og en av Thore Østgård. Også disse er bygget på slåtter som var kjøpt og skylddelt fra vedkommende bruk. Thore Østgårds seter er bygget for over 30 år siden.

Om bruken av markeslåtter i Vangrøftdalen og om rettslige disposisjoner over slåtter i denne trakt foreligger også endel erklæringer som er avgitt i 1924 og 1925. Av disse erklæringer, som ikke er bestridt av statens advokat forsåvidt de faktiske opplysninger angår, kan nevnes dok. 230, 231, 246, 247 og 254. Uten at man finner det nødvendig å gjengi det nærmere innhold av disse erklæringer, kan det nevnes at Thore Østgård (tidligere avhørt

som 2. vidne, T. R. II s. 15) i erklæring av 19. februar 1925 (dok. 246) gir endel opplysninger om Falkdalen. Han sier i erklæringen at denne trakt har tilhørt Østgårdsgrendens gårder så langt tilbake i tiden han har hørt fortelle. Gammelstu Østgårds slått, Gammelstuenget, er imidlertid en gang i tiden blitt delt i fire deler, og tre av disse deler er solgt til forskjellige gårder i Osgrønden. En av slåttene, Røstenget, oppgis å være solgt til Ingulf Nysen i Os i 1812. I 1870-årene kjøpte Sven Løvnes hele strekningen undtagen Nystuenget og anla seter der.

3. Dalbusjøtrakten.

a. Dokumentstoff.

Bygslinger. I 1713 fikk Halsten Embretsen Os bygselseddel på «nogle engesletter, på den vestre siide af Dalbue siøen beliggende, hvorpå årl. kand afles Itt læs høe» (dok. 45 nr. 18). I 1732 blev bygselseddel utstedt til Jørgen Olsen Tolgen på engeslätter «ved Dalbusjøen i almindingen» (dok. 77 s. 22). I 1751 blev «de ringe engeslätter ved Dalbue Siøen beliggende i almindingen til Tøndset præstegield» bygslet til Rasmus Olsen og Ole Jørgensen Tolgen (dok. 77 s. 22).

Den 4. og 5. juli 1876 blev det holdt to skylddelingsforretninger over slätter ved Dalbusjøen. Ved forretningen av 4. juli (dok. 225) blev skyldsatt en del av Lilleøyen nr. 263d, solgt av Ole Arnesen til Svend N. Løvnes og bestående av «utelukkende markslått som er beliggende ved Dalbusjøens søndre ende og er adskilt fra Bersvend A. Lilleøyens tett nordenfor beliggende markeslått ved en delings- og merkelinje hvis utgangspunkt fra øst mot vest er fastsatt fra et litet fremstikkende skogholt i fjellskrenten på dalens østre side og løper i like linje mot en ved en buktning av Bubekken nedrammet og krysset merkepel». Mot syd støtte denne markeslått til Lars Arnesen Lilleøyens slått som også var solgt til Svend Løvnes. Om den samlede slátteeiendom, som således nu var solgt til Svend Løvnes, heter det at den forøvrig har sine gamle merker og begrenses av fjellet. Den slått som var solgt av Lars Arnesen Lilleøyen, blev den 5. juli 1876 skyldsatt fra Lilleøyen nr. 263c. Den bestod av «all hans markslått ved Dalbusjøen på denne søndre del» og hadde sine gamle delemerker (dok. 226). Den 20. oktober 1894 blev Bersvend Arnesen Lilleøyens markeslått (nevnt i forretningen av 4. juli 1776) som nu var solgt til Svend Løvnes's bo, skyldsatt fra gnr. 116 bnr. 1 Lilleøyen. Det heter i forretningen at «den solgte eiendom der ligger ved Dalbusjøen, støter mot sydvest ned til denne, mot øst til kjøperens eiendom, går på de andre kanter til fjells og har sine gamle merker» (dok. 227).

Under forberedelsen av kjennelsen har kommisjonen tilveiebragt endel dokumentstoff om Trøndelagsbygdens interesser i traktene ved Dalbusjøen. Dette materiale er — av grunner som vil bli omtalt i en senere sammenheng — foreløbig ikke dokumentert.

b. Under vidneforhøret har kommisjonen 1. (24.) vidne John Estensen Moseng — se forøvrig om dette vidnes forklaring underavsnitt 1 og 2 foran — bl. a. forklart (T. R. II s. 15) at bruken av fjellet i disse trakter har vært utøvet så langt mot nord som til og tildels visstnok også lengere nordover enn til den linje som vidnet oppgir som grensen mellom Os og Ålen, nemlig fra Forelhogna over Foraosen ved Forelsjøens nordende, derfra over høieste topp av Buhogna og derfra til et punkt litt nord for Dalbusjøen. Ved Dalbusjøen har det i eldre tider ikke vært seterbruk, men derimot har det fra Os vært drevet hestehavning der, likesom det også en gang har ligget en oksedrift der. For antagelig omkring 20 år siden — forklarer vidnet i 1918 — har Ingulf Estensen Os optatt seterbruk på østsiden av Dalbusjøen. Folk fra Os har fra meget lang tid tilbake hatt engesletter omkring sjøen, særlig sønnenfor og østenfor denne. Fiske i Dalbusjøen er drevet av Ossogninger, og vidnet har hørt at de som hadde engeslettene omkring sjøen, også anså sig eneberettiget til å fiske der. Han kjenner ikke til at det fra Ålen har vært havnet så langt sydover som til den grense han oppgir. Vidnet er bekjent med at Ålenvæinger har engesletter ved Fora og nordenfor Dalbusjøen, men disse ligger, sier han, nordenfor den grenselinje han har oppgitt.

2. vidne Tore Nilsen Østgård, 80 år gammel føderådsmann i 1918, forklarer

(T. R. II s. 15) bl. a. at han har vært gårdbruker på Moseng. Til gården hører en av Falksetrene. Fra Falksetrene blir det hver eneste sommer regelmessig, om ikke nettop daglig, beitet så langt som til Dalbusjøens nordende, mens det fra setrene nordenfor i Ålen bare rent undtagelsesvis hender at enkelte dyr streifer så langt. I de senere år har det vært havnet i mindre utstrekning ved Dalbusjøen enn før, da Ingulf Os, som efter hvad vidnet har antatt eier havneretten omkring sjøen, har hatt hestedrift der. Før Ingulf Os's tid var det Lilleøyen som hadde engesletter omkring Dalbusjøen, og denne gård hadde, efter hvad vidnet har hørt, kjøpt dem av Tore Vangsgjelten som brukte engeslettene og også drev oksehavning der i 1760- og 70-årene.

Part John Pedersen Østeng, 57 år gammel i 1918, gårdbruker i Ålen og eier av seteren Meiåvollen, forklarer (T. R. II s. 18) at hans storfe hvert eneste år beiter så langt sydover som til sydenden av Dalbusjøen, og at hans far før ham også har utøvet havning så langt sydover. Meiåvollseter er kjøpt av hans bestefar av staten i 1824. Før den tid var den bygslet og bruktes antagelig bare som engeslette, idet det står i skjøtet at den var ubegyget. Det var også bestefaren som fikk overdradd bygselen på Meiåvollen som tidligere var bygslet til gården Løberg. Seteren ligger omgitt av statsalmenning, men bestefarens kjøp omfatter — uttaler John Østeng — både den inngjerdede setervoll og den seteren tilliggende havnestrekning innenfor merker som er fastsatt i bygselbrevet som skjøtet henviser til. Dalbusjøens sydende er ikke nevnt i grensebeskrivelsen, men skal en slått som tidligere har tilhørt ham men nu er fraskilt Meiåvollen, komme inn under beskrivelsen, må grensen trekkes fra Bergtjønn til sydenden av Dalbusjøen. Han kjenner til at Ingulf Os for antagelig 16—18 år siden har opprettet seterbruk like sønnenfor Dalbusjøen, men da denne seter var bygget utenfor grensen for Østengs eiendom, hadde han ikke funnet grunn til å nedlegge nogen protest mot byggingen. Østeng mener å eie Dalbusjøen, idet den såvidt han forstår må falle innenfor den grense som er beskrevet i bygselbrevet. Han mener at hvis grensen for hans eiendom skulde være den nordre ende av Dalbusjøen, så vilde ikke bare den før nevnte engeslette, men også helt eller delvis en engeslette på vestsiden av Fora som den dag idag tilhører eiendommen, bli avskåret. Det bygselbrev som i sin tid var utstedt til eieren av Løberg, omfatter uttrykkelig hele Dalbusjøen. Noget nevneverdig fiskeri i Dalbusjøen har han ikke drevet, da sjøen ligger for langt fra seteren. Rypejakt har han drevet på vestsiden av Dalbusjøen helt ned til sydenden hver eneste høst i de siste 30 år.

7. vidne Peder Ingebrigtsen Gjersvold, 57 år i 1918, føderådsmann på Gjersvold i Ålen forklarer bl.a. (T. R. II s. 19) at han kjenner til at creaturene fra Meiåvollseteren har havnet så langt sydover som til Dalbusjøens nordende og tildels enda lenger syd. Dagstøtt gikk de ikke så langt. Denne havning hadde vidnet ofte anledning til å iaktta under opphold på Elsjømoen hvor han pleide å ligge på vedhugst.

Part Ole Olsen Lilleøyen, 44 år i 1918, gårdbruker i Os og eier av Movollseteren i Sättåhaugen (kartets Malivollseter) forklarer (T. R. II s. 19) at hans oldefar antagelig i 1760—70-årene kjøpte slåttene omkring Dalbusjøen av Tore Vangsgjelten. Hans bestefar solgte disse engesletter til Ingulf Os og Sven Løvnes i 1876 eller 1877. Fra Lilleøyen blev det ikke havnet omkring Dalbusjøen, men engeslettene blev slått årlig års, likesom det også av opsitteren på Lilleøyen blev drevet fiske i sjøen. Således fisket bestefaren der årlig års i den tid han hadde strekningen i bruk, uten nogen protest fra nogen kant. Dette har bestefaren selv fortalt ham. Bestefaren brukte en engeslette så langt nord som omtrent midt på Dalbusjøen på østsiden av denne. Ole Lilleøyen har, forklarer han, sett kreaturer fra Ålensetret, antagelig setrer ved Elsjøen, beite så langt syd som til nordenden av Dalbusjøen. En enkelt gang så han melkekuer sønnenfor Dalbusjøens sydende, men disse la sig om natten, og han antok derfor at de hadde gått så langt at de ikke vant hjem igjen om kvelden.

29. vidne Halvor Halstensen Moseng (se underavsnitt 1 foran) forklarer i 1924 at han en sommer for over 50 år siden var ved Dalbusjøen og slog som slåttekar for Lilleøyen. Slåttene omkring Dalbusjøen tilhørte tre brukere på Lilleøyen og en bruker på

Lauvneset. Slátteeierne hadde båt i Dalbusjøen og fisket der både denne sommer og andre somrer. Vidnet har hørt at også andre har fisket i Dalbusjøen.

30. vidne Ole Olsen Lilleøyen, 85 år gammel føderådsmann i 1924 forklarer (utrykt rettsbok) at han kom til Lilleøyen i 30 års alderen og levet der i 50 år, de siste 20 år som eier av et bruk der. Lilleøyen hadde slåtter omkring Dalbusjøen. De skulde etter hvad vidnet hørte være kjøpt fra Vangsgjelten. Sven Lauvneset, som døde for omkring 26 år siden, byttet først til sig nogen slåtter av Lilleøyen og erhvervet senere efter hånden alle Lilleøyens slåtter ved Dalbusjøen, så Lilleøyen ingen slåtter hadde igjen der da vidnet blev eier av et bruk. Slåttene eies nu av Ola Spelmoen eller Nymoen som er arvtager efter Ingulf E. Os. Vidnet var med i slåttene ved Dalbusjøen tre somrer i begynnelsen av 1870-årene. De fisket da også i Dalbusjøen hvor Lilleøyen hadde båt — den eneste båt som var der. Det var opfatningen på Lilleøyen at fisket i Dalbusjøen tilhørte de opsittere på Lilleøyen som eide slåttene omkring.

Om slåttene ved Dalbusjøen henvises også til en erklæring av 3. juli 1924 fra Johanne Lilleøyen (dok. 221).

4. Kjurudalen.

a. Dokumentstoff.

I Landkommisjonens jordebok 1661 og matrikkelen 1667 er under gårdene Breen og Vangen (Nordvangen) opført setervoller i Kjurudalen med engeslåtteavgift. Under Nordvangen er det også anført at gården har sommerbeite i Kjurudalen.

Bygslinger (jfr. dok. 44 s. 50 flg.). I 1688 fikk opsitterne på Breen bygselseddel på slåtter i Kjurudalen, og i 1721 fikk Breens 13 opsittere ny bygselseddel på slåtter i Kjurudalen og Vangrøftdalen. Denne bygsel blev fornyet i 1744. — Opsitterne på Nordvangen fikk i 1722 og 1743 bygselseddel på slåtter i Kjurudalen og Vangrøftdalen (jfr. om bygslingene til Breen og Nordvangen opplysningene foran om Vangrøftdalen). — I 1695 fikk Nils Moseng bygselseddel på «Kjurudalens slåtter», og i 1732 blev bygselseddel utstedt til Erik Nilsen Moseng på slåtter i Kjurudalen «fra Langengen til midt i Lille Kåsen» — jfr. Hummels fortegnelse av 1767 (dok. 45 nr. 42) hvorefter bergskriver Hjort på den tid var bruker av disse slåtter. Disse slåtter er, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, de senere såkalte «Stiftelsesenger» som ligger nordøst for Nordre Hanksjøen (slått nr. 46d på Storskiftekommissionens kart dok. 164), jfr. nedenfor om en skyldsetningsforretning over disse enger i 1840. — Erik Olsen Berg fikk i 1721 bygselseddel på nogen engeslåtter «ved Hanksjøen i almindingen». Disse slåtter er i bygselseddelen kalt «Dybeskåret» (Djupskaret) jfr. dok. 77 s. 22. I 1733 blev en slått i Djupskaret «til Kjurudalen» bygslet til Simen Nord. — Henning Henningsmoen og Knud Mathisen Tolgen fikk i 1735 bygselseddel på nogen myr- og myrslåtter «i almenningen på den østre side av Kjurudalen inntil Melitjernet og i Kjurudalsjellelet». Opsitterne på Breen anla samme år sak mot disse bygslere med påstand om underkjennelse av bygselseddelen, idet de mente at bygselen omfattet de steder som var bygslet til dem i 1721. Saken endte med forlik som gikk ut på at de innstevnte ikke skulde «tilholde sig videre brug end i begyndelsen oppe på Kjurudals fieldet, need til Skarfven og Rørås veyen, samt på begge sider af samme vey» (dok. 45 nr. 29). I 1740 blev Henning Henningsmoen dømt til å betale erstatning fordi han hadde satt sig ut over dette forlik (dok. 45 nr. 32).

Av bygselsedler utstedt av fogden i Orke- og Guldalen på engeslåtter i Kjurudalen er under behandlingen av feltet ikke dokumentert mere enn to. Den 31. juli 1809 fikk kaptein og skoginspektør Müller bygselseddel på «endel engesletter, der ere beliggende i hans Mayesteds alminding i Rørås sogn af Guldals fogderi, nemlig fra Røebjerget som er det faste punkt for stiftslinjen i linien ned til Kyuluåen eller Kyulubækken i grænsen ved Agershus stift eller Ole Nygårdens slåtter, derfra følger mærket en bæk opad til en hvid sten i nærheden af Melikjærnet hvorfra det går langs en liden bæk i øst og til sommervejen som er grænseskillet

imellem Hans Johannesens engesletter og videre i linjen med sommervejen op til Qvilryen nord for Røebjerget». Den øvre del av disse engesletter hadde under navn av Kojebakken og den nedre del under navn av Kojebakseteren efter bygselsedler av 4. august 1806 vært brukt av Simon Torgersen og kaptein Müller (dok. 45 nr. 77). — Den 6. august 1819 blev til Ole Reinholtsen og Ole Larsen Tønseth utstedt bygselseddel på «det halve af engesletterne Kjølledalen på den østre side av Buevolden strækkende sig til det søndefjeldske merke Løebierget kaldet og i Mellikjerne og Kyliä alt beliggende til fjelds på den nordre side Kyliä udi den kongelige alminding i Rørås tinglag og Guldals fogderi, hvilke halve engesletter Amund Erichsen Langøyen den 10. februar 1818 som han efter bøxelbrev af 27. januar 1794 har været overladt, til dennem har afstået» (dok. 45 nr. 82).

Skyldsetninger og overdragelsesdokumenter (jfr. dok. 44 s. 56 flg.). Ved et dokument, tinglyst i Tynset i 1767, overdrog Ole Bersvendsen og Bersvend Olsen til Erik Jakobsen Galåen som brukspant for 32 rd. «eendel af mine bøxlede engesletter Koi bakken kaldet, beliggende ved Meelii kiernen i Kiulidalen i Østerdalens fogderi og Tolgens præstegield strækkende sig i Torhougen på søndre siide og lige op til Qvil ryen, samt løcken som og herunder er begreben, og nord efter til bekken på begge siider dalen, hvor Sr. Peter Grubes engesletter imodtager» (dok. 45 nr. 40). — 1788: skjøte fra Ole Olsen Breen til Peder Simensen Breen på en engeslått i Svartådalén «fra Svartåen nordefter i Lieøya». Det heter i skjøtet at Peder Simensen hadde tatt engeslettet i bruk for to år siden, og at det blev solgt «til odell og eie» for 30 rd. (dok. 45 nr. 58). — I 1790 blev utstedt et skjøte fra Ole O. Haugen i Dalsbygden på en setervoll i Hanksjødalén med påstående huser, skog og engeslåtter i marken. Skjøtet blev utstedt til Ole Paulsen, sannsynligvis den Ole Paulsen fra Rørøs som er omtalt i skrivelse fra Breens opsittere m. fl. til lensmann Krogsgård av 19. februar 1791 (dok. 45 nr. 61, jfr. underavsnitt 1 foran). Skjøtet blev tinglyst i 1848. — 1835: skyldsetningsforretning over bl. a. et markeng i Unliåsen som i sin tid hadde hørt under Simensgjelten, men senere var overdratt til en opsitter på Vangsfalten. — Den 7. oktober 1840 blev efter forlangende av Revisjonsdepartementet holdt en skyldsetningsforretning til matrikkelens forøkelse (dok. 46 nr. 118) over Mosengvollen med tilhørende engesletter og skog, tilhørende den Hjortske stiftelse på Rørøs («Stiftelsesengene»). Det blev under forretningen oplyst at eiendommen for 80—100 år siden skulde ha ligget under lnr. 328 Søndre Moseng, jfr. opplysningene ovenfor om bygselsedler av 1695 og 1732 til opsittere på Moseng. I en under forretningen fremlagt besiktigelsesforretning av 1830 over «Hjorts Stiftelses eiendom Mosengvollen og dens engesletter og tilhørende skov» var grensene nærmere beskrevet. Det heter her at de gamle merker var «forfrisket» og at de tok sin begynnelse «på østre side oppe ved Fjeldvanduet». Som et annet merkepunkt nevnes «bækbristet midt imod nordre Hångsjøens nordre ende». Grensen var forøvrig vesentlig betegnet ved merkede trær. Under skyldsetningsforretningen erklærte lagrettet at det på eiendommen, som lå høit tilfjells og bare kunde brukes som fjellslått, kunde høstes omtrent 18 lass høi hvert annet år. Skylden blev satt til 24 skilling. I en optegnelse om deling av seterskogen i Kjurudalen i 1886 (dok. 46 nr. 196, nevnt foran i avsnitt V, 2) er denne strekning omtalt. Det heter her at straks nordenfor Djupskåret ligger en større skogstrekning som fra lang tid tilbake har tilhørt en enkelt eier, da den ved lovlig deling i 1840 blev «fradelt sameiet og tildelt den Hjortske stiftelse, nu Ole P. Trøen», dog med hugstrett for de nærmeste setrer til fornødent seterbruk. — I 1846 blev to engeslåtter «Gammelengene» i Kjurudalen skyldsatt fra Brændbakken som solgt av Esten Pedersen Breen til Ole Larsen Vangsgjelten. Slåttene grenset mot andre engeslåtter og på den østre side «mot fjellet» (dok. 46 nr. 133). — 1851: skyldsetning av to engeslåtter «Sjøvolløren» og «Gammelenget» som i sin tid var solgt fra Øvre Galåen til Øvre Berg (dok. 46 nr. 147). Sjøvolløren lå ved Hanksjøens nordre ende og Gammelenget lenger nord i Kjurudalen med «gamle og vanlige rådelepunkter». I 1866 blev disse slåtter solgt av Ole Eriksen Berg til Peder Engebretsen Nordvang for 60 spd. (dok. 46 nr. 169). — 1847: skyldsetning til matrikkelens forbedring av en seter i Unliåsen. Om denne seter blev

det under forretningen oplyst at den for lang tid siden skulde være utgått fra Øvre Haug eller fra Breen, men at den på den tid da den nye matrikulering foregikk, eiedes av Lorentz Dahl på Røros som ikke var eier av noget annet jordegods (dok. 44 s. 81). — Under generaltingsvidne for Tolga den 9. februar 1847 blev det oplyst at det i Kjurudalen var følgende uskyldsatte eiendommer som burde skyldlegges: 1) en engeslått som tilhørte arrestforvarer Bernt Pedersen. Den skulde for omkring 100 år siden ha ligget under Breen, men hadde senere hatt særskilt eier. 2) en engeslått «Gammelengen» som nu tilhørte Ole Jonsen og Jon Olsen Hånes (av Røros prestegjeld) uten at nogen visste hvilken gård denne slått i fortiden hadde hørt under. 3) en slått i Kjurudalen som nu tilhørte Ole O. Sten på Røros, men som for omtrent 40 år siden skulde ha hørt til Langøyen i Os. Under generaltingsvidne i 1856 blev det oplyst at det dengang fantes en rekke slåtter i Kjurudalen som var frasolgt gården Breen for 80 år siden uten at de siden hadde ligget under nogen matrikulert eiendom og uten å ha vært særskilt skyldsatt (dok. 44 s. 80—81). — 1856: kjøpekontrakt mellom Nils Larsen Nordvang og Faste Monsen, Nergård på Røros om salg til den sistnevnte av en markeslått i Unliåsen for 30 spd. (dok. 46 nr. 156). — 1857: skyldsetning av markeslått «Stenbakengen» i Svartådalen, solgt fra Vestre Austen til Jon Pedersen Nordre Sund. — Den 22. juni 1858 blev påbegynt en skyldsetningsforretning, administrert av sorenskriveren i Nord-Østerdal, over en markeslått «ved stiftslinjen i Os», tilhørende Lars Svensk. Lars Svensk møtte og fremla utinglyst skjøte av 28. januar 1837 til ham og Lars Trondsen Throndsmed fra Ole Larsen Tønseth og Ole Reinholtsen Seckancke på halvdelen av «nogle forhen staten tilhørende engesletter i Kjøludalen». Videre fremla han utinglyst kongeskjøte til de forrige eiere. Disse skjøter viste at engeslettene lå i Røros tinglag hvor de også var matrikulert. Han protesterte derfor mot forretningens fremme. Lagrettemennene erklærte at efter de merkepunkter som de av gamle folk hadde hørt utgjorde grensen mellem stiftene, lå den omhandlede markeslått i Christiania stift og Tolgens tinglag, men at det på den annen side måtte ansees godtgjort at slåtten allerede var skyldsatt i Røros tinglag. Efter det oplyste fant sorenskriveren å burde innstille forretningen (dok. 46 nr. 157). — 1862: skyldsetning av en engeslått kalt «Dypskarenget», beliggende i Hanksjødalen. Slåtten hadde i de senere år tilhørt Rørosinger og eiedes nu av Cornelius Skancke og Johannes P. Brynhildsvold. — 1864: skyldsetning av to engeslåtter i Svartådalen, «Storenget» og «Kringletenget», utskilt fra gården Osflaten. — 1865: skyldsetning av en markeslått «Gammelengen» ved Nordre Hanksjøen, solgt fra lnr. 276 Øvre Berg til Ole Estensen Øvre Haug (dok. 46 nr. 167). — 1865: 2 skyldsetningsforretninger over slåtter i Unliåsen, utskilt fra lnr. 307b og lnr. 308b Osgjelten. — 1870: skjøte fra Kirsten Nymoen og Johanna Os til Esten Pedersen Bakken på en markeslått «Nyenget» i Hanksjødalen, lnr. 312d av skyld 7 skilling, for 50 spd, (dok. 46 nr. 172). — 1874: skjøte fra Peder Vang til Ole Pedersen Trøen på «Sperhyldenget» i Kjurudalen for 39 spd. (dok. 46 nr. 177). — 1877: skyldsetning fra Øvre Midtstuen (Breen) av to setrer (i Vangrøftdalen) og flere skogteiger og slåtter, deriblandt «Hankåenget», solgt til Henrik N. Lilletrøen (dok. 259 nr. 237, jfr. foran under Vangrøftdalen). — 1877: skyldsetning fra Øvre Nygården av endel skogteiger og slåtter, deriblandt «Lille Ladeenget» i Kjurudalen «på begge sider av bekken Kjuruen».

Om kontrakter angående skogdeling i Kjurudalen henvises til fremstillingen i avsnitt V, 2 foran.

Andre dokumenter. Den 7. november 1827 inngikk endel opsittere i Røros og Ålen et kommisjonsforlik om havning i Kjurudalen. Opsitterne i Røros hadde av fogden i Orke- og Guldalen fått bygselbrev på «endel engeslåtter staten tilhørende i den såkalte Kioludals fjeldalinding». Opsitterne i Ålen forpliktet sig til å «avholde sine kreaturer fra disse engeslåtter» til den 25. august hvert år, men efter denne tid skulde kreaturene kunne gå overalt (dok. 45 nr. 85). En lignende overenskomst blev den 1. juli 1831 inngått mellem endel opsittere i Røros og Arnt og John Hegset av Ålen (dok. 46 nr. 95). — Den 8. juli 1854 fredlyste en rekke opsittere i Dalsbygden sine slåtter og havnestrekninger i Kjurudalen mot uberettiget

havning fra Ålen og Holtålen. Det heter i fredlysningsdokumentet, som bl. a. henviser til N. L. 3—12—21, at underskriverne er «rettmessige eiere av den fredlyste strekning fra stiftsskjellet ved Mellitjernet i Kjurudalen og sydover til gårdene fra Dalsbygden» (dok. 46 nr. 151). — Den 3. mai 1859 blev i forlikskommissjonen for Tolga inngått et forlik mellom en rekke opsittere i Dalsbygden og 3 opsittere i Ålen, Halvor Arntsen Hegset, Christian Johnsen Hegset og Christen Jakobsen Hov, om havning i Kjurudalen. Opsitterne i Ålen var innklaget for å ha sloppet sine kreaturer «på den fredede havnegang på den søndre side av stiftslinjen i Kjurudalen». Forliket gikk ut på at de innklagede forpliktet sig til å vokte sine kreaturer så de ikke kom inn på klagernes eiendommer og engesletter. En mulkt skulde betales «dersom indklagedes kreaturer forsætlig og bevisligen slippes over følgende merkeslinie, der begynner ifra øst følgende Røebergbækken (som også kaldes Storskræen) til det høieste af Røeberget, i lige linie derfra — i vest — til Elling Sjøfrem's (af Rørås) eiende høilade og derfra til den sydvestlige ende af Gruvhøiden». Dette forlik blev tinglyst den 22. juli 1859 (dok. 21). — Den 14. juli 1881 blev tinglyst en havnegangskontrakt av 30. juni s. å. mellem opsittere i Dalsbygden på den ene og endel opsittere i Ålen og Holtålen på den annen side. Opsitterne på Grydbæk, Moan, Rønnengen, Storlien, Lervold og Klokkervold av Ålens tinglag forpliktet sig til ikke å slippe sine kreaturer over følgende grense: «Ifra øst følgende Røebergbækken, som også kaldes Storbækken, i vest til Elling Sjøfrem's høilade og derfra til den sydlige ende af Gruvhøiden». Ingen av partene skulde dog gjete sine kreaturer mere enn det almindelig bruktes (dok. 44 s. 96).

R e t t s s a k e r. I 1794 anla opsitterne på Nordgård, Østgård, Breen, Nordvangen og Berg sak mot Nils Pedersen Åsen i anledning av at denne hadde begynt med seterbruk i Kjurudalen. Innstevnte gjorde gjeldende at han hadde bygget seteren på sitt eget slåtteng og at han var berettiget til å bruke dette som han fant for godt. Saken endte med forlik. Innstevnte skulde fremdeles bruke og beholde den omtvistede engeslått, mens han derimot skulde være «formeent og uberettiget til under nogen slags pretext at havne udi bemeldte dahl» (dok. 45 nr. 67). — I 1864 lot endel opsittere på Breen innkalle Jon Svendsen Hånes av Rørøs prestegjeld til forlikskommissjonen i anledning av at han hadde åvirket i «klagernes tilligemed flere opsiddere af Dalsbygden i fællesskab ejende birkeskov i Hanksjødalen, Tjurudalen i nærheden af klagernes sætervold sammesteds». Jon Svendsen Hånes var eier av markeslåttan Gammelenget i Kjurudalen, Inr. 366 av skyld 8 skilling (jfr. opplysningene ovenfor om engeslåtter i Kjurudalen som var uskyldsatt i 1847). Saken blev forlikt, idet Jon Hånes vedtok forpliktelse for sig og efterfølgende brukere av markeslåttan til «for fremtiden ikke at forøve noget åvirke på skov, hverken i sine egne engesletter eller andensteds i Tjurudalen undtagen hvad han måtte tiltrænge til brændsel i slåtboden i den tid af sommeren da markeslåttan afhøstes, og skal sådan brændsel ikke tages af anden skov end enebærtræer og nedblæste birketræer» (dok. 46 nr. 166).

Efterat prosedyren i feltet var avsluttet, er ved kommisjonens foranstaltning tilveiebragt adskillig dokumentstoff om strekningene i den nordre del av Kjurudalen (ved Kjølittjønn og sønnenfor dette tjønn). I en senere sammenheng vil bli redegjort for grunnen til at dette materiale foreløbig ikke er fremlagt.

b. Fra *vidneførselen* for kommisjonen skal nevnes endel opplysninger om Kjurudalstrakten som ikke er tatt med i gjengivelsen av vidneforklaringene i underavsnitt 1 foran.

2. vidne **T o r e N i l s e n Ø s t g å r d** (se underavsnitt 3 foran) forklarer om havningen i Kjurudalen at han ikke antar at det fra Ålen havnes lenger syd enn til Melittjønn (Kjølittjønn) undtagen rent tilfeldig. Han kjenner til at det fra Østgårdsgrenden i Os ialfall i eldre tider til stadighet blev tatt mose ved Malmfloen.

3. (25.) vidne **E l l i n g N i l s e n B a k k e n** (se underavsnitt 1 foran) forklarer at i Kjurudalen beites det fra Os omtrent så langt nordover som til den linje vidnet opgir som grense mot Ålen, nemlig en linje over Malmfloen og et punkt på Gruvhøgda eller Kjurudals-høgda hvor det skal stå en varde. Fra Ålen har det i de senere år vært havnet lenger sydover

enn til denne linje og endog lenger syd enn der hvor gården Bakken har engesletter (litt vest for Kjølitjønn, like under Gruvhøgda og syd for Harsjø gamle grube). Vidnet har hørt at det skal være sluttet et forlik om havnegrense mellom opsittere i Os og Ålen og at Ålenværingene etter dette forlik ikke skulde kunne beite så langt syd som de nu gjør. Derimot blev forliket, såvidt han vet, overholdt i eldre tider. — Vidnet vet at det fra Østgårdsgrenden i gamle dager blev tatt mose nord til Malmfloen.

4. vidne Elias Toresen Nygård, 69 år gammel føderådsmann i 1918, opplyser (T. R. II s. 16) at han er født og opvokset på Nygård (av Breen) som han eide fra 1873 til 1913. Til gården hører Nygårdsvollseter i Kjurudalen (d. e. rektangelkartets Nergårdsvollseter). Fra Nygårdsvollen har det vært havnet nordover til Kjølitjønn. Ålenværingene har havnet meget langt sydover i Kjurudalen, særlig i de somrer det blev drevet slåttebruk og ikke seterbruk fra Os. For mange år siden blev det reist sak mot Ålenværingene i anledning av havningen, og denne sak endte med et kommisjonsforlik som også blev overholdt av Ålenværingene i de nærmeste år etter avslutningen av forliket. I de senere år har Ålenværingene satt sig helt ut over forliket, og deres kreaturer havner nu i Kjurudalen undertiden så langt syd som til Hanksjøen.

6. vidne Hans Halvorsen Øverhaug, 72 år i 1918, føderådsmann på Øverhaug i Ålen, opplyser (T. R. II s. 17) at han i de siste 14—15 år han eide gården Øverhaug hadde seteren Harsjøvollen som han hadde kjøpt til gården. Han er født på gården Hegset som hadde seteren Hegsetvollen i Kjurudalen. Fra Hegsetvollen blev det gjett så langt sydover som til grensen mellom Ålen og Os, og denne grense skulde, efter hvad vidnets far forklarte ham, gå over Storskredalen, et litet dalføre som fra øst munner ut i Kjurudalen mellom Kjølitjønn og Nygårdsvollseter, nærmere denne siste enn Kjølitjønn. Derfra skulde grensen gå over en høilåve eller rettere over et punkt hvor det lå en låve i Kjurudalen midt for Storskredalen. Fra Nygårdsvollseter blev det gjett nordover, undertiden så langt som til Kjølitjønn.

Part Faste Andersen Meismyren (T. R. II s. 18), 62 år i 1918, er gårdbruker i Ålen og har seteren Ryvollseter (kartets Mesmyrvollseter). Han forklarer at fra hans seter har det vært beitet så langt sydover som til Røbekken som fra øst renner gjennom Storskredalen ned i Kjurua og som danner grensen mellom Ålen og Os på østsiden av Kjurudalen, efter hvad han har hørt av sin far og andre gamle folk fra Ålen som har hatt seter i Kjurudalen. I hans ungdom blev kreaturene gjett like til Røbekken, men det har ikke vært brukt i senere tid. Derimot hender det at kreaturene går så langt av sig selv. Han har under sin gjetning truffet ugjettede kreaturer fra Ossetrer i Kjurudalen så langt nord som ved Kjølitjønn, og han har hørt at andre har sett dem enda lenger nord.

8. vidne Peder Nilssen Nordvang (T. R. II s. 20), 74 år gammel føderådsmann i 1918, har i 30 år eid gården Nordvang i Dalsbygden som har Djupskårseteren i Kjurudalen (kartets Nordvangvollseter). Han forklarer bl. a. at beitingen i Kjurudalen regelmessig har vært utøvet så langt nordover som til Harsjøgruben eller som vidnet kaller den Gammelgruben. Fra Ålen har det vært beitet sydover Kjurudalen så langt som forbi Nygårdsvollseter og enkelte ganger så langt som til Nordre Hanksjøen. Så langt syd er det sjelden kreaturene er kommet, og dette har helst vært i de senere år.

32. vidne Ole Pedersen Trøan (se underavsnitt 1 foran) forklarer at gården Trøan bl. a. har markeslått nær ved gårdens seter i Hanksjøen. Denne slått, som kalles Mosengvollen eller Stiftelsesenget, kjøpte vidnet for 30—40 år siden — sier han i 1924 — av Stiftelsen på Røros, og den er særskilt skyldsatt. Stiftelsen skulde efter sigende ha tatt den fra Moseng for gjeld i eldgamle dager. I sin forklaring nevner vidnet også to andre særskilt skyldsatte markeslåtter i Kjurudalen, nemlig Gammelenget, som er kommet fra Nystuen Berg, og Pålsvollen som er kjøpt fra Røros. Begge disse slåtter tilhører nu Øvrehaugen. Efter sagnet skal Rørosinger i gammel tid ha hatt seter på Pålsvollen.

34. vidne Arne Tollefsen Galåen (se underavsnitt 1 foran) forklarer at hans tidligere gård Galåen foruten markeslåtter i Galådalen har slåtter nordligst i Kjurudalen,

nemlig Røberget og Lilleenget på østsiden og Trøenget på vestsiden. Alle disse tre slätter er særskilt skyldsatt. På Røberget er det kongeskjøte fra langt tilbake i tiden, Lilleenget har vidnet kjøpt fra Nygård i Dalsbygden for sikkert 30 år siden, og Trøenget skal etter sagnet også være kommet fra Dalsbygden. Nordenfor Røbergenget har Peter Kurås fra Galåen også et Røbergeng som det er kongeskjøte på. Ved siden av Trøenget som hører til vidnets tidligere gård, har Rasmus Prytz fra Engan eid et Trøeng som også er særskilt skyldsatt. På samme side (vestsiden) av dalen har handelsmann Finborud et særskilt skyldsatt eng som før tilhørte Lars Svensk og skal være kommet fra Langøyen på Os, etter hvad det sies. Ovenfor Røbergengene på østsiden av dalen har Per Klemetsen Galåen og Ditlef Grådal et eng som ligger nær den gamle stiftslinje og som Nypllassinger i Røros i sin tid skal ha eid. Også dette eng er særskilt skyldsatt. Vidnet omtaler slåttene i dette strøk som «Rørosengene», et navn som skriver sig fra at de er eller har vært på Rørosingers hender. Endel av disse eng er nu gått over til Galåen og Engan, og ett enkelt eng langt på vestsiden av dalen (Bjørbekkenget) er solgt til Dalsbygden. Alle Rørosengene ligger ovenfor eller nordenfor Nygårdsvollen (kartets Nergårdsvoll).

37. vidne **Lars Hansen Haugen** (utrykt rettsbok), 75 år gammel i 1924, gårdbruker på Nypllassen i Røros, forklarer at hans far Hans Johnsen Haugen eide Smedolsenslåttene som ligger nordøst for Røbergslåttene og sydøst for Kjølitjønn ved den gamle stiftslinje. Vidnets bror arvet slåttene etter faren, og vidnet brukte den sammen med broren til for en 15—16 år siden, da broren solgte den til Klemet Pedersen Galåen hvis sønn Peder Klemetsen nu eier den. Denne slått ligger såpass høit til fjells at det er lite skog på den, og skogen blev ikke utnyttet i vidnets tid. Men vidnet likesom broren og faren mente å eie skogen likesom selve slåttene som privat eiendom. De øvrige «Røroseng» nord i Kjurudalen på begge sider anså likeledes vedkommende eiere som sin private eiendom, innbefattet skogen på hvert enkelt eng. På disse eng nede i Kjurudalen var det mere skog, og der hugg eierne ved og førte med hjem. Havningen i trakten hvor Smedolsenslåttene ligger blev utøvet fra begge sider — sydfra og nordfra — således at kreaturene gikk til møtes med hverandre.

Part **Ole Ingjerdson Engan** (se underavsnitt 1 foran), som er opsitter i Østgårdsgrenden, uttaler om utskiftningen av skog i Kjurudalen i 1886 at setereierne byttet skogen uten å ta hensyn til slåtteeierne. Engans far hadde dengang slått i Gammelenglien støtende til Stiftelsesslåttene. Embret Vangsgjelten på Vangsgjeltvollen hugg straks etter skogdelingen av 1886 i farens ytre eng som ligger rett op for Vangsgjeltvollen, men faren forbød det, og Embret måtte betale 10 kroner som godtgjørelse for det han hadde hugget. Siden har hverken Embret eller de andre setereiere i trakten hugget i slåttene i Gammelenglien hvor mange andre fra Østgård også har slätter, nemlig Hans Akeren, Ole Engan selv og hans bror Haldor Engan som eier farens tidligere eng. Slåtteeierne i Gammelenglien har hugget i skogen på sine eng, og spesielt har Engan selv ført ved hjem derfra nesten hvert år. Engans bestefar (født 1813) fortalte at hans far i Gammelenglien hadde hugget ved og brent kull og ført til Røros. Bakken og Engan i Østgård har slätter i Nyengene som strekker sig fra Øvstubekken på vestsiden av Kjurudalen og nordvestover til fjells. Skogen der er bare brukt til berging av høiet, den er for liten og ligger for langt unda til å utnyttes på annen måte. Seterierne der nord i Kjurudalen har ikke hugget i disse slätter.

De erklæringer om bruken av markeslätter i Os og Dalsbygdens fjelltrakter som er omtalt i underavsnitt 1 og 2 foran, inneholder ikke særlige opplysninger om Kjurudalen av vesentlig interesse.

5. Traktene øst for Kjurudalen.

I Landkommisjonens jordebok 1661 og matrikkelen 1667 er det nevnt at Østgård har engeslått ved Djupskarvollen, fiskeri «i almindingen» og sommerbeite ved Djupskaret. Under Nordgård er opført engeslått ved Djupskarvollen, fiskeri i Setersjøen og sommerbeite ved «Schiersjøen» (Setersjøen?). Under Os og Vangen (Østvangen) er nevnt setervoller i Galådalen og under Langøyen sommerbeite i Galådalen.

Bygslinger (dok. 44 s. 46 flg. og s. 104 flg.). I jordeboken for 1680 er det anført at opsitterne på Østgård hadde fått tillatelse til å bruke en engeslått «Dybækkevold» (skal vel være Djupskarvoll). — I 1785 blev tinglyst en bygselseddel til bergmester J o k u m I r g e n s på engeslåtter ved Setersjøen og Djupskarvollen (dok. 45 nr. 3). — I 1695 fikk Lars Østensen O s bygselseddel på «en seter» som kaltes Røsjøåsen (Refsjøåsen), og «et lidet fiskevand» som kaltes Fjellsjøen. Den samme strekning blev — såvidt det kan sees av bygselseddelenes beskrivelse — bygslet til Lars Hågensen Os i 1718 og denne siste bygsel blev fornyet i 1740 (dok. 77 s. 21).

Bergskriver J e n s F i n n e fikk i 1713 bygselseddel på «et stæd under hans gård Galåen, som er nogle ringe engeslåtter kaldet Rasjio-åsen fra sæter søen og til fields» (dok. 77 s. 21). Den 22. oktober 1725 fikk Jens Finne ny bygselseddel på «nogle ringe engeflekker kaldende Refsjøåsen samt nogle slåtter omkring Sandkiernet og i Fieldsøekjernet, derfra i Stenøyen» (dok. 77 s. 21). I anledning av denne bygsling anla opsitterne på Østgård og Nordgård i 1726 sak mot Jens Finne med påstand om underkjennelse av bygselseddelen (dok. 44 s. 110). Saksøkerne mente at denne strekning var en eiendom for deres gårder hvor de hadde sin utrast og fehavn for gårdene, mens bortbygslingen forutsatte at disse steder lå i kongens almenning. Efter sorenskriverens kjennelse skulde saken foretas efter nytt stevнемål. Hvorvidt saken også blev påstevnt påny, gir rettsprotokollene ingen opplysning om. Derimot er det på det tydelige at Jens Finnes sønn Rasmus Finne den 8. februar 1743 fikk bygselseddel på «nogen engeslåtter i kongens almenning, kallet Røsjøåsen fra Setersjøen og til fjells, som hans far forhen hadde hatt i bruk og til leie» (gjengitt efter dok. 44 s. 112). Denne strekning blev i 1803 solgt ved kongeskjøte til Rasmus Finnes sønn Jens Finne, jfr. nedenfor.

I 1732 blev utstedt en bygselseddel til besidderne av Østre og Vestre Galåplass og Galåvollplass (jfr. om disse eiendommer opplysningene i avsnitt V,1 foran) på de steder som lå på den østre side av Galåelven op til Fjellsjøen og det nordenfjelske rådele til havn og febeite. Ved tinglysningen av denne bygselseddel protesterte opsitterne på Os, Åsen, Østgård, Langøyen, Moseng, Vangen og Nordgård, idet de gjorde gjeldende at den bortbygslende strekning var deres sameie. I 1734 anla de sak mot bygselmennene. Saken endte med et forlik som gikk ut på at opsitterne på Galåplassene frafalt bygselen, mens saksøkerne tilstod dem forskjellige rettigheter «såvidt vores ejendehler mod Rørås gård sig strecker» (dok. 45 nr. 27).

I 1734 fikk opsitterne på Nordgård og Østgård bygselseddel på «nogle engeslåtter udj almindingen til Tøndset præstegjeld Dybscharvolden kaldet, der fra strækkende sig i Sæter siøe-holmen og øster i Fieldsiøen, viidere i Tverøen (Tverrøa) og i Kjørredalen» (gjengitt i den nedenfor nevnte bygselseddel av 1754, dok. 45 nr. 37). Av denne strekning som «alle tiider under bøxel mændernes gårder har været brugt», avstod Nordgårds og Østgårds opsittere i 1754 til proviantskriver P e d e r H j o r t «endeel stæder, af strækning fra Røesiøeås langsved Røesiøbækken til Langeviigen i Sætter siøen og fremdeeles derfra til Oes gårdens ejendeeler vedtager», og den 18. februar 1754 fikk Peder Hjort av foged Jens Juel bygselseddel på den her beskrevne strekning «tillige med al den skoug som findes udinden bemelte stæder og dessens circumference». I anledning av denne bygsling gjorde Rentekammeret antegnelse bl. a. om at bygselseddelen var «utydelig og uefterrettelig» og påla fogden gjennom et tingsvidne å få opplyst «hvad og hvormange slåtter det er, proviant-skriveren er overladt i bøxel, hvad deraf svares bør og hvad distance strækningen med slåt og skov indeholder» (dok. 45 nr. 34). Rentekammeret påla også amtmannen å sørge for at bygselseddelen blev levert tilbake til foged Juel mot tilbakebetaling av bygselpengene, hvilket også skjedde. Under det tingsvidne som foged Juel lot opta i 1756 blev intet annet opplyst enn at det på disse slåtter kunde avles «3 småe læs høe» (dok. 45 nr. 37). Som nevnt i en tidligere sammenheng (avsnitt VII) gav foged Juel i anledning av denne sak den forklaring at han likesom sine formenn hadde utstedt bygselseddelen «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet», idet det var umulig for fogden å befare og begranske sådanne steder. Da saken var ordnet ved at bygselseddelen var tilbakelevert og bygselpengene tilbakebetalt,

deciderte Rentekammeret i 1757 at antegnelsen skulde utgå (dok. 45 nr. 34). Av de bemerkninger fra Rentekammeret som ligger til grunn for denne decisjon fremgår det imidlertid at proviantskriver Hjort da hadde sendt inn ansøknings om å få beholde bygselen, men om denne ansøknings skjebne er det ikke dokumentert nogen opplysning.

I 1749 fikk proviantskriver Hjort bygselseddel på «ett fiskevand kaldet Fieldsjøen som er beliggende i Røschjørås i sættergangen i Tolgens præstegjæld» (dok. 44 s. 112 jfr. dok. 77 s. 21). Mot tinglysningen av denne bygselseddel protesterte Johannes Irgens som eier av gården Røros, idet han gjorde gjeldende at opsitterne på denne gård alltid hadde hatt fiskeri der og at vatnet hadde ligget under gården. Han hevdet også at disse steder hørte til det nordenfjelske distrikt. Hvordan denne sak senere utviklet sig, foreligger det ingen opplysning om.

I denne sammenheng skal tilslutt nevnes at bergskriver Jens Finne i 1732 fikk bygselseddel på markeslåtter fra Langleitet til Lomkjernkletten (sydøst for Setersjøen). Da denne bygselseddel blev tinglyst den 5. desember 1732, protesterte endel opsittere i Osgrenden mot at disse steder blev bortbygset. De hadde der sin daglige hjemhavn for kreaturene, og strekningen var derfor ikke nogen almenning (dok. 44 s. 27). En rettssak, som Osopsitterne senere anla, blev forlikt i 1734 (dok. 44 s. 111). Forliket gikk bl. a. ut på at Jens Finnes enke frafalt sin bygselrett. Foged Juels fullmektig, som møtte på fogdens vegne, erklærte at det på disse steder ikke hadde vært eller var nogen kongens almenning, så han ikke kunde bestride riktigheten av forliket.

Skyldsetningsforretninger og overdragelsesdokumenter. I 1793 blev tinglyst et skjøte fra Torben Larsen til Erik B. Langøyen på setervollen Djupskarvollen og to der beliggende engeslåtter (dok. 44 s. 59). — Ved kongeskjøte av 4. mai 1803 blev engeslåtterne Røsjøåsen (Refsjøåsen) solgt til Jens Finne til eiendom for 10 rd. og en årlig avgift til kongens kasse på 48 skilling (dok. 44 s. 114). Før dette salg fant sted, hadde foged Lind i 1802 foretatt en besiktigelse av disse slåtter. Ved forretningen møtte Jens Finne som fremla en bygselseddel til hans far Rasmus Finne (jfr. foran om denne bygsling) og «sagde derefter at være i besiddelse af benævnte engesletter». Engeslåtterne blev beskrevet som gående «fra Fines nøster ved Fieldsøen i lige linie efter den alfare vey der går til Kiyludalen, og derfra i væster til midten af den såkaldede Storsjøe til Sandkiern bekken, følgende samme til Sandkiernet, og langs den bæk der går ud af bemelte kiern til een stor steenvarde i sydost ved een myhr, og derfra i liige linie i den så kaldede Nordstuebek, og langs ved samme til midten af den såkaldede Frohaug, og langs ved samme i væster over bemeldte houg, og i øster til Fines bemeldte fiske nøster ved Fieldsøen». Jens Finne tilførte protokollen at han tilbød sig å betale 48 skilling i årlig skatt av disse slåtter «for ikke at umage retten på stedet såmange miil fra sammes boepæll for at afholde skyldsætningsforretning på disse enge slåtter, som endog græsset visse år bliver uslået henliggende under sneen» (dok. 45 nr. 73).

I 1858 blev skyldsatt fra Nedre Østgård en engeslått «Floerne» ved Setersjøen som i vest gikk «til fjeldet, Volen kaldet» (dok. 44 s. 83). — 1859: skyldsetning av bl. a. «Djupskarenget», beliggende i og ved Djupskåret på den søndre side av samme og nordvest for Setersjøen. Slåtten var solgt i 1846 (dok. 44 s. 83). — 1859: skyldsetning fra Brændbakken i Os av nogen engeslåtter ved Sandtjønnene i nord for Setersjøen. Disse slåtter lå på den nordvestre side av Storsandtjønnen og grenset mot nord «til fjellet» (dok. 44 s. 83). — 1881: skyldsetning fra lnr. 319 Haugsgjelten av en setervoll med havnegang, skog og markeslått ved Djupskarbekken, solgt til en opsitter på Ryen, og en markeslått «i den vestre ende av Setersjøen», solgt til Østvang (dok. 44 s. 96). — 1900: skyldsetning fra Nordgårdsakeren av setervollen Midtvollen ved Setersjøen med seterskog og et slåtteeng (dok. 46 nr. 218).

Med hensyn til kontrakter om skogdeling i disse strøk henvises til fremstillingen foran i avsnitt V,2.

Under den vidneførsel som er foretatt for kommisjonen, er det ikke kommet frem opplysninger om disse trakter av særlig interesse.

XI. Prosedyren.

Som nevnt i avsnitt I bragte statens prosessfullmektig advokat Henrik Bergh i sitt deduksjonsinnlegg på bane spørsmålet om Høifjellskommisjonens formelle kompetanse til å treffe avgjørelse etter høifjellslovens § 2a om de strekninger som ligger innenfor de grenser for en statsalmenning i 9de felt som er antydnet fra statens side. Etterat Justisdepartementet i skrivelse av 29. februar 1924 hadde meddelt at departementet ikke fant grunn til å fastholde den bestemmelse om utvidelse av feltet som var truffet efter forslag fra statens advokat, uttalte advokaten i sitt tredje innlegg at han efter nærmere overveielse var enig i den opfatning som kommisjonen hadde gitt uttrykk for i skrivelse av 11. juli 1923, at den begrensning i kommisjonens mandat som ligger i ordet «høifjellsstrekninger» ikke går videre enn den begrensning høifjellsloven selv oppstiller. Den begrensning i kommisjonens stedlige kompetanse som således følger av loven selv er imidlertid, fremholder advokaten, såvidt elastisk at den ikke er til hinder for å påkjenne statens påstand i det omfang som er antydnet fra statens side. Foranlediget ved at en annen opfatning er fremholdt fra de private parters side, jfr. nedenfor, gjør han gjeldende at det med ordet «høifjell» ikke kan ha vært meningen bare å betegne «snaufjell», men overensstemmende med den almindeligē sprogbruk også strekninger som er dekket med fjellskog. «Høifjellet» er ikke noget absolutt bestemt begrep, og når en lov bruker dette uttrykk for å begrense en domstols saklige eller stedlige kompetanse, må uttrykket undergis en rimelig og fornuftig fortolkning, så loven såvidt mulig kan nå sitt øiemed. Hensikten med høifjellsloven er å få en ordening av eiendomsforholdene på høifjellet ved å fastsette grenser mellom det offentliges og de privates eiendom. Og meningen har da selvfølgelig vært at Høifjellskommisjonen skulde ha en dermed overensstemmende myndighet, så den ikke helt irrasjonelt stanses i sin optrekning av grensene fordi om den finner at grenselinjen på enkelte steder må trekkes et stykke ned i skogen. Det skulde forøvrig, uttaler advokaten, nu være i alles interesse å opnå en ordening av disse spørsmål. En avvísingsprosedyre fra de private parters side på det grunnlag det her gjelder finner han derfor under enhver omstendighet hensiktsløs.

Sin realitetsprosedyre innleder statens advokat med å fremholde at Tolga prestegjeld ikke kan antas å være blitt bebygget før i forholdsvis nyere tid. Hvad særlig bosetningen i det nuværende Tolga sogn angår, må det ansees på det rene at den ikke er eldre enn fra det 16de eller 17de århundre, jfr. bl. a. Ivar Sæters uttalelse i hans bok om Tolga om «at bygdens historie begynner med Smeltehyttens anlegg omkring 1670». Før den tid lå disse trakter i det vesentlige ubebygget. At bebyggelsen i Vingelen og Os (Dalsbygden) er adskillig eldre enn i Tolga sogn, må derimot erkjennes, men det er dog ikke lykkedes de private parter å godtgjøre noget om at den går særlig langt tilbake i tiden. De eldste skriftlige optegnelser om gårdene i Vingelen og Os skriver sig ialfall alle fra første halvdel av det 16de århundre, og dette er så meget mere bemerkelsesverdige som det fra langt eldre tider finnes optegnelser om jordegodset i andre deler av Østerdalen, se særlig Aslak Bolts jordebok av 1440 hvor det ikke er nevnt nogen gård i Vingelen eller Os.

Inntil disse bygder blev ryddet og bebygget, var de som uoptatt land kongens almenning, og når en stor del av gårdene i Vingelen og Os var krongods i den eldste kjente tid, finner dette sannsynligvis sin likefremme forklaring i at gårdene var ryddet i kongealmenningen og tilhørte kronen av denne grunn, jfr. arkivkonsulent Tanks uttalelser i denne retning i dok. 44 s. 2. At gårdene blev ryddet, kunde ikke medføre at bygdens «utmark» i sin helhet tapte sin karakter av kongealmenning. Dette kunde bare være tilfellet med de strekninger av hjemskog som lå i gårdenes umiddelbare nærhet og derfor naturlig gikk inn i det område som den enkelte gård hadde utelukkende rådighet over. Utmarken forøvrig blev liggende som almenning, og dette gjelder også de strekninger av nåleskog i selve Glommas dalføre som ikke støtte like inn til gårdene. Om disse strekninger må det antas, fremholder advokaten — se her også hans prosedyre i 10de felt, således dok. 30 i 10de felt s. 21 flg., hvor disse be-

traktninger kommer sterkt i forgrunnen — at de lå som kongealmenning ennu på den tid da de store skogutskiftninger blev foretatt i slutten av det 18de og begynnelsen av det 19de århundre. Advokaten henviser i så henseende bl. a. til arkivkonsulent Tanks utredninger (som går ut på, se således dok. 44 s. 3, at utmarken utenfor disse gårders ryddede hjemmarker såvel i det 17de århundre som tidligere blev ansett og behandlet som kongens almenning). I sin prosedyre i 10de felt, se dok. 30 s. 21—22, har advokaten som positive vidnesbyrd om at skogene i disse bygder var statsalmenning like inn i det 19de århundre, bl. a. henvist til skoginspektør Hummels almenningskart av 1767 (dok. 32 i 9de felt) og skogdelingskontrakter av 1816 og 1820 (dok. 55 og 56 i 10de felt) hvor det tales om deling av Tynsets «alminning». Videre til kartet over Tolgens kronskog av 1797 (dok. 33 i 10de felt, dok. 124 i 9de felt) hvor de strekninger som støter til kronskogen er betegnet som «Tolgens bøygdealminning», og til et foreningsdokument av 21. juni 1823 (E. dok. 75 i 10de felt) om deling av de ved Tolgens hytteplass boende jord- og skogeieres felles skog og utmark, som i delingsdokumentet stadig betegnes som den «østre alminning» og den «vestre alminning». Ganske visst er det mulig, sier advokaten i denne sammenheng, at man med disse almenningsbetegnelser dengang mente å gi uttrykk for at det i utmarken bestod et sameie for hele bygdelaget og at det i denne betydning tillå bygden en «bygdealmenning». Men det var de samme pretensjoner almuen gjorde gjeldende for Tyldalens og Rendalens almenningers vedkommende i slutten av det 18de århundre, uten at disse pretensjoner førte frem. Og var almenningsspørsmålet dengang blitt tatt op også for «utmarks»- eller almenningsstrekningene i Tolga (og Tynset), kan det ikke være tvilsomt at resultatet også der vilde blitt det samme og at skogstrekningene i disse bygder, og således også skogstrekningene i selve Glommas dalføre, vilde blitt anerkjent som statsalmenning.

Statens advokat mener at allerede det som her er nevnt må lede til å anta at både skog- og fjellstrekningene i Tolga har vært statsalmenning i kjent tid eller nærmere bestemt helt inn i det 19de århundre, og at dette også må gjelde om nåleskogstrekningene i selve Glommas dalføre, bortsett fra den skog som ligger nærmest inn til gårdene.

Hvad advokaten imidlertid stiller i forgrunnen som bevis for at særlig fjellstrekningene i Tolga har vært statsalmenning i kjent tid, er de opplysninger som foreligger om oppkreving av engeslåtteeavgifter og bygsling av engeslåtter.

Om engeslåtteeavgiften fremholder advokaten under henvisning til arkivkonsulent Tanks utredninger at denne avgift gav uttrykk for et jordleieforhold. Avgiften var ikke en skatt, men en jorddrottlig rettighet som var bygget på kongens antagne eiendomsrett til almenningene. At engeslåtteeavgiften hadde denne karakter, fremgår bl. a. av den omstendighet, uttaler advokaten (dok. 199 s. 11) at avgiften blev innført av Landkommisjonen av 1661, likesom avgiftens karakter av en jorddrottlig rettighet viser sig deri at den blev tatt inn i protokollene over kronens jordeboksrettigheter. Det finnes også eksempler på at engeslåtteeavgiftene har vært gjenstand for særskilt salg, mens derimot beskatningsretten aldri blev solgt. Engeslåtteeavgiftens karakter av en jordavgift fremheves også ved de bygselpenger som blev betalt ved første feste og ved fornyelse av bygselen. Med hvilken hjemmel Landkommisjonen og fogdene har pålagt en slik jordavgift, kan det visstnok strides om. Det er rimelig å anta at fogdene har søkt hjemmelen i N. L. 3—12—5 som bl. a. bestemmer at ingen kan slå høi i almenning uten fogdens bevilling. Det måtte ligge nær for fogdene, når loven først bestemte at man bare kunde slå efter bevilling, da å gjøre denne bevilling avhengig av at en viss avgift blev betalt. Og det er da tillike forklarlig at fogdene kom inn på den praksis å utstede bygselsedler på engeslåtter, idet man grep til den vanlige bygselpraksis som fra før var kjent.

Hvad denne bygselpraksis angår, kan det, fremholder advokaten, ikke være tvilsomt at den inneholder et avgjørende bevis for at de strekninger det her gjelder var anerkjent og behandlet som statsalmenning i det 18de århundre. Dette er da også ned gjennom tiden antatt i en rekke dommer, se således dommer fra slutningen av 1770-årene om engeslåtter i Rausjødalen (som ligger innenfor 10de felts område — E. dok. 131—133 i 10de felt, dok.

53—54 i 9de felt), kommisjonsdommene av 1786 og 1790 om de Østerdalske almenninger (se avsnitt VI foran) og fra nyere tid høiesterettsdommene om strekninger på Bjørkkjølen (i 10de felt), referert i Rettst. for 1896 s. 575 og 714.

Å påvise den nøiaktige beliggenhet av de engeslåtter som var gjenstand for bortbygging i annen halvdel av 1600-tallet og første halvdel av 1700-tallet er meget vanskelig, så knappe som stedsangivelsene i bygselsedlene ofte er, men etter de opplysninger som foreligger kan det dog fastslås at byggingene har omfattet praktisk talt alle dalsenkninger av nogen betydning helt fra Galådalen, Setersjøen og Kjurudalen i øst til Gjeras dalføre, Busjødalen og Magnildalen i vest. Nærmere å angi byggingenes utstrekning mot fjellet i nord og vest er, uttaler advokaten, av mindre interesse, men det kan dog nevnes at de omfatter slåtter så langt fra bygden som omkring Bratthøa på grensen mot Kvikne. Større interesse har det derimot å undersøke hvor langt ned mot bygden fogdenes bortbygging av engeslåtter har strukket sig, eller nærmere bestemt om denne virksomhet i ethvert fall har omfattet alle de områder som fra statens side nu påstås anerkjent som almenning. Helt nøiaktig kan heller ikke dette påvises, men sammenholder man stedsangivelsene i bygselsedlene med de detaljkarter som er utarbeidet under storskiftet (dok. 155—165), kan man dog danne sig et bilde som er tilstrekkelig for det øiemed det her gjelder. Det viser sig da at engeslåtterne i omtrent alle dalstrøktiltar i tallrikhet jo lenger ned i dalen man kommer. Særlig utpreget er dette kanskje i Vangrøftdalen hvor det er en stor mengde slåtter i de lavereliggende deler til forbi Åslibekken. Nogenlunde tilsvarende er forholdet forøvrig også i Londalen og flere av de andre daler. Bare i Kjurudalen er slåtterne nogenlunde jevnt fordelt over hele dalen fra dens begynnelse ved Kjølitjønn til nedover i nærheten av bygdenes hjemraster. Det kan etter dette ikke være tvilsomt at hovedmassen av byggingene har omfattet engeslåtterne i de lavereliggende dalstrøk som lå bygden nærmest. Hvad særlig Vangrøftdalen angår, hvor de aller fleste bygselsedler nøier sig med stedsangivelsen «engeslåtter i Vangrøftdalen» eller lignende, kan det således heller ikke være tvil om at disse bygselsedler for den alt overveiende del angår den egentlige Vangrøftdal fra sammenløpet av Snudda og Tverelven og nedover.

Det kan, fremholder statens advokat, ikke være synderlig tvil om at hele det område som omfattes av byggingene, på den tid det her gjelder blev oppfattet og anerkjent som almenning. Det er på det rene, og det fremgår da også av matrikkelen 1667, at leilendings- og bygselforhold i gamle dager var meget almindelig også i disse bygder. Gårdene tilhørte kronen eller kirken som bygslet dem bort til leilendinger. Man var med andre ord i den tid det her er tale om, fullt fortrolig med bygselforholdet, og brukeren av et bygselgods forstod meget vel at han ikke var eier av gården, men at eiendomsretten var hos jorddrotten. Sett på bakgrunn av dette har det all formodning mot sig at bøndene ikke skal ha hatt den fulle forståelse av hvad fogdenes praksis med bortbygging av engeslåtter innebar. Det fremheves regelmessig i bygselsedlene at vedkommende slåtter ligger i kongens almenning, og det sies at fogden bygsler bort på kongens vegne. Bortbyggingen skjer også, anfører advokaten, enten på livstid eller for et bestemt antall år, og for byggingen blir det som vanlig betalt bygselpenger og dessuten en viss årlig avgift, altså fullstendig som ved et almindelig bygselforhold.

Å opfatte hele denne lange bygselpraksis bare som en autorisasjon fra det offentliges side av slåtteeiernes eiendomsrett vilde være helt uberettiget. Hvor fogdene eller bøndene skulde ha tatt en slik forestilling fra, er ikke til å forstå. Det var jo ellers ikke almindelig at man trengte nogen autorisasjon fra det offentlige for å beskytte sin eiendomsrett, og det virker da søkt om man vil anvende en slik konstruksjon nettop overfor statens bortbygging av engeslåtter. Bygselforholdet var derimot vel kjent, og ingen bonde kunde på den tid misforstå anvendelsen av bygselformen. Riktignok foreligger det opplysninger om at opsitterne ved enkelte spredte leiligheter, således under tingsvidnet i Tynset 10. desember 1756 (dok. 45 nr. 38, jfr. avsnitt VII foran), har fremholdt den opfatning at de anså sig som eiere av de bygslede slåtter. Og likeså har fogdene et par ganger uttalt at man kunde være kommet i skade for å utstede bygselsedler på steder som var i privat eie, se således dok. 45 nr. 43

og dok. 49 s. 109. Men ingen domstol kan på dette spinkle grunnlag kullkaste tre generasjoners tydelig uttalte og praktiserte opfatning i annen retning og frakjenne bygslingene deres hittil almindelig anerkjente betydning som almenningsbevis. Fogdenes uttalelser er av den art at de i grunnen bare gir uttrykk for den gamle setning om undtagelsen som bekrefter regelen, og bøndenes påstander under tingsvidnet i 1756 kan man heller ikke ta for høitidelig. Det er mulig at de har vært i god tro, men i så fall må sammenhengen antas å være den at det svar de har gitt bunder i en misforståelse av hvad det offentlige som almenningseier vil tilvende sig. Det har sikkert vært og er fremdeles en ganske almindelig misforståelse at det offentlige med sine almenningspåstander også har villet tilvende sig almuens bruksrett, så bøndene skulde bli fratatt sine setrer og engeslåtter m. v. Og da kan man nok forstå de ener-giske protester mot det offentliges påstander. I det foreliggende tilfelle er forholdet forøvrig det at bøndene i det samme rettsmøte hvor de fornekte almenningens tilværelse, selv frem-legger en rekke bygselsedler hvor det uttrykkelig er fremhevet at de bygslede steder ligger i kongens almenning. Og på samme måte har dette vært gjort i tre på hinannen følgende gene-rasjoner. Det er, sier statens advokat, under disse omstendigheter vanskelig å tro at bøndene virkelig kunde mene hvad de sa under tingsvidnet: at de selv var eiere av de bygslede steder. De ma ha forstått det som stod i bygselsedlene om at slåttene lå i kongens almenning, og har de ikke forstått det, så viser dette ialfall hvor overordentlig liten vekt man kan legge på bøn-denes egen opfatning av eiendomsforholdene.

Hadde den omtalte bygselpraksis vært en helt lokal foreteelse uten sidestykke på andre kanter av landet og uten tilknytning til fortiden, kunde det enda forståes — uttaler advokaten videre — at man vilde prøve å rokke ved dens betydning som almenningsbevis. Men så er jo ikke tilfellet. Vi finner den samme praksis igjen over hele Østerdalen, og den lar sig påvise i samme utstrekning både i Gudbrandsdalen, Trøndelagsbygdene og andre steder. Det er bare den forskjell at bygselsedlene i Gudbrandsdalen regelmessig blev kalt «bevillingssedler» og at bøndene der nektet å betale bygselpenger. De betalte sin engeslåtteavgift, og på grunnlag herav, uttaler advokaten, erkjennes idag det meste av fjellet og store skogstrekninger i Gud-brandsdalen å være statsalmenning.

Heller ikke historisk sett står denne bygselpraksis som en isolert foreteelse uten tilknyt-ning til fortiden. Som fremholdt i en tidligere sammenheng må man allerede på grunnlag av de opplysninger som foreligger om den første bosetning i Tolga, være berettiget til å gå ut fra at de vidstrakte skog- og fjellstrekninger i disse bygder lå som almenning på den tid da bygs-lingene pågikk. Når dette fastholdes, kommer bygslingene i det rette lys. De fremtrer da ikke som en anomali, men står tvert om i intim sammenheng med de eiendomsforhold som forelå i det 17de århundre. Utstedelsen av bygselsedler betegner en naturlig utvikling av eiendoms-forholdene eftersom bebyggelsen i bygden tiltok og det følgelig blev trangere om plassen i almenningen og større konkurranse om utnyttelse av almenningens herligheter. Det er naturlig at det under disse forhold opstod et ønske hos den bruksberettigede almue om å skaffe sig et sikrere grunnlag for den bruk som almuens kanskje faktisk hadde utøvet i lengere tid, og at folk derfor henvendte sig til fogdene som den tids forvaltere av almenningene for å få en mere spesiell hjemmel til bruken av bestemte herligheter i almenningene.

Fra opsitternes side er det gjort den innvending mot bygslingenes betydning som almen-ningsbevis at det bare foreligger bygselsedler for et fåtall av de mangfoldige engeslåtter innen feltet, og at bygslingene derfor ikke kan godtas som noget almindelig almenningsbevis for de strekninger som nu er påstått anerkjent som statsalmenning. Til dette er, fremholder statens advokat, for det første å si at en rekke bygselsedler gjelder hele slåttestrøk til fordel for en hel grend eller ialfall for en større gruppe av bruk. Han nevner forskjellige eksempler på dette (dok. 199 s. 14) og tilføier at selv i de tilfelle hvor spesielle bygslere er nevnt, må man efter de foreliggende opplysninger gå ut fra at bygslingen i virkeligheten ofte er skjedd til fordel for alle opsittere på vedkommende gård. Men dernest er det å merke at antallet av bruk er øket til det mangedobbelte siden 1700-tallet. Det er klart at denne opdeling av brukene har vært

fulgt av en tilsvarende deling av slåtteeingene og havneretten, på samme måte som nye bruk som oppstår ved utskillelse fra eldre almenningsberettigede gårder alltid er blitt tillagt husbehovsrett til trevirke i skogalmenninger. Og eiendommelig og meget betydningsfullt er det at det i stor utstrekning lar sig påvise at alle de nye bruk i det store og hele fremdeles har sine slåtter i de samme trakter som i gamle dager blev tilbygset de oprinnelige eiendommer. Advokaten gjennomgår endel av de opplysninger som i så henseende foreligger om de viktigste slåttestrøk, således Busjødalen, Gjeras dalføre, Londalen og Vangrøftdalen med sidedaler, og mener ved denne gjennomgåelse å ha påvist at engeslåtterne i disse strøk i det store og hele den dag idag tilhører de samme gårder (gårdsnummer) som de en gang blev bygset til. Enkelte slåtter er selvfølgelig i denne lange tid blitt frasolgt til andre eiendommer, men ellers har forholdet visstnok vært at opdelingen av slåtterne har fulgt med opdelingen av gårdene hjemme i bygden. Selv om det forholder sig så at antallet av de bygslinger som er kjent, ikke er så stort i forhold til det antall av slåtter som nu tilligger gårdene, gir bygslingene derfor allikevel fullt bevis for at alle de strekninger som omfattes av statens almenningspåstand tidligere har vært almenning. Om antallet av bygslinger er forøvrig å bemerke at det sikkert er en rekke bygselsedler som ikke er dokumentert. Det kan man slutte sig til av de henvisninger til eldre bygslinger som finnes i endel av de dokumenterte bygselsedler og rettsdokumenter.

Det foreligger, uttaler statens advokat videre, også en rekke andre opplysninger enn hittil nevnt om tilværelsen av en kongens almenning i disse bygder i eldre tid. Først og fremst matriklene hvor gårdene er opført med forskjellige herligheter «i almenning», dernest fredlysningene av kongens almenninger og foged Juels gårdemanntall av 1739. Hvad særskilt dette siste angår (dok. 241, se avsnitt VI foran) henholder advokaten sig til den fortolkning som arkivkonsulent Tank har gjort gjeldende med hensyn til ordet «bygdealmenning», se særlig dok. 49 s. 104 flg. Dette ord hadde på den tid ikke samme tekniske betydning som nu, men var nærmest tvetydig. Hvad foged Juel har ment med ordet «bygdealmenning», kan det imidlertid ikke være nogen som helst tvil om. Såvel under hensyn til at bemerkningen er anført under rubrikken «kongl. almindingssskove», som til at fogden selv i en årrekke hadde utstedt bygselsedler på de strekninger han i gårdemanntallet betegnet som bygdealmenning, må det være klart at han dermed har ment å gi uttrykk for at utmarken tilhørte kongen, men var undergitt bygdefolkets bruk.

Statens advokat mener efter dette å kunne fastslå at det fra det offentlige side er ført fullt bevis for at de trakter som omfattes av almenningspåstanden, i hele første halvdel av det 18de århundre og lengere har vært betraktet og behandlet som statsalmenning. Og Høifjellskommissjonens avgjørelse må da gå ut på at disse strekninger er statsalmenning den dag idag, såfremt det ikke fra de privates side føres bevis for at strekningene eller nogen del av dem er gått over i privat eie ved overdragelse fra det offentlige eller ved hevd.

Hvad spørsmålet om overdragelse angår, er det på det rene at praktisk talt alt krongods i Vingelen og Os blev avhendet i tiden mellom 1660-årene og 1723, mens det benefiserte gods blev solgt i begynnelsen av det 19de århundre. Det vilde utvilsomt være helt uriktig å legge den mening i disse overdragelser — som i alle tilfelle må antas å være skjedd ved anvendelse av den almindelige kongeskjøteformular, se dok. 77 s. 9 — at de overførte til kjøperen eiendomsrett til alt det som hadde vært brukt under gården, hvad enten det lå i gårdens hjemrast eller ikke. Ved salgene av krongodset var det meningen å overføre eiendomsrett til gårdene selv, men ikke til de herligheter i almenningen av forskjellig slag som lå til gårdene. Disse herligheter skulde bare følge gårdene som en almenningsrett som før. At de gamle kongeskjøter ikke kan forstås på nogen annen måte, er også fremholdt av Rentekammeret i en skrivelse av 28. september 1754 og i Røroskommissjonens innstilling s. 119, se også en uttrykt høiesterrettsdom av 6. april 1918 i sak Ole P. Stornæs mot Landbruksdepartementet (dok. 133—135). At fortolkningen er den riktige, støttes også av de særlige opplysninger som foreligger i dette felt. I Vingelen og Os foregikk en rekke avhendelser av krongods allerede

i 1660-årene, altså før fogdenes bygselvirksomhet var på det høieste. Såvidt det kan sees har opsitterne på de gårder som var solgt vært likeså ivrige som andre efter å få bygsel på engeslåtter, og dette tyder ikke på at opsitterne ved kjøpet av gårdene fra kronen var blitt eiere av de slåtter som tillå eiendommene.

Den fortolkning som således må være den riktige når det gjelder avhendelsene av krongodset, må også få anvendelse på salgene i senere tid av de benefiserte gårder. Også disse salg har bare gjeldt selve gårdene med de rettigheter over fremmed eiendom eller i almenning som fra gammel tid har tilligget gårdene. Det er mulig at man ved avslutningen av disse salg ikke hadde almenningsforholdet helt på det rene. Men sikkert er det at det ikke kan ha vært meningen å selge eiendommene med andre rettigheter i den felles utmark enn dem som tilkom de øvrige opsittere i bygden, og at kjøperne på sin side heller ikke har kunnet gjøre regning på å komme i en fortrinligere stilling enn disse. Kommer man i sin almindelighet til det resultat at almenningsforholdet i utmarken ennå helt eller delvis består, kan derfor heller ikke kjøperne av det benefiserte gods påberope sig sine skjøter som en særlig hjemmel til nogen videregående rett i fellesskapet.

Mens dette gjelder om overdragelsene fra det offentlige i sin almindelighet, står enkelte salg imidlertid i en særstilling. Dette gjelder for det første salget av R ø s j ø å s e n (Refsjøåsen) nord for Setersjøen. Denne eiendom, som ved inkaminasjonen av feltet tilhørte Harald Løvenskiold og nu eies av lensmann Wohlen, blev i 1803 solgt ved kongeskjøte til Jens Finne (jfr. avsnitt X, 5). Om disse strekninger, som i 1803 blev betegnet som Røsjøåsens engeslåtter, uttaler statens advokat at det offentlige erkjenner privateiendomsretten til de engeslåtter som i sin tid blev solgt til Jens Finne.

Det erkjennes videre fra statens side at også endel engeslåtter øverst i Kjurudalen er gått over i privat eie ved overdragelse fra det offentlige. Dette gjelder de såkalte R ø b e r g e n g e r som under henvisning til en bygselseddel av 31. juli 1809 (dok. 45 nr. 77, jfr. avsnitt X, 4) blev solgt til Tarald Glasmager og Ingeborg Johnsdatter ved kongeskjøte av 27. februar 1835 (ikke dokumentert i forretningen).

Endelig erkjenner det offentlige at engeslåtterne «Londalsslåtten» i Londalen og «Hundsjømyrslåtten» nord for Store Hundsjøen er gått over til privat eiendom ved salget av disse slåtter fra Tolga prestegård, i 1882, jfr. Kirkedepartementets kjøte av 28. november 1893 (dok. 140—141, se forøvrig avsnitt VIII, 4).

På de her nevnte undtagelser nær kan det ikke antas at de salg som det offentlige har foretatt har omfattet nogen del av den almenningsgrunn som lå utenfor gårdenes hjemraster. Hvor store strekninger det egentlig tillå gårdene som deres hjemraster på den tid da de blev solgt, kan — uttaler statens advokat videre — visstnok være noget tvilsomt, men behøver heller ikke å påvises nærmere. Det bør nemlig nu utvilsomt erkjennes at såvidt betydelige deler av de skogstrekninger som ligger omkring gårdene er gått over i privat eie at man med sikkerhet kan gå ut fra at gårdenes hjemraster ikke på salgstiden hadde et videre omfang.

Det neste spørsmål er da i hvilken utstrekning de områder som, efter hvad advokaten anser bevist, var statsalmenning ialfall så sent som i det 18de århundre, kan antas å være gått over i privat eie ved h e v d. Dette spørsmål drøftes først for skogstrekningenes vedkommende, og gjennomgåelsen av det foreliggende opplysningsstoff knyttet her til Storskiftekommissjonens inndeling av skogen i tre klasser: den egentlige «hjemskog», «den fra eldre tid delte seterskog» og «den skog som ennå henligger uten gyldig teigedeling» (dok. 77 s. 10 flg., jfr. avsnitt V, 2 foran).

Hvad de strekninger angår som Storskiftekommissjonen har regnet med til den egentlige h j e m s k o g, gjør advokaten oppmerksom på at disse strekninger med enkelte avvikelser faller sammen med de områder som var gjenstand for de første skogdelinger i 1790-årene og begynnelsen av det 19de århundre. Dette skyldes, uttaler advokaten, ingen tilfeldighet, men forklares naturlig nok derved at det selvsagt var den bekvemmost tilliggende og mest verdifulle «hjemskog» som det først måtte fremstille sig som ønskelig å dele. Advokaten gjennom-

går i enkelthetene disse skogdelinger og konstaterer at man i grove trekk kan opgi grensen for den skog som blev utskiftet i årene omkring 1800, således: fra Refsjøåsen langs Langvikbekken til Setersjøen. Videre fra Djupskarbekken over Undliåsen til Undliåsbekkenes kne, deretter langs denne bekk til Søndre Hanksjøens søndre ende, derfra langs Hangåen og Storbekken til Oltangen, videre derfra i en tunge opover Vangrøftdalen så langt mot nord-nordvest som til Storbekken, den gamle setervei, Skarvdalsbekken og Storfossbroen på nordsiden og til Skarvåen på sydsiden av Vangrøfta. Videre sydover omfattende skogen på vestsiden av Vangrøfta og Langen til Myrengebekken, langs denne til Grundtjønnet. Videre derfra over Milskifttjønn til Olåen og Øvre Tallsjøen. Derfra til Vingelskletten og herfra «i vest-sydvest til et punkt ved Luna».

De skogområder som ligger innenfor denne linje — og som i Vangrøftdalen og Kjurudalen også omfatter strekninger som Storskiftekommissjonen har betegnet som «seterskog» — består dels av overveiende nåleskog som ved siden av å tilfredsstillende gårdenes behov også kan avgi mere og mindre salgslast, og dels av bjerkeskog isprengt med furu, som ialfall vesentlig tjener gårdenes og setrenes behov for trevirke. Hvad særskilt disse siste strekninger angår, kunde det, uttaler advokaten, kanskje stille sig noget tvilsomt om det fra de privates side vilde kunne føres et fullt tilfredsstillende hevdsbevis. Imidlertid danner disse strekninger ikke noget sammenhengende hele, men ligger som f. eks. i Osåsene og Østgårdsåsene tildels omgitt av utpreget nåleskog, likesom overgangen fra den ene art skog til den annen skjer gradvis og uten utpreget skille. Ved en påstand om at disse blandede nåleskog- og løvskogstrekninger skulde anerkjennes som almenning, vilde man derfor neppe få med større sammenhengende strekninger, likesom det vilde falle ytterst vanskelig å opgi nogen sikker og klar grense mellom almenningsskogen og privatskogen. Det må dessuten erindres at man ved de omhandlede skogdelinger regelmessig ikke har skjelnet mellom nåleskogen og annen skog innenfor disse områder, og at det også kan stille sig noget tvilsomt hvor meget av den omgivende skog var innbefattet under krongodsets salg, så det alt av denne grunn kan være rimelig å anerkjenne noget rummeligere grenser for det som nu er i privat eie. Det offentlige finner derfor ikke grunn til å nedlegge påstand om at nogen del av de her omhandlede strekninger skal anerkjennes som almenning, uten at man dog vil være ubetinget bundet ved den grenselinje for disse strekninger som er angitt i grove trekk.

Til «den fra eldre tid delte seterskog» regnet Storskiftekommissjonen i Kjurudalen og Vangrøftdalen også en del av de strekninger som blev utskiftet i årene omkring 1800. Som det fremgår av foranstående, nedlegges det fra statens side ikke påstand om at disse seterskogstrekninger skal kjennes å være statsalmenning. Hvad derimot angår de øvrige seterskogstrekninger som Storskiftekommissjonen regnet for å være delt fra gammel tid, har statens advokat i sine første innlegg gjort gjeldende at disse strekninger i sin helhet må anees som statsalmenningsstrekninger. De områder dette gjelder er for Dalsbygdens vedkommende Milskiftåsen mellom Myrengebekken og Vingelen sogns skoglinje (teigedelt i 1860-årene) og i Vingelen de skogområder som blev utskiftet i 1850—70-årene. Advokaten henviser her til den karakteristikk Storskiftekommissjonen har gitt av disse skogstrekningers alt overveiende betydning er — bortsett fra engeslåttenes behov for trevirke — at de gir vedskog til setrene og verner og fruktbargjør havnegangen. Den vesentlige verdi innenfor disse områder ligger i havnegangen og dernest i et nett av slåtter som for en stor del tilhører andre enn de havneberettigede. Først i tredje rekke kommer som selvstendig verdi skogen, d. v. s. den rest av denne som står til rådighet efter at slåttenes og setrenes behov er tilfredsstillt. Når skogen i disse trakter er teigedelt, er det først og fremst for setrenes skyld, og det synes mindre rimelig å betegne vedkommende hjembruks rettsforhold til disse skogteiger som et eiendomsforhold enn som et bruksforhold der ved teigedelingen er gått over fra å være felles til å bli eksklusivt. Det må videre merkes, fremholder advokaten, at selv om det vilde være berettiget å regne avslutningen av de her omhandlede delinger som

utgangspunkt for en almenningshævd, så er hævden under enhver omstendighet avbrutt ved nedsettelsen av Storskiftekommissjonen eller ved den eiendomspåstand som staten gjorde gjeldende overfor Storskiftekommissjonen ved Landbruksdepartementets skrivelse av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9). De omstendigheter som her er påpekt, i forbindelse med at de omhandlede delinger i ethvert fall bare kan antas å ha omfattet selve skogen og ikke grunnen, har for det offentlige vært avgjørende for ikke å erkjenne delingene som tilstrekkelig hjemmel for den av de private påståtte grunneiendomsrett til de områder det her gjelder.

Den almenningspåstand som statens advokat i sine første innlegg således har gjort gjeldende for disse strekninger vedkommende har han imidlertid på et senere trin av prosedyren begrenset i vesentlig grad. Herom nærmere nedenfor.

Til «den uten gyldig teigedeling henliggende seterskog» har Storskiftekommissjonen regnet skogen i Nordre Londalen og de deler av Vangrøftdalen og Kjurudalen som ligger utenfor hvad der blev utskiftet ved skogdelingene i årene omkring 1800. Om disse strekninger uttaler Storskiftekommissjonen bl. a. (dok. 77 s. 13) at skogen her har ligget uskiftet inntil den nyeste tid. De delinger som er foretatt i nyere tid — i Vangrøftdalen og Kjurudalen i 1870- og 80-årene og i Nordre Londalen i 1904 — er, sier Storskiftekommissjonen, «betydningsløse som hjemmel for nogen grunneiendomsrett til vedkommende teiger». Såvel disse nylig delte skogstrekninger som de ennå udelte i Storvoll-lie, Kløftåsen og Sættåhaugen betrakter Storskiftekommissjonen som liggende i fullstendig fellesskap eller — som kommissjonen selv sier — «som rester av almenning», til bruk for de derværende setrer og slåtter og til bruk for de setrer som fremtidig måtte bli anlagt. Det sier sig selv, uttaler statens advokat, at det offentlige helt ut tiltrer den av Storskiftekommissjonen uttalte opfatning av de her omhandlede skogdelinger, og ikke kan anerkjenne disse som tilstrekkelig hjemmel for den grunneiendomsrett som er påstått fra privat side.

Spørsmålet blir da om de strekninger som ikke er gått over til privat eiendom ved hævd på grunnlag av skogdelinger — d. v. s. betydelige seterskogstrekninger og de skogbare fjellstrekninger — antas å være frahevdet det offentlige ved annen bruk eller andre rettslige disposisjoner. Med hensyn til de almindelige vilkår for et slikt hævdserhverv fremholder statens advokat at det ikke nytter opsitterne i sin almindelighet å henvise til en av bygdelaget utøvet fellesbruk. Skal de private kunne høres med sin eiendomspåstand grunnet på hævd, må det kreves at de påviser bestemte strekninger som de enten alene eller i fellesskap mener å ha hævdet, og at de fører bevis for utøvet eiendomsrådighet over disse strekninger. Og videre må det antas at rent rettslige disposisjoner ikke kan danne grunnlag for et hævdserhverv.

Om den bruk som er utøvet i «utmarken» kan det trygt sies at den ikke har gått ut over vanlig almenningsbruk, og dette gjelder også for slåttebrukens vedkommende. Denne bruk har etter sin beskaffenhet måttet være temmelig eksklusiv idet de som var kommet i besiddelse av bestemte slåtter, naturlig nok har søkt å holde andre borte fra disse. Derimot har havnegangene ligget i fullstendig fellesskap, og jakt, fangst, fiske og mosetak har også vært utøvet på utpreget almenningsvis. I en overskridelse av den bruksutøvelse som er hjemlet i almenningslovgivningen kan de private derfor ikke søke noget grunnlag for det påståtte hævdserhverv.

Heller ikke kan det erkjennes at de rettslige disposisjoner som har vært utøvet, særlig salg og skylddelinger, gir tilstrekkelig hjemmel for et eiendomserhverv.

Med hensyn til spørsmålet i sin almindelighet om rettslige disposisjoner kan danne grunnlag for hævd, fremholder advokaten at det er den faktiske bruksutøvelse det kommer an på, mens rettslige forføininger, som i høiden bare lever et bortgjemt liv i pantebøkene, ialfall bare undtagelsesvis kan tillegges nogen betydning for hævdsspørsmålet. Så lenge den bruksutøvelse som overlates til andre ikke går ut over den bruksrett den almenningsberettigede har etter loven, kan nogen eiendomshevd ikke finne sted. Den betraktning som her er fremholdt må endog tillegges en særlig vekt hvor det gjelder hævd fra almenninger. Her vil det regelmessig dreie sig om vidstrakte skog- eller fjellstrekninger hvor det er vanskeligere enn

ellers for eieren å holde våkent øie med at det ikke skjer uregelmessigheter og overskridelser av bruksretten. Det er derfor i disse tilfelle særlig grunn til å kreve at bruksutøvelsen for å kunne danne grunnlaget for et hevdserhverv på en særlig tydelig måte markerer sig som en overskridelse av den rådighet almenningens gir. I virkeligheten har da dette også fått et nokså tydelig uttrykk i Lovbokens 3—12—2, som går ut på at det som skal kunne hevdes fra en almenning må bevises å ha vært «skilt» fra almenningen. Denne uttrykksmåte viser at Lovbokens forfattere som utgangspunkt for hevden må ha tenkt sig en vel markert og iøinefallende akt, såsom rydning eller inngjerding av en plass e. l. Først ved en slik akt kan det med rette sies at strekningen er «skilt» fra almenningen. At spesielt skyldsetningsforretninger ikke kan tillegges nogen betydning i den henseende det her gjelder, er særlig å fremholde. De markerer sig jo nettop ikke overfor utenverdenen på nogen slik tydelig måte som en oprydning eller inngjerding. Og det kan heller ikke sies at de særskilt skyldsatte strekninger er blitt skilt fra almenningen ved selve skyldsetningen. Forholdet er jo at det ved matrikuleringen av gårdene i bygden vil være tatt hensyn til gårdenes herligheter av slått og seter i fjellet. Blir disse herligheter senere solgt fra gårdene, er det klart at det samtidig må foretas skylddelingsforretninger så gårdene kan få fradrag i skylden. Men ved disse forretninger skilles slåttene eller setrene ikke fra almenningen, men bare fra de gårder hvis skyld de tidligere har ligget under.

Hvad særskilt angår de rettslige disposisjoner som har funnet sted innenfor skog- og fjellstrekningene i 9de felt, er det visstnok så at det foreliggende dokumentstoff etterlater et sterkt inntrykk av at herlighetene i fjellet, og da særlig engeslåttene, har vært gjenstand for en livlig omsetning. Men det kan ikke medgis at disse disposisjoner — bortsett fra de forføininger som er truffet over Magnilsjøtrakten, hvorom nærmere nedenfor — overhodet har tatt sikte på å stifte eller overføre eiendomsrett til nogen strekning i utmarken. Forsåvidt overdragelse av engeslåtter angår, er det til en riktig bedømmelse av disse overdragelsers rettslige karakter nødvendig å være opmerksom på hvilket innhold slåtterretten hadde på bygslingenes tid og senere. Det er da ikke tvilsomt at den rett som fogdens bygselseddel gav slåttebrukeren bare var en betrygget særrett til å slå engestykket og ta det til slåtten nødvendige trevirke i den omliggende skog. Slåtterretten hjemlet med andre ord innehaveren en skarpt begrenset bruksrett i almenningen, men heller ikke mere. Etter 1754 blev det ikke utstedt nogen bygselseddel på engeslåtter, og spørsmålet er da om slåtterrettighetene av denne grunn senere har forandret karakter. Etter de opplysninger som foreligger om sammenhengen med at bygslingene ophørte, og etter den behandling som spørsmålet om utstedelse av bygselsedler på engeslåtter var gjenstand for i tiden etter 1754, er det imidlertid klart nok at man i bygslingenes ophør ikke kan se nogen opgivelse av det offentliges rett til de bygslede steder og deri søke en begrunnelse for slåtterrettighetenes overgang fra en bruksrett til en eiendomsrett. I virkeligheten må det antas at bygdefolket heller ikke nogensinne har tapt forståelsen av at slåtterretten bare er en begrenset bruksrett i almenning. Til nærmere belysning av spørsmålet om hvilken opfatning bygdens folk i virkeligheten har hatt av slåtterrettighetene, henviser statens advokat bl. a. til fredlysningen i 1791 av de øvre deler av Vangrøftdalen og Kjurudalen (dok. 45 nr. 60 og 61), et rettsforlik av 1794 om bruken av en engeslått i Kjurudalen (dok. 45 nr. 67), opmålingsforretningen i 1830 under saken mellom Breensgrendens opsittere og lensmann Skogstad om setring i Vangrøftdalen og Kjurudalen (dok. 45 nr. 89) og dommen av 1876 om setring i Snuddalen (dok. 48) hvor det bl. a. heter at slåtterretten bare består i retten til å høste det høi som vokser på slåtter og ikke i noget annet. Som gjenstand for en bruksrett og ikke som en eiendoms-gjenstand har slåttene også nærmest vært oppfattet av Storskiftekommissjonen, som bl. a. uttaler (dok. 77 s. 10 flg.) at rådigheten over seterskogstrekningene i fellesskap tilligger slåtteeierne, de havneberettigede og de bruk som skogen er teigedelt mellom, og at det er vanskelig eller umulig å karakterisere nogen av disse rådigheter som grunneiendomsrett i motsetning til de andre.

Det som slåtterretten har representert er altså, uttaler statens advokat, en bruksrett,

og det som har vært gjenstand for overdragelse ved de tallrike skjøter og kjøpekontrakter er følgelig heller ikke noget annet. Disse overdragelser kan derfor under ingen omstendighet danne grunnlag for eiendomsrett. I denne sammenheng er forøvrig å merke at det er helt naturlig at de mange engeslåtter i løpet av den lange tid det her gjelder, i en viss utstrekning må ha vært gjenstand for omsetning, hvad enten slåttene ligger i almenning eller ikke. Nogen rettsregel som legger hindringer i veien for dette finnes ikke, undtagen muligens for overdragelser til utenbygdsboende eller ikke bruksberettigede. En slik regel vilde jo også, så lenge man ikke hadde noget lovordnet organ som i tilfelle kunde gi samtykke til overdragelse, i praksis være umulig. Forholdet er med andre ord at alle de forskjellige disposisjoner som er dokumentert i denne forretning, stort sett alt sammen er forføininger som staten som almenningseier hverken har hatt interesse av eller adgang til å nekte.

At bygdefolket har vært fortrolig med at overdragelse av en slåtterrett er en disposisjon over en bruksrett i almenningen, fremgår også derav at slike overdragelser også foregikk på den tid da bygselforholdet var almindelig anerkjent. I så henseende henvises, som et av flere eksempler, til at proviantskriver Hjort i 1754 fikk bygselseddel på en strekning ved Røsjøåsen som endel opsittere på Nordgård og Østgård tidligere hadde hatt i bygsel, men nu hadde avstått til proviantskriveren (dok. 45 nr. 37). Betegnende er det også at den samme livlige omsetning av engeslåtter som i 9de felt påberopes som bevis for eiendomsrett til grunnen, også har forekommet i de tilstøtende strekninger av Ålen og Røros hvor almenningsforholdet er på det rene. Når folk i Østerdalsbygdene på den tid da bygsling av engeslåtter var almindelig kjent, var fortrolig med at slåtterretten bare var en bruksrett i almenningen og at overdragelser av disse rettigheter ikke var uforenelig med almenningsforholdet, er det videre lite rimelig å anta at denne opfatning senere skulde være endret. Det man ved kjøp av engeslåtter har ment å opnå har sikkert bare vært en begrenset rett til slått og til hugst i skogen til slåttens behov. At erhvervelse og besiddelse av slåttene ofte har vært utgangspunkt for optagelse av setrer, er vel mulig. Men at en slik besiddelse av en slåtterrett i og for sig skulde gi nogen hjemmel til optagelse av seter, har visstnok for de fleste vært en fremmed tanke. Den optagelse av setrer i de høiestliggende daler som nokså nylig har funnet sted skyldes sikkert forestillinger om fjellet som et allemannseie eller uoptatt land og ikke troen på de beføielser som besiddelsen av endel spredte engeslåtter kunde gi.

Om de overdragelser som setrer og havnerettigheter har vært gjenstand for gjelder det at disse overdragelser i almindelighet ikke har angått en enkelt seter eller havnerettighet alene, men slike i forbindelse med deler av gårdene i bygden eller med en eller flere engeslåtter og skogteiger. Ved bedømmelsen av disse overdragelser er det nødvendig å fastholde at havningen like ned til våre dager har vært utøvet i fellesskap, jfr. Storskiftekommissjonens uttalelser herom (dok. 77 s. 11). Og nesten undtagelsesfritt lyder da også alle skjøter og kjøpekontrakter vedkommende setrene enten bare på setervollen med påstående huser og omliggende markeslåtter og muligens tilliggende skog eller — almindeligst — på setervoll og seterhuser med rettigheter i den felles havnegang. Også om disse dokumenter gjelder det altså at de bare inneholder en overdragelse av overdragerens rettigheter i det store fellesskap. Hvad kontrahentene har tenkt på og hvad kjøperen spesielt har ment å erhverve er sikkert i regelen nettop seterbolet med den tilliggende havnerett i fellesskapet. Hvem dette fellesskap — bygdenes samlede utmark — egentlig tilhørte, har i almindelighet neppe vært på tale eller vært ofret nogen nærmere tanke. Overdragelsene gir derfor ikke uttrykk for nogen bevisst eierrådighet, og allerede av den grunn må de være uskikket som utgangspunkt for en eiendomshevd.

At de dokumenter som gjelder disposisjoner over engeslåtter, setrer og havnerettigheter ikke med rette kan påberopes som grunnlag for eiendomsrett finner også, fremholder statens advokat, en avgjørende støtte i den høiesterettsdom om strekningene på Bjørkkjølen som er referert i Rettst. for 1896 s. 575.

Mens statens advokat således fremholder som en almindelig betraktning at de forskjellige

disposisjoner over engeslåtter m. v. i fjellstrekningene ikke kan tas som uttrykk for utøvelse av eiendomsrådighet, mener han dog at det er én strekning som i så henseende krever en særskilt omtale, nemlig *Magnilsjøtrakten*. Av de foreliggende opplysninger fremgår visstnok at engeslåtterne i Magnildalen, likesom i de øvrige seterdaler i feltet, fra slutningen av det 17de til annen halvdel av det 18de århundre var gjenstand for en utstrakt bortbygging. Og etter det som er opplyst om skyldsetningen av Magnilsjøtrakten i 1830 og hvad dermed står i forbindelse (se avsnitt VIII, 2), må det også antas at det prost Hagerup hadde erhvervet ved sitt opkjøp av slåtter i dette strøk ikke var annet eller mere enn nettop engeslåtterne, d. v. s. en begrenset bruksrett til slått i den felles utmark, almenningen. Imidlertid lar det sig ikke nekte at prost Hagerup tross den protest som blev fremsatt fra Niels Nielsen Hov, i virkeligheten fikk skyldsatt noget annet og mere, nemlig foruten engeslåtterne tillike en bestemt begrenset havnestrekning omkring slåtterne, og at det var den samlede skyldsatte strekning som blev overdradd til Engebret Estensen Røsten, likesom det også var selgerens bevisste hensikt å overdra eiendomsretten. Det kan visstnok reises tvil om selger og kjøper forsåvidt har vært i begrunnet god tro. Men da strekningen senere har vært gjenstand for særskilt omsetning og det sikkert må antas at de senere erhververe har vært i god tro, må det erkjennes at denne strekning i meget over hevdstid har vært betraktet av brukerne som særskilt privat eiendom. Imidlertid kan man med sikkerhet gå ut fra at bruken her som ellers har innskrenket sig til seterbruk og slått og altså ikke har gått utenfor vanlig almenningsbruk. Det spørsmål opstår da om det i det hele kan hevdes fra almenning så lenge den utøvede bruk ikke står i strid med — går utover — den rådighet som er hjemlet bygdefolket ved almenningslovgivningen. Som det fremgår av referatet i det foregående av advokatens prosedyre, mener han det må svares nei til dette spørsmål, idet han antar at rettslige disposisjoner, såsom salg og skyldsetningsforretninger, ikke kan danne grunnlag for hevd. Advokaten kan således heller ikke for Magnilsjøtraktens vedkommende erkjenne at den ved hevd er gått over i privat eie, til tross for at dette strøk står i en særstilling — fremholder han — i forhold til den øvrige utmark i feltet hvor både slåtte- og seterrettighetene må opfattes og også har vært utøvet som bruksrettigheter i et stort fellesskap.

Må det således antas at de dokumenter som foreligger om rettslige forføininger over skog- og fjellstrekninger i feltet, ikke danner tilstrekkelig grunnlag for privat eiendomsrett til de enkelte slåtter og havnestrekninger, blir det spørsmål å drøfte, uttaler advokaten, om «utmarken» kan antas å være gått over til en *bygd e a l m e n n i n g* eller et *bygd e s a m e i e*.

At fjellet skulde være gått over til å tilhøre herredene eller sognene som sådanne, kan det under ingen omstendighet foreligge noget grunnlag for å anta. Før formannskapslovene var det egentlig ingen organer som kunde ta sig av almenningene på herredets eller sognets vegne, og for tiden efter er det heller ikke opplyst noget om at herredet eller sognet som sådant har øvet nogen rådighet over disse strekninger, hvilket efter de foreliggende dommer om spørsmålet forøvrig heller ikke vilde være tilstrekkelig til å overføre eiendomsretten til herredet. Et annet spørsmål er det derimot om utmarken kan antas å være blitt et almindelig sameie for bygdens innvånere. Det må erkjennes at bygdefolket, snart sognevis eller flere sogn sammen, og snart grendevis, i ganske stor utstrekning har optrådt til varetagelse og regulering av felles interesser. Særlig fra slutningen av det 18de århundre og utover foreligger det en flerhet av dokumenter om disposisjoner av denne art. Heller ikke den slags disposisjoner kan imidlertid, fremholder advokaten, med føie påberopes som hjemmel for privat eiendomsrett. I den første tid av disse bygdens historie, da bebyggelsen og kreaturholdet var forholdsvis begrenset, var det fullt tilstrekkelig både av slåtter og av beite til å tilfredsstille alles behov. Fra slutningen av det 18de århundre og utover synes derimot ialfall enkelte trakter, som Vangrøftdalen og Kjurdalen og de strøk som lå nærmest bygden, å være blitt såvidt belagt med slåtter og setrer at de daværende brukere har forsøkt å stenge nye brukere ute. Dette har gitt anledning til fredlysninger og prosesser mot de inntrengende nybyggere. Grensespørsmålene er også blitt mere brennende og har gitt anledning til prosesser og særskilte overenskomster. Og endelig

har ønskeligheten av en mere rasjonell og økonomisk utnyttelse av beiter og slåtteland ledet til en rekke overenskomster som gir nærmere regler for utøvelsen av havne- og slåtteretten. Dette er i det vesentlige innholdet av de dokumenter det her gjelder, og disse dokumenter utelukker derfor ikke den forståelse at man her i virkeligheten bare har å gjøre med en beskyttelse av en fra gammel tid utøvet bruk og en regulering av bruksutøvelsen. At de disposisjoner som er foretatt har hatt nogen front mot staten som eier av almenningen, er det sikkert ingen som helst grunn til å anta. I så henseende er de foreliggende dokumenter nærmest nøytrale. Først i et par av de senere dokumenter er det brukt betegnelser som direkte peker på et eierforhold, se fredlysningen av Kjurudalen i 1854 (dok. 46 nr. 151) og havnekontrakten av 1860 mellom opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg (dok. 46 nr. 160).

I virkeligheten kan det visstnok også sies at almenningsforholdet har vært på det rene temmelig langt ned i tiden og at almenningsopfatningen endog like til for nylig har gitt sig nokså tydelige utslag. I så henseende kan bl. a. henvises til at de av fogdene utstedte bygselsedler har vært kjent og påberopt av de private under prosesser o. l. langt inn i annen halvdel av det 19de århundre, se eksempelvis den i 1860 pådømte sak mellom John J. Trøan og opsitterne på Skogstad i Kvikne om slåtter og havning i Bråtthøa (dok. 46 nr. 159) og saken om Mosengseteren i Snuddalen, pådømt i 1876 (dok. 48 s. 177—178). Det går derfor ikke an å påstå at det gamle almennings- og bygselforhold har vært ukjent i Tolga i de siste menneskealdere. Det må visstnok erkjennes at forestillingen om staten som eier av fjellalmenningene i de senere år er trengt noget tilbake etterat statens direkte befatning med dem ophørte for 100—150 år siden. Men hermed er ikke sagt at opsitterne har hatt nogen bevisst opfatning av å være eiere av bygdens utmarksstrekninger. Man kan sikkert gå ut fra at de bruksberettigede har utøvet sin bruk i fjellet uten å gjøre sig op nogen mening om hvem fjellet tilhørte. Dette er et spørsmål som de overhodet ikke hadde nogen grunn til å tenke over. Mens det for almennings s k o g e n s vedkommende ofte kan være anledning til konflikter mellom almenningseieren og de bruksberettigede, har slikt konfliktstoff ikke foreligget med hensyn til fjellet. Her stod konflikten mellom de bruksberettigede innbyrdes og mellom innenbygds- og utenbygdsboende, og utviklingen førte med sig at det etterhånden dannet sig forskjellige havnelag som andre blev holdt borte fra med havning og slått. Og dette er ikke i strid med almenningsrettens regler, men er likefrem hjemlet i N. L. 3—12—3. Så lenge fjellalmenningene ikke var undergitt nogen lovordnet administrasjon, var det også den naturlige ordning at de bruksberettigede innen hvert havnelag optrådte til varetagelse av eget tarv, jfr. i denne sammenheng også høiesterrettsdom i Rettst. 1887 s. 655. Alle de forskjellige disposisjoner, prosesser, forlik, havnekontrakter o. s. v. som påberopes til støtte for påstanden om privat eiendomsrett er altså vel forenelige med strekningenes karakter av statsalmenning.

Om det som nevnt visstnok må antas at almenningsopfatningen i disse bygder er trengt noget tilbake i de siste menneskealdre, er det dog bemerkelsesverdige, uttaler statens advokat videre, at selve almenningsbetegnelsene ikke er gått ut av folks bevissthet. Av vidneførslen i forretningen fremgår at vidnene like til det siste har hørt strekningene ovenfor den utskiftede skog betegnet som «almenning» eller «bygdealmenning». Det viser sig altså at almenningsbetegnelsene fremdeles er levende. Riktignok forklarer alle disse vidner at almenningsbetegnelsene bare har vært brukt i betydningen bygdesameie og slett ikke som ensbetydende med statsalmenning. Men dette kan ikke tillegges nogen særlig vekt. Den kjensgjerning at almenningsnavnet har vært brukt og fremdeles brukes viser nemlig at det for de omtvistede strekninger ialfall ikke kan være tale om noget eiendomserhverv for en enkelt eller enkelte bestemte personer. Strekningene utgjør fremdeles et almindelig fellesskap for hele bygden, og spørsmålet blir derfor ikke om de er statsalmenning eller privat eiendom, men derimot om de er statsalmenning eller bygdealmenning eller det dermed ensbetydende bygdesameie. Når det er dette som er spørsmålet, må det være klart — og det stemmer også med de foreliggende rettsavgjørelser på dette område — at en strekning, hvis tidligere karakter av statsalmenning er godtgjort, ikke kan anerkjennes som bygdealmenning i betydningen bygdesameie, bare

fordi bygdefolket etterhånden har vennet sig til å legge en annen mening i betegnelsen «almenning» enn dette uttrykk oprinnelig har hatt.

At opsitterne har regnet sig som eiere av de strekninger som de har hatt i bruk, kan spesielt ikke støttes til de opplysninger som foreligger om optagelse av nye setrer i det 19de århundre. I almindelighet har visstnok både disse seteroptagelser fra de senere år og de oprinnelige vært knyttet til besiddelsen av allerede eksisterende engeslåtter, men det kan ikke antas at slåtteeierne har ansett besiddelsen av de spredte slåtter som tilstrekkelig hjemmel for optagelsen av seter. Hadde det vært den almindelige opfatning i bygden, vilde det neppe være blitt reist så mange vanskeligheter fra de eldre seterbrukeres side. Men selv om den opfatning delvis skulde ha gjort sig gjeldende at strekningene er privat eiendomsrett undergitt, kan en slik opfatning i og for sig ikke medføre nogen endring i det oprinnelige almenningsforhold. I denne sammenheng er det, fremholder advokaten, å merke at man i det hele må være ytterst forsiktig med å tillegge opplysninger om «rettsopfatningen i bygden» nogen særlig vekt. Ved avgjørelsen av de spørsmål det her gjelder, hvor for det første egeninteresser ikke kan undlate å gjøre sig gjeldende og som dernest avhenger av vanskelige juridiske distinksjoner, der vil man komme på altfor løs grunn hvis man skal holde sig til «rettsopfatningen i bygden». Vidneførslene for Høifjellskommisjonen viser best hvor uklart det hele blir når man går vidnene nærmere på klingene med hensyn til deres rettsopfatning.

I nær forbindelse med spørsmålet om betydningen av opfatningen i bygden står spørsmålet om opsitterne kan støtte sine eiendoms påstander til alders tids bruk. Når man må gå ut fra at opfatningen av det oprinnelige almenningsforhold i virkeligheten har holdt sig hos bygdefolket, må det dermed uten videre være gitt at det ikke kan bli spørsmål om å gi de private medhold på grunnlag av en foreliggende alders tids bruk. At det her ikke blir plass for å bringe reglene om alders tid til anvendelse, følger da også derav, uttaler advokaten bl. a., at alders tids bruk overhodet ikke er nogen erhvervs måte således som hevd. Alders tid er bare et bevismiddel som taper sin betydning når det føres bevis for forholdets opprinnelse, og dette bevis er i det foreliggende tilfelle ført.

I sin prosedyre kommer statens advokat også inn på spørsmålet om de omtvistede strekninger kan antas å være gått over til privat eiendom som følge av passivitet fra de offentlige myndigheters side eller ved at disse endog har truffet positive forføininger som innebærer en anerkjennelse av at disse strekninger er i privat eie. I så henseende anfører advokaten at det ganske visst forholder sig så at det offentliges direkte disposisjoner over fjellstrekningene ophørte i 1750-årene da foged Ruus sluttet med å utstede nye bygselsedler og likeledes sluttet med å kreve inn endel av de gamle engeslåtteavgifter (de «særlige» engeslettepenger). Imidlertid hadde strekningene dog ikke helt tapt administrasjonens oppmerksomhet. I den følgende tid førtes en ganske livlig korrespondanse mellom myndighetene om bygslinger og engeslåtteavgifter, og så sent som i 1785 er bygslingene på tale (jfr. dok. 45 nr. 57). I de følgende årtier synes derimot administrasjonens føling med disse strekninger å ha tapt sig, se således hvad fogden i Østerdalen i slutningen av 1830-årene uttalte om at han ikke hadde kunnet bringe i erfaring at det under de engeslettepenger m. v. som hittil var opkrevet var innbefattet avgifter for bruken av staten tilhørende eiendommer. At statsmyndighetenes passive holdning overfor de strekninger det her gjelder, eller uttalelser fra myndighetene om at det efter deres opfatning ikke finnes almenning i disse strekninger, skulde kunne medføre tap av statens eiendomsrett, er det ikke noget rettsgrunnlag for å anta. Uttalelser fra en foged eller en amtmann om at det såvidt ham bekjent ikke finnes almenninger i hans distrikt kan umulig behandles som en oppgivelse av statens eiendomsrett. Denslags uttalelser inneholder i høiden bare bevismomenter som i hvert enkelt tilfelle får tillegges den vekt de fortjener.

Når de private parter særskilt henviser til at de strekninger hvis karakter nu er omtvistet, ved nedsettelsen av Storskiftekommissjonen blev betegnet som et «utmarkssameie», og fremholder at statsmyndighetene dermed har opgitt eller avskåret sig adgangen til nu å gjøre gjeldende at disse strekninger er statsalmenning, bemerker statens advokat at spørsmålet om

grunneiendomsretten til de havnestrekninger som skulde utskiftes, overhodet ikke var gjenstand for nogen undersøkelse under de langvarige forhandlinger som gikk forut for nedsettelsen av Storskiftekommissjonen. I betegnelsen «utmarkssameie» ligger derfor på ingen måte noget bevisst uttrykk for at det offentlige intet eide innen storskiftefeltet. Sameiebetegnelsen skyldes nærmest en tilfeldighet, men når den først en gang var brukt, var det naturlig nok at den vilde gå igjen under de senere forhandlinger, så lenge eiendomsspørsmålet ikke blev tatt op til særskilt undersøkelse. Det er under disse omstendigheter klart at det måtte være full anledning til å reise spørsmålet om statens eiendomsrett da Storskiftekommissjonens formann bragte dette spørsmål på bane i sin skrivelse til Landbruksdepartementet av 31. mai 1898 (dok. 77 s. 6). Hvordan det vilde gått om utskiftningen var blitt gjennomført og deretter hadde stått upåanket i mere enn hevdstid før det offentlige var blitt opmerksom på sine rettigheter, er et spørsmål som ikke foreligger. Her er forholdet at utskiftningen i tide blev påanket og at Høiesterett underkjente den, nettop fordi utskiftningsretten hadde undlatt å avgjøre eiendomsspørsmålet.

Som tidligere nevnt har statens advokat i sine første innlegg gjort gjeldende at de utskiftninger av setersskog som fant sted i 1850—70-årene ikke kan anerkjennes som tilstrekkelig grunnlag for erhvervelse av privat eiendomsrett til disse strekninger. I sitt fjerde innlegg (dok. 228) har advokaten på dette punkt gjort en begrensning i sin oprinnelige almenningspåstand forsåvidt Vingelen angår. Visstnok blev, uttaler han, utskiftningene av setersskogen i Vingelen avsluttet så sent at hevdsperioden ikke var utløpet da det offentlige i juni 1900 gjorde påstand om eiendomsrett til seter- og slåttetraktene i storskiftefeltet. Men det må på den annen side erkjennes at den grenselinje som oprinnelig er antydnet fra statens side blir for nærgående, idet den ialfall for de øverste gårder ikke levner «hjemraster» av betydning. For å imøtekomme de private mest mulig og for å forenkle avgjørelsen av saken går det offentlige med på å erkjenne, uttaler advokaten, at alle de skogstrekninger som blev utskiftet i 1850—70-årene, med deri værende setrer og slåtter betraktes som gått over i privat eie. Derved vil almenningsgrensen i Vingelen bli trukket tilbake henimot en grenselinje som det offentlige bragte i forslag under storskiftet (se dok. 115). På enkelte punkter synes denne linje dog å være trukket for langt til fjells, således ved Gjersjøen som ligger helt utenfor den utskiftede skog og derfor bør anerkjennes som tilhørende almenningen. Advokaten presiserer at de deler av Londalen som ligger nordenfor de i 1850—70-årene utskiftede skogstrekninger, d. v. s. nordenfor Slåbakkenget kort nordøst for Mosedalstjønn, fremdeles påståes anerkjent som almenning. Forøvrig blir almenningsgrensen i Vingelen i det vesentlige å trekke etter skogsgrensen, med de avvikelser som hensiktsmessighetshensyn måtte tilsi.

I en subsidiær prosedyre gjør statens advokat gjeldende at om man for markeslåttenes vedkommende måtte komme til det resultat at disse er gått over til privateiendom, så blir det allikevel betydelige strekninger tilbake som må anerkjennes som statsalmenning. Forholdet er i virkeligheten at store strekninger ligger praktisk talt uoptatt og unyttet, og det må være klart at statens almenningspåstand her blir å ta tilfølge idet det ikke engang kan bli spørsmål om noget hevdserhverv for de private. At det finnes uoptatte områder innenfor feltet blev, uttaler advokaten, også antatt av Storskiftekommissjonen, som i 1898 gjorde henvendelse til Landbruksdepartementet i den anledning (dok. 77 s. 6—8).

De private parters prosessfullmektig advokat Samuel Johnson fremhever med hensyn til det formelle spørsmål om utstrekningen av Høifjellskommissjonens domsmyndighet at kommissjonen bare er kompetent til å treffe avgjørelse for «høifjellsstrekningenes» vedkommende, og det vil praktisk talt si de strekninger som ligger over tregrensen. Som høifjellsstrekninger kan ikke betegnes andre trakter i Tolga på vestsiden av Glomma enn en del områder i den vestre og nordre kant av feltet. Disse strekninger er Gjersjøhøgda, Ravalslettfjellets og Eventjønnhøas østskråninger ned til Gjersjøen, Svartåsfjellets og Bjørnåsfjellets skråninger, Ravalslettet og Sletthøas skråninger mot Bratthødalen, Bratthøa, Storhøgda, Dalfjellet og Orviltangen, Tverfjellflågan med Svartbekktangen,

skråningene av Forelhogna og Buhogna med det sistnevnte fjells utløper Fjellsjøhøgda og i umiddelbar sammenheng dermed Dalbusjøens og Fjellsjøens omgivelser, Dalbusjøhøgda, Falkhytvola og Garåhøgda og endelig en liten strekning øst for Kjurudalsmana. Disse strekninger, som regelmessig ligger mere enn 1000 m. o. h. er, uttaler advokaten, de eneste som kan kalles høifjellsstrekninger i Tolga på vestsiden av Glomma. Kommisjonens mandat omfatter derfor heller ikke andre strekninger enn disse eller ialfall ikke strekninger som ligger lavere enn 930 meters koten på de foreliggende karter. Det må således antas, uttaler advokaten, at den overveiende del av det areal som omfattes av statens almenningspåstand ligger utenfor det område som kommisjonen har adgang til å behandle, og opsitterne må derfor gjøre innsigelse mot at almenningspåstanden forsåvidt blir tatt under behandling. At statens almenningspåstand i virkeligheten går videre enn kommisjonens kompetanse tilsteder, er det da også så meget lettere å fastslå som statens egen advokat i sitt første innlegg, samtidig med at han nedla sin almenningspåstand, vakte mosjon om å få Høifjellskommisjonens kompetanse utvidet til å omfatte også andre områder enn de egentlige høifjellsstrekninger.

I sin realitetsprosedyre begynner advokat Johnson med å fremholde at når det etter den almindelige opfatning er utgangspunktet for bedømmelsen av almenningsforholdene her i landet at alt uoptatt land tilhører staten, har denne opfatning ikke rot i norsk rettsbevissthet. Men selv om man i den foreliggende tvist mellom staten og opsitterne i Tolga går ut fra den opfatning det her er tale om, gir ikke dette noget som helst grunnlag for å anta at utmarksstrekningene i Tolga har vært statsalmenning i kjent tid. Når statens advokat mener å kunne regne med at utmarksstrekningene i Tolga, og endog nåleskogstrekningene i selve Glommas dalføre, har ligget som uoptatt land i kjent tid, er hans forutsetning nemlig feilaktig. Det forholder sig riktignok så at det forholdsvis begrensede område på vestsiden av Glomma som nu er en del av Tolga sogn, i det vesentlige ikke er blitt bebygget før i forholdsvis nyere tid. Men om Vingelen og Os gjelder det at det ikke finnes noget holdepunkt for å gå ut fra at bebyggelsen her er yngre enn i andre bygder i Østerdalen, f. eks. i Tynset hvor man bl. a. vet at det var kirke omkring år 1200. Tvertimot foreligger det positive opplysninger som viser at disse bygders historie går så langt tilbake som landets sikre historie overhodet rekker. Nevnes kan det således at det i Vingelen er gjort flere jordfunn helt fra vikingetiden. Bemerkesverdige er også de opplysninger som matrikkelen 1667 gir om størrelsen av gårdene i Vingelen og Os. Disse opplysninger leder med bestemthet til å anta at det i 1667 måtte være gått hundreder av år siden disse bygder først blev ryddet og bebygget.

Som det bl. a. fremgår av matrikkelen 1667, har gårdene i Vingelen og Os vært utstyrt med engeslåtter og setrer så langt tilbake i tiden som gårdenes historie overhodet rekker. Og i virkeligheten må det antas at det er markeslåtterne som likefrem har dannet grunnlaget for den første bosetning i disse bygder. Endog den dag idag gjelder det at erhvervelse av markeslåtter i stor utstrekning danner grunnlaget for rydning av nye gårder i bygden. Og jo lengere bakover man kommer i disse bygders historie, desto større rolle har markeslåtterne spillet i gårdsdriften. Det er «markaforingen» som har satt fot under oprydningen i bygden, og slåtterne har gjennom lange tider stått for den almindelige opfatning som den vesentligste bestanddel av et gårdsbruk. Under disse omstendigheter vilde det være helt urimelig å gå ut fra at opsitterne i gammel tid skulde ha oppfattet sitt forhold til markeslåtterne som vesensforskjellig fra det rettsforhold som forelå for hjemjordens vedkommende. Likesom det i nyere tid ikke har vært tvil i nogen slåtteeiers sinn om at de slåtter som lå til hans gård var hans eiendom på samme måte som jordveien hjemme — jfr. de opplysninger herom som er kommet frem i vidneforslen — således måtte det også i gammel tid være den eneste naturlige opfatning at slåtterne hørte med til gårdenes eiendomsområder. Da krongods i Vingelen og Os blev solgt i 1660-årene og senere, måtte det derfor også fremstille sig som selvgitt at det var eiendomsrett til slåtter og setrer som blev overført når disse herligheter fulgte med gårdene. Når opsitterne nu regner sig som eiere av de strekninger hvor de har sine slåtter

og setrer, og ikke bare som bruksberettigede i en almenning, kan de derfor likefrem støtte sig til de salg av krongodset — og senere det benefiserte gods — som har funnet sted.

Av de opplysninger som foreligger fra gammel tid om bosetningen i disse bygder kan derfor så langt fra sluttet at utmarksstrekningene har ligget som uoptatt land i kjent tid, at de tvertimot gir positivt grunnlag for å fastslå at disse strekninger har vært gjenstand for privat eiendomsrett så langt tilbake i tiden som opplysningene overhodet går.

Det foreligger da også andre opplysninger som gir sikre holdepunkter for å fastslå at utmarksstrekningene i Tolga var betraktet som privat eiendom både på 1700-tallet og tidligere. Av prosessene om Tolgens kronskog fra slutningen av 1700-tallet fremgår det således at de strekninger som kronskogen støtte op til i utmarken blev betraktet som eiendomsgrunn. Se løytnant Oppens kart av 1797 over kronskogen (dok. 124) hvor de tilstøtende strekninger er betegnet som «Tolgens sameye skouge eller bøygde almindinger» — en betegnelse som viser at opfatningen i disse bygder har vært den at en «bygdealmenning» er det samme som en sameieskog. Når foged Juel i sitt gårdemantall av 1739 (dok. 241) opplyste at utmarken i bl. a. Vingelen og Dalsbygden blev «holdt for bygdealmenning», må dette også være et avgjørende bevis for at strekningene ikke var kongens almenning. Og særlig bemerkelsesverdige er de opplysninger som foreligger om at hytteskriver Anders Richardsen så tidlig som i 1670- og 80-årene måtte kjøpe Øvre Hultdalen og flere strekninger av opsittere i Vingelen og Dalsbygden, etter at han først hadde forsøkt å få rådigheten over disse strekninger ved bygsling fra fogden (E. dok. 67 i 10de felt).

Når statens advokat hevder den opfatning at opkrevningen av engeslåtteeavgifter og utstedelsen av bygselledler på slåtter danner bevis for at de omtvistede strekninger har vært statsalmenning i kjent tid, kan riktigheten av denne opfatning, uttaler advokat Johnson, heller ikke erkjennes.

Hvad engeslåtteeavgiften angår, kan teorien om at denne var en jorddrottlig rettighet, «bygget på Kongens antagne eiendomsrett til almenningene», neppe være riktig. Engeslåtteeavgiften hadde ingen hjemmel i Lovboken, hverken i almenningsloven eller i leilendingsloven, og når slåtteeierne fant sig i dette påfunn fra statens side, var det utvilsomt fordi de anså kongen berettiget til å pålegge skatter, og fant det rimelig nok at man fikk betale litt skatt når man var eier eller bruker av slåttinger. Blandt dokumentene i forretningen finnes det også vidnesbyrd om at fogdene kalte engeslåtteeavgiften for en skatt. Som sådan var den fullt lovlig når enevollskongen bestemte det, men som en jorddrottlig rettighet vilde den ikke være lovlig.

Slåtteebygslingene var likefrem ulovlige som stridende mot N. L. 3—12—4, og det var forsåvidt riktig når foged Ruus lot dem falle bort og gå i glemmeboken. Når de i vel halv hundre år hadde vært temmelig almindelig praktisert, så skyldtes dette uten tvil nærmest to ting. For det første at det var om å gjøre å øke kongens inntekter, og at det etter innførelsen av eneveldet var i fogdenes personlige interesse å legge for dagen at de i så henseende var iherdige i sin virksomhet. Og for det annet at bøndene på sin side var interessert i å skaffe sig en formell adkomst til sine markeslåtter, en adkomst som kunde beskytte dem mot uberettiget bruk fra andre. Dette lot sig lettvint gjøre når man kunde gå til fogden og få bygsel-seddel på markeslåtterne og dermed få sitt navn inn i bygselportegnelsen. Hvad der er forklaringen til at man fra først av er kommet på den tanke å ta nettop bygselformen i bruk, kan vel ikke nu fastslåes med sikkerhet — det er mulig at det kan ha gjort sig gjeldende en uklær forestilling om at Lovbokens bestemmelse i 3—12—5 om adgangen til å slå høi i «alminding» fikk anvendelse også på bruken av slåtter i bygdens felles utmark. Men alle opplysninger leder til å anta at det er almuen selv som har begynt med å gå til fogden for å sikre sig enerådigheten til å slå de markeslåtter som forlengst tillå deres eiendommer. Overfor disse henvendelser fra opsitterne har så fogden grepet til den utvei å betrakte det strøk hvor markeslåtten blev antatt å ligge, som kongens almenning og utstede bygselbrev på slåtten. Hvis det ikke er på denne måte fogdenes bygselpraksis er kommet igang, vilde det ikke være til å forstå at fogdene

kunde ta så overfladisk på spørsmålet om almenning eller ikke almenning at de ikke engang gjorde sig den umak å anstille nærmere undersøkelser om beliggenheten av de bygslede slätter. Ved all annen bygsel var fogdene ialfall i regelen meget omhyggelige med å beskrive beliggenheten av det bygslede område, men ved den helt ulovhjemlede bortbygsling av slätter nøide de sig med en formodning om at vedkommende strøk var almenning, uten at de overhodet gjorde noget forsøk på å konstatere at slåttene virkelig lå i almenning.

Vi må altså gå ut fra, sier advokat Johnson, at bygslingene i første rekke finner sin forklaring i bøndernes ønske om å verne sin eiendom mot overgrep, og det er da også helt naturlig at eksemplet måtte smitte og at en hel «bygselri» kom igang. Men når dette er sammenhengen, er det klart at fogdenes bygselpraksis ikke danner noget bevis for at de strekninger hvor de bygslede slätter lå virkelig var kongens almenning — dette så meget mindre som bygslingene ikke kan betraktes som annet enn en kort episode i strekningenes historie. Når det offentlige nu vil grave frem dette minne om administrativ villfarelse og almuens naivitet for deri å søke hjemmel for en jorddrottlig stilling overfor de omtvistede strekninger, er denne optreden utelukkende bygget på en kontorteorier som ikke gir virkelige holdepunkter for å fastslå at disse strekninger har vært betraktet og behandlet som kongens almenning.

Mens dette gjelder om bygslingenes betydning i sin almindelighet, er det dessuten å merke at de foreliggende opplysninger om fogdenes bygselpraksis under ingen omstendighet kunde tillegges betydning som almenningsbevis med mindre det blev påvist bestemte områder som har vært gjenstand for bygsling. Men en slik påvisning har, fremholder advokat Johnson, ikke funnet sted. Advokaten gjennomgår en rekke av de markeslätter som nu tilligger gårdene og som er avlagt på Storskiftekommissjonens spesialkarter, og han mener å kunne fastslå at det for det alt overveiende antall slåtters vedkommende ikke i det samlede dokumentmateriale finnes noget som helst som peker på at bruken av de slätter som nu tilligger gårdene, har tatt sitt utgangspunkt i et bygselforhold. Hvad eksempelvis angår gårdene i Rødsgrenden i Vingelen, må man gå ut fra at det bare er et lite fåtall av denne grends mangfoldige markeslätter bl. a. i Londalen og Orvildalen som i sin tid blev tatt på bygsel av Rødsopsittere. Og heller ikke for de bygslede slåtters vedkommende kan utstedelsen av bygsel-sedler tas som bevis for at slåttene lå i almenning. Det sies i selve bygsel-sedlene at slåttene alltid hadde vært brukt under Rødsgårdene, og ikke minst når det gjelder disse bygslinger, må det være klart at opsitterne ikke hadde nogen annen hensikt med å løse bygsel-seddel enn å sikre sig sine eiendommers ukrenkelighet. At utstedelsen av bygsel-sedler til opsitterne på Rød heller ikke formådde å skape nogen forestilling hos opsitterne selv om en eiendomsrett for det offentlige, har vi da også positive vidnesbyrd om. Det er således oplyst at Amund Jonsen Rød i 1766, altså kort tid efter bygslingenes ophør, pantsatte for privat gjeld alle sine engeslätter i Orvildalen (dok. 89) — en disposisjon som ikke kan vise annet enn at pantsetteren betraktet slåttene som fullstendig fri eiendom. Og dette er ikke den eneste opplysning som går i denne retning. Såvel for Rødsgrendens slåttestrekninger som for de øvrige slåttestrekninger i feltet foreligger det en stor mengde opplysninger om at slåtteeierne har rådet over slåttene som sin eiendom — de har kjøpt og solgt dem, belånt dem, delt dem, belagt dem med havnegang, ryddet setervoller i dem eller fredet dem for havnegang, alt uten innsigelse fra nogen kant og åpenbart uten ringeste tanke på annet enn at de var bestanddeler av eiendommen i bygden.

Opsitternes prinsipale standpunkt er således, uttaler advokat Johnson, at det fra statens side overhodet ikke er ført noget almenningsbevis. Subsidiært hevder de at har de omtvistede strekninger i kjent tid vært statsalmenning, så har de under enhver omstendighet nu forlengst tapt sin almenningskarakter.

I så henseende fremholder advokaten for det første at allerede av h e n d e l s e n e av k r o n g o d s e t og det benefiserte gods må ha overført til opsitterne eiendomsretten til alle utmarksstrekninger i disse bygder. I eldre tid var markeslåttene og setrene som før nevnt den verdifulleste del av en gård, og det er da helt urimelig å legge den mening i

kongeskjøtene at disse ikke har overført annet enn en bruksrett til havnegangsgrunnen, slåttegrunnen og skoggrunnen. Den naturlige opfatning er at det har vært hensikten å overføre eiendomsrett også til disse strekninger og at dette også har vært forutsetningen fra kjøpernes side. Det det her kommer an på er hvordan de overdragelser fra det offentlige som er foregått i Tolga naturlig er å forstå, og uttalelsene i skrivelsen fra Rentekammeret av 28. september 1754 kan derfor ikke ha nogen ubetinget eller almindelig gyldighet selv om de angir et fortolkningssynspunkt som i og for sig kan være riktig når det gjelder overdragelse av rydningsplasser i anerkjente og administrerte statsalmenninger.

Videre kan det ikke være gjenstand for nogen rimelig tvil at opsitterne under enhver omstendighet er blitt eiere av de omtvistede strekninger ved hevd. I så henseende gjør advokat Johnson først den almindelige bemerkning at likeså visst som en enkelt mann kan hevde et stykke almenning ved å bruke og besidde det, likeså visst må en samling opsittere, en grend, kunne hevde i fellesskap en strekning som de sammen har brukt til havnegang uten tanke på annet enn at de eier den i fellesskap, eller hvor de uten motsigelse har brukt skogen som sameie og uten motsigelse har hugget der så ofte de har hatt bruk for det. Det er riktig nok at opsitterne i fellesskap — grenden, sognet eller bygden — i stor utstrekning har optrådt samlet til regulering og vern av et område som har vært ansett for ikke å vedkomme nogen utenforstående. Men disse disposisjoner gir ikke noget grunnlag for å fastslå at de strekninger det her gjelder har vært behandlet som almenning — i virkeligheten inneholder de tydelige vidnesbyrd om at ingen har vært sig noget almenningsforhold bevisst, men at man har ment at det som innenfor det samlede område ikke måtte være eiendom for enkeltmann det var eiendom for flere, altså sameie.

Hvad dernest angår de nærmere vilkår for et hevdserhverv, kan det ikke være nogen tvil om at opsitterne gjennom mange generasjoner har oppfattet sig som eiere av utmarksstrekningene. Dette gjelder således også hver eneste en av de omkring 3000 markeslåtter i feltet. Slåtteeierne har riktignok vært sig bevisst at slåttene i enkelte strøk var belagt med havnerett til beste for andre bruk enn det som slåtten hørte til, en rett til å havne dels hvert annet år, dels hvert år. I andre strøk har all havnegang vært helt utelukket (fredede slåtter). Men hvordan forholdet til havningen enn har vært ordnet, har det ikke falt nogen slåtteeier inn at han ikke skulde ha full eiendomsrett til sine slåtter. Det er først etterat det offentlige nu har gjort sin almenningspåstand gjeldende at endel folk i bygden som er interessert i å få andel i «uoptatte» områder har funnet å burde gi denne påstand sin støtte. Selv har advokaten, uttaler han, som formann i Storskiftekommissjonen fra første stund sett — advokat Johnson var formann i Storskiftekommissjonen fra 1897 (dok. 77 s. 6) — at storskiftefeltet både i utstrekning og avkastningsevne visstnok inneholdt overskudd over bygdens behov. Men aldri har han vært rokket i sin tro på at samtlige slåtter tilhører private som deres eiendom og ikke som en bruksrett i almenning.

Et avgjørende bevis for at slåtter — og setrer — har vært regnet for å være undergitt full eiendomsrett, ligger da også i den store mengde av rettslige disposisjoner som slåttene og setrene har vært gjenstand for. Både slåtter og setrer er i stor utstrekning blitt fradelt de forskjellige eiendommer og har senere gått gjennom kjøp og salg som særskilte eiendomsparceller. Aldri ser man en antydning om at en slått bare skulde være en lokalt begrenset bruksrett på statens eiendomsgrunn, eller at havneretten bare skulde være en eiendomsbruksrett i statsalmenning. Og heller ikke ser man nogensinne antydning fra det offentliges side nogen tanke om at disse mengder av skylddelinger, makeskifter og salg skulde være annet enn almindelige disposisjoner over eiendomsgrunn. Bemerkelsesverdige i så henseende er det at det praktisk talt aldri har hendt at skyldsetningsforretninger i de omtvistede strekninger har vært foretatt som skyldsetninger til matrikkelens forbedring.

Av statens advokat er det gjort gjeldende at bruken av en markeslått ikke overfor utverdenen fremtrer som en annen rådighetsutøvelse enn utnyttelsen av en bruksrett i almenning, og at hevd til eiendom allerede av denne grunn må være utelukket. Men når slåtteeieren ikke

bare slår sin slått, men også setter grenser for den, forstørrer eller forminsker den, når han frigjør den for havnegang, belaster den med havnegang til fordel for andre opsittere eller selv bygger seter på slåtten, eller når han selger deler av slåtten til andre, så må det vel medgis at slik behandler man bare det som er ens eiendom eller som man tror er ens eiendom. Og det er dog den bakvendte verden at staten krever en helt e k s t r a o r d i n æ r bruk av en markeslått eller en annen strekning som et nødvendig bevis for bevissthet om eiendomsrett. Man har et ganske annet bevis for eiendomsopfatningen deri at de private gjennom generasjoner muntlig og skriftlig har tilkjennegitt sig som eiere, ikke som bruksberettigede, og at den påståtte almenningseier aldri har sagt et ord for å uttale tvil om riktigheten av de privates opfatning, tiltross for at denne opfatning er kommet tilsyne i en mangfoldighet av tinglyste dokumenter om skylddeling, salg, arv, leie og pant. Det er heller ikke trolig, uttaler advokaten videre i denne sammenheng, at fremmede menn som f. eks. folk på Røros vilde kjøpe eller pantebelåne markeslåtter dersom disse ikke var regnet for å være vedkommendes eiendom. Og likeså litt er det trolig at utenbygds folk vilde kjøpe slåttestrekninger f. eks. til seter, hvis de kunde tenke sig at det kjøpte bare var bruksrettigheter for almuen i en statsalmenning som tillå bygden.

Det kan derfor ikke med rette bestrides at det er en virkelig eiendomsrådighet som har vært utøvet over de strekninger som nu fra statens side påståes å være statsalmenning. At denne eiendomsrådighet overfor utenverdenen fortrinsvis er kommet til uttrykk gjennom r e t t s l i g e forføininger, kan ikke utelukke et hevdserhverv. Når statens advokat hevder at besiddelse i god tro bare kan flytte eiendomsrett dersom b r u k e n skjer i likefrem strid med den virkelige eiers rett, er dette en teori som går altfor vidt. Men i den foreliggende sak er stillingen i virkeligheten også den at de privates forføininger over utmarksstrekningene har gitt det offentlige den sterkeste opfordring til i tilfelle å gi sig tilkjenne som den bedre berettigede. Statens representanter har gjennom lange tider kjent og fulgt bygdefolkets private disposisjoner. De har måttet forstå at disse disposisjoner var uforenelige med den opfatning at staten skulde være eier av utmarksstrekningene, men de har likevel tidd stille og har endog, så ofte det har vært anledning til det, mere eller mindre tydelig gitt positivt uttrykk for at staten ikke hadde nogen rett til å rå over de strekninger det her er tale om. At den rådighet som de private har utøvet over strekningene ikke under disse forhold skulde kunne danne grunnlaget for hevd, vilde være helt stridende mot norsk rettsopfatning. At spesielt en skylddelingsforretning må være tilstrekkelig til å «skille» en strekning fra almenning, må være klart, og det kan heller ikke være tvilsomt at deling og utskiftning av en strekning gir et slikt uttrykk for eiendomsrådighet at vilkårene for eiendomserhverv ved hevd forsåvidt foreligger.

Hvor urimelig den opfatning er at rettslige disposisjoner ikke kan være grunnlag for hevd, trer klart i dagen når statens advokat ut fra denne opfatning ikke engang vil erkjenne at M a g n i l s j ø t r a k t e n er gått over til privat eiendom. Det er fullt på det rene, og det erkjennes også av statens advokat, at Magnilsjøtrakten siden skyldsetningen i 1830 i enhver henseende har vært behandlet som privateiendom og at ingen av dem som har utøvet rådigheten over denne trakt overhodet kan være falt på den tanke at disse strekninger skulde tilhøre staten. Skulde Magnilsjøtrakten under disse forhold likevel kunne fastslåes å være statsalmenning idag, vilde dette være utslag av en teori som er helt uforenelig med norsk rettsopfatning og som, dersom den blev konsekvent hevdet, i virkeligheten vilde lede til at tvil kunde reises om eiendomsretten til kanskje den største del av de områder her i landet som hittil uten motsigelse fra noget hold har vært betraktet og behandlet som privat eiendom.

Like overfor den opfatning som statens advokat gjør gjeldende med hensyn til de forskjellige s k o g d e l i n g e r s betydning for hevdsspørsmålet, fremholder advokat Johnson at det standpunkt staten her inntar ikke er konsekvent. Efter den opfatning statens advokat hevder skulde en skogdeling i og for sig ikke kunne bringe almenningsforholdet til ophør. Men det er da merkelig at staten anerkjenner som privat eiendom de strekninger som Stor-skiftekommissjonen har kalt «den egentlige hjemskog». Man kan nemlig ikke uten videre gå

ut fra at alle de teiger som hører til hjemskogen har vært gjenstand for salgshugst eller andre disposisjoner som går ut over hvad almenningens retten hjemler. Selvfølgelig har det vært drevet salgshugst i mange av teigene, men det kan ingenlunde påstås at så har vært tilfellet med alle. Og på den annen side er det utvilsomt solgt ved, kanskje også tømmer, fra mangfoldige av de skogteiger som etter Storskiftekommisjonens gruppering hører til «den fra eldre tid delte seterskog», ja slikt salg må også antas å være foregått fra de strekninger som Storskiftekommisjonen kalte for «den uten gyldig teigedeling henliggende seterskog».

Statens advokat har under sin drøftelse av hvorvidt noen del av utmarksstrekningene i Tolga er gått over til privat eiendom, tatt sitt utgangspunkt i og lagt avgjørende vekt på Storskiftekommisjonens inndeling av skogstrekningene i tre klasser, likesom han har ment å kunne påvise at Storskiftekommisjonen også likefrem har uttalt sig om hvorvidt skogen i de forskjellige klasser kan antas å være undergitt privat eiendomsrett. Forsåvidt bygger han imidlertid, fremholder advokat Johnson, på et sviktende grunnlag. Når Storskiftekommisjonen inndelte skogstrekningene i feltet i tre klasser, berodde det ikke på tvil om at skogene tilhørte de private. Det var bare en forholdsregel som kommisjonen måtte gripe til fordi loddeierne ønsket å få spørsmålet om jaktretten løst i forbindelse med storskiftet. Skulde dette spørsmål tas med, måtte kommisjonen foreta et skjønn over hvor man på grunn av skogens egenskap av utmarkens vesentlige verdi måtte anse eieren av en skogteig som grunneier og dermed som ene innehaver av jaktretten, og hvor det var naturlig å betrakte forholdet på en annen måte og anse skogeieren, havnegangseiere og slåtteeiere som jaktberettigede i fellesskap. Storskiftekommisjonen har derfor heller ikke sagt noget om at skogdelingene i forhold til staten bare har omfattet en bruksrett til skogen og ikke grunneiendomsretten. Dens utredninger og uttalelser tar uttrykkelig bare sikte på det innbyrdes forhold mellom slåtterett, havnerett og skogeiendom, og det er derfor ganske ubeføiet å henvise til kommisjonens inndeling av skogen i tre klasser som en skjellen mellom privat skog og almenningsskog. Storskiftekommisjonen regnet all skogen for å være privat. Den gikk ut fra at den største del av skogstrekningene i feltet under enhver omstendighet var gått over i privat eie ved hevd. Dette gjelder ikke bare den egentlige hjemskog, men også de seterskogstrekninger som var delt i eldre tid. For selv om teigedelingen av disse strekninger på grunn av skogens beskaffenhet og den bruk som her kan utøves, ikke har vært skikket til i særlig grad å fremheve skogeieren som grunneier fremfor slåtteeieren eller de felles havnegangseiere, så har dog skogeieren ved å få sig tildelt sin teig fått fullstendig særeiendomsrett til skoggrunnen som sådan. Og denne særeiendomsrett kan like godt styrkes ved hevd fordi om noget enkelt område innenfor teigen tilligger en annen som slått, eller fordi om den samlede skoggrunn er undergitt felles havnegang. Hvad den skog angår som blev utskiftet ved skogdelingene i 1870—80-årene, var det derimot ennu ikke gått 30 år fra disse delinger da Storskiftekommisjonen blev nedsatt, og kommisjonen kunde derfor ikke gå ut fra at skogeierne like overfor havnegangs- og slåtteeierne her kunde påberope sig hevd som grunnlag for særeiendomsrett til skoggrunnen. Advokaten innskyter imidlertid her den bemerkning at disse strekninger nu må antas å være hevdet til eiendom for skogeierne, da mere enn 30 år var gått på den tid da Høifjellskommisjonen fikk felt i disse trakter. I denne sammenheng fremholder han at hevden ikke kunde avbrytes ved nedsettelsen av Storskiftekommisjonen eller ved denne kommisjons virksomhet. Storskiftet var jo ikke rettet mot staten, som overhodet ikke var part i forretningen, og hevden kunde ikke avbrytes bare ved at Landbruksdepartementet sendte sin skrivelse til Storskiftekommisjonen av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9).

At opsitterne må anerkjennes som eiere av de strekninger som er omtvistet, har også, fremholder advokat Johnson videre, et tilstrekkelig grunnlag i alders tids bruk. Av statens advokat er det bl. a. gjort gjeldende at alders tids bruk ikke kan komme i betraktning når det er «ført bevis for forholdets opprinnelse». Nu er jo imidlertid saken den at et slikt bevis til fordel for det offentliges standpunkt aldeles ikke er ført. Det har alltid rådet tvil og uklarhet på det offentliges side, mens de private alltid, selv i en periode av tilsynelatende

vikende og uklare disposisjoner, synes å ha hatt en bestemt opfatning av at deres slåtter, setrer og seterskog var gjenstand for deres private eiendomsrett.

Et selvstendig grunnlag for privat eiendomsrett til de strekninger som nu påstås å være statsalmenning foreligger også, uttaler advokat Johnson, i statsmyndighetenes egen optreden overfor disse strekninger. I så henseende er for det første å nevne bygslingenes ophør i 1750-årene. Når fogden sluttet med å utstede bygselsedler på slåtter og sluttet med å kreve inn engeslåtteeavgift av de slåtter som tidligere hadde vært bortbygset, er det klart at denne holdning fra statens egen representants side i fremtredende grad måtte styrke den opfatning hos opsitterne at de var eiere ikke bare av de slåtter som de uten bygsel hadde i bruk fra gammel tid, men også av de slåtter som de tidligere hadde tatt bygselseddel på. Der- nest er det å merke at statens representanter i den lange tid som er gått siden bygslingene ophørte, dels har forholdt sig fullstendig passive overfor de privates forføininger over utmarks- strekningene og dels endog har gitt positive uttrykk for at disse strekninger må ansees som undergitt privat eiendomsrett. De har gjennom 5—6 slektsledd forholdt sig helt passive overfor de mange skyldsetninger, salg, makeskifter og andre privatrettslige forføininger som har hatt markeslåtter, setrer og skogteiger eller skogandeler til gjenstand. De har gang på gang avgitt erklæring om at det ikke finnes statsalmenning i disse trakter, og de har også handlet ut fra den opfatning at strekningene var i privat eie. Det er således allerede bemerkelses- verdig at når det offentlige har vært eier innenfor feltet av en gård med tilliggende markeslåtter, slik som tilfellet var med Tolgens prestegård, så er disse markeslåtter blitt skyldsatt og solgt som selvstendig eiendom og ikke som rettigheter i almenning — se de foreliggende opplysninger om salget av «Londalsslåtten» og «Hundsjømyrslåtten» i 1882. Og av særlig betydning er det at da Storskiftekommissjonen blev nedsatt i 1893, blev utskiftningsfeltet med velberådd hu betegnet på en måte som klart tilkjennegav statens frafallelse av mulige almenningskrav. Feltet blev nemlig betegnet som et «utmarkssameie», til tross for at det offentlige var fullt opmerksom på at det i gamle dager var blitt utstedt kongeskjøter på en hel del eiendommer i disse bygder, og at engeslåtterne i feltet — hvis ordning innbyrdes og i forhold til havne- gangen nettop i første rekke var storskiftets oppgave — hadde vært gjenstand for bygsel fra det offentlige i gammel tid. Når statsmyndighetene under disse omstendigheter traff bestem- melse om at utmarksstrekningene skulde utskiftes som et sameie, må staten dermed likefrem ha avskåret sig adgangen til senere å gjøre den opfatning gjeldende at disse strekninger er statsalmenning.

I sin prosedyre har statens advokat subsidiært gjort gjeldende at det innenfor feltet finnes betydelige strekninger av uoptatt land og at almenningspåstanden derfor un- der enhver omstendighet må tas tilfølge for disse strekningers vedkommende. Det forholder sig imidlertid ikke så, uttaler advokat Johnson, at det finnes strekninger i feltet som er «uop- tatt» i den forstand at de overhodet ikke er tatt i bruk. Og det forholder sig da heller ikke så, som påstått av statens advokat, at Storskiftekommissjonen har sagt noget om at det finnes den slags uoptatte strekninger innenfor feltet. Hvad Storskiftekommissjonen har ment og sagt er at det på storskiftets tid fantes strekninger i utskiftningsfeltet som var mere enn tilstrekkelige til å tilfredsstille de daværende brukeres behov. Men kommissjonen var på det rene med at alle strekninger var brukt av opsitterne som deres eiendom. Dette gjelder således også de forholds- vis begrensede fjelltrakter i de nordlige og vestlige deler av feltet, og det foreligger derfor ikke for disse strekningers vedkommende noget grunnlag for å anta at de som uoptatt land er stats- almenning.

I forbindelse med gjengivelsen i det foregående av hovedpunktene i partenes prosedyre skal til slutt nevnes at styret for Østgårds havnelag — dette havnelag, som er organisert efterat Storskiftekommissjonen hadde avgitt sitt forslag til havnelagsordning, består av samtlige opsittere i Østgårdsgrenden, jfr. bl. a. part Ole Ingjerdson Engans forklaring den 5. juli 1924 — i skrivelse av 5. desember 1921 har avgitt en uttalelse om rettsforholdene i de nordre deler av Kjurudalen og Vangrøftdalen (dok. 167). I denne skrivelse, som såvidt

det kan sees nærmest går ut på å støtte statens almenningspåstand, heter det bl. a. at de nordre deler av Kjurudalen og Vangrøftdalen gjennom uminnelige tider har ligget til fri bruk for alle innvånere i bygden. Jakt og fiske har vært fritt i disse trakter, og snarefangsten har vært almindelig. Fra de samme trakter har bøndene hvert år kjørt hjem store mengder av høi, og denne bruk har pågått lenge før noget seterbruk blev oprettet. Slátteeierne har også brukt skogen i disse strøk til slåttenes behov, og enkelte har også brent smiekull. I den senere tid har imidlertid setereierne i traktene gjort forsøk på å tilegne sig eneretten over skogen og de øvrige herligheter. I 1886 foretok således setereierne i Kjurudalen en skogdeling uten at de — sies det i skrivelsen — «tok hensyn til de øvrige eiendomsberettigede». Denne skogdeling er ugyldig og må annulleres. Senere har setereierne bl. a. hindret slátteeierne i å kjøre hjem ved fra deres egne slåtteng og har fredlyst et jaktfelt som de har leid bort. Disse strekninger har imidlertid, som de gamle bygselsedler viser, vært statens eiendom, og efter havnelagsstyrets mening finnes det intet bruk som har erhvervet nogen eiendomsrett over skoggrunnen i disse trakter efter den tid da bygselsedlene blev utstedt. Av opsitterne i Breensgrenden (Breen og Nordvangen) hevdes det at skogdelingskontrakten av 1791 frakjenner Østgård all rett nordenfor den skoglinje som da blev trukket op. Men denne skogdeling gjaldt selvfølgelig bare de strekninger av skogen som da blev undergitt bytte — det ubyttede blev, heter det i skrivelsen, «betraktet som felles eie». Det er da også på det rene at det ikke er bare Breensgrenden som efter skogdelingen av 1791 har utøvet rådighet i de trakter det her gjelder. Nevnes kan det således at endel Østgårdsopsittere i 1870—80-årene solgte sine slátteeng i Falken til en opsitter i Os, og her er det siden den tid oprettet fire seterbruk uten innsigelse fra Breensgrenden. Og likeledes er det i Sättåhaugen oprettet flere seterbruk av folk fra Os. Dette er, heter det til slutt i havnelagets skrivelse, enkelte eksempler blandt mange på at disse trakter «har vært brukt som felleseie». Det finnes her overflødig beite som også brukene i Østgårdgrenden har rett til å nyde godt av, og det må være statens plikt «som den rettmessige eier» her å ta saken i sin hånd og gi Dalsbygdens befolkning det som skal være grunnlaget for bygdens videre utvikling.

XII. Høifjellskommisjonens bemerkninger.

Det er fra de private parters side gjort gjeldende at betydelige strekninger av det område som ligger innenfor de av statens advokat antydende grenser for en statsalmenning i 9de felt, ikke er «høifjell» i høifjellslovens forstand og at kommisjonen derfor savner adgang til for disse strekningers vedkommende å påkjenne i realiteten den almenningspåstand som er nedlagt. Om det spørsmål som her er reist skal kommisjonen bemerke at det ialfall for de høiereiggende skogbare strøk og de indre deler av de dalfører som gjennemskjærer fjelltraktene — det vil si for den alt overveiende del av det område som er påstått å være statsalmenning — ikke kan være begrunnet tvil om kommisjonens myndighet efter høifjellsloven. Spørsmålet om det i disse trakter finnes statsalmenning må derfor under enhver omstendighet få sin løsning, og det vil da bero på det resultat kommisjonen forsåvidt kommer til om det har nogen praktisk betydning å avgjøre med større bestemthet hvor grensene for kommisjonens myndighetsområde går. At det under disse omstendigheter er unødvendig å gå nærmere inn på kompetansespørsmålet, vil fremgå av det følgende.

Om bedømmelsen i realiteten av det foreliggende almenningsspørsmål skal kommisjonen først bemerke at dette spørsmål for Galågrendens vedkommende står i en vesentlig annen stilling enn i de øvrige bygder, hvad de almindelige utgangspunkter for avgjørelsen angår. Om Galågrenden er det ikke bare på det rene at den blev bebygget på en tid da Os og Dalsbygden var gamle bygder, men det må også ansees som sikkert at det var en invasjon nordfra som foregikk da bosetningen ved Galåen begynte — det var folk fra Røros som slog sig ned her efterat Rørosverket var anlagt. Det er da naturlig å gå ut fra at rettsforholdene

i dette strøk i vesentlig grad kan ha tatt preg av rettsopfatningen i bygdene nordfor, og dette så meget mere som Galågrenden helt fra den første bosetning av må antas å ha hatt sin nærmeste forbindelse med disse bygder og ikke med bygdene sønnenfor. Bemerkesverdig er det da også at Galågrenden i eldre tid, skjønt den visstnok hørte med til Tolga tinglag, var en del av Røros prestegjeld — se opplysningene i avsnitt III hvor det også er nevnt at Galågrenden siden 1917 hører til Røros eller nu Røros landsogns herred. Etter det som foreligger fra eldre og nyere tid om Galågrendens sammenheng med bygdene nord for «stiftsgrensen», er det kommisjonens opfatning at spørsmålet om det er statsalmenning i 9de felt oppløser seg i to helt selvstendige og sideordnede spørsmål, det ene om det er statsalmenning i de fjellstrekninger som hører til Vingelen, Tolga og Os, det annet om Galågrendens forøvrig meget begrensede fjelltrakter i Røros landsogn er statsalmenning. Hvert av disse spørsmål skal i det følgende bli gjort til gjenstand for særskilt behandling, og først skal drøftes det av dem som med hensyn til den praktiske rekkevidde stiller det annet helt i skyggen, nemlig spørsmålet om det er statsalmenning i de fjelltrakter som hører Vingelen, Tolga og Os til.

I sin utredning av almenningsspørsmålet tar statens advokat sitt utgangspunkt i det han mener å kunne fastslå om den første bosetning i Tolga — Tolga prestegjeld — og om rettsforholdene i eldre tid i de skogstrekninger som omgir de bebyggede trakter. Det er også iøinespringende at en klarlegning av disse forhold er av vesentlig betydning som grunnlag for bedømmelsen av rettsforholdene i de fjellstrekninger som hører til disse bygder. Forholder det seg så at de strøk i Vingelen, Tolga og Os som nu er bebygget, eller deler av disse strøk, har ligget som uoptatt land like til på 1600-tallet, eller kan det — som statens advokat hevder — konstateres at de store skogstrekninger, bortsett fra skogen i gårdenes nærmeste omgivelser, har vært statsalmenning endog så sent som omkring år 1800, trenger det ingen nærmere påvisning at dette vil kunne gi betydningsfulle bidrag til et almenningsbevis for fjelltraktene vedkommende. Kan derimot intet fastslåes om almenning i kjent tid i de nuværende bygder eller i skogtraktene, så er det dermed gitt at et almenningsbevis for fjellstrekningene må bygges på et helt selvstendig grunnlag.

Med hensyn til bosetningshistorien fremholder statens advokat at bebyggelsen i Vingelen og Os (Dalsbygden), om den enn er eldre enn i Tolga sogn, ikke kan antas å gå særlig langt tilbake i tiden. Kommisjonen skal om den forutsetning som det her er gitt uttrykk for bemerke at det for disse bygders vedkommende — Vingelen og Os — ikke foreligger opplysninger om bosetningens elde som overhodet gir noget utgangspunkt for bedømmelsen av rettsforholdenes utvikling. Det som med sikkerhet kan sies — jfr. fremstillingen i avsnitt V foran — er for det første at på den tid da matrikkelen av 1667 blev til måtte bosetningen i Vingelen og Os være kommet meget langt utover et nybyggerstadium. Det er dernest på det rene at gårder i disse bygder er nevnt i jordebøker fra begynnelsen av 1500-tallet, mens det etter det som foreligger ikke finnes nogen optegnelse om disse gårder fra tidligere tid. Det er etter kommisjonens mening klart at det etter dette overhodet ikke kan fastslåes noget om på hvilken tid Vingelen og Os er blitt bebygget. Særskilt skal bemerkes at om det enn forholder sig så at gårder i disse bygder ikke er nevnt i jordebøker fra tidligere tid enn 1500-tallet — hvad statens advokat spesielt påberoper sig til støtte for den opfatning han gjør gjeldende — gir dette intet holdepunkt for slutninger om bygdens opprinnelse. Det er i så henseende nok å henvise til at heller ikke nogen gård i Tynset er nevnt i eldre jordebøker, mens det samtidig er fullt på det rene at Tynset må være blitt bebygget ialfall flere hundre år før 1500. Det foreligger nemlig opplysninger om at det blev innvidd en kirke i Tynset allerede i begynnelsen av 1200-tallet (Rygh, Norske Gårdnavne III s. 397).

I sin prosedyre om bosetningshistorien og dens betydning har statens advokat særskilt henvist til at en stor del av gårdene i Vingelen og Os var krongods i den eldste kjente tid. Han fremholder som sannsynlig at når disse gårder tilhørte kronen, hadde dette sin likefremme grunn i at de var ryddet i kongens almenning. Kommisjonen skal bemerke at grunnlaget for disse betraktninger svikter når det som allerede nevnt overhodet ikke lar sig fastslå

noget om på hvilken tid Vingelen og Os er blitt bebygget. For alt det vi vet kan dette være skjedd i en periode som ligger flere århundreder forut før 1500-tallet, og da er det etter kommisjonens mening klart at det ikke vilde være forsvarlig å gå ut fra, eller å regne med en sannsynlighet for, at de gårder som tilhørte kronen på 1500- eller 1600-tallet, var krongods av den grunn at de var ryddet i kongealmenning. Det er en kjent sak at en meget stor del av det jordegods på forskjellige kanter av landet som i eldre tider, således i begynnelsen av 1600-tallet, tilhørte kronen, var tidligere privateiendom som var kommet i kronens eie ved særskilt adkomst — således ved gave eller ved forbrytelse av jordegods — og det kan etter det som foreligger ingenlunde betegnes som usannsynlig at dette også er sammenhengen med at kronen hadde eiendom i Vingelen og Os i den eldste kjente tid. Det er forøvrig å nevne at Tynsets historie stiller også de betraktninger det her gjelder i det rette lys. I Landkommisjonens jordebok av 1661 er samtlige gårder i det nuværende Tynset prestegjeld på én nær opført som kronens eiendom, men det kan som nevnt ikke være tvilsomt at Tynset måtte være bebygget i begynnelsen av 1200-tallet.

Som det fremgår av bemerkningene i det foregående mener kommisjonen at det man har å gå ut fra er at opplysningene om bosetningen i Vingelen og Os taper sig i en ukjent fortid. Og hermed er det sagt at selve bosetningshistorien ikke gir holdepunkt for nogen begrunnet formodning om, enn si noget bevis for, at disse bygder har ligget som uoptatt land inn i en periode som det overhodet lar sig gjøre å tidfeste.

Hvad dernest Tolga angår — det nuværende Tolga sogn — ligger bosetningshistorien her i et langt klarere lys. Det er på det rene at gården Erlie, som ligger i grensestrøket mot Os, var til da Landkommisjonens jordebok blev utarbeidet i 1661 — uten at det vites noget om hvor gammel denne gård da var — men som omtalt i avsnitt V foran må man visstnok gå ut fra at den nuværende bygd forøvrig, fra Erlie og sydover på begge sider av Glomma, lå som en ubebygget skogstrekning helt til 1660-årene, da Tolgens smeltehytte blev anlagt. Spørsmålet er da om dette i virkeligheten er ensbetydende med at den største del av den nuværende bygd i Tolga var uoptatt land eller kongens almenning så sent som i annen halvdel av 1600-tallet. At så var tilfellet, synes Ivar Sæter i sin bok om Tolga uten videre å ha gått ut fra. Den samme opfatning hevder, såvidt skjønnes, statens advokat i sin prosedyre både i 9de og i 10de felt, mens de private parter i begge disse felter på dette punkt synes å innta en noget usikker holdning. Kommisjonen har ansett det for å være av vesentlig betydning å få bragt klarhet over det spørsmål det her gjelder og har allerede i et tidligere avsnitt gitt en utredning av spørsmålet, se avsnitt V, 1 foran, jfr. også avsnitt V av kjennelsen i 10de felt. Av det som der er sagt fremgår at det etter kommisjonens mening er helt feilaktig å gå ut fra at nogen del av den nuværende bygd i Tolga lå som uoptatt land eller kongealmenning på den tid da smeltehytten blev anlagt. De foreliggende opplysninger går med stor bestemthet ut på at de strekninger det her gjelder blev regnet for å høre til de tilstøtende gårder i det daværende Vingelen sogn — Åsen, Vangen og Erlie — som deres eiendomsgrunn, og ikke minst er det av interesse å konstatere at også Rørosverkets vedkommende måtte innrette sig overensstemmende med denne opfatning. At dette syn på strekningene som gjenstand for privat eiendomsrett allerede i 1680-årene blev hevdet og gjennomført fra bøndenes side også med hensyn til trakter i større avstand fra Glomma — således skogstrekningen Øvre Hultdalen som hytteskriver Anders Richardsen så sig henvist til å kjøpe av oppsitterne på Østgård i Dalsbygden — skal bli omtalt nedenfor i forbindelse med utredningen av rettsforholdene i skogstrekningene i eldre tid.

Likeoverfor det som således foreligger om at det i tiden omkring anlegget av Tolgens hytte gjorde sig en klar eiendomsopfatning gjeldende med hensyn til det strøk hvor hytten blev bygget og bygden efter hvert blev ryddet, kan de opplysninger som matrikkelen av 1723 inneholder om gården Melle Tolgenslien ikke tillegges nogen betydning. I matrikkelen 1723 er denne gård opført blandt rydningsplasser som ikke tidligere har vært skyld-satt, og med bemerkning om at den tilhører kongen. Sammenhengen med at denne gård var

blitt krongods er ikke bragt på det rene, men det er efter kommisjonens mening under enhver omstendighet klart at det efter det som ellers foreligger ikke går an å gå ut fra at når gården tilhørte kronen var det fordi den var ryddet i strekninger som var kongens almenning.

Kommisjonen er således av den opfatning at Tolgas bosetningshistorie så langt fra gir holdepunkt for å anta at bygden har ligget som uoptatt kongealmenning i en tid som tilnærmelsesvis sikre opplysninger går tilbake til, at det tvertimot foreligger positivt bevis for at disse strekninger var eiendomsgrunn på den tid da rydningen av den nuværende hovedbygd i Tolga begynte. Etter det som tidligere er sagt om Vingelen og Os er det hermed på det rene at et almenningsbevis for fjelltraktene ikke har nogen støtte i opplysninger om den første bosetning i bygdene i Tolga prestegjeld.

I det foregående er ikke omtalt de opplysninger som foreligger om bosetningen i de til Tolga og Os hørende dalfører som ligger i traktene mellom Glomma og Femundsjøen. Rettsforholdenes utvikling i disse strøk har sitt utgangspunkt i forhold som overhodet ikke berører vestfjellet — jfr. opplysningene i avsnitt VI om Rendalsalmenningen og den Tolgen-Femundske almenning — og det trenger efter kommisjonens mening ingen nærmere forklaring at opplysninger som knytter sig til disse trakter er uten betydning ved bedømmelsen av vestfjellets rettsforhold. Når Galågrendens bosetningshistorie ikke er omtalt i det foregående, henvises forsåvidt til det som tidligere er nevnt om almenningsspørsmålets stilling for dette strøks vedkommende. Det er efter kommisjonens mening klart at opplysninger om den rettsopfatning som kom til uttrykk da folk fra Røros slo sig ned i denne trakt — eller opplysninger om rettsforholdenes utvikling, hentet fra grendens senere historie — hverken i den ene eller den annen retning kan tillegges betydning ved bedømmelsen av om almenningsbevis skal ansees ført for de fjellstrekninger som hører til Vingelen, Tolga og Os.

Om de skogstrekninger i Vingelen, Tolga og Os som var gjenstand for minnelig utskiftning mellom opsitterne i årene omkring 1800 gjør statens advokat gjeldende at disse strekninger ennå på den tid da utskiftingene blev satt igang lå som statsalmenning. Dette var, fremholdes det, også tilfellet med de barskogstrekninger i selve Glommas dalføre som ikke lå i gårdenes umiddelbare nærhet. Som en almindelig begrunnelse for denne opfatning anføres det at gårdene i disse bygder blev ryddet i strekninger som var kongealmenning, og at rydningen ikke kunde medføre at bygdenes «utmark» i sin helhet tapte sin karakter av almenning. Det kunde bare være tilfellet med de skogstrekninger som lå like inn til gårdene, mens utmarken forøvrig fremdeles blev liggende som kongealmenning. Kommisjonen skal bemerke at grunnlaget for denne betraktning i ethvert fall måtte være at de strøk i disse bygder hvor selve gårdene ligger kunde fastslås å ha ligget som kongealmenning i kjent tid. Som tidligere nevnt lar dette sig imidlertid ikke konstatere, således heller ikke for Tolga sogns vedkommende. Det eneste som med sikkerhet kan sies er at en gang i en svunnen tid må også de bebyggede strøk ha ligget som uoptatt land, men det er klart at en forutsetning herom ikke gir noget som helst holdepunkt for å gå ut fra at de store skogstrekninger fremdeles lå utenfor privat eiendomsrådighet på den tid som vårt virkelige kjennskap til disse bygders fortid går tilbake til, det vil si i annen halvdel av 1600-tallet.

Spørsmålet om det i kjent tid har vært statsalmenning i skogtraktene må derfor bedømmes utelukkende på grunnlag av opplysninger som knytter sig til selve disse trakter. Kommisjonen skal i det følgende gå inn på en nærmere vurdering av det opplysningsstoff som her kommer i betraktning, og skal først i det vesentlige holde sig til de deler av dette stoff som statens advokat særskilt har påberopt sig til støtte for den opfatning han gjør gjeldende.

Som allerede antydnet i avsnitt VI foran kan det for almenningsspørsmålet i det hele ikke tillegges nogen betydning at matrikkelen av 1667 ved endel gårder i Vingelen og Os har en bemerkning om at gården har fiskeri «i almindingen». Heller ikke kan det legges nogen vekt på de opplysninger som foreligger om uttalelser fra offentlige myndigheter om milegrensens betydning som skille mellom bøndernes eiendom og en tilstøtende kongealmenning. Disse uttalelser er altfor generelle og heller ikke tilstrekkelig bestemte til at de

kan tillegges betydning ved bedømmelsen av rettsforholdene i de enkelte bygders utmarksstrekninger. Så meget betenkeligere vilde dette være som det er helt på det uvisse i hvilken utstrekning de foreliggende uttalelser også gir uttrykk for det som var rettsopfatningen hos bøndene selv. Hvad særskilt bygdene i Tolga prestegjeld angår, er det ellers å bemerke at om man hadde kunnet anse sig berettiget til å legge nogen vekt på de gamle uttalelser om milegrensen, vilde dette ialfall ikke gi noget bidrag til et bevis for at de egentlige skogstrekninger har vært almenning i kjent tid.

Oplysningene om de fredlysninger av kongens almenninger som fant sted på 1600- og 1700-tallet må også settes ut av betraktning i den henseende det her er tale om. Bortsett fra foged Steinkuls fredlysning av Elverums almenning i 1678 blev det, såvidt det kan sees, ikke før i 1770-årene utferdiget nogen fredlysning som inneholdt en nærmere beskrivelse av de fredlyste strekninger beliggenhet. I amtmann Holcks fredlysning av 1776 — som kommisjonen senere kommer tilbake til — var de strekninger som blev fredlyst som kongens almenninger nøiaktig beskrevet, men denne beskrivelse omfattet ikke nogen del av de trakter hvis rettsforhold i eldre tid det her gjelder. Om det på den annen side kan tillegges nogen betydning at disse trakter ikke blev tatt med i fredlysningen av 1776, er et spørsmål som senere skal bli drøftet.

I tilslutning til uttalelser av arkivkonsulent Tank har statens advokat — forøvrig ikke bare med skogtraktens rettsforhold for øie — fremholdt at foged Christian Juels gårdemantall av 1739 gir et viktig bidrag til bevis for at det fantes kongealmenning bl. a. i Tolga prestegjeld på den tid da dette gårdemantall blev forfattet. At foged Juels gårdemantall med rette kan tillegges en sådan betydning, kan kommisjonen ikke finne. I rubrikken for «kongl. almindingskove» har foged Juel under «Vingelens prestegjeld» og Dalsbygdens anneks anmerket at «udmarcken holdes for bøyde alminding hvor der hugges sætved og brendes kull til Røraas kaaberverek samt der underliggende Tolgens smeltehytte», og den samme eller en tilsvarende anmerkning er gjort under Tynset, Tyldalen, Kvikne og Inset, likesom det under Lilleelvedalens anneks (Alvdal og en del av Foldalen) heter at «een miil fra bøyden på den vestre siide af Glommen elv holdes for bøyde alminding til Gulbrandsdalen imodstøder». Kommisjonen skal bemerke at det efter det som foreligger om bruken av ordet «bygdealmenning» på 1700-tallet ikke er mulig, bare på grunnlag av at gårdemantallet betegner utmarksstrekningene i endel bygder som «bygdealmenning», å opgjøre sig nogen sikker mening om hvilken rettslig karakteristikk foged Juel i virkeligheten har ment å gi av disse strekninger. Imidlertid må det efter kommisjonens mening vekke opmerksomhet at foged Juel i sin anmerkning om kongealmenninger i Elverum, Åmot og Elvedalen (Storelvedalen) har brukt en helt annen uttrykksmåte enn den som foran er gjengitt, idet det der heter at de almenninger som opføres i rubrikken for «kong. almindingskove», er «hans kongl. Maj.ts tilhørende». Nu er det ganske visst så at almenningene i Elverum, Åmot og Storelvedalen var særskilt matrikulert, men det er uten støtte i særlige holdepunkter vanskelig å tro at sammenhengen med den iønespringende forskjell i uttrykksmåten bare skulde være den at fogden om «utmarksstrekningene» i de nordre Østerdalsbygder har villet si at de var kongealmenninger som ikke var særskilt matrikulert. Foged Juel var nemlig fullt fortrolig med å betegne som kongealmenning strekninger som ikke hørte til de matrikulerte almenninger. Han hadde i sin lange embedstid — i 1739 hadde han vært foged i omkring 35 år — utstedt en rekke bygsesdler på engesletter i fjellstrekningene i det gamle Tynset prestegjeld, og han hadde stadig betegnet disse engesletter som liggende i kongens almenning, mens det ikke kan sees at han ved nogen anledning har brukt uttrykket «bygdealmenning» om de strekninger som blev bygslet bort. Det er under disse omstendigheter bemerkelsesverdig at han i gårdemantallet av 1739 — som efter overskriften bl. a. skulde gi opplysning «om nogen kongelige almindingskove findes», og som hadde en særskilt rubrikk for «kongl. almindingskove» — sier om utmarksstrekningene bl. a. i Tolga at de «holdes for bøyde alminding». Så meget må efter kommisjonens mening være klart at det efter det som fore-

ligger ikke finnes tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at foged Juel ved å opgi at «utmarksstrekningene» i endel av Østerdalsbygdene «holdes for bøyde almindings» har ment å gi uttrykk for at disse strekninger hørte til de «kongelige almindingskove» som gårdemanntallet skulde gi opplysning om. Og hermed er det sagt at gårdemanntallet av 1739 må settes ut av betraktning som bevis for at det på den tid da dette dokument blev forfattet var kongealmenning i de bygder det her er tale om. Etter kommisjonens mening kan spørsmålet bare være om ikke gårdemanntallet gir et positivt bevis for at det etter foged Juels opfatning i k k e var kongealmenning i disse bygders «utmarksstrekninger». Å ta et bestemt standpunkt til dette spørsmål finner kommisjonen imidlertid ikke påkrevet. Selv om man nemlig vilde finne det berettiget å tillegge gårdemanntallet denne bevisbetydning, er bemerkningen om «utmarksstrekningenes» karakter av «bygdealmenning» så sterkt knyttet til spørsmålet om det fantes almennings s k o g e r i vedkommende bygder at det visstnok vilde være for dristig å gå ut fra at foged Juel ikke bare har ment å uttale sig om skogtraktene, men også om fjellstrekningenes rettsforhold — dette så meget mere som foged Juel, som nettop nevnt, i sin bygselpraksis selv har betegnet engesletter i fjellstrekningene som liggende i kongens almenning. For fjellstrekningenes vedkommende er derfor det spørsmål som her er berørt, uten betydning, og for bedømmelsen av skogtraktene rettsforhold i eldre tid er det, efter de opplysninger som Juel foreligger, tilstrekkelig å stanse ved det resultat som efter kommisjonens mening er uomtvistelig, nemlig at det ialfall ikke kan fastslås at foged Juel har ment å opgi de såkalte bygdealmenninger som kongens almenninger. Om det syn foged Juel må antas å ha hatt på rettsforholdene i skogtraktene kan forøvrig henvises til hans innberetning av 1. februar 1738 om krongodset og det benefiserte gods m. v. (omtalt i avsnitt VI).

Som bevis for at det på 1700-tallet har vært statsalmenning i skogtraktene har statens advokat også henvist til s k o g i n s p e k t ø r H u m m e l s k a r t a v 1762 over «Tønsets Hoved Sogn med underliggende Annexer hvorpå tillige avises hvad som kand ansees for Almindings Skove» (omtalt i avsnitt VI foran). På dette kart er inntegnet ialt 7 «almindinger» i Tynset prestegjeld, deriblandt «Brydals og Spekedals Almindings» og «Store og Lille Tældahl Almindings». Den siste strekker sig ifølge kartet like ned til Glomma. Om betydningen av det som dette kart opplyser om «almindinger» er for det første å si at det ikke er godt å vite hvad Hummel i virkeligheten har ment med å betegne visse strekninger på denne måte — om sammenhengen med at dette kart blev utarbeidet foreligger det overhodet ingen opplysning. Men dernest kan kartet av 1762 ikke i noget tilfelle ha synderlig interesse i den forbindelse det her gjelder, all den stund Hummel selv senere i 1760-årene ialfall to ganger har uttalt sig om hvorvidt det fantes kongealmenning eller «bygdealmenning» i hans distrikt. Det han ved disse anledninger har uttalt viser en påtagelig usikkerhet overfor disse spørsmål. I 1768 oppgir han riktignok at det i hans distrikt finnes tre «bygdealmenninger», nemlig Syvmilskogen, Tel- og Brydalen og Spekedalen, som han holder for å være kongealmenninger «på grunn av de derudi bygslede engeslätter». Men to år tidligere hadde han om Brydalen og Spekedalen sagt at han ikke visste om han skulde holde disse strekninger for kongealmenning eller privat eiendom. «Den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Spekedalen skal være kongens almindings, er at en deel engeslätter derudi ere bøyde». Bortsett fra at skoginspektør Hummel i de erklæringer som her er berørt ikke oppgir noget om almenning i T o l g a prestegjeld, er det under disse omstendigheter klart at hans uttalelser ikke kan tillegges nogen selvstendig betydning som bevis for at det på hans tid var kongealmenning i de trakter han omtaler. Uttalelsene fremtrer som utelukkende bygget på slutninger — hvis riktighet han selv er i tvil om — fra de b y g s l i n g e r han omtaler, og den opfatning han gir uttrykk for har da ingen særskilt verdi ved siden av den betydning selve disse bygslinger måtte ha som almenningsbevis. Spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis skal senere bli drøftet, og likeså det særskilte spørsmål om betydningen av at det for T e l d a l e n s vedkommende foreligger opplysning om bygsling av slätter.

Uten betydning som almenningsbevis er også kartet av 1797 over Tolgens kronskog. Statens advokat henviser til at de skogstrekninger som på begge sider av Glomma ligger utenfor kronskogens grenser, på dette kart er kalt «Tolgens bøygdealmindning». Men hertil er for det første å bemerke at man likeså litt her som ellers vilde være berettiget til uten videre å gå ut fra at «bygdealmenning» er ensbetydende med kongens almenning. Og dernest forholder det sig ikke så at løytnant Oppen, som utarbeidet dette kart, rett og slett har betegnet de tilstøtende strekninger som «Tolgens bøygdealmindning». I den forklaring som er påført kartet har han kalt dem for «Tolgens sameyskouge eller bøygdealmindinger» — uthevelsen er gjort her — og den samme uttrykksmåte har han brukt i sin beskrivelse av kartforretningen. At kartet av 1797 med tilhørende beskrivelse under disse omstendigheter ikke gir noget bidrag til et bevis for at de skogstrekninger som lå utenfor grensene av Tolgens kronskog var kongealmenning i slutningen av det 18de århundre, er klart. Hvad løytnant Oppen i virkeligheten har ment med å uttrykke sig slik som nevnt, kan kanskje være gjenstand for tvil. Selv om forholdet imidlertid ikke simpelthen skulde være at han har oppfattet bygdealmenning og sameieskog som ett og det samme — og det ligger det nærmest å tro — men at en viss uklarhet har gjort sig gjeldende hos ham om hvordan de tilgrensende skogstrekninger egentlig burde betegnes, kan det av uttrykksmåten i ethvert fall ikke sluttes noget om at han har tenkt på kongens almenning i denne forbindelse.

I enkelte av de store skogutskiftninger som blev foretatt fra 1790-årene og utover til omkring 1820 er betegnelsen «almenning» brukt om de strekninger som var gjenstand for utskiftning. Dette gjelder utskiftningen av «Tønset almindning» i årene 1816—1820 (nærmere omtalt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt) og den utskiftning mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass som blev avsluttet i 1823. Av statens advokat er det under prosedyren sterkt fremholdt at anvendelsen av almenningsnavnet på de skogstrekninger som blev utskiftet er et tydelig tegn på at disse skoger i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger på den tid da utskiftningene blev satt igang. Kommisjonen skal bemerke at bedømmelsen av det spørsmål som her er berørt naturlig hører med under en vurdering av disse skogutskiftningers betydning i det hele. Denne del av det foreliggende opplysningsstoff er det imidlertid mest hensiktsmessig å behandle i en senere sammenheng.

Som det fremgår av bemerkningene i det foregående, er det kommisjonens opfatning at det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått — foreløbig ser man altså bort fra de opplysninger som knytter sig til skogutskiftningene — ikke gir noget forsvarlig holdepunkt for å gå ut fra at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter hvis rettsforhold i eldre tid det her er spørsmål om. Foruten dette stoff foreligger det imidlertid en rekke opplysninger som med tildels stor bestemthet likefrem viser at skogtraktene har vært ansett og behandlet som private eiendomsstrekninger i all den tid som omfattes av vårt sikre kjennskap til disse bygders historie. De opplysninger i denne retning som ikke er de minst bemerkelsesverdige går helt tilbake til annen halvdel av 1600-tallet. Først og fremst er å nevne hytteskriver Anders Richardsens kjøp i 1680-årene av flere skog- og seterstreknings i Tolga på vestsiden av Glomma, deriblandt den såkalte Øvre Hultdalen, en strekning som omfattet traktene mellom Seljeåstjønn og Langen og vestover mot gården Røds «eyendehler». En ganske særlig interesse har opplysningene om kjøpet av Øvre Hultdalen, fordi det av disse opplysninger fremgår at et forsøk fra Anders Richardsens side på å innrette sig som om denne trakt var kongens almenning blev eftertrykkelig tilbakevist fra bøndernes side. Anders Richardsen hadde oprinnelig fått bygselseddel av fogden på bl. a. Øvre Hultdalens «engesletter», og i 1682 hadde han endog fått dom for at denne bygselseddel skulde stå ved makt. Men bønderne bøiet sig ikke, Anders Richardsen blev nødt til å kjøpe strekningen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden, og da fogden under skyldsetningsforretningen i 1686 foreholdt ham at han selv hadde oppgitt at denne trakt lå i kongens almenning, undskyldte han sig med at han den gang var «en fremmed mand på stedet» og at han var «derudi ei anderledes undervist». Hvad skyldsetningen av 1686 forøvrig angår, er det bl. a. av interesse å konstatere at de strekninger som på den

vestlige kant støtte mot Øvre Hultdalen, i forretningen blev betegnet som eiendomsstrekninger for gården Rød i Vingelen.

Anders Richardsens kjøp av Øvre Hultdalen og andre skogstrekninger på vestsiden av Glomma står ikke som et isolert vidnesbyrd om opfatningen av rettsforholdene i skogtraktene på den tid. I 1688 utstedte opsitterne på Åsen i Vingelen skjøte til rydningsmannen Tollef Eriksen på plassen Eide (på østsiden av Glomma), og i dette skjøte (omtalt i avsnitt V foran og nærmere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) er bl. a. Storfloen og Telgarsvola (Teldalsvola) nevnt i beskrivelsen av eiendommens grenser. Nevnes kan også de opplysninger som foreligger om Anders Richardsens erhvervelse av de såkalte engesletter *Telåsen* og *Bjørstjøli* på østsiden av Glomma og som det nærmere er redegjort for i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V og VI, 2). Anders Richardsen fikk i 1681 fogdens bygselseddel på disse strekninger, og i 1682 fikk han i en sak mot bl. a. opsitteren på Åsen dom for — den samme dom som gjaldt Øvre Hultdalen — at bygselseddelen skulde stå ved makt. Hvilke transaksjoner *Telåsen* og *Bjørstjøli* senere blev gjenstand for, vet vi intet sikkert om, men det ligger ikke fjernt å anta at Anders Richardsen har vært nødt til å ordne sig med bøndene på samme måte som for Øvre Hultdalens vedkommende. På det rene er det ialfall at disse strekninger, fremdeles betegnet som «engesletter», blev lagt i særskilt skyld allerede i 1680-årene og opført i jordeboken for 1688 under Anders Richardsens gård *Ytre Tolgenslien* som — såvidt det kan sees — en del av denne gårds eiendomsgrunn. I denne sammenheng skal til slutt nevnes den erklæring om gården *Erliens «hjemrast»* som foged *Steinkul* avgav i 1685 og som foged *Christian Juel* i noget andre uttrykk gjentok i 1735 (gjengitt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt). Etter disse fogeduttalelser — om foranledningen til at de blev avgitt foreligger det ikke nogen opplysning — hadde gården *Erlien*, som ligger på vestsiden av Glomma, et eiendomsområde på østsiden som strakte sig så langt som til traktene mellom *Bjørstjøen* og *Hummelfjellet*. Uttalelsene viser altså likefrem at hele den skogtrakt på denne kant — sydøst for *Erlien* — som heller til Glomma, så tidlig som i 1685 blev regnet for å være privateiendom. Når det i foged *Juels* erklæring heter at den strekning som beskrives «anstøder under almindingen hertil *Tønsets prestegjeld*», er dette derfor uten betydning for bedømmelsen av rettsforholdene i de skogstrekninger vi her har for øie. Et annet spørsmål er om denne bemerkning av foged *Juel* har nogen betydning som almenningsbevis for *Hodals-trakten* og *Tolgas fjelltrakter* øst for Glomma.

Rettsaken i 1709 mellom *Breens* opsittere på den ene side og opsitterne på *Østgård*, *Nordgård*, *Os* og *Berg* på den annen side om hugst i traktene ved *Seljeåstjønn* viser såvidt skjønnes tydelig at de omtvistede strekninger fra alle sider blev betraktet som eiendomsstrekninger. Og opplysningene om grenseoppgangsforretningen i 1724 mellom *Tolgangård* i *Tolga* på den ene og *Åsen* og *Vangen* i *Vingelen* på den annen side synes ikke å kunne etterlate nogen tvil om at det var en eiendomsgrænse mellom gårdenes utmarksstrekninger det her var meningen å gå op og beskrive. Skoginspektør *Hummels fredlysning* i 1765 gjaldt den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i *Vingelen*. Fredlysningen var foranlediget ved en henvendelse fra opsitterne på disse gårder om at skogene vilde bli ødelagt av odelsbøndene i *Tynset* og *Vingelen* hvis det ikke i tide blev sørget for at de «bleve delte fra hinanden», og selve fredlysningsdokumentet gir intet holdepunkt for nogen annen forståelse enn den at det var eiendomsstrekninger som blev fredlyst — sammenlign hermed det som i en tidligere sammenheng er nevnt om at skoginspektør *Hummel* ikke i nogen av sine erklæringer om almenningsforhold har opgitt noget om at det skulde være almenning i *Tolga prestegjeld*. At både brukerne av de benefiserte gårder i *Vingelen* og *Hummel* selv har oppfattet *Vingelens* skogtrakter som virkelige sameiestrekninger, er det etter det som foreligger ingen grunn til å tvile på. Et særskilt spørsmål er det derimot om det fra *Hummels* side kan antas å ha vært meningen å betegne som «sameieskov» hele det område som fredlysningsdokumentet beskriver grensene for og som etter denne beskrivelse også omfatter *fjelltraktene* i *Vingelen* like til grensen mot *Kvikne*. Dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake til.

De opplysninger som foreligger fra eldre tid om Tolgens kronskog gjør det ikke klart hvem som i virkeligheten var eier av denne skogstrekning i begynnelsen av 1700-tallet, men de gir intet grunnlag for å anta at strekningen har vært betraktet som almenning. I 1766 — da Rørosverket allerede i mange år hadde optrådt som eier av kronskogen — fikk riktignok skoginspektør Hummel, foranlediget ved stridighetene mellom verket og Tolgas opsittere, anmodning fra Generalforstamtet om å avgi erklæring om hvorvidt kronskogen var kongealmenning eller privat eiendom. Men etterat Hummel hadde avgitt en forøvrig nokså svevende erklæring, synes Generalforstamtet uten videre å ha latt saken falle.

Om de store skogdelinger som foregikk i 1790-årene og de første årtier etter 1800 skal kommisjonen bemerke: Kontrakten av 18. juli 1791 om deling av skogene i Os og Dalsbygden mellom de tre hovedgrender — Breen (med Nordvangen og Berg), Østgård (med Nordgård) og Os — taler om deling av gårdenes «fælleds skov» og om «de fordeele som flyder af sameie skoves uddeling». Det sies altså likefrem at det er sameieskog som deles, og kontrakten gir heller ikke ellers nogen grunn til å tvile på at bøndene virkelig mente å være eiere av disse skogstrekninger. Det samme gjelder de senere kontrakter om skogdeling innenfor de enkelte grender. I Breensgrendens kontrakt av 20. juli 1791 heter det at «vi nu således ere aldeles udskiftede af sameie med hverandre», kontrakten av 1793 mellom Berg, Breen og Nordvangen betegner sig som en overenskomst om utskiftning av gårdenes «sameie udi skov og mark», og kontrakten av 1796 om deling av skogen i Osgrenden sier at opsitterne er blitt enig om å utskifte mellom gårdene «våres hidtil i sameie eiede skove og uindhegnede marker». Om alle disse kontrakter gjelder det at de klart og utvetydig taler om utskiftning av eiendomsstrekninger som ligger i sameie.

Så meget urimeligere er det å tro at denne uttrykksmåte ikke skulde svare til det som var den virkelige opfatning av eiendomsforholdene, som Os og Dalsbygdens bønder og Tolga prestegjelds bønder i det hele — det samme gjelder forøvrig også om opsitterne i Tynset hovedsogn og i Kvikne — etter begivenheter som lå like forut for den tid det her er tale om, hadde gode grunner til ikke å tvile på at skogene var deres egen eiendom. I 1777 var på tinget for Tynset (Tynset, Tolga og Kvikne) tinglyst amtmann Holcks fredlysning av 1776 av «de Hans Majestet udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger». I fredlysningsdokumentet var hver enkelt av disse almenninger — som altså var betegnet som kongens almenninger i Solør og Østerdalen — nøiaktig beskrevet, og fredlysningens betydning var understreket ved bestemmelsen om at den som mente å ha eiendom innenfor de beskrevne almenningensgrenser, innen år og dag måtte gjøre anmeldelse til fogden og innlevere sine beviser. At denne fredlysning og dens nærmere innhold var alment kjent over hele Østerdalen, kan ikke være gjenstand for tvil, og klart må det også være at fredlysningen — og i forbindelse med den almenningskommisjonenes etterfølgende virksomhet med dommene av 1786 og 1790 som resultat — i de bygder, og deriblandt bygdene i Tolga prestegjeld, hvor ingen strekning var fredlyst som almenning og den dømmende kommisjon ikke hadde noget virkeområde, under de foreliggende forhold naturlig måtte forståes slik at i disse bygder var det ingen almenning som tilhørte kongen. Og dette må åpenbart gjelde uten hensyn til om det fra vedkommende offentlige myndigheters side også har vært meningen å tilkjenne noget i denne retning. Et spørsmål for sig er det derimot om det er rimelig å gå ut fra at fredlysningen av 1776—1777 og det som står i forbindelse med den, av bøndene måtte opfattes slik som her nevnt også når det gjaldt rettsforholdene i fjellstrekningene. Dette spørsmål skal bli drøftet i en senere sammenheng.

Kontrakten av 1795 om deling av skogene i Vingelen betegner sig også som en overenskomst om deling av sameiestrekninger. I denne kontrakt er de strekninger som blev utskiftet betegnet som «all bøygdens ejende og hidtil i sameje brugte skove» (med undtagelse av «nogle ubetydelige strækninger»). Av kontraktens innhold er forøvrig å fremheve at en strekning lengst fra bygden fredlyses som «sameieskov», og at kontrakten har en bestemmelse om at skog ikke skal kunne overdras til utenbygdsboende — skulde så skje, skal denne skog

«tilbagefalde den hele bøygård til sameje». Som det vil sees, er denne kontrakt noget avvikende fra kontraktene om Os og Dalsbygdens skogdelinger, både hvad uttrykksmåte og innhold angår. Men den omstendighet at kontrakten taler om «bøygden» sameieskog og ikke om opsitternes, og at den har en bestemmelse om forbud mot salg til utenbygdsboende, gir etter kommisjonens mening intet rimelig grunnlag for å gå ut fra at de skogstrekninger som blev delt ved denne kontrakt, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Heller ikke er det nogen rimelig grunn til å tro at bøndene selv var i tvil om sitt eiendomsforhold til skogstrekningene. Det som er sikkert er at bøndene, ved å inngå og gjennomføre kontrakten om «sameieskogen», på utvetydig måte har behandlet skogene som sine eiendomsstrekninger, og da får man etter det som foreligger gå ut fra at dette også var et uttrykk for hvad de virkelig mente. Dette så meget mere som det like fullt om Vingelsbøndene som om bøndene i Os og Dalsbygden gjelder at de efter fredlysningen i 1770-årene av de østerdalske almenninger og de begivenheter som fulgte etter denne fredlysning ikke kunde ha nogen grunn til å tenke sig at bygdens skogstrekninger skulde være kongens almenning.

Delingen av skogen i Tolga mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass blev gjennomført ved en delingsforretning som blev tinglyst i 1823. Allerede tidligere hadde opsitterne på Eide og Telnesset foretatt en utskiftning av sin «sameiede skov» (kontrakt av 2. juli 1801, omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V). I delingsforretningen av 1823 (omtalt i avsnitt V, 2 foran og noget utførligere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) betegner deltagerne i utskiftningen sig som eiere av skogen, idet det heter at «underskrevne jord og skoveiere» har utskiftet «al vor hidtil i fælledskab eiende skov og udmark». Imidlertid er uttrykksmåten i dette dokument forsåvidt en annen enn i de delingskontrakter som tidligere er omtalt, som betegnelsen «alminning» her er brukt om de skogstrekninger som var gjenstand for utskiftning — strekningene på østsiden av Glomma kalles for den «østre alminning» og traktene på vestsiden for den «vestre alminning». Som tidligere nevnt er det av statens advokat fremholdt at bruken av almenningsbetegnelsen i denne skogdelingskontrakt — og i den nedenfor nevnte kontrakt fra omtrent samme tid om deling av «Tønset alminning» — gir et avgjørende bidrag til bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i skogtraktene, og endog gir et viktig holdepunkt for å gå ut fra at skogstrekningene i disse bygder ennu så sent som da disse utskiftninger foregikk lå som statsalmenningsstrekninger.

Kommisjonen finner det ikke tvilsomt at den opfatning som her er gjort gjeldende hviler på et sviktende grunnlag. Det er ikke sjelden tilfellet at en strekning hvis karakter av privat-eiendom — sameie — ikke er gjenstand for tvil, i vedkommende bygds almindelige sprogbruk går under navn av «almenning». I slike tilfelle vil det vel ofte kunne fremstille sig som sannsynlig at den såkalte «almenning» en gang i tiden virkelig har vært almenning, men den omstendighet at almenningsnavnet således kan være et vidnesbyrd om en svunnen tids rettsforhold, gir selvsagt intet grunnlag for å fastslå noget om virkelig almenningsforhold i fortid eller nutid. Det er videre ingen rimelig grunn til å tro at bygdefolkets sprogbruk på dette område var en annen for hundre år siden enn den er idag. Når opsitterne på Tolgens hytteplass under utskiftningen i 1820-årene kalte de strekninger som blev skiftet ut for den «østre alminning» og den «vestre alminning», så er det derfor visstnok ikke utelukket at betegnelsene peker tilbake mot et almenningsforhold i en ukjent fortid, men almenningsbetegnelsene inneholder ikke noget bevis for at disse strekninger var statsalmenning på utskiftningens tid eller at de tidligere hadde vært det. Og like lite gir bruken av ordet «almenning» i delingsdokumentet av 1823 noget grunnlag for en formodning om at det hos opsitterne selv har gjort sig gjeldende en forestilling om at det i virkeligheten var en statsalmenning de delte mellom sig. Snarere er bruken av almenningsnavnet et bevis i motsatt retning, for hadde opsitterne hatt nogen tanke om at disse strekninger var statsalmenning, er det litet sannsynlig at de likefrem vilde ha betegnet dem som almenning, når de først gav sig til å skifte dem ut. Når det gjelder spørsmålet om hvad bøndene i Tolga selv må antas å ha trodd, kommer forøvrig

også her i betraktning det som tidligere er nevnt om fredlysningen i 1770-årene og hvad dermed står i forbindelse.

At almenningsbetegnelsene ikke i og for sig har nogen betydning som almenningsbevis, er det i det foreliggende tilfelle forøvrig anledning til å fastslå med full sikkerhet ved hjelp av opplysninger helt fra 1600-tallet om selve de strekninger i Tolga som blev utskiftet i 1820-årene. Det er her tilstrekkelig å henvise til det som foreligger om at hytteskriver Anders Richardsen i 1680-årene, under de nærmere omstendigheter som tidligere er omtalt, kjøpte betydelige skogstrekninger på vestsiden av Glomma av opsitterne på gårder i Vingelen og Dalsbygden. Disse strekninger blev skyldsatt og lagt under Anders Richardsens gård Tolgen-gård, som ialfall de fleste av gårdene ved Tolgens hytteplass senere er utgått fra. De skogstrekninger det her gjelder ligger, såvidt det kan sees, i sin helhet innenfor den «vestre almind» som opsitterne ved Tolgens hytteplass skiftet ut mellom sig, og det er således på det rene at de ved denne utskiftning har betegnet som «almind» en strekning hvorom det kan fastslåes at dens karakter av privateiendom lå klart i dagen allerede i annen halvdel av 1600-tallet.

Som alt nevnt knytter statsadvokat sine bemerkninger om almenningsbetegnelsernes betydning også til den utskiftning av den såkalte «T ø n s e t a l m i n d i n g» som blev foretatt i årene 1816—1820. Ved denne utskiftning som er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V), blev delt mellom gårdene i Tynset hovedsogn skogstrekninger som delvis ligger innenfor 10de felts yttergrenser, idet utskiftningen bl. a. omfattet skogen i Gammeldalen (Teldalen) og innover Bjørkkjølen. I delingskontrakten heter det bl. a. at «samtlige almuesmænd» i Tynset hovedsogn er blitt enig om å få «alminden skiftet og delt på samme måte som vore hjemskove». Kontrakten henviser forøvrig til «det meget gode som udskiftningen af fællesskabet af hjemskoven» har bragt og sier videre at samtlige almuesmenn, for å forebygge at enkelte menn skal ødelegge «den liden rest som nu måtte være tilbage af skov i den Tønsettiske almind», er blitt enig om «også i denne henseende at ophæve fællesskabet». Kommisjonen skal ikke i denne forbindelse drøfte om det foreligger særlige grunner til å anta at traktene i ytterkanten av det område som blev delt ved denne utskiftning, nemlig lauvskogstrekningene oppe på selve Bjørkkjølen, har ligget som statsalmenning på den tid da utskiftningen fant sted. Om dette spørsmål henvises til kjennelsen i 10de felt. Selve skogdelingskontrakten gir etter kommisjonens mening ikke noget rimelig grunnlag for å gå ut fra at det var en statsalmenning Tynsets opsittere her skiftet ut mellom sig. Kontrakten går ut på å opheve «fællesskabet» i disse strekninger, og da dette fellesskap omtales under den samme synsvinkel som det tidligere fellesskap i «hjemskovene», fremtrer kontrakten forsåvidt klart nok som en overenskomst om deling av eiendomsstrekninger som ligger i sameie. At betegnelsen «almind» i og for sig ikke beviser noget som helst om strekningenes karakter av statsalmenning, gjelder like fullt om denne utskiftning som om utskiftningen i Tolga i 1820-årene, og bruken av almenningsnavnet gir likeså litt her som for Tolgautskiftningens vedkommende noget holdepunkt for å formode at de som deltok i utskiftningen, selv har hatt mindre klare forestillinger om rettsforholdene i disse skogstrekninger. At en slik uklarhet skulde ha gjort sig gjeldende hos Tynsets opsittere, er da også i sig selv minst likeså usannsynlig som at bøndene i Tolga prestegjelds bygder skulde ha vært i tvil om eiendomsforholdet i skogtraktene. I Tynset prestegjeld var det i 1776—1777 riktignok fredlyst en strekning som kongealmenning, nemlig den såkalte Tyldalens almenning, som omfattet strekninger i Spekedalen og Brydalen, og ved kommisjonsdommen av 1790 blev den fredlyste strekning også kjent å være kongens almenning. Men nogen annen almenning i Tynset var ikke fredlyst, likesom det fra almenningskommisjonenes side ikke i nogen form blev tilkjennegitt noget om at det skulde finnes kongealmenning i Tynset utenfor Spekedalen og Brydalen. Og det er da klart at bøndene i Tynset, som hadde hatt almenningsundersøkelsene like inn på livet, måtte ha all grunn til å gå ut fra at om kongealmenning i Tynset utenom Tyldalens almenning var det overhodet ikke spørsmål. At dette også virkelig var opfatningen

i Tynset, foreligger det et talende vidnesbyrd om i sorenskriver Juels promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria, som i det hele er holdt i meget bestemte uttrykk, fremholder sorenskriver Juel — som selv hadde vært medlem av almenningskommisjonene og hvis uttalelser om disse forhold derfor er av særlig interesse — at det er «en ubedragelig sandhed at Hans Majestæt ingen alminding eier i Tøndset hovedsogn».

Når det gjelder bedømmelsen av rettsforholdene i den såkalte «Tønset alminding», kan spørsmålet etter dette bare være om det foreligger noget bevis for at de skogstrekninger det her er tale om har vært statsalmenning på en tid som ligger innenfor disse trakters sikre historie, men forut for utskiftningen 1816—1820. Om dette spørsmål skal kommisjonen bemerke at det, av grunner som før er nevnt, ikke i og for sig kan legges nogen vekt på at skoginspektør Hummel i sin erklæring av 1768 har gitt uttrykk for den opfatning at det var kongealmenning i T e l d a l e n. Når Hummel imidlertid begrunner denne opfatning med en henvisning til «de derudi bygslede engeslåtter», foreligger her et spørsmål som krever en særskilt omtale. Såvidt det kan sees, er det ikke om de skogstrekninger i T o l g a prestegjeld som var gjenstand for utskiftning i årene før og etter 1800, påvist noget om at det innenfor disse trakter har vært b y g s l e d e e n g e s l å t t e r (bortsett fra de før omtalte bygselsedler til Anders Richardsen). Derimot synes det å være på det rene — se nærmere fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1 — at det i Teldalen (Gammeldalen) i Tynset har vært utstedt enkelte bygselsedler på slåtter i slutningen av 1600-tallet og i første halvdel av 1700-tallet. Og spørsmålet er da om disse bygslinger danner bevis for at det var kongens almenning i dette strøk på de tider da bygselsedlene blev utstedt. Spørsmålet faller inn under det som er hovedspørsmålet ved bedømmelsen av f j e l l s t r e k n i n g e n e s rettsforhold i eldre tid — bygslingenes betydning som almenningsbevis — og dette er det ikke hensiktsmessig å drøfte i denne sammenheng. Her skal bare nevnes at etter kommisjonens syn på spørsmålet om bygslingenes betydning gir de opplysninger som foreligger om bygsling av slåtter i Teldalen ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at det her var statsalmenning på 1700-tallet, eller på slutten av 1600-tallet.

Om den såkalte «Tønset alminding» står tilbake å nevne at spørsmålet om rettsforholdene i disse strekninger var fremme i to r e t t s s a k e r o m B j ø r k k j ø l t r a k t e n som blev pådømt av Høiesterett i 1896 (disse dommer er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1). I den votering som ligger til grunn for den ene av dommene, referert i R e t t s t. f o r 1 8 9 6 s. 5 7 5 — den annen dom har ingen særskilt interesse — er det forutsatt at den «Tønset alminding» som blev delt i 1816—1820 var en virkelig almenning på den tid da delingen fant sted. Førstvoterende uttalte bl. a. — uten at dette gav anledning til nogen bemerkning fra de øvrige voterende — at han oppfattet delingsforretningen, som forøvrig bare var ufullstendig dokumentert, slik at den bare angikk skogen og ikke grunnen. Almenningsforholdet forøvrig måtte derfor antas å være forblitt som før. At Tynset almenning ved delingsforretningen var ophørt å eksistere, var ialfall ikke bevist av setereierne på Bjørkkjølen — disse hadde anlagt saken mot to Tynsetinger som hadde drevet snarefangst i seterstrekingene — og setereierne kunde derfor ikke bygge nogen rett på denne delingsforretning. Om betydningen av denne høiesterettsdom for kommisjonens stilling til de spørsmål som foreligger i 9de og 10de felt skal bemerkes at dommen visstnok likefrem angår rettsforholdene i en strekning som ligger innenfor 10de felt, men nogen formelt bindende virkning forsåvidt har dommen ikke da den ikke har avgjort annet enn en tvist mellom private parter som nødvendiggjorde en prejudisiell bedømmelse av disse rettsforhold. Hvad den opfatning angår som forsåvidt er kommet til uttrykk i Høiesteretts votering, er å bemerke at mens almenningsspørsmålet nu er belyst gjennom inngående undersøkelser på bredt grunnlag, har Høiesterett ikke hatt annet å bygge på enn de opplysninger som var tilveiebragt av sakens parter i en tvist om retten til snarefangst. At disse opplysninger ikke har vært tilstrekkelige til å gi et pålitelig grunnlag for bedømmelsen av rettsforholdene i eldre og nyere tid i «Tønset alminding», fremgår tydelig nok av selve voteringen. Og særskilt er å fremheve at når det i voteringen forutsettes at

«Tønset almindig» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere gikk til å utskifte denne skogstrekning — at den skulde være en statsalmenning, er forøvrig ikke uttrykkelig sagt — ser det nærmest ut til at dette bare er et uttrykk for hvad man under behandlingen av saken fra alle sider uten videre hadde gått ut fra. For kommisjonens syn på disse forhold kan Bjørkkjøldommen efter dette ikke få nogen betydning.

Til det opplysningsstoff som kommer i betraktning ved bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid hører også det som foreligger om undersøkelser om almenningsforhold i Østerdalen på 1700-tallet. Enkelte av de opplysninger som knytter sig til disse undersøkelser er alt omtalt i det foregående. Om almenningsundersøkelsene i det hele gjelder det at det ikke nogen gang, bortsett fra skoginspektør Hummels nokså ubestemte uttalelse av 1768 om Teldalen, blev opgitt at det skulde finnes kongealmenning i de trakter vi her har for øie, nemlig de skogstrekninger i Glommas dalføre, her medregnet de nærmestliggende deler av sidedalene, som har sammenheng med fjellstrekningene i 9de — og 10de — felt. Det er da her gått ut fra, overensstemmende med den opfatning kommisjonen tidligere har gitt uttrykk for, at det ikke er tilstrekkelig holdepunkt for å forstå bemerkningen om «bygdealmenning» i foged Juels gårdemanntall av 1739 som en uttalelse i denne retning. De svar myndighetene fikk på sine forespørsler var i det hele temmelig ubestemte, inntil foged Christensen avgav sin innberetning av 29. mai 1775. Foged Christensen var anmodet om å gi en såvidt mulig nøiaktig beskrivelse av de almenninger som fantes i fogderiet, og han gav i en klar redegjørelse beskjed om hvad der efter hans kjennskap til forholdene fantes av kongealmenning i hans distrikt. I Tynset prestegjeld opgav han, forøvrig med adskillig forbehold, Brydalen og Spekedalen — senere kalt Tyldalens almenning — som mulig kongealmenning. Om kongealmenning i Tolga prestegjeld sa han intet i innberetningen — at det var almenning i Femundstraktene nordover til stiftsgrensen gikk han uten tvil ut fra, men disse trakter regnet han åpenbart for å høre til Rendalens almenning. Foged Christensens innberetning, og den tilsvarende innberetning fra fogden i Solør og Odalen, blev lagt til grunn for antmann Holcks fredlysning av de «Hans Majestæt udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger», nogen almenning i Tolga prestegjeld — eller i Tynset utenom Brydalen og Spekedalen — blev derfor heller ikke fredlyst, og de senere almenningskommisjoner beskjefte sig ikke med andre strekninger enn de fredlyste.

Det er under enhver omstendighet klart at de opplysninger som således foreligger om almenningsundersøkelsene og resultatene av disse, ikke gir nogen støtte for den opfatning at det på 1700-tallet var kongealmenning i de skogtrakter det her er tale om. Det spørsmål kan imidlertid reises om ikke disse opplysninger likefrem gir bevis for at det var — eller efterhånden blev — myndighetenes egen opfatning at det ikke fantes kongealmenning i disse trakter. Om dette spørsmål har statens advokat under henvisning til uttalelser av arkivkonsulent Tank fremholdt at når visse skogstrekninger i Østerdalen blev fredlyst som kongealmenninger, var det fordi det i disse trakter var drevet salgshugst fra bøndernes side, og at fredlysningene da ikke berettiger til å gå ut fra at det efter myndighetenes opfatning ikke fantes andre kongealmenninger i Østerdalen enn disse. Det er visst heller ikke tvilsomt at det var bøndernes salgshugst som gav anledning til fredlysningene, og det er også rimelig å tro at myndighetenes opmerksomhet i særlig grad konsentrerte sig om skogtraktene i de bygder hvor salgshugst hadde foregått. Men i den anmodning foged Christensen fikk om å sende innberetning om almenningene var det sagt at han skulde beskrive de almenninger som fantes i fogderiet. Og når han så besvarte denne anmodning med å opgi 5 kongealmenninger og avsluttet sin innberetning med den bemerkning at «flere almindings skove end her specificerede viides ikke at opgive for Østerdalens fogderi», så kan det ingen tvil være om hvad foged Christensen har ment om «almindings skovene» i sitt distrikt. Et annet spørsmål — som senere skal bli drøftet — er om foged Christensens innberetning er slik å forstå at den også har rettsforholdene i fjellstrekningene for øie. Det kan heller ikke fremstille sig som tvilsomt at når antmann Holck i 1776 utferdiget sin fredlysning

av de 5 kongealmenninger foged Christensen hadde beskrevet, og i fredlysningsdokumentet betegnet dem slik som ovenfor nevnt, må også han ha gått ut fra at dette var de «almindings-skove» som det overhodet kunde være spørsmål om i Østerdalen. I 1788 kom den samme opfatning klart til uttrykk i erklæringer fra amtmann Pentz og foged Hiort (om skyldsetning av noen plasser i Holøydalen) som er gjengitt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VIII. Og at også medlemmene av almenningsskommisjonene, som arbeidet med almenningsspørsmålet i Østerdalen fra 1778 til 1790 — men forøvrig bare hadde i oppdrag å beskjeftige sig med de strekninger som var fredlyst som almenninger — både selv var av denne opfatning og gikk ut fra at dette var den almindelige mening, må det være berettiget å gå ut fra etter uttalelsene fra s o r e n s k r i v e r J u e l i hans promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria fremholder som før omtalt sorenskriver Juel, som selv hadde vært medlem av begge almenningsskommisjonene, at det er «en ubedragelig sandhed» at det ikke finnes kongealmenning i Tynset hovedsogn, og han begrunner denne opfatning nærmere med at «om så havde været, måtte ligesåvel den som de øvrige østerdalske almindinger være tagne til påkjendelse og grendsebestemmelse under den allernådigst befalede almindingskommision, men sådan fandt ei sted».

På grunnlag av det som således foreligger kan man etter Høifjellskommisjonens mening ikke gå ut fra annet enn at det ialfall fra 1770-årene av har vært opfatningen hos de myndigheter som hadde med disse forhold å gjøre at det ikke fantes skogalmenninger i Tolga prestegjeld — bortsett fra de nordlige deler av Rendalsalmenningen — eller i Tynset hovedsogn (og heller ikke i Kvikne). Om den betydning som fredlysningen i 1776—1777 og de senere begivenheter under enhver omstendighet måtte ha for b ø n d e n e s opfatning av eiendomsforholdene, er talt i en tidligere sammenheng.

Det rikholdige opplysningsstoff som i det foregående er gjennomgått kan etter kommisjonens mening ikke etterlate nogen tvil om bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid. Noget bevis for at de skogstrekninger i Glommas dalføre som har sammenheng med fjelltraktene i 9de og 10de felt har vært statsalmenning i kjent tid, er ikke ført, men ialfall for den alt overveiende del av disse strekninger foreligger det et etter kommisjonens mening avgjørende positivt bevis for at de så langt bakover i tiden som vårt virkelige kjennskap til forholdene i disse bygder rekker, har vært undergitt privat eiendomsrådighet. Hermed er det sagt at et almenningsbevis for f j e l l s t r e k n i n g e n e ikke har nogen støtte i opplysninger om skogtraktens rettsforhold, men utelukkende kan bygges på det som foreligger om fjellstrekningene selv. Til en bedømmelse av det opplysningsstoff som her kommer i betraktning går kommisjonen nu over.

Det er alt i et tidligere avsnitt (V, 3) fremhevet at opplysningene om de fjellstrekninger i Tolga (Tolga prestegjeld) som hører til 9de felt går så langt bakover i tiden som disse bygders sikre historie overhodet strekker sig, det vil si til annen halvdel av 1600-tallet. Og kommisjonen har i samme forbindelse nevnt — hvad redegjørelsen for de enkelte fjelltraktens historie nærmere viser — at det helt fra denne eldste tid foreligger opplysninger om bruksutøvelse i så godt som alle de trakter hvor fjellbruken idag utøves. Det forholder sig visstnok så at utnyttelsen av fjellstrekningene til s e t e r b r u k ikke i all kjent tid har omfattet alle de trakter lengst borte fra bygden hvor det nu er setrer — det er således på det rene at Falksetrene og Såttåhaugsetrene i Vangrøftdalen, Storøivollen og Bratthøseteren i Londalen og setrene ved Magnilsjøene er anlagt i det 19de århundre. Men om alle disse trakter gjelder det at det var s l å t t e r der fra gammel tid og at det var slåttene som likefrem dannet grunnlaget for anlegget av de nye setrer. Og etter de opplysninger som i det hele foreligger om s l å t t e b r u k e n i eldre tider er det på det rene at det i annen halvdel av 1600-tallet var slåtter helt inne i de trakter som ligger så langt borte fra bygdene som i grensestrøkene mot Kvikne og Trøndelagsbygdene. Således hadde Vingelens bønder slåtter i Magnilsjøtrakten, Gjera-Busjøtrakten og ved Bratthøa, og opsitterne i Os og Dalsbygden hadde såvidt det kan sees slåttebruk helt inne i de indre deler av Vangrøftdalen med

sidedaler, således under Falkberget. Om Dalbusjøtrakten, som ligger i Os og Dalsbygdens fjerneste fjelltrakter — men ikke langt fra den gamle ferdselsvei til Trondheim som gikk forbi Fjellsjøen — er det oplyst at engesletter i dette strøk blev bygslet i 1713, og det vilde visstnok være for dristig uten videre å gå ut fra at trakten tidligere hadde ligget utenfor bruk. At praktisk talt alle de fjelltrakter som hører til feltet lå under bruksutøvelse fra Vingelen og Os (Dalsbygden) i annen halvdel av 1600-tallet, foreligger det under enhver omstendighet positive opplysninger om, og det finnes heller ikke noget grunnlag for å anta at bruken av fjellet var spredt og tilfeldig. Det er av statens advokat fremholdt at den virksomhet som R ø r o s v e r k e t satte igang, bl. a. ved Tolgens smeltehytte, og som bragte sysselsettelse for bøndene med kullbrenning og kjøring for verket, naturlig måtte lede til at gårdsbruket i disse bygder og ikke minst utnyttelsen av fjellstrekningene kom i annen rekke. Men for en slik opfatning finnes det så langt fra noget holdepunkt at det etter kommisjonens mening tvertimot må være all grunn til å gå ut fra at bergverksdriften og all den virksomhet denne førte med sig måtte medføre et øket behov for de varer bøndene kunde produsere, og derfor nettop måtte få en stimulerende virkning på gårdsbruket. Opplysningene i matrikkelen av 1667 om størrelsen av de besetninger som fantes på gårdene viser da også at fedriften på den tid hadde et betydelig omfang. Og at f j e l l b r u k e n i all kjent tid, og ikke minst i eldre tider, i disse bygder har spillet en rolle for gårdsbruket som må betegnes som likefrem dominerende, går alle opplysninger med stor bestemthet ut på. Det fortjener her å nevnes at da det i 1687 blev holdt en besiktigelsesforretning over den benefiserte gård Vingelen (omtalt i avsnitt V, 3) oplyste brukerne at «huiss de och til deres creatures underholdning och føde raad schal hafue, det maa de thage langt udj ud och fieldmarcherne ved 2 a 3 miel bort fra gaarden». Og meget bemerkelsesverdige er de almindelige uttalelser om fjellbrukens betydning som foreligger fra foged Christensen. I sin skrivelse til Rentekammeret av 11. mai 1765 sier han bl. a. at markeslåttene (de bygslede slåtter) er så nødvendige for gårdene at «om de derfra blev adskilt, en sådan gård i sig selv da neppe for det halve af værdien kunde takseres». Og i skrivelse til Generalforstamtet av 5. september 1767 uttrykker han sig ennu sterkere, idet han sier om slåttene at «formedelst den trang som beboerne af disse sogne» — d. v. s. Tynset, Tolga og Kvikne — «haver til engeland, eller så kaldet foring, ere samme for itzige brugere høyst nødvendige, så at neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». Uttalelsene gir et godt billede av hvordan bruken av slåttene i disse bygders fjellstrekninger gikk inn som et vesentlig eller nødvendig ledd i gårdsdriften på foged Christensens tid, og det er ingen grunn til å tro at forholdet var et annet på slutten av 1600-tallet.

Det følger av det som her er sagt at det ved bedømmelsen av fjellstrekningenes rettsforhold ikke lar sig gjøre å ta utgangspunkt i nogen forutsetning om at disse strekninger har ligget u o p t a t t inn i en periode som lar sig tidfeste. Det gjelder om fjellbrukens opprinnelse som om den første bosetning i disse bygder at den ligger i en ukjent fortid, og spørsmålet blir etter dette om det fra den tid som omfattes av fjellstrekningenes sikre historie foreligger opplysninger som gir tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at fjellet innenfor denne tid helt eller delvis har ligget som statsalmenning. Her skal innskytes den bemerkning at det ikke uten videre er gitt at et almenningsbevis som knytter sig til en hvilken som helst periode innenfor den tid det her gjelder, er tilstrekkelig til å pålegge de private parter bevisbyrden for at fjellet er gått over til private eiendomsstrekninger. Om det blir nødvendig å ta standpunkt til det spørsmål som her er berørt, vil imidlertid bero på det resultat man kommer til ved bedømmelsen av almenningsbeviset i det hele.

Det er tidligere gjort oppmerksom på at bl. a. bemerkningene om «alinding» i m a t r i k k e l e n av 1667, de gamle uttalelser om milegrensens betydning, de forskjellige fredlysnings- og kongens almenninger i Østerdalen og kartet over Tolgens kronskog av 1797 etter kommisjonens mening ikke gir noget grunnlag for å anta at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter i Glommas dalføre som har sammenheng med fjellstrekningene i feltet. Hermed er sagt at disse opplysninger heller ikke har nogen be-

tydning for spørsmålet om almenningsbevis for fjellstrekningenes vedkommende. Av det som før er nevnt følger også uten videre at resultatene av de undersøkelser om almenningsforhold som blev foretatt på 1700-tallet likeså litt for fjelltraktene som for skogen gir nogen positiv støtte for et almenningsbevis — om disse undersøkelser, og de som blev foretatt i det 19de århundre, for fjellstrekningenes vedkommende kan tillegges nogen betydning i motsatt retning, er et spørsmål som senere skal bli drøftet. Hvad særskilt angår foged Juels gårdemantall av 1739 er det, efter det som tidligere er sagt om betydningen av dette dokument for bedømmelsen av skogtraktens rettsforhold, klart at bemerkningen om at «udmarcken holdes for bøyde almindig» heller ikke har nogen betydning som bidrag til et almenningsbevis for fjellstrekningene. At det på den annen side ialfall for fjellstrekningenes vedkommende visstnok vilde være for dristig å tillegge gårdemantallet betydning som positivt bevis for at foged Juel har regnet fjelltraktene i en rekke bygder for ikke å være kongealmenning, er også tidligere nevnt.

Når statens advokat mener det foreligger almenningsbevis for fjelltraktene, er det da heller ikke det opplysningsstoff som her er omtalt han først og fremst støtter sig til. Det som stilles i forgrunnen er de opplysninger som foreligger om opkreving av engeslettepenger (engesletteavgift) og bygsling av engeslåtter.

Om bedømmelsen av det opplysningsstoff det her gjelder er det først å fremheve at spørsmålet om engeslettepengenes og bygslingenes betydning for almenningsbeviset i virkeligheten er to forskjellige spørsmål. Vurderingen av om det som foreligger om opkreving av engeslettepenger gir bevis for at fjellstrekningene har vært betraktet og behandlet som almenning, faller ikke inn under en bedømmelse av bygslingenes betydning som almenningsbevis. For visstnok forholder det sig så at det blev betalt engeslettepenger av alle bygslede slåtter, men samtidig er det på det rene at den samme avgift blev betalt av de slåtter som var opført i jordebøkene under de enkelte gårder og hvorom det ikke vites at de nogensinne har vært gjenstand for bygsling fra fogden. Spørsmålet om engeslettepengenes betydning er derfor efter kommisjonens opfatning et selvstendig spørsmål.

Gjennem de utredninger som foreligger om engeslettepengene — se foruten de fremlagte innberetninger fra arkivkonsulent Tank bl. a. det ved Landbruksdepartementets foranstaltning utgitte skrift av G. P. Schult: «Om de retslige vilkår for bruken av sæter og fjeldeng i statens almenninger» — er det efter kommisjonens mening ikke lyktes å bringe denne avgifts opprinnelse og rettslige karakter klart på det rene. Hvad opprinnelsen angår, har det vært fremholdt at engesletteavgiften må antas å være blitt pålagt av Landkommisjonen av 1661. Nogen opplysning i denne retning fremgår imidlertid ikke av Landkommisjonens jordebok og heller ikke av innberetningene fra kommissærene for de lagdømmer — Oplandene og Trondhjem — hvor det i jordeboken blev opført engesletteavgift under gårdene (se om nedsettelsen av Landkommisjonen og om kommissærenes innberetninger Meddelelser fra det norske Riksarkiv I s. 50 flg. og I. Chr. Berg: Samlinger til det norske folks sprog og historie IV s. 22 flg., jfr. Schult s. 15 flg.). Efter det som var formålet med nedsettelsen av Landkommisjonen, og således som kommisjonens oppdrag blev nærmere utformet, fremstiller det sig heller ikke som sannsynlig at den engesletteavgift som i to lagdømmer blev opført under gårdene var en utredsel til kongens kasse som tidligere var helt ukjent. Kommisjonens hovedoppgave var å få istand en fullstendig registrering av alt jordegods i landet med oppgave over de herligheter som tillå gårdene og de forpliktelser som påhvilde dem. At dette var det ledende synspunkt for kommisjonens virksomhet og at det ikke var meningen at det skulde gis anvisning på nye inntektskilder som var ensbetydende med nye byrder for bøndene, kommer tydelig frem i de instruksjoner som blev utferdiget for kommisjonen. I instruksen av 17. januar 1661 heter det riktignok under den 17de post at «hvis og I selv udinden denne commissions forretning videre forfarer at kunne komme Os til gavn, Vor indkomst til formering og Vore undersætter til gavn og fremtarv, det haver I Os ved Vores opkomst underdanigst at tilkjendegive med de omstændigheder dertil høre».

Men at denne nokså vagt formede bemerkning gir uttrykk for nogen tanke på å innføre helt nye utredslar av jordegods, synes ikke godt å kunne antas efter det som ellers sies om kommissjonens opdrag i denne instruks og i en tilleggsinstruks av 27. januar 1661. Det er tydelig at det det gjaldt var å skaffe et pålitelig og fullstendig grunnlag for en oversikt over kongens inntømster av jordegodset, og instruksjonene er sterkt preget av at det nettop var om å gjøre å avverge frykt for nye eller økede byrder. Ikke minst bemerkelsesverdig i så henseende er det som blev bestemt om mulige forandringer i l a n d s k y l d e n. I post 7 i instruksjonen av 17. januar blev det visstnok gitt anvisning på å forhøje eller nedsette landskylden hvis den for nogen gård blev funnet å være for liten eller for stor. Men i tilleggsinstruksjonen av 27. januar blev denne bestemmelse tilbakekalt, idet det blev fastsatt at hvis nogen gård eller plass blev funnet å være satt for lavt eller for høit i landskyld, skulde det i jordeboken bare gjøres anmerkning om dette i marginen «Os til underdanigst erindring og videre ordre, førend nogen forhøielse eller afsættelse dermed skeer».

Det må efter dette ialfall være rimelig å gå ut fra at hvis kommissærene for de forskjellige lagdømmer hadde innlatt sig på å skape helt nye inntektskilder for kongens kasse, måtte de ha gitt uttrykk for dette i sine innberetninger. Men at engeslåtteeavgiften var en inntømst som tidligere var ukjent, finnes det ingen bemerkning om i innberetningene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer. Som en antydning i denne retning kan det ikke efter det som foreligger opfattes når kommissærene for Oplandene under post 6 har gitt en opplysning om hvad inntektene av «rydningspladser og husmænd samt engesletter udi alminding og fiske-vand» (Riksarkivets meddelelser s. 94) beløp sig til. Bortsett fra at denne opplysning er tilsvarende til hvad der blev anført i andre poster i innberetningen, er det tilstrekkelig å gjøre oppmerksom på at det om den h u s m a n n s s k a t t som her er omtalt er på det rene at den er eldre enn 1661, se således allerede en skatteforordning av 5. november 1543 (Norske Rigsregistranter I s. 68). I innberetningen for A g d e s i d e n s lagdømme forekommer i svaret til instruksens 17de post (denne post er gjengitt ovenfor) en bemerkning om at kongens inntømst er forøket med «nogle 100 rdlr.» (Riksarkivets meddelelser s. 160.) Hvad denne bemerkning i virkeligheten sikter til, er ikke bragt på det rene gjennom arkivundersøkelsene, men for bedømmelsen av de innberetninger som blev avgitt av kommissærene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer synes det heller ikke å ha vesentlig betydning å få sammenhengen oppklart.

Det foreligger fra t i d e n e f t e r 1 6 6 1 opplysninger om at det ved enkelte anledninger har vært henvist til Landkommisjonens virksomhet i forbindelse med opkrevingen av engeslåtteeavgift. Således uttalte foged Heide i tiden omkring 1700 i anledning av antegnelser til fogedregnskapene at engeslåtteeavgiften av kommissjonen i 1661 «ved gårdene er observerit och hans Kongl. May. jordebog for høe penge tilført». Men en bemerkning som denne beviser ikke at engeslåtteeavgiften var innført av Landkommisjonen som en ny utredsel, uttalelsen kan naturlig forstås bare som en henvisning til at Landkommisjonen hadde konstatert hvad hver enkelt gård hadde av slåttee og på grunnlag herav opført hvad gården burde betale i engeslåtteeavgift. Fra tiden før 1661 har det på den annen side, bortsett fra det som er nevnt nedenfor, ikke gjennom arkivundersøkelsene kunnet tilveiebringes opplysninger om at engeslåtteeavgiften har vært betalt av gårdene i de distrikter hvor Landkommisjonens jordebok opfører denne avgift. Men av denne mangel på opplysninger synes det ikke under nogen omstendighet å kunne trekkes bestemte slutninger. Såvidt Høifjellskommisjonen har kunnet konstatere, er nemlig det materiale som foreligger fra tiden før 1661 helt utilstrekkelig som grunnlag for en bedømmelse av det spørsmål det her gjelder. Helt blottet for opplysninger om betaling av en særskilt avgift av engeslåttee er imidlertid heller ikke tiden før 1661. Fra 1630 foreligger det således en klage fra bøndene i Jemtland over at deres «små engesletter» blev beskattet (Norske Rigsregistranter VI s. 245), jfr. også de opplysninger om avgift av engesletter i Grødalen i Sunndalen som er gitt i kommissjonens kjennelse i 5te felt av 1. juli 1927, avtrykk s. 26.

Det fremgår av det som her er sagt at det såvidt kommissjonen kan se ikke foreligger noget

sikkert grunnlag for å fastslå at engeslettpengene blev pålagt i 1661 som en utredsel av tidligere ukjent art. Etter kommisjonens mening har man således intet annet å gå ut fra enn at engeslettpengene er en avgift av ukjent opprinnelse.

Til å skyte spørsmålet om engeslåtteavgiftens opprinnelse såvidt sterkt i forgrunnen vilde det ikke være nogen særlig opfordring dersom denne avgifts rettslige karakter allikevel var på det rene. Dette er imidlertid langt fra tilfellet, og det er i denne forbindelse ikke uten interesse å konstatere at allerede den kommisjon som i 1835 fikk i oppdrag å foreslå de forandringer i skattelovene som gjennomførelsen av matrikkelen av 1818 nødvendiggjorde, har gitt uttrykk for tvil om engeslettpengenes rettslige natur, se denne kommisjons innstilling av februar 1836 s. 43. Det er om dette spørsmål først å nevne at Landkommisjonen av 1661 ikke i selve jordeboken har antydning om at engeslettpengene skulde være en avgift av gårdenes tilliggelser i kongens almenning. Den eneste tilknytning for den opfatning at dette har vært Landkommisjonens mening er, såvidt det kan sees, den omstendighet at kommissærene for Oplandenes lagdømme har brukt betegnelsen «engesletter udi almindig» i sin opsummering av engeslettpengene og endel andre inntekter. Men dette synes å være et altfor spinkelt grunnlag for en konstatering av at det forplikten til å betale engeslettpenger var ansett som en nødvendig forutsetning at slåtten lå i kongealmenning. Som alt nevnt i et tidligere avsnitt (VII) gir innberetningen fra kommissærene ingen beskjed om hvad disse i virkeligheten har ment med betegnelsen «alminding» i denne forbindelse. Det ligger nær å tro at kommissærene ved «engesletter udi almindig» har tenkt på engesletter som lå utenfor den enkelte gårds separate eiendom, idet det måtte fremstille sig som praktisk å beskatte slike herligheter, hvad enten de lå i kongealmenning eller ikke, ved en særskilt avgift, som i enkle former kunde forhøies eller nedsettes efter opplysninger om slåttebrukens omfang til enhver tid. Og at denne fremgangsmåte, som et hensiktsmessig surrogat for skyldsetning, kan være valgt uten at den hadde positiv hjemmel i noget skattebrev, er det ikke urimelig å anta. Den betraktning som på dette punkt er fremholdt av Schult i hans førnevnte skrift (s. 17) synes derfor ikke å være avgjørende. At engeslettpengene har vært oppfattet av Landkommisjonen som en skatt på visse herligheter til gårdene uten hensyn til om disse herligheter bestod i utnyttelse av strekninger i kongens almenning eller ikke, synes da også å ha likefrem støtte i det som fremgår av kommissærenes innberetninger og jordeboken selv. I innberetningen for Oplandene er i en innledende oversikt således nevnt side om side som herligheter til gårdene «saug kvernebrug, skov og fiskevand, engesletter og anden herlighed». Og hvad selve jordeboken angår, vil det av den del av denne som er fremlagt sees at kvernskatten — uten å være uttrykkelig betegnet som «skatt» — er opført på like linje med avgiften av engeslåtter. Begge disse utredslser fremtrer i jordeboken som pålagt herligheter til gårdene, uten at det finnes noget som antyder at de skulde hvile på helt vesensforskjellig grunnlag.

Heller ikke matriklene av 1667 og 1723 antyder noget om at de slåtteavgifter som opføres under de enkelte gårder er avgifter av almenningsslåtter. En annen sak er at det i matrikkelen av 1723 er inntatt en samlet fortegnelse over bygslede slåtter som er «udi almindig beliggende» — herav kan ikke sluttes noget om hvordan de ikke bygslede slåtter, som blev opført under de enkelte gårder, har vært oppfattet av matrikuleringskommisjonen. Heller ikke har det nogen betydning for spørsmålet om engeslåtteavgiftens rettslige karakter at de enkelte bygselsedler som fogdene utstedte på slåtter «i almenningen» uttrykkelig omtaler plikten til å betale engeslettpenger av de slåtter som blev bygslet. Når det først var innført en engeslåtteavgift, sier det sig selv at fogden opkrevede denne avgift også av de slåtter som han bygslet bort og i bygselsedlene betegnet som almenningsslåtter, men hermed er også sagt at denne fremgangsmåte fra fogdens side ikke gir nogen opplysning om hvad der var engeslåtteavgiftens virkelige grunnlag.

I de utredninger fra arkivkonsulent Tank som er fremlagt er det særskilt fremholdt at engeslettpengene var en jorddrottlig rettighet, en leieavgift for bruken av jord

som tilhørte kongen. Kommisjonen skal om dette synspunkt bemerke at når det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått, efter kommisjonens mening overhodet ikke gir noget sikkert grunnlag for den opfatning at engeslätteavgiften var en avgift utelukkende på slåtter som lå i kongens almenning, så gir dette opplysningsstoff heller ikke noget holdepunkt for den spesielle utformning av denne opfatning at retten til engeslätteavgift var en rett for kongen som eier av almenningene. Derimot kunde teorien om retten til engeslettepenger som en jorddrottlig rettighet synes å finne en særlig tilknytning i de opplysninger som fra slutten av 1700-tallet foreligger om at retten til engeslettepenger har vært overdratt i forbindelse med salg av almenninger, jfr. således et promemoria fra Rentekammeret av 21. september 1799 (Wessel-Bergs samling IV s. 187) og rentekammerskrivelser av 31. oktober 1795 og 3. mai 1800 (inntatt i Tank: Særskilt skyldsætning af almenninger, s. 114 og 115), se også de opplysninger om slike salg som fremgår av de i Rettst. for 1848 s. 597 og 1868 s. 756 refererte høiesterettsdommer. Men om den opfatning har gjort sig gjeldende på den tid da disse almenningssalg fant sted, at det var naturlig å la retten til å oppbære engeslettepenger følge med i salget, vilde det visstnok være dristig å gå ut fra at denne opfatning hvilte på en klar forestilling om at retten til engeslettepenger var en jorddrottlig rettighet og ingen skatt. Og ennå dristigere vilde det være om man vilde anse det godt gjort ved det som foreligger om almenningssalgene at retten til å opkreve engeslettepenger i sin opprinnelse var en grunneierrett for kongen og intet annet. Dette så meget mere som det fra eldre tid kan påvises tydelige vidnesbyrd om at en annen opfatning har gjort sig gjeldende. Det er således på det rene at da Nordherredsmarkens almenning i Skjåk var solgt i 1727 fortsatte almuen med å betale engeslätteavgift til kongen (jfr. opplysningene i Høifjellskommisjonens dom av 10. mai 1922 i sak: Skjåk almenningsstyre mot Landbruksdepartementet, avtrykk s. 33). Og ikke minst er de opplysninger av interesse som her foreligger fra Østerdalen og som går helt tilbake til 1660-årene. I 1663 blev en rekke krongårder i Alvdal med tilliggende engesletter solgt til Christoffer og Johan Didriks-sønner (jfr. opplysningene i dok. 49 s. 9 og s. 20 flg.), idet også selve engeslettene blev ansett for å være solgt til odell og eiendom. I endel år efter salget blev engeslettepenger ikke innbetalt til fogden, men blev av bygselmennene betalt til gårdenes eiere sammen med landskylden. Fra og med 1685 tok imidlertid foged Steinkul atter disse engeslettepenger inn i fogedregnskapet, og det er på det rene at de blev innbetalt til fogden helt til ut i 1830-årene. Disse opplysninger synes klart å vise at foged Steinkul ikke kan ha oppfattet retten til engeslettepenger som en grunneierrett, mens de derimot ikke gir grunnlag for å konstatere at fogden begikk en feil ved å inntektsføre disse engeslettepenger (jfr. dok. 49 s. 21—22). Det var den samme foged Steinkul som var til stede under skyldsetningsforretningen i 1686 over bl. a. Øvre Hultdalen i Tolga, som hytteskriver Anders Richardsen opprinnelig hadde fått fogdens bygselseddel på, men senere måtte tilkjøpe sig fra opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Fogden gjorde ingen innvending mot skyldsetningen, og Øvre Hultdalen med flere strekninger blev skyldlagt som liggende under Tolgengård. Men skjønt foged Steinkul således likefrem hadde godtatt den opfatning at de såkalte Øvre Hultdalens engesletter var private eiendomsstrekninger, tok han fremdeles til inntekt i fogedregnskapet (han var foged til 1691) de engeslettepenger som var opført for Øvre Hultdalen — et standpunkt som faller helt sammen med hans holdning overfor engeslettepengene i Alvdal — likesom engeslettepenger av Øvre Hultdalens engesletter senere blev inntektsført i fogedregnskapene ialfall til langt ut på 1700-tallet (jfr. fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 2).

Kommisjonen kan efter det som i det foregående er nevnt ikke finne at det foreligger noget grunnlag for å fastslå at engeslettepengene i sin tid er blitt pålagt som en avgift utelukkende på slåtter i kongens almenning. Og heller ikke gir opplysningene holdepunkt for å anta at det til betalingen av engeslettepenger har knyttet sig forestillinger om betaling av en avgift for almenningsbruk. At fogdene så tidlig som på 1600-tallet har gått ut fra at det kunde hvile engeslätteavgift også på private eiendomsstrekninger, foreligger det tvertimot positive vidnesbyrd om, jfr. det som nettop er nevnt om foged Steinkul. Og det foreligger også vidnes-

byrd om at den samme opfatning er kommet til uttrykk hos bygdefolket. Her kan henvises til det som forefalt på Tynset ting den 10. desember 1756, da bøndene fremholdt at de var eiere av sine slåtter — de bygslede slåtter — men samtidig erklærte sig villig til å betale «hvad skatter de deraf tilkommer at udreede».

Kan det ikke fastslåes at engeslåtteeavgiften var en avgift for almenningsbruk, eller at betalingen av denne avgift har vært oppfattet som betaling for almenningsbruk, så er det klart at den omstendighet at avgiften av de ikke bygslede slåtter blev betalt like til 1830-årene, heller ikke gir noget bidrag til et almenningsbevis. Hvad særskilt angår opplysningene om den nærmere sammenheng med at engeslettene helt utgikk av Østerdalens fogedregnskaper i henhold til skattekunngjørelsen av 14. februar 1837, kan spørsmålet bare være om ikke disse opplysninger likefrem er et bidrag til bevis for at det på den tid ikke fantes statsalmenning i de bygder hvor denne avgift inntil da var opkrevd. Til dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake. I denne sammenheng skal tilslutt bare nevnes at gjennomførelsen av skattekunngjørelsen av 1837 i Gudbrandsdalen førte til en klar konstatering av at en overveiende del av de slåtter som det tidligere var betalt engeslettenger av, lå i strekninger som ikke var statsalmenning (jfr. Schult i det før nevnte skrift s. 19 flg.) — et forhold som allerede i og for sig er skikket til å vekke sterk tvil om riktigheten av den opfatning at engeslettene har vært pålagt som en avgift på almenningsbruk.

Det fremgår av bemerkningene i det foregående at opplysningene om at engeslettenger har vært betalt av slåtter i de forskjellige trakter av de fjellstrekninger som hører til feltet, etter kommisjonens mening ikke kan godtas som et bevis eller bidrag til bevis for at disse strekninger har vært statsalmenning. Spørsmålet om almenningsbevis er å anse for ført kommer etter dette til å konsentrere sig om betydningen av de opplysninger som foreligger om bygsling av engeslåtter.

Som utgangspunkt for bedømmelsen av slåttebygslingenes betydning som almenningsbevis skal fremheves at det som med full sikkerhet kan sies om det tidsrum fogdenes bygselspraksis spender over er at bygslingene helt ophørte i 1754. Det forholder sig videre så at det overveiende antall av de bygslinger som er kjent foregikk på 1700-tallet, men det er på det rene at bygselsedler også har vært utstedt tidligere — den eldste bygselseddel som det for kommisjonen foreligger opplysning om blev utstedt i 1673. At det ikke har foregått bygsling av slåtter også tidligere enn i 1670-årene, kan ikke med sikkerhet fastslåes, men det er dog grunn til å nevne at det fra årene omkring 1700 foreligger en opplysning som tyder på at fogdenes praksis med utstedelse av bygselsedler på slåtter var av forholdsvis ny opprinnelse. Da fogden i 1695 og 1696 hadde bygslet bort flere slåtter, forlangte Rentekammeret beskjed om sammenhengen med dette. Den meningsutveksling som fulgte gjaldt likefrem spørsmålet om det var lovlig å utstede slike bygselsedler, og vicesatholderen holdt på at bygslingene var ulovlige. At dette spørsmål var blitt reist hvis bygslingene hadde hatt sitt grunnlag i en gammel og fast praksis, er vel ikke særlig sannsynlig, selv om det i og for sig skulde kunne diskuteres om en slik praksis også var stemmende med forskriftene i den nye lovbok av 1687.

Under prosedyren i forretningen har det gamle spørsmål om fogdene overhodet hadde lovlig adgang til å bygsle bort almenningsslåtter vært bragt på bane, men kommisjonen finner ingen grunn til å opholde sig ved dette spørsmål. Det som nu har interesse, når det gjelder fogdenes forhold til bygslingene, er utelukkende hvad den foreliggende bygselspraksis kan opplyse om fogdenes opfatning av rettsforholdene i de strekninger hvor de bygslede slåtter lå. Om dette spørsmål skal kommisjonen straks bemerke at hele denne bygselspraksis — med utstedelse av et betydelig antall bygselsedler, særlig på 1700-tallet, og med uttrykkelig tilkjennegivende i hver enkelt bygselseddel om at slåtten lå i almenning og blev bygslet bort av fogden på kongens vegne — ikke med rimelighet kan oppfattes anderledes enn at fogdene gjennom bygslingene har gitt uttrykk for en almindelig forutsetning om at det var kongealmenning i de strekninger som var gjenstand for bygsling. Og at dette i den periode da bygslingene pågikk også måtte være opfatningen

hos de overordnede myndigheter som fogdene var i stadig kontakt med bl. a. angående disse bygslinger, og spesielt Rentekammeret, kan man vel uten videre gå ut fra. Fra tiden nærmest etter bygslingenens ophør foreligger da også meget tydelige vidnesbyrd om at de centrale myndigheter regnet bygslingen av engeslåtter for å gi et pregnant uttrykk for at vedkommende strekninger var kongealmenning. Her kan særlig henvises til Generalforstamtets uttalelse av 1767 om ønskeligheten av at fogdene holdt rede på de steder som var bygslet, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning». At amtmann Holck i 1776 gav uttrykk for et noget annet syn på bygslingene, skal senere bli omtalt.

Kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på de opplysninger som i det hele foreligger om fogdenes bygselpraksis for å kunne fastslå at det i tiden fra 1670-årene til bygselperiodens ophør, fra det offentliges side blev gitt tydelig uttrykk for den opfatning at visse trakter i det gamle Tynset prestegjeld var kongens almenning — en opfatning som også blev tilkjennegett da foged Christensen og skoginspektør Hummel i 1765 blev anmodet om å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engeslåtter under gårde bortbygslede strækninger i de kongelige almenninger» i Tynset, Tolga og Kvikne. Men det er på den annen side iøinespringende at denne opfatning heller ikke var annet enn en nokså ubestemt og svevende forestilling om at det var kongealmenning i Tynset prestegjelds fjellstrekninger. At fogdene, eller det offentliges representanter forøvrig, overhodet har hatt noget klart begrep om hvilke bestemte strekninger skulde høre med til denne almenning, foreligger det så langt fra noget bevis for, at man efter det som er oplyst tvertimot med sikkerhet kan gå ut fra at dette har fremstillet sig som helt på det uvisse. I denne forbindelse er særskilt å merke at om det foreligger en opplysning om at slåtter i et bestemt strøk har vært gjenstand for bygsling, gir dette intet grunnlag for å gå ut fra at fogden overhodet har ofret nogen overveielse på spørsmålet om det var kongens almenning eller ikke nettop i dette strøk. Det er nemlig på det rene at fogdene utstedte bygselsedler på slåtter uten på forhånd å anstille nærmere undersøkelser om de strekninger som blev opgitt for dem til bygsling — forsåvidt nøiet de sig med å ta et almindelig forbehold om at bygslingen ikke skulde «prejudicere» nogen annens leiemål, jfr. foged Jens Juels uttalelse til Rentekammeret i 1750-årene om at han og hans forgjengere i embedet hadde utstedt bygselsedler på slåtter «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet, og på sådanne steder som navn gives til høeslåtter». Og det foreligger opplysninger som likefrem viser at fogdene selv var opmerksom på at «et eller andet sted» uten grunn kunde være utgitt for å være kongens almenning, for at vedkommende kunde «få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler», jfr. den meddelelse foged Jens Juel gav til Rentekammeret i anledning av antegnelse til fogedregnskapet for 1747. Det kan da også påvises talende eksempler på at fogdene har utstedt bygselsedler på strekninger hvis karakter av privateiendom kort tid efter bygslingene er blitt klart konstatert. Her kan henvises til de tidligere omtalte opplysninger om at hytteskriver Anders Richardsen i begynnelsen av 1680-årene fikk bygselseddel bl. a. på Øvre Hultdalens «engesletter», men blev nødt til å tilkjøpe sig denne strekning av opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Av betydelig interesse er også de opplysninger som foreligger om at endel bønder i Tynset i 1740-årene fikk bygsel på «Hodalssjøen» (i Hodalen) med omliggende beitestrekninger, men måtte frafalle sine pretensjoner og bøie sig for at denne trakt var Hodalsgårdenes eiendom (nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V).

Må det efter dette antas at bygslingene ikke kan opfattes som uttrykk for klare forestillinger hos fogdene eller de offentlige myndigheter forøvrig om hvilke strekninger skulde høre med til den «kongens almenning» som bygslingene forutsetter, så er dermed sagt at hele den almenningsopfatning hos statsmyndighetens representanter som bygslingene i og for sig er et utslag av, i virkeligheten har vært langt fra sikker og avklaret. Det kan i denne forbindelse også nevnes at en av de fogder som utstedte adskillige bygselsedler på slåtter i sin embedstid, nemlig foged Jens Juel, selv ved en anledning likefrem gav uttrykk for tvil om almenningsforholdet i de trakter hvor de bygslede slåtter lå, idet han fremholdt at man ikke egentlig

hadde nogen hjemmel for å anta at «den østerdalske almenning» tilhørte kongen. Når han anførte dette, var det riktignok for å forsvare sin undlatelse av å kreve inn engesleppenger av de slåtter som var bygslet bort før hans tid, men uttalelsen gir dog en antydning om at fogdens egen utstedelse av bygselsedler på slåtter ikke kunde være utslag av nogen grunnfestet opfatning om at de bygslede steder virkelig lå i kongens almenning. Av interesse er også den dom som amtmann Holck i 1770-årene felte over fogdenes tidligere bygselpraksis. I en erklæring av 17. februar 1776 (delvis gjengitt i Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 34—35, se forøvrig den som dok. 286 fremlagte fullstendige avskrift) uttalte amtmann Holck som sin opfatning at når de såkalte bygdealmenninger var blitt regnet til de kongelige almenninger — hvad han for sin del ikke var enig i — hadde dette bl. a. sin forklaring i at fogdene hadde tiltatt sig myndighet til å utstede seter- og rydningsbevillinger på disse strekninger. Amtmann Holck fremholdt i den samme erklæring at det bare var én kongealmenning i Østerdalen, nemlig Atnedalens almenning. I denne opfatning fikk han ikke medhold, men hans uttalelse om fogdenes bygselpraksis — avgitt et par årtier etter bygslingenes ophør og på en tid da spørsmålet om gjenoptagelse av denne praksis var under diskusjon — kan ikke av den grunn frakjennes verdi ved bedømmelsen av bygslingenes betydning.

Det sier sig selv at spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis ikke er uttømt ved en undersøkelse av i hvilken utstrekning fogdenes bygselpraksis kan betraktes som uttrykk for en klar og sikker almenningsopfatning hos de offentlige myndigheter som det i første rekke måtte tilkomme å optræ på det offentliges vegne i disse forhold. Det gjelder ikke mindre å komme til klarhet over om opplysningene om bygsling av slåtter i fjellstrekningene gir bevis for at bygdefolket har oppfattet disse strekninger som liggende utenfor privat eiendomsrådighet. Å gjøre dette spørsmål til gjenstand for en nærmere undersøkelse kunde ved første øiekast synes nokså overflødig. Når bygslingene foregikk på den måte at bøndene selv henvendte sig til fogden og bad om bygselseddel på slåtter, og når de bygselsedler som blev utstedt uttrykkelig betegnet sig som utferdiget av fogden på kongens vegne og beskrev de bygslede slåtter som liggende i almenning, kunde det synes hermed å være uten videre gitt at bøndene har vært på det rene med og har godkjent at disse strekninger blev behandlet som kongens almenning. Og en nærliggende betraktning er det videre at om de første bygslere av slåtter ikke har hatt dette på det rene, så må dog fogdenes bygselpraksis gjennom to—tre generasjoner ha slått den opfatning fast at de fjellstrekninger hvor de bygslede slåtter lå var kongens almenning. Så avgjørende som disse betraktninger ved første blick kunde synes å være, er det imidlertid kommisjonens opfatning at spørsmålet om bygdefolkets forhold til slåttebygslingene er betydelig mere sammensatt enn her antydnet.

Når en gjennomgår opplysningene om det betydelige antall bygselsedler som særlig i første halvdel av 1700-tallet blev utstedt på slåtter i Tolga prestegjelds fjelltrakter, må det spørsmål påtrenges sig hvad der for bygdefolket kan ha vært den avgjørende beveggrunn til å ordne sig med bygsel- eller bevillingssedler på utnyttelsen av slåtter i de fjellstrekninger som lå til deres bygdelag. At sammenhengen skulde være den at det fra de offentlige myndigheters side har vært hevdet med en energi som bøndene måtte bøie sig for, at det ikke var lovlig adgang til å utnytte disse slåtter uten fogdens bevilling, har ingen støtte i de foreliggende opplysninger. Den forklaring som ligger i dagen er at de som skaffet sig bygselsedler på slåttestrekninger, dermed sikret sig en formell adkomst til enerådighet over slåttene så de hadde lettere for å holde andre borte fra dem. Og det er videre rimelig å tro at når bygsling av slåtter blev så almindelig som tilfellet var fra de siste år av 1600-tallet og utover, må dette ha sin forklaring i at det nettop i denne tid meldte sig et særskilt behov for denne beskyttelse. At et slikt behov måtte gjøre sig særlig sterkt gjeldende i den tid det her er tale om, er det også all grunn til å gå ut fra når det erindres at Rørosverkets virksomhet i denne tid bragte en helt ny befolkning inn i de gamle bygder og at anlegget av Tolgens smeltehytte i 1660-årene førte til at en helt ny bygd her blev til i løpet av forholdsvis kort tid. Det er rimelig at dette måtte føre til en sterkt øket konkurranse om utnyttelsen av utmarksstrekningene,

og det foreligger også positive vidnesbyrd om at de gamle bønder følte sig forulempet ved at opsitterne i den nye bygd ved Tolgens hytteplass — arbeiderne ved smeltehytten — trengte sig inn på deres gamle enemerker. Således sendte opsitterne på Åsen i Vingelen i året 1700 en klage til statholderen over «hvorledisz endeel af Røraasz kaaber verch folch som boer ved Tolgens smel^e hytter, imod all rett og billighed, bemægtiger sig vorisz jorder grunde og enge slotter, som vi af hansz K. M. hafver kiøbt og betalt» (dok. 45 nr. 8). Og i 1705 anla opsitterne på Østby i Tynset, som nærmere omtalt i kjennelsen i 10de felt (avsnitt VII, 2), sak mot verksarbeiderne Semming Døl og Jon Haldorsen, som uten Østbymennenes vitende hadde tilbygset sig slåtter i Klettdalen (i 10de felt). De innstevnte forsvarte sig med at disse slåtter lå i kongens almenning, men Østbysitterne hevdet at slåttene ikke lå i almenning, men var «bundens hiem rast og fæbeed for deris creature» som alltid hadde hørt under deres gårder før disse Tolgens opsittere nu hadde fått bygsel på dem.

Det er efter kommisjonens mening god grunn til å anta at det består en indre sammenheng mellem det forhold som her er omtalt og slåttebyggingene. Hvad der i så fall har vært det primære — om det var de nye folk som fant på å skaffe sig bygsel på slåtter, eller om det var de gamle bønder som forsåvidt tok det første initiativ — kan så meget mindre fastslås som det overhodet ikke er mulig, ved hjelp av det stoff som kan finnes frem fra arkivene, nu å bringe til full klarhet hvordan det i virkeligheten henger sammen med at byggingene kom igang. Men det er ikke urimelig å tro at det var de nye brukere i fjelltraktene som grep til bygselformen — idet det fra deres synspunkt kunde ligge nær å hevde at fjellstrekningene lå utenfor tidligere privat eiendomsrådighet — og at de gamle bønder så sig henvist til å følge efter og ta bygsel på slåttene for å verge sig mot at disse blev tatt i bruk av andre. At dette er den virkelige sammenheng har også positiv støtte i de opplysninger skoginspektør Hummel gav da han i 1766 uttalte sig om hvorvidt bl. a. Brydalen og Spekedalen var kongens almenning. Han meddelte i sin erklæring at disse strekninger «af bønderne i høyeste grad» blev påstått å være privat eiendom. Når de allikevel hadde tatt bygsel på slåtter i disse trakter, var det fordi «nogle avindsyge sneg sig til at få bortbøxlet engeslåtter som vi og vore forfædre har haft i hæfd og brug fra mange mands minde». De hadde derfor selv vært nødt til å ta bygsel på slåttene «hvis de ikke skulde have mistet deres udi mange år brugte eiendoms engeslåtter».

Hvordan det enn måtte forholde sig med det spørsmål som her er berørt — om det var de nye opsittere eller de gamle bønder som først falt på den tanke å løse bygselsedler på engeslåtter — foreligger det under enhver omstendighet sterke holdepunkter for den opfatning at når de gamle bønder tok bygsel på engeslåtter, var det ene og alene fordi dette var et middel til å verne slåttene mot uberettiget bruk av andre. At dette var sammenhengen med byggingene, blev klart og skarpt fremholdt av bøndene på Tynset ting den 10. desember 1756, da de foreviste sine bygselsedler, men samtidig erklærte «at samme stæder er deres egen eiendom, og ei i almindingen beliggende, såsom de har formeent ved de sig tilvendte bygselsedler, at de derved ville formeene andre brug der, som havde tiltaget sig at slåe og høste deres eiendomme». Det blev like klart og skarpt fremholdt av Tyldalens bønder overfor skoginspektør Hummel da han i 1766 forhørte sig om forholdene i Brydalen og Spekedalen, jfr. de opplysninger som er gjengitt ovenfor, og betydningen av den erklæring bøndene her gav forringes ikke av den kjensgjerning at Spekedalen og en del av Brydalen ved kommisjonsdommen av 1790 blev kjent å være kongens almenning. Av betydelig interesse er også den før omtalte uttalelse av foged Jens Juel fra 1740-årene om at «det er trolig at disputer om eiendele på visse tider har givet en del af almuen anledning til at adressere sig til fogden og udgivet et eller andet sted for kongens almindig, endskjønt uden grund for at få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler».

Det er under disse forhold rimelig å anta at de almenningsforestillinger som bygselformen og de enkelte bygselsedlers innhold i og for sig skulde være skikket til å vekke, er blitt holdt fullstendig nede av det som for bøndene var den drivende beveggrunn til å løse bygselsedler på engeslåtter, og at heller ikke to—tre generasjoners bygselpraksis har vært i stand til å

bringe til liv og virkelighet i bøndenes sind den «kongens almenning» som bygselsedlene omtaler. Det er derfor ingen grunn til å tvile på at de bønder som møtte på Tynset ting i 1756 var i god tro når de hevdet at de bygslede steder var «deres egen eiendom og ei i almindingen beliggende», likeså litt som det er grunn til å betvile at bøndene fra Tyldalen var i god tro når de i 1766 fremholdt overfor skoginspektør Hummel at Brydalen og Spekedalen «i høyeste grad» var deres private eiendomsstrekninger. I denne sammenheng skal særskilt fremheves at opplysningene om det omfang fogdenes bygselpraksis hadde, ikke i og for sig gir grunnlag for en forsterket formodning om at bygdefolket ved å ta bygsel på engeslåtter har gitt uttrykk for en erkjennelse av at slåttene lå i kongens almenning. Hvilke rettsforestillinger enn har gjort sig gjeldende hos bøndene, er det nemlig klart at når bygslingen av engeslåtter først var kommet igang, måtte dette naturlig øve en «smittende» virkning og etter hvert lede til at bygselseddelen blev en almindelig brukt legitimasjon for retten til å utnytte bestemte slåttestrekninger. Også denne side av slåttebygslingene bidrar skoginspektør Hummels før omtalte uttalelse av 1766 til å kaste lys over, og betegnende er det også hvad foged Christensen opplyser i 1765 — altså omkring 10 år efterat den siste bygselseddel var utstedt — om at «adskillige af de, der har deslige engeslåtter i brug, har forlangt deres bygselsedler fornyet». Heller ikke den kjensgjerning at bygsling av engeslåtter var en almindelig foreteelse i den periode det her gjelder, gir derfor nogen grunn til å tvile på at bøndene mente hvad de sa når de ved de anledninger som ovenfor er omtalt, med bestemthet hevdet at de bygslede steder var deres egen eiendom og ikke beliggende i almenning. Om betydningen av disse uttalelser fra bøndene har statens advokat forøvrig fremholdt at selv om de kan være avgitt i god tro, gir de ikke uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning — de bunder i en misforståelse av hvad kongen som almenningseier vilde tilegne sig og betyr bare at bøndene mente å ha en umistelig rett til sine setrer og engeslåtter. Kommisjonen skal om den opfatning som her er gjort gjeldende bemerke at det vel ikke er urimelig å tro at bøndene hadde mindre klare forestillinger om rettsforholdene i strekninger som skulde være «kongens almenning». Men en formodning herom er ikke et tilstrekkelig grunnlag for å legge en annen mening i de omtalte uttalelser enn det disse likefrem og klart gikk ut på, og det var at disse strekninger var ikke kongens almenning, men bøndenes egne eiendomsområder. På den annen side vilde det sikkert være for dristig om man på grunnlag av bøndenes uttalelser i 1756 og 1766 vilde anse det for bevist at det gjennom hele bygselperioden har gjort sig gjeldende en klar og bestemt eiendomsopfatning hos bygdefolket like overfor de strekninger hvor de bygslede slåtter lå. Dette så meget mere som det fra begynnelsen av 1700-tallet foreligger enkelte opplysninger som likefrem går i en annen retning. Under generaltingsvidner i Tynset i 1709—1711 blev almuen bl. a. spurt om det var tilkommet nogen bygsel av kongens jordegods. Hertil svarte tingalmuen og lagrettet at det var bygslet nogen engeslåtter «udi hans Kongl. May. ts alminding». Slike engeslåtter blev opgitt å være bygslet bl. a. i Vangrøftdalen.

Når det efter kommisjonens mening er nødvendig å regne med at slåttebygslingene kan ha hatt sin rot i rettsforestillinger hos bygdefolket som i virkeligheten gikk ut på at de bygslede slåtter hørte til bøndenes eiendomsstrekninger, beror dette ikke bare på en bedømmelse av de opplysninger som foreligger om bygslingene i Østerdalen, men det grunner sig også på hvad kommisjonen under sin behandling av andre felter har hatt anledning til å konstatere om sammenhengen med at en slik bygsel- eller bevillingspraksis er kommet igang. Herom kan i det hele henvises til kommisjonens bemerkninger i kjennelse av 2. juni 1924 i Ulvikforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 129 jfr. s. 20, kjennelse av 1. juli 1927 i 5te felt, avtrykk s. 266—268, jfr. s. 238, og kjennelse av 20. mars 1933 i 12te felt, avtrykk s. 26 jfr. s. 22. I kjennelsen i Ulvikforretningen er bl. a. gjengitt en uttalelse som foged Budtz i Søndhordland og Hardanger avgav i 1804 i anledning av at det var strømmet inn til ham ansøkninger om bevillinger på fjellbeiter, fiskevatn m. v. Fogden inntok det standpunkt at ansøkerne burde pålegges å opta tingsvidner for å godtgjøre at strekningene ikke tilhørte andre («utrops-tingsvidner»), og begrunnet dette med at «det ikke sjælden skal have hændet, at slige stræk-

ninger, som bønderne have opgivet at ligge ubrugte, ere ved nærmere undersøgelse befundet at have tilhørt andre». I denne forbindelse fortjener det å nevnes at også foged Lyng i Gudbrandsdalen, som omtrent på samme tid utarbeidet sin beskrivelse av almenningene i Gudbrandsdalen (beskrivelsen, som er datert 8. februar 1803, er trykt i 1925), kan sees å ha tatt sine reservasjoner med hensyn til betydningen av en bygselseddel som almenningsbevis. Således sier han (s. 16) om en rydningsplass i Fåberg at det vel en gang i fortiden er utstedt bygselseddel på plassen av stedets foged, «men dette giver efter mine tanker ikke noget beviis om, at den strækning, hvorudi pladsen ligger, skulde være konge-alminding, og at pladsen derfor skulde tilhøre kongen; thi i fortiden er mere end en gang indtruffet, at rydninger og engeslätter er blevet bygslede eller bevilgede, som nu holdes for at ligge udi bøndernes hjemraster og sameie, som ofte er passeret uimodsaagt, deels formedelst uvidenhed om, hvad der var kongens alminding, og om grændseskjellet imellem den og bøndernes eiendomme, og deels formedelst disses fordums inactivité på sine jordeiendomme ». Og under henvisning til denne bemerkning sier han i sin omtale av fjellstrekningene mellem Gausdal, Fron, Ringebu og Øyer (s. 31—32) at han ikke anser det som nogen urimelig forklaring på at det i disse trakter finnes «nogle til kongen skyldlagte fiskevande, samt engesletter, hvoraf svares afgifter», når almuen opgir «at nogle af deres forfædre have, for at betrygge sig i deres brug, maaskee og for at udelukke andre, der kunde have retmæssig fordring på lige brug med dem, erholdt bygselsedler på fiskevande og engesletter ». Ikke minst av interesse er de opplysninger som det er redegjort for i kommisjonens kjennelser i 5te og 12te felt på de citerte steder. I årene efter 1900 kom det i Lesja i gang en bevegelse for å få f e s t e p å f i s k e t o m m e v a t n. Da denne bevegelse først var begynt, grep den sterkt om sig — et talende eksempel på den «smittende» virkning av en foreteelse som denne, sammenlign hvad tidligere er nevnt herom — og det kan med sikkerhet fastslåes at om bevegelsen kanskje ikke likefrem hadde sin rot i uklare rettsforestillinger, så gav den sig ialfall utslag som viser en påfallende forvirring i rettsbegrepene. I så henseende kan henvises til en opplysning om at to menn i Lesjaskog så sent som i 1916 søkte og fikk herredsstyrets forpaktning for 20 år på et fisketomt vatn «beliggende i Lesjeskogens hjemrast». Opplysningene om denne bevegelse legger etter kommisjonens mening klart i dagen hvor nødvendig det er å gå frem med forsiktighet ved bedømmelsen av en bygselpraksis som ligger århundreder tilbake i tiden. Når en foreteelse som den det her er tale om hører nutiden til, har man de nødvendige midler til å kontrollere hvilket grunnlag den har i bygdefolkets rettsopfatning, men om de gamle bygslinger gjelder det at de i det vesentlige unddrar sig fra en sikker kontroll. Kjennskapet til den gamle bygselpraksis har intet annet å bygge på enn det stoff som kan finnes frem fra arkivene, men det trenger etter det som alt er sagt ingen nærmere forklaring at dette stoff er ufullkomment og ufullstendig som grunnlag for en bedømmelse av hvilke rettsforestillinger hos bygdefolket bygslingene i virkeligheten har vært forbundet med.

Det er av statens advokat fremholdt at det både fra eldre og nyere tid foreligger r e t t s a v g j ø r e l s e r som klart fastslår bygslingenes betydning som almenningsbevis. Kommisjonen skal bemerke at de eldste dommer på dette område som det foreligger opplysning om — fra tiden før og omkring 1700 — ganske visst viser at domstolene har lagt fogdens bygselseddel til grunn for sin avgjørelse, men det er også åpenbart at domstolene overhodet ikke har villet innlate sig på å bedømme om fogden i virkeligheten hadde adgang til å bygsle bort vedkommende strekninger. I 1682 fikk hytteskriver Anders Richardsen dom for at hans bygselseddel på Øvre Hultdalens engesletter skulde stå ved makt, men som flere ganger omtalt er det på det rene at han ikke desto mindre måtte erkjenne at disse strekninger var eiendomsgrunn, hørende til Østgård i Dalsbygden. Den avgjørelse som blev truffet i 1705 i saken om Klettalens slätter (nevnt foran og utførlig omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII, 2) kan heller ingen betydning tillegges — den gikk ut på at retten ikke fant å kunne avsi nogen kjennelse «uden foregående widenschab» til vicestatholderen. Større interesse knytter sig derimot til dommene fra 1777—1780 om retten til slätter i Rausjødalen (i 10de felt — dommene er nær-

mere omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII,3) og særlig til de dommer som i 1786 og 1790 blev avsaugt av den østerdalske almenningskommisjon og Overhofretten om de fredlyste almenninger i Østerdalen. Det blev i disse dommer bl. a. henvist til at kongen hadde utøvet eiendomsrett over strekningene gjennom fogdenes utstedelse av bygselsedler, og det er klart at disse uttalelser i domspremissene ikke kan settes helt ut av betraktning ved bedømmelsen av bygslingenes betydning. Men hvad først og fremst dommene om de fredlyste almenninger angår, er det å merke at disse dommer ikke utelukkende bygger på bygslingene, selv om disse særlig i dommen om Tyldalens almenning er skutt sterkt i forgrunnen. I denne forbindelse er det grunn til å være opmerksom på at det for almenningskommisjonen var fremlagt fortegnelse over alle de bygselsedler som i tiden fra 1697 til 1754 var utstedt på slåtter i Tynset, Tolga og Kvikne (og Rendalen), og at det heller ikke bortsett herfra kan være gjenstand for tvil at almenningskommisjonen var fullt på det rene med hvilket omfang fogdenes bygselpraksis hadde hatt. Med dette for øie er det av betydelig interesse når sorenskriver Juel, som hadde vært medlem av begge almenningskommisjoner, i sitt promemoria av 13. november 1800 med stor bestemthet erklærer at det for almenningskommisjonene ikke hadde foreligget noget bevis for at det fantes en kongens almenning i Tynset hovedsogn. Det synes efter dette ikke å kunne fastslås med nogen sikkerhet at almenningskommisjonene har vært av den opfatning at bygslingene var et under alle omstendigheter avgjørende almenningsbevis. Men selv om man vil gå ut fra at dette har vært opfatningen, og selv om dommene om Rausjødalen ubestridelig går meget langt i denne retning, sier det sig selv at disse rettsavgjørelser ikke har nogen selvstendig betydning — deres betydning for senere tiders syn på de gamle bygslinger avhenger av i hvilken utstrekning de virkelig gir opplysning om rettsopfatningen på den tid da bygslingene foregikk. Og i så henseende har dommene en verdi som er begrenset. Dommene gir et bidrag blandt mange andre til belysning av bygslingenes betydning, men de gir ikke uten videre bevis for at bygslingene i den periode da de pågikk — en periode som var avsluttet nogen årtier før disse dommer falt — virkelig var utslag av en fastslått almenningsopfatning. Forsåvidt kan disse dommer efter kommisjonens mening ikke tillegges nogen vesentlig annen vekt enn de embedsmessige uttalelser om bygslingene som foreligger fra 1760- og 1770-årene og som tildels gir uttrykk for adskillig tvil om bygslingenes betydning. Her kan henvises til skoginspektør Hummels erklæring av 1766 om Brydalen og Spekedalen. Som før omtalt opplyste Hummel i denne erklæring at det var bygslede slåtter i disse trakter, men at bøndene påstod at strekningene var deres eiendom. Under disse omstendigheter turde han ikke uttale nogen bestemt mening, men erklærte at «jeg ved ikke hvad jeg skal holde Brye- og Speckådalen for; den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Speckådalen skal være kongens almindning, er at en deel engeslåtter som ligger derudi ere bølgede». Videre kan nevnes foged Christensens innberetning av 29. mai 1775. Når foged Christensen i denne innberetning opgav Brydalen og Spekedalen som kongealmenning idet han henviste til bygslingene, var det med meget sterke reservasjoner. Av interesse er det også å konstatere at amtmann Holck i sin før omtalte erklæring av 17. februar 1776 gav uttrykk for den opfatning at fogdenes bygselpraksis ikke dannet noget bevis for at de såkalte bygdealmenninger var kongealmenninger.

Hvad rettspraksis fra nyere tid angår, har statens advokat henvist til de to høiesterrettsdommer om strekningene på Bjørkkjølen som er referert i Rettst. for 1896 s. 575 og 714, idet han fremholder at Høiesterrett i disse dommer har lagt bygslingene til grunn som et avgjørende almenningsbevis. Som kommisjonen har gjort opmerksom på i en tidligere sammenheng, er det den førstnevnte av disse dommer som har interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse. Av det som før er sagt om denne dom fremgår det at dommen ikke kan tillegges nogen betydning for kommisjonens syn på rettsforholdene i den gamle «Tønset almindning», først og fremst fordi det under behandlingen av saken synes uten videre å ha vært forutsatt fra alle sider at «Tønset almindning» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere i 1816 blev enig om å utskifte disse strekninger mellem sig. Såvidt det

kan sees, har Høiesterett overhodet ikke hatt nogen foranledning til å gå inn på spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis, og henvisningen i voringen til en bygsel-seddel på engesletter i Bjørkkjølen fremtrer da heller ikke som ledd i en begrunnelse for at «Tønset almindig» var en virkelig almenning. Det er efter dette klart at Bjørkkjøldommen ikke får nogen betydning for kommisjonens bedømmelse av bygslingene.

I forbindelse med sin henvisning til de rettsavgjørelser som foreligger har statens advokat også henvist til uttalelser i Røroskommisjonens innberetning av 1879 om bygslingenes betydning som almenningsbevis. Om disse uttalelser, se således innberetningen s. 118—119, skal bemerkes at de såvidt det kan sees ikke bygger på nogen undersøkelse av den nærmere sammenheng med fogdenes bygselpraksis. De gir derfor ikke noget selvstendig bidrag til belysning av spørsmålet om bygslingenes betydning, efterat dette spørsmål nu har vært gjort til gjenstand for omfattende undersøkelser. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at Gudbrandsdalskommisjonen i sin innberetning av 1882 har gitt uttrykk for den opfatning at de gamle bygslinger har en begrenset verdi som almenningsbevis, se den trykte innberetning s. 43 og 45 jfr. s. 141.

Når det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående gjøres til gjenstand for en samlet vurdering, kan kommisjonen ikke finne at det foreligger forsvarlig grunnlag for å fastslå at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma var statsalmenning i den periode da bygslingene pågikk. På den annen side vilde det efter kommisjonens mening være for dristig å gå ut fra at det hos bygdefolket på denne tid gjorde sig gjeldende en helt klar eiendomsopfatning likeoverfor disse fjellstrekninger. Kommisjonen er ved sin bedømmelse av hele det opplysningsstoff som foreligger kommet til det resultat at opfatningen av fjellstrekningenes rettsforhold i den periode det her er tale om, i virkeligheten ikke kan antas å ha vært sikker og avklart hverken hos det offentliges representanter eller hos bygdenes befolkning. Det må antas at det i bygselperioden har foregått en brytning mellom almennings- og eiendomsforestillinger, en brytning som før eller senere måtte få sin utløsning i den ene eller den annen retning. Og herav følger at når det skal bringes på det rene om de fjellstrekninger det her gjelder er statsalmenning eller ikke idag, vil det avgjørende være hvilken retning utviklingen av rettsforholdene i fjellet har tatt i den tid som er gått siden bygslingene ophørte. Spørsmålet er om det under denne utvikling er almenningsforestillingerne eller eiendomsopfatningen som har seiret, og det må her understrekes at dette spørsmål er et helt annet enn det som i prosedyren er kommet sterkt i forgrunnen: om strekninger som antas å ha vært statsalmenning i kjent tid, senere er gått over til privateiendom ved hevd eller på annen måte.

Når det gjelder å ettervise hovedlinjene i den utvikling som rettsforholdene i fjelltraktene har gjennomgått i tiden efter 1750-årene, er det naturlig først å søke bragt på det rene hvilken holdning de offentlige myndigheter i denne tid har inntatt. I så henseende skal først nevnes at selve den omstendighet at bygslingene blev bragt til opphør visstnok ikke kan betraktes som symptom på en opfatning hos myndighetene om at de strekninger som tidligere hadde vært gjenstand for bygsling, ikke var kongens almenning. Den egentlige sammenheng med at bygslingene ophørte er ikke helt klar, men alle opplysninger tyder på at forklaringen ligger i forhold som ikke har hatt noget med almenningsspørsmålet å gjøre. En annen sak er at bygslingenes ophør måtte få betydning for bygdefolkets opfatning av rettsforholdene. Herom mere senere.

At bygslingenes ophør ikke kan tilskrives en svingning i den opfatning som i bygselperioden gjorde sig gjeldende hos myndighetene om at visse trakter i Tynset, Tolga og Kvikne var kongealmenning, synes så meget sikrere som denne opfatning kom til uttrykk også i 1760-årene, da det blev reist spørsmål om fornyelse av de gamle bygselsedler. Under behandlingen av dette spørsmål blev foged Christensen anmodet om sammen med skoginspektør Hummel å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engeslåtter under gårde bortbygslede stræk-

ninger i de kongelige almenninger», og da Generalforstammet oversendte til Rentekammeret Hummels fortegnelse av 1767 over bygslede engeslätter i Tynset, Tolga og Kvikne, gav det som før omtalt uttrykk for at fogdene for fremtiden burde holde «uforandret rigtighed» over de bygslede steder, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning».

Må det således antas at myndighetene også i 1760-årene gikk ut fra en almindelig — men i virkeligheten meget uklar — forutsetning om at det fantes kongealmenningsstrekninger i Tynset, Tolga og Kvikne, så kan det derimot ikke være gjenstand for tvil at det for såvidt inntrådte en vesentlig endring i løpet av de følgende årtier. I 1770-årene kom det fart i almenningsundersøkelsene, og disse undersøkelser kom nu, etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning av 29. mai 1775, til å beskjeftige sig utelukkende med bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger. Det er bemerkelsesverdig at etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning, og etterat de almenninger han hadde opgitt var blitt fredlyst i 1776—1777 som «de Hans Majestæt . . . tilhørende almindinger» i Østerdalen, hører vi intet om at det skulde finnes kongealmenning utenfor de strekninger som var fredlyst og som almenningskommisjonene fikk i oppdrag å beskjeftige sig med. I en tidligere sammenheng er det nevnt at foged Christensen, amtmann Holck, foged Hiort og amtmann Pentz utvilsomt var av den mening at det ikke fantes andre skogalmenninger i Østerdalen enn de fredlyste, likesom almenningskommisjonene må antas å ha hatt den samme opfatning. Noget dristigere vilde det visstnok være å gå ut fra at den samme opfatning med full klarhet har gjort sig gjeldende også overfor spørsmålet om almenning i fjellstrekningene, idet det er på det rene at det som almenningsundersøkelsene tok sikte på var å bringe klarhet over hvad der fantes av «almindingskove» i fogderiet. Men slik som disse almenningsundersøkelser utviklet sig er det rimelig å tro at de tidligere uklare forestillinger om kongealmenning i de bygder hvor bygsling av slätter hadde vært praktisert, helt måtte forsvinne, eller rettere utkrystallisere sig i en opfatning gående ut på at det var de i 1776—1777 fredlyste strekninger og ingen andre som var kongealmenninger i Østerdalen. I denne forbindelse kan også henvises til sorenskriver Juels før omtalte promemoria av 13. november 1800. Dette promemoria var foranlediget ved en ansøking om bygsel på strekninger i Tynset som ligger utenfor bygdens skogtrakter, og sorenskriver Juel frarådet bestemt at ansøkingen blev innvilget, idet han under henvisning til almenningskommisjonenes virksomhet fremholdt at det ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn. At sorenskriver Juel har vært fullt på det rene med at de trakter som det var spørsmål om å bygsle bort lå utenfor skogtraktene, kan man ganske visst ikke uten videre gå ut fra — dette så meget mindre som bøndene i Tynset likefrem anførte at strekningene lå i deres «sameieskov» — men nogen betydning kan dette ikke tillegges, da erklæringen ikke kan forståes anderledes enn at det efter sorenskriver Juels mening overhodet ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn.

Det kan efter de opplysninger som foreligger under enhver omstendighet fastslåes at myndighetene, etterat almenningsundersøkelsene var blitt begrenset til å gjelde bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger, må ha tapt fullstendig av syne at det skulde finnes kongealmenning utenfor disse strekninger. At dette var blitt en fremmed tanke for det offentliges representanter, bekreftes da også av de opplysninger som foreligger fra det 19de århundre. Her skal først nevnes de undersøkelser som skattekunngjørelsen av 14. februar 1837 gav anledning til. Som nærmere omtalt i avsnitt VII blev fogden i Østerdalen anmodet om nøie å undersøke om det blandt de i fogedregnskapet tidligere opførte utredslers engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt var blitt innblandet avgifter bl. a. for bruken av staten tilhørende engesletter. Hertil svarte fogden at skjønt han hadde anstillet «al mulig nøiagtig undersøgelse», hadde han ikke kunnet erfare at det under de anførte skatter, nemlig engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt, var innbefattet «avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme». Å opfatte denne uttalelse med den derav følgende strykning av engeslettpengene som et i og for sig bindende tilkjennegivende fra det offentliges side om at det ikke fantes statsalmenning

i de trakter hvor engeslettene lå, kan det ganske visst ikke være spørsmål om. Men så meget må med sikkerhet kunne sluttet av disse opplysninger at fogden ikke kan ha hatt den fjerneste tanke om at det skulde være statsalmenning f. eks. i Tolgas vestfjell. Hadde han det hatt, kunde han ikke ha uttalt sig slik som han gjorde. — Videre er å nevne de *undersøkelser om almenningene* som blev foretatt i det 19de århundre. I de svar som blev gitt på cirkulærskrivelsene av 1815 og 1825 blev det ikke opgitt noget om at det fantes statsalmenning i Tolga. Betydningen herav forringes tilsynelatende av den omstendighet at heller ikke Rendalsalmenningen (den Tolgen-Femundske almenning) blev omtalt i disse innberetninger. Men som nevnt i avsnitt VI må sammenhengen hermed antas å være den at fogden har regnet den Tolgen-Femundske almenning for å være Rørosverkets eiendom. Av vesentlig større interesse enn disse innberetninger er imidlertid de opplysninger som blev innhentet i 1846, idet undersøkelserne nu uttrykkelig tok sikte på også å få opplyst om det i distriktet fantes «fjellsletter eller andre strekninger der uten å kunne betraktes som almenninger ikke er i nogen privat manns eie». Lensmann Skogstad i Tolga opgav i sin erklæring at det i Tolga tinglag ikke fantes nogen annen statsalmenning enn den såkalte Rendalens almenning. Det svar han gav på det særskilte spørsmål om fjellstrekningene kan vanskelig forståes anderledes enn at han regnet som bøndernes eiendomsstrekninger de trakter som lå utenfor Rendalens almenning, og foged Paus uttalte sig da også i denne retning, idet han erklærte at bortsett fra Rendalsalmenningen fantes det ham bekjent ikke i Østerdalens fogderi fjellsletter eller andre strekninger som bruktes av de tilgrensende bygders beboere uten å være privates eiendom. — I denne sammenheng skal til slutt nevnes at det fra de private parters side er fremholdt at statsmyndighetene ved å nedsette *Storskiftekommissjonen* på bindende måte har erkjent at storskiftetfeltet var private eiendomsstrekninger. At nedsettelsen av Storskiftekommissjonen i 1893 ikke kan tillegges en slik betydning, trenger ingen nærmere påvisning. Imidlertid er det ikke uten interesse å konstatere at de mange ansøknings om å få et storskifte gjennomført — den første blev sendt inn i 1863 — ikke kan sees å ha vakt nogen tanke hos vedkommende offentlige myndigheter om at de strekninger som det var meningen å få skiftet ut, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Denne opfatning blev først gjort gjeldende ved Landbruksdepartementets skrivelse til Storskiftekommissjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9), efterat Storskiftekommissjonen selv hadde bragt spørsmålet om rettsforholdene i storskiftetfeltet på bane.

Det fremgår av det som er nevnt i det foregående at det fra de siste årtier av det 18de og gjennom hele det 19de århundre fra de offentlige myndigheters side ikke i nogen form er gitt uttrykk for den tanke at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma skulde være statsalmenning. Tvertimot er den motsatte opfatning ved enkelte anledninger kommet klart frem, jfr. særlig de undersøkelser som blev foretatt i 1846. Hvad dernest angår *bygdefolkets* opfatning av rettsforholdene i den tid som er gått siden bygslingene ophørte, er det straks å fremheve at nettop den holdning som det offentlige har inntatt, i fremtredende grad har måttet øve innflytelse på bøndernes rettsopfatning. Her skal først nevnes *bygslingenes* ophør. Vel er det så at når fogden sluttet med å utstede bygselsedler på slåtter, finner dette ikke sin forklaring i en endret rettsopfatning hos fogden eller andre offentlige myndigheter. Men like klart er det at når enhver utstedelse av bygselsedler ophørte, mens bønderne brukte sine slåtter som før, måtte dette bidra til å befeste den opfatning hos bønderne at her kunde det ingen kongealmenning være. Og ikke minst måtte dette gjøre sig gjeldende i de trakter som støtte like op til Trøndelagsbygdenes fjellstrekninger, således i Kjurudalen. I Dalsbygdens del av Kjurudalen blev det ikke utstedt nogen bygselseddel efter 1750-årene, mens det derimot nord for stiftsgrensen blev bygslet bort slåtter helt inn i det 19de århundre. Det kan ikke slå feil at dette forhold måtte gi Dalsbygdingene en skjerpet følelse av at det var andre rettsforhold sønnenfor stiftslinjen enn det var nordenfor. — I forbindelse med bygslingenes ophør måtte også *fredlysningen* i 1776—1777 og *almenningskommissjonenes* virksomhet bli av vesentlig betydning for opfatningen av retts-

forholdene. Det forholder sig som før nevnt visstnok så at disse foranstaltninger hadde skogalmenninger for øie, men det er ikke trolig at dette skulde stå klart for bygdenes befolkning. Når «de Hans majestæt . . . tilhørende almindinger» blev fredlyst og almenningss-kommisjonene i de følgende år utelukkende beskjeftiget sig med de fredlyste strekninger, kan det ikke være gjenstand for tvil at dette måtte virke til å utrydde alle almenningssforestillinger — om de var til stede — i de bygder som var helt uberørt av disse foranstaltninger. Og denne virkning av statsmyndighetenes holdning måtte stadig forsterkes ut gjennom det 19de århundre, idet det fra det offentliges side ikke ved nogen anledning overfor bygdenes befolkning blev gitt uttrykk for at de fjellstrekninger det her gjelder skulde ligge utenfor privat eiendomsrådighet.

Om det som påpekt i det foregående er en given sak at statsmyndighetenes holdning i høi grad måtte være skikket til å befeste den opfatning hos bøndene at fjellstrekningene var deres eiendom, er det imidlertid klart at det avgjørende bevis for hvad bygdefolkets rettsopfatning har gått ut på må søkes i fjellstrekningenes egen historie. Om det opplysningsstoff som her foreligger til bedømmelse henvises til fremstillingen i avsnitt VIII—X, men kommisjonen skal i det følgende omtale de deler av dette stoff som særlig påkaller oppmerksomhet.

Av opplysningene om Vingelens fjelltrakter i almindelighet skal først nevnes den fredlysning som skoginspektør Hummel i 1765 foretok av de benefiserte gårders «sameieskov med odelsbønder». Det bemerkelsesverdige ved denne fredlysning — hvis betydning også er drøftet i en tidligere sammenheng — er bl. a. at den «sameieskov» som er nærmere beskrevet i fredlysningsdokumentet i virkeligheten omfatter hele Vingelens fjelltrakt. At skoginspektør Hummel selv har vært på det rene med dette, vilde det visstnok være for dristig å gå ut fra. Men fredlysningsdokumentet, som utvetydig betegner det fredlyste område som gårdenes eiendomsstrekninger, har allikevel stor interesse fordi det viser hvad bøndene selv få år efter bygselperiodens ophør regnet for å høre med til disse eiendomsstrekninger. — I dommen av 1855 om setring i Svartåsen gikk retten ut fra at «havneganger» i Vingelen lå i sameie, uten at det dog dermed var sagt at samtlige havneganger lå i ett fellesskap. En henvisning i dommen til «den i lovens 3—12—3 uttalte grunnsetning om seterdrift i almenning» kunde synes å tyde på at retten har regnet de omtvistede strekninger for å være almenningssstrekninger. Men efter dommens øvrige innhold kan det ikke være tvilsomt at meningen bare har vært å henwise til en almindelig rettsgrunnsetning som måtte få anvendelse også i sameieforhold. — Et utvetydig uttrykk for eiendomsopfatning gir de delinger av seterskogen i Vingelen som blev påbegynt i 1850-årene og som er nærmere omtalt i avsnitt V,2. Ved delingen av Rødsgrendens skog blev teigedelt bl. a. bjerkeskogen i Londalen så langt nordover som til litt innenfor Mosedalstjønn, og delingsforretningen gir uttrykk for at de som deltok i utskiftningen regnet sig som eiere også av den bjerkeskog som lå nordenfor de utskiftede trakter. Det heter nemlig i forretningen at når bjerkeskogen nordligst i Londalen ikke blev delt, var det fordi den var «uten sammenheng og så langt borte at man fant dens deling uhensiktsmessig, hvilket erkjentes av samtlige eiere». Med hensyn til delingen av Vingelsgrendens skog er bl. a. å merke at denne deling gikk så langt innover som til grensen for den i 1830 skyldsatte eiendom Magnildalseteren (Magnilseteren). Om betydningen av disse skogdelinger har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommisjonen fremholdt at skogen i de trakter det her gjelder først og fremst er delt for setrenes skyld, og at det synes mindre rimelig å betegne gårdenes forhold til disse skogteiger som et eiendomsforhold enn som et bruksforhold, som nu er gått over fra å være felles til å bli eksklusivt. Kommisjonen er ikke enig i denne betraktning. Efter kommisjonens mening må skogdelingene oppfattes som et naturlig uttrykk for eiendomsrådighet, uten at man finner det nødvendig å gå inn på det av Storskiftekommisjonen berørte spørsmål om eiendomsretten til skoggrunnen må antas å ha vært oppfattet som tilliggende skogeierne, slåttebrukerne eller de havneberettigede. Som nevnt i avsnitt XI har statens advokat forøvrig frafalt sin

oprinnelige påstand om at de strekninger som blev delt ved disse utskiftninger er statsalmenning. Det er i denne forbindelse å fremheve at den begrensning i den oprinnelige almenningspåstand som således er foretatt ikke forringer den betydning disse utskiftninger har til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele. I så henseende er det tilstrekkelig å henvise til den begrunnelse advokaten har gitt for sin endring i almenningspåstanden, idet denne begrunnelse ikke bygger på rettslige betraktninger. — Et bidrag til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele gir også dommen av 1888 i den sak som Vingelsbøndene hadde anlagt mot fjellfinn Jon Thomassen. Under saken hadde Jon Thomassen bl. a. gjort gjeldende at fjelltraktene i Vingelen ikke kunde være undergitt privat eiendomsrett, men dommen henviser forsåvidt bl. a. til at det under åstedsbefaringen var oplyst av lagrettet at fjellstrekningene i Vingelen ansees som sameie mellom gårdbrukerne. — De vidneforklaringer som foreligger om opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter går samstemmig ut på at fjelltraktene har vært ansett som gårdenes eiendomsstrekninger. Enkelte vidner har hørt uttrykket «almenning» brukt om fjellstrekningene, men denne betegnelse har vært anvendt som ensbetydende med sameie. De fleste av vidnene har aldri hørt om at det i sin tid har vært utstedt bygselsedler på strekninger i fjelltraktene. Et enkelt vidne (40. vidne, Knut Rasmussen Åsen) forklarer at det demrer for hans erindring at han i sine guttedager eller unge dager hørte snakk om at det i gammel tid var bygsel på strekninger i Vingelens fjell, men at det ikke lenger fantes nogen bygsel igjen. Dette siste oppfattet vidnet som uttrykk for at strekningene var gått over til eget eie. — Til slutt skal i denne forbindelse nevnes at de erklæringer fra 1912 som er omtalt i avsnitt VIII,1, etter kommisjonens mening ikke gir grunnlag for å anta at opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i virkeligheten har vært en annen enn den som vidneforklaringene for kommisjonen gir uttrykk for.

Idet kommisjonen går over til å omtale de opplysninger som foreligger om de enkelte fjelltrakter i Vingelen, skal bemerkes at spørsmålet om den rettslige bedømmelse av de transaksjoner som markeslåttene i de forskjellige strøk har vært gjenstand for — skyldsetninger og salg m. v. — vil det være mest hensiktsmessig å utskytte til samlet drøftelse etterat hovedpunktene i det stoff som foreligger om vestfjellet i det hele er gjennomgått.

At det for Magnilsjøtraktens vedkommende har gjort sig gjeldende en utve-tydig eiendomsopfatning, kan det ikke være begrunnet meningsforskjell om. De opplysninger som foreligger fra tiden mellom bygselperiodens ophør og 1830 er visstnok noget sparsomme, men fra 1830 av ligger denne trakts historie klart i dagen, og kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på denne historie for å kunne fastslå at Magnilsjøtrakten har vært gjenstand for en sterkt eksklusiv privat eiendomsrådighet. Her skal bare nevnes at Magnilsetrenes historie frembyr et typisk eksempel på den i Tolgas vestfjell almindelige foreteelse at opkjøp av markeslåtter har dannet grunnlaget for anlegg av seter. Av statens advokat er det også erkjent at Magnilsjøtrakten har vært betraktet av brukerne som privateiendom. Han mener imidlertid at disse strekninger allikevel er statsalmenning, og begrunner dette med at brukene ikke kan antas å ha gått ut over vanlig almenningsbruk og derfor ikke kan danne grunnlag for erhvervelse av eiendomsrett ved hevd. Skjønt det efter kommisjonens syn på almennings-spørsmålet ikke behøver å avgjøres om det foreligger noget hevdserhverv eller ikke, skal det bemerkes at kommisjonen anser det hevet over enhver tvil at vilkårene for eiendomshevd er til stede for Magnilsjøtraktens vedkommende. Til den hevdslære som statens advokat her gjør gjeldende skal man forøvrig senere komme tilbake.

Opplysningene om Busjødalen og Gjerasdalen viser at engeslåtter i dette strøk har vært gjenstand for skyldsetning, overdragelse og bortleie, uten at transaksjoner av denne art imidlertid her synes å ha vært særlig hyppige. Om disse trakter er ellers å merke at den før omtalte deling av Vingelsgrendens fjellskog omfattet hele Busjødalen (innenfor Vingelens grenser) til grensen mot Magnilsetrenes særskilt skyldsatte strekning, likesom skogdelingen,

såvidt det kan sees, også omfattet den største del av Gjeras dal. Fiskeriet i Gjersjøene og Busjøen har efter vidneforklaringene fra gammel tid tilligget bestemte gårder i Vingelen.

I den øvre del av *Londalen* helt inn til *Bratthøa* var opsitterne i Rødsgrenden enerådende i den eldste kjente tid, og i den største del av denne trakt er det denne grend som fremdeles utøver bruken. I tidens løp er det i dette strøk foregått en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av slåtter, delvis i forbindelse med seteranlegg, likesom det er av interesse å konstatere at en opsitter på Rød så tidlig som i 1766 pantsatte sine slåtter (som brukspant). Særskilt skal fremheves salget i 1874 til opsitteren på *Ytre Åsen* av markeslåtter ved *Storøien* med havnerett innenfor en nærmere beskrevet strekning — atter et tilfelle av at seter er anlagt på innkjøpte slåtter. Nevnes skal også overdragelsen av «*Londalsslåtten*», som sammen med «*Hundsjømyrslåtten*» i 1882 blev solgt fra *Tolgens prestegård, Slåbakken*. Skylddelingsforretning blev holdt i 1883 og skjøte utstedt av *Kirkedepartementet* i 1893. Skjønt overdragelsen av disse slåtter, såvidt kommisjonen kan se, i virkeligheten ikke i nogen henseende adskiller sig fra de andre salg av slåtter som har funnet sted, inntar statsadvokaten det standpunkt at overdragelsen i dette tilfelle må antas å ha overført eiendomsrett til slåttestrekningene. — Om skogdelinger i *Londalen* er det tidligere nevnt at den skogdeling som blev påbegynt i 1850-årene gikk så langt nordover som til litt innenfor *Mosedalstjønn*. Den skog øverst i *Londalen* som blev liggende udelt, fordi deltagerne i utskiftningen fant det upåkrevet å dele den (jfr. ovenfor), blev skiftet ut i 1904. Da utskiftningen blev foretatt efterat det for *Storskiftekommisjonen* var reist spørsmål om disse strekningers karakter av statsalmenning, gir denne skogdeling i og for sig intet pålitelig holdepunkt for bedømmelsen av rettsforholdene.

Av opplysningene om *Bratthøtrakten* fremgår bl. a. at opsitteren på *Vestre Haugen* i *Vingelen* i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter i dette strøk. Disse slåtter blev ved matrikkelrevisjonen i henhold til loven av 1863 skyldlagt sammen med gården, og seter blev bygget her i 1864. Mindre interesse for bedømmelsen av rettsforholdene har de skyldsetninger og salg som står i forbindelse med stiftelsen av *Bratthøelskapet*, idet disse disposisjoner er truffet på en tid da det sikkert var almindelig kjent at det var reist spørsmål om hvorvidt fjelltraktene var privateiendom eller statsalmenning.

Det opplysningsstoff som særskilt vedkommer *Langsfjelltrakten* er forholdsvis sparsomt. Enkelte overdragelsesdokumenter på slåtter er kjent, og under den nedenfor nevnte rettsak i 1846 blev det opplyst at *Tolginger* på forskjellige steder i *Langsfjellet* hadde slåtter som skulde være kommet fra Rød i *Vingelen*. Den rettsak mellom opsitterne på Rød og *Tolgensopsitterne* som blev behandlet i 1846 gir efter kommisjonens mening ikke noget sikkert holdepunkt for bedømmelsen av hvordan rettsforholdene i denne trakt har vært oppfattet. Tvisten gjaldt grensene for bruksutøvelsen, spesielt mosetaket, fra begge sider, og slik som denne tvist lå an kunde den ikke nødvendiggjøre nogen konstatering av om disse strekninger var eiendomsstrekninger (sameie) eller ikke. Imidlertid er de opplysninger som foreligger om denne rettsak forsåvidt av interesse som de ikke inneholder antydninger fra noget hold om at *Langsfjelltrakten* blev regnet for å være en almenningstreknig.

Om *Os og Dalsbygdens fjelltrakter* foreligger endel almindelige opplysninger, også fra eldre tid, som går tildels meget bestemt i retning av at disse trakter har vært ansett som opsitternes eiendomsstrekninger. I den fredlysning av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* som opsitterne på *Breen, Nordvangen* og *Berg* utferdiget den 19. februar 1791 heter det således at disse strekninger har «fra umindelige tiider ene tilhørt vores gårder og tilhører dem endnu». I den skrivelse som samtidig blev sendt til lensmann *Krogsgård* betegner de samme opsittere sig som eiere av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen*, det heter videre i skrivelsen at disse strekninger ligger «udi eiendommen til vore gårde», likesom traktene også betegnes som «sameyen». At de bønder som utferdiget disse dokumenter virkelig mente hvad de sa når de betegnet sig som eiere av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* og kalte disse strekninger for sitt «sameie», er det

ingen grunn til å tvile på. Her skal minnes om den betydning fredlysningen av de østerdalske almenninger i 1776—1777 og almenningskommisjonenes virksomhet måtte få for bygdefolkets rettsopfatning også når det gjaldt fjelltraktene, likesom det særskilt for Kjurudalens vedkommende er grunn til å erindre hvad tidligere er nevnt om betydningen av at det sønnenfor stiftsgrensen ikke blev utstedt nogen bygselseddel på slåtter etter 1750-årene, mens bygslingene fortsatte på Trøndelagssiden. Det må også fremheves at det ikke er mindre rimelig å tro at bøndene regnet sig som eiere av fjelltraktene enn at de anså sig som eiere av de skogstrekninger som de nettop på denne tid gikk til å utskifte mellom sig. Fjelltraktene med sine slåttestrekninger var nemlig sikkert ikke mindre verdifulle for gårdene enn skogen, jfr. de opplysninger om fjellbrukens omfang og betydning i eldre tid som tidligere er omtalt, deriblandt foged Christensens uttalelse av 1767 om at markeslåttene var så nødvendige for bøndene at «neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». I den fredlysning av Vangrøftdalen og Kjurudalen som det her er tale om heter det da også at «havningen, græsgangene og slåtterne er den principaleste herlighed til vores gårder. Betages vi samme eller derudi skeer indgreb, så kand vi ikke subsistere» Kommisjonen kan derfor ikke se anderledes på disse dokumenter enn at de gir uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning. Et annet spørsmål er hvilket grunnlag opsitterne på Breen og de andre gårder hadde for å mene at de var «eneeiere» av Vangrøftdalen og Kjurudalen. Innholdet av de omhandlede dokumenter synes å tyde på at det allerede dengang forelå ialfall spirer til den konflikt mellom grendene om rådigheten over disse trakter som bl. a. skrivelsen fra Østgårds havnelag av 5. desember 1921 (dok. 167) er et vidnesbyrd om.

Om «sameie» i seter- og slåttetraktene taler også kontrakten av 18. juli 1795 mellom opsitterne på Østgård, Nordgård, Breen, Nordvangen og Berg, og i havnekontrakten av 21. april 1860 mellom Breen, Nordvangen og Berg heter det bl. a. at opsitterne på disse gårder «i fellesskap med hverandre er eiere av havnestrekningene i Vangrøftdalen og Kjølådalen». Også disse dokumenter gir, såvidt kommisjonen kan se, uttrykk for en opfatning av rettsforholdene som intet har med almenningsforestillinger å gjøre.

De vidneforklaringer som er avgitt for kommisjonen går samstemmig ut på at ingen har hørt eller tenkt sig at det skulde være statsalmenning eller statseiendom i Os og Dalsbygdens fjelltrakter. En rekke vidner erklærer at de ikke har hørt eller trodd annet enn at slåtter og setrer, skog og havnestrekninger var gårdenes private eiendom. Flere vidner opplyser at de kan ha hørt betegnelsen «almenning» brukt om de udelte skog- og fjelltrakter, men de legger til at hermed har vært ment det samme som sameie. Ett vidne (28. vidne) oppgir uten nærmere forklaring at han har ment og oppfattet det som den almindelige mening at fjellstrekningene er «bygdealmenning for Dalsbygden». En rekke vidner, som alle er eldre folk, er spurt om de nogensinne har hørt at det i gammel tid har vært utstedt bygselsedler på slåtter i disse fjelltrakter. Ett av disse vidner (35. vidne) svarer at han kan erindre å ha hørt omtale at det i sin tid har vært bygselsbrev på Tverfjelldalen, men han vet ikke om det var før eller etter storskiftets begynnelse han hørte dette. Om bygslinger på andre strekninger i fjellet har han intet hørt. De øvrige av vidnene erklærer samstemmig at de aldri har hørt om slike bygslinger. Således forklarer 36. vidne, tidligere lærer og gårdbruker Elias Gjeltén, at han i 1880-årene skrev en bok om Dalsbygden og at han under innsamlingen av stoffet til boken fikk ganske inngående kjennskap til hvad der dengang ennå var i behold av levende tradisjon om svunnen tid. Han hørte imidlertid intet som helst om at strekninger i Dalsbygdens fjell i gammel tid skulde ha vært bortbygset av det offentlige til opsitterne, og han har i det hele ikke hatt noget kjennskap til dette før disse bygselsforhold er blitt opklart i anledning av Storskiftekommisjonens og senere Høifjellskommisjonens arbeide. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at en erindring om de gamle bygslinger kan spores i et par av de erklaringer som er fremlagt for kommisjonen (dok. 246 og 254, omtalt i avspitt X, 1). Det som er det bemerkelsesverdige er imidlertid at denne erindring her fremtrer som en forestilling om at det i gammel tid blev utstedt «kongeskjøte» på slåttene. Den samme forestilling

har kommisjonen støtt på under vidneførslen i 10de felt (se den forklaring om Rausjødalen som 46. vidne har avgitt, fremstillingen i 10de felt avsnitt VII, 3).

Om det opplysningsstoff som særskilt gjelder de enkelte fjelltrakter i Os og Dalsbygden skal bemerkes:

Det som i Vangrøftdalens historie i tiden etter bygselperiodens ophør trer i forgrunnen er den store mengde av skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Bemerkelsesverdig er det også at alle setrene i de indre deler av Vangrøftdalen med sidedaler, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, er bygget på innkjøpte gamle slåtter. Den yngste av disse setrer, Falkseteren, blev anlagt i 1870-årene av opsitteren på Lauvneset, etterat han hadde kjøpt op alle gamle slåtter i denne trakt på én nær. — I hvilken utstrekning den skogutskiftning som det blev opprettet kontrakt om i 1879 er blitt gjennomført, er ikke helt klart, men kontrakten er forsåvidt av interesse som den gir uttrykk for en utve-tydig eiendomsopfatning. At kontrakten taler om deling av «almindingssskogen» er efter kommisjonens opfatning bare et bevis blandt mange på hvor liten vekt det kan legges på at almen-ningbetegnelsen er brukt. — Enkelte av de rettssaker som interessekollisjoner i Vang- røftdalen har gitt anledning til er av adskillig interesse. Av statens advokat er det fremholdt at dommen av 1820 om seteren Lilleryvollen likefrem gikk ut på at setereierens rett over seter- vollen ikke var eiendomsrett, men en bruksrett. At dommen er slik å forstå, kan imidlertid ikke antas. Når det sies om setereieren at han ikke «i streng forstand» er eier, «siden han mangler skjøde og skyldsætningsforretning», mens han derimot må ansees som en «retmæssig bruger og usus fructuarius», må meningen åpenbart være at det bare er mangelen på formell eieradkomst som bevirker at han karakteriseres på denne måte. — Under saken mot lensmann Skogstad i årene 1829—1831 hevdet saksøkerne, opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg, likesom de hadde gjort i 1791, at Vangrøftdalen var sameie for disse gårder, som «fra uminde- lige tider» hadde enerett der til setring, havning og skogsbruk. Ellers har denne sak forsåvidt interesse som saksøkerne også gjorde gjeldende at opkjøp av slåtter ikke kunde hjemle nogen havnerett. Til nogen rettsavgjørelse kom det imidlertid ikke, idet saken blev forlikt og lens- mannen blev innrømmet havnerett for besetningen på sin gård. — I den rettssak om seteren Mosengvollen som blev pådømt i 1876 blev det under prosedyren bragt på bane om ikke disse strekninger var statsalmenning, idet innstevntes sakfører henviste til at det i gammel tid var utstedt bygselsedler på slåtter i Snuddalen. Til dette spørsmål tok retten imidlertid ikke noget standpunkt. Av saksøkerne (opsitterne på Breen) var det hevdet at Breen, Nord- vangen og Berg efter skogdelingskontrakten av 18. juli 1791 var eiere av hele Vangrøftdalen, mens dette blev bestridt fra innstevntes side. Om dette var det meningsforskjell i retten. Det standpunkt rettens forskjellige medlemmer inntok til spørsmålet har så meget mindre nogen særskilt interesse som spørsmålet var utelukkende prejudisielt.

Av de nokså sparsomme opplysninger om Dalbusjøtrakten er vesentlig å merke at slåttene i denne trakt skal være kjøpt til gården Lilleøyen i Os i 1760—1770-årene (se bl. a. parten Ole O. Lilleøyens forklaring), og at slåttene blev utskilt og solgt fra to bruk i Lilleøyen i 1876.

Om Kjurudalen og Os og Dalsbygdens trakter øst for Kjuru- dalen gjelder det på samme måte som om Vangrøftdalen at det foreligger opplysning om en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Å merke er at det i ad- skillig utstrekning sees å være foregått salg av slåtter til folk på Røros og i Galågrenden. Blandt de opplysninger det her gjelder fester man sig også særlig ved det som foreligger om de såkalte «Stiftelsesenger». Denne strekning, hvor gården Moseng må antas i sin tid å ha hatt bygslede engesletter, blev i skoginspektør Hummels fortegnelse av 1767 opført som engesletter brukt av bergskriver Hjort på Røros. Under en besiktigelsesforretning i 1830 blev strekningen beskrevet som «Hjorts Stiftelses eiendom Mosengvollen og dens engesletter og tilhørende skov», og i 1840 blev den skyldsatt som tilhørende den Hjortske stiftelse. I seterskogdelingen av 1886 er Stiftelsesengene omtalt som en større skogstrekning som fra lang tid tilbake har

tilhørt en enkelt eier. — Om den skogdeling i Kjurudalen som opsitterne på Breen og Nordvangen foretok i 1870- og 1880-årene har statens advokat bl. a. fremholdt at dens gyldighet ikke er anerkjent fra alle hold og at den under enhver omstendighet er foretatt i så ny tid at nogen hevdetid ikke var utløpet da almenningsspørsmålet første gang blev reist av Landbruksdepartementet. Kommisjonen behøver ikke å gå inn på de spørsmål som her er berørt. Det er tilstrekkelig å konstatere at skogdelingen gir uttrykk for en klar eiendomsopfatning hos Breensgrendens opsittere, og betydningen herav forringes ikke derved at deres påstand om å være eneeiere av disse strekninger bestrides av andre (opsitterne i Østgårdsgrenden). At Kjurudalstrakten har vært opfattet som private eiendomsstrekninger, har også ved andre anledninger vært lagt for dagen. Tidligere er omtalt det opplysningsstoff som vedkommer både Vangrøftdalen og Kjurudalen og som gir uttrykk for en bestemt eiendomsopfatning. Særskilt om Kjurudalen er å nevne at Dalsbygdingene i sin fredlysning av 1854 betegnet sig som «rettmessige eiere av den fredlyste strekning fra stiftsskjellet ved Mellitjernet i Kjurudalen og sydover til gårdene fra Dalsbygden». Og i 1864 gikk opsitterne på Breen til saksanlegg i anledning av åvirke «i klagernes tilligemed flere oppsiddere af Dalsbygden i fælleskab eiende birkeskov i Hanksjødalen, Tjurudalen . . . »

Under gjennomgåelsen i det foregående av hovedpunktene i det opplysningsstoff som foreligger om de forskjellige fjelltrakter har kommisjonen ikke gått nærmere inn på den rettslige vurdering av de transaksjoner som markeslåttene i tidens løp har vært gjenstand for. Statens advokat har i så henseende fremholdt at slåtterrettighetene efter sin opprinnelse var skarpt begrensede bruksrettigheter i almenning og intet annet, og at de overdragelser og andre transaksjoner som slåttene har vært gjenstand for derfor heller ikke har vært annet enn disposisjoner over bruksrettigheter i almenning, disposisjoner som ikke har kunnet endre disse bruksrettigheters karakter. Til denne betraktning skal kommisjonen bemerke at når statens advokat mener å kunne karakterisere de slåtterrettigheter vi her har for øie som rettigheter i almenning, er det fordi han overensstemmende med sitt syn på almenningsbeviset går ut fra som bevist at de fjelltrakter hvor slåttestrekningene ligger var statsalmenning i den tid da bygslingene pågikk. Men det er dette som efter kommisjonens bedømmelse av de foreliggende opplysninger ikke er bevist, og da det ikke i slåtterettens eget innhold ligger at den er og må være en rett til slått i almenning, foreligger det intet grunnlag for å gå ut fra at de slåtterrettigheter hvis karakter det her er spørsmål om var almenningsrettigheter og intet annet, det være sig i bygselperioden eller senere. Hvad dernest angår spørsmålet om slåtterettens karakter av bruksrett eller eiendomsrett, kan dette spørsmål sikkert ikke besvares ved nogen almindelig formel — det er efter kommisjonens mening klart at det må bero på en konkret bedømmelse om slåtteretten naturlig er å karakterisere på den ene eller den annen måte. Den rettslige vurdering av de skyldsetninger og overdragelser m. v. som slåttene har vært gjenstand for kan derfor ikke ta sitt utgangspunkt i en forutsetning om at slåtterrettighetene i den ene eller den annen tidsperiode var og måtte være almenningsrettigheter eller at de var og måtte være bruksrettigheter. Det det kommer an på er utelukkende hvilken opfatning av rettsforholdene selve disse skyldsetninger, overdragelser og andre transaksjoner må oppfattes som et naturlig uttrykk for.

Med dette som utgangspunkt, og med hele det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående som bakgrunn for bedømmelsen, kan kommisjonen ikke finne det synderlig tvilsomt at de tallrike disposisjoner over slåttene som det foreligger opplysning om — at det er foregått langt flere av disse transaksjoner enn dokumentasjon og vidneførsel gir beskjed om, kan man forøvrig med sikkerhet gå ut fra — må sees som uttrykk for en rettsopfatning som er blottet for almenningsforestillinger. Slåttene har vært skyldsatt og solgt, leid bort og pantsatt, og det kan efter alt som foreligger ikke være gjenstand for tvil at de som deltok i disse transaksjoner har vært helt behersket av et privateiendomsrettslig syn. Det er i så henseende bl. a. betegnende at det, såvidt kommisjonen har kunnet se, ikke i et eneste ett

av de mangfoldige overdragelsesdokumenter m. v. som er fremlagt finnes en bemerkning eller antydning om at det er rettigheter i almenning det disponeres over. Det spørsmål vil imidlertid her naturlig reise sig om det kan antas at slátteeierne har ment å ha en virkelig eiendomsrett til sine sláttestrekninger, og om det ved overdragelse av slåtter har vært meningen å stifte eiendomsrett for erhververen. Til dette er å svare — hvad man nedenfor skal komme nærmere tilbake til — at det i mange tilfelle med sikkerhet kan konstateres at slátteeieren må ha oppfattet sig som eier av sláttestrekningen på samme måte som av jord i bygden, likesom det er all grunn til å anta at dette i det hele har vært en utbredt opfatning av en slátteeiers rettsstilling. Efter kommisjonens mening er dette imidlertid ikke en nødvendig forutsetning for at de rettslige disposisjoner over slåttene som det her er tale om skal kunne karakteriseres som utslag av en privateiendomsopfatning. I så henseende er det allerede avgjørende at slåtteretten som sådan, uten hensyn til om den har vært regnet som ensbetydende med grunneiendomsrett til sláttestrekningene, må antas å ha vært oppfattet som en selvstendig, av gårdene i bygden uavhengig eiendomsgjenstand som den berettigede hadde så stor frihet til å disponere over at han kunde selge den, ikke bare til andre gårdbrukere i bygden, men også til gårdbrukere i andre bygdelag, og gjerne også til folk i eller utenfor bygden som intet gårdsbruk eide. At dette har vært slåtterettighetenes stilling i den almindelige opfatning kan efter de foreliggende opplysninger ikke være gjenstand for tvil. Eksempelvis skal fremheves at adskillige slåtter i Kjurudalen som ovenfor nevnt i tidens løp er blitt solgt til folk på Rørøs. Av betydelig interesse er i denne forbindelse de opplysninger som utskiftningsformann Rønnow gav i 1870-årene om markeslåttene i Os (Dalsbygden) og Vingelen, efterat han hadde foretatt forskjellige undersøkelser i anledning av den ansøking om nedsettelse av en storskiftekommissjon som på den tid forelå. I sin skrivelse til Indredepartementet av 31. desember 1874 (omtalt i avsnitt V, 3) opplyser han at det i disse bygder finnes et stort antall markeslåtter som ikke kan ansees som tilliggende nogen bestemt seter eller nogen bestemt gård, i Dalsbygden minst 67 og i Vingelen minst 138. Han gjør videre oppmerksom på at markeslåtter i betydelig utstrekning har vært avhendet til folk utenfor havnelagene, i Vingelen særlig til folk fra Tolga og i Dalsbygden til folk i Osgrenden eller på gårdene øst for Glomma, ja ofte endog til Rørøsinger. Og han gjør den bemerkelsesverdige tilføielse at «det er ikke uantagelig at desslige markeslåtter hyppig utgjør en manns eneste eiendom».

Det er efter kommisjonens mening så meget klarere at de mange disposisjoner over slåttene må sees som naturlige utslag av en privateiendomsopfatning, som det i adskillige tilfelle kan fastslåes med sikkerhet at sláttestrekninger må ha vært oppfattet som gjenstand for eiendomsrett på samme måte som gårdene i bygden. At dette var tilfellet med Magnilstrakten, efterat prost Hagerup hadde kjøpt op de mange slåtter ved Magnilsjøene og hadde fått strekningen skyldsatt i 1830 med nøiaktig beskrivelse av grensene for det skyldsatte område, ligger klart i dagen. Tvilsomt kan det heller ikke være at da opsitteren på Åsen i Vingelen for 500 spd. kjøpte en sláttestrekning med havnerett ved Storøien i Londalen for å bygge seter der, blev dette fra alle sider oppfattet som overdragelse av en eiendomsstrekning. Og likeså litt er det grunn til å tvile på at opfatningen var den samme da eieren av Vestre Haugen i Vingelen i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter ved Bratthøa for å anlegge seter i denne trakt. Det samme gjelder de salg av slåtter som er foregått i Vangrøftdalen i forbindelse med seteranlegg, således salget i 1870-årene av slåttene ved Falken til opsitteren på Lauvneset. Og opplysningene om «Stiftelsesengene» i Kjurudalen efterlater ingen tvil om at denne strekning fra lang tid tilbake har vært anerkjent fra alle hold som en eiendomsstrekning.

Det er imidlertid efter kommisjonens opfatning all grunn til å gå ut fra at det i langt videre utstrekning enn de her nevnte tilfelle gir vidnesbyrd om har vært opfatningen at sláttestrekningene var gjenstand for eierrådighet på samme måte som jord og skog. Ikke minst når en slått eller en samling av slåtter blev særskilt skyldsatt — med vanlig beskrivelse av

den skyldsatte streknings grenser og opmerking av grensene i marken — og overdratt ved skjøtning og tinglysning, måtte det for bygdefolket være lite naturlig å tro at disse akter her skulde ha en annen betydning enn ellers var tilfellet. Av statens advokat er det som tidligere nevnt erkjent at salget av «Londalsslåtten» og «Hundsjømyrslåtten» i 1882 har overført eiendomsrett til disse slåttestrekninger, og det er også all grunn til å tro at den mann som kjøpte disse slåttene fra prestegården og fikk skjøte av Kirkedepartementet gikk ut fra at han blev eier av slåttestrekningene. Men det er på den annen side ingen grunn til å anta at han vilde ha ment noget annet dersom han hadde kjøpt slåttene fra en annen gård enn prestegården og hadde fått overdragelsen ordnet ved skyldsetning, skjøtning og tinglysning. Det er rimelig å gå ut fra at overdragelser av slåtter vanligvis har vært oppfattet som eiendomsoverdragelser, og i overdragelsesdokumentene forekommer da også stadig de samme uttrykk som det er almindelig å bruke når fast eiendom overdras — det heter at slåtten overdras «til odel og eiendom», «som full eiendom» og lignende. Eksempelvis kan også nevnes at det i et skjøte som opsitteren på gården Volden i Os i 1843 utstedte på en del av sine slåtter i Svartbekkdalen (i Vangrøftdalen) heter at Svartbekken er grense for «min eiende gård Volden».

Det fremgår av den redegjørelse som er gitt i det foregående at fjelltraktene sine egen historie efter kommisjonens mening inneholder en rekke utvetydige vidnesbyrd om at det i tiden efter bygselperiodens ophør — for mere enn 150 år siden — er privateiendomsopfatningen som helt har behersket bygdefolkets syn på rettsforholdene. Efter det som tidligere er påpekt om de offentlige myndigheters holdning til almenningsspørsmålet i den samme tid, og om den betydning som denne myndighetenes holdning også måtte få for bygdefolkets rettsopfatning, kan kommisjonen da ikke finne at den samlede bedømmelse av rettsforholdenes utvikling i tiden fra 1750-årene og op til den nyeste tid overhodet frembyr tvil. De almenningsforestillinger som fogdenes bygselpraksis bærer vidnesbyrd om har ikke formådd å trenge igjennem, men har måttet vike for en decidert rettsopfatning gående ut på at fjelltraktene er private eiendomsstrekninger. Opplysningene tyder også på at denne utvikling i virkeligheten må være i det vesentlige fullbyrdet allerede for meget lang tid siden. Et vidnesbyrd herom er det bl. a. at erindringen om de gamle bygslinger — efter det som er forklart av en rekke vidner som er eldre folk og hvis troverdighet ikke bør dras i tvil — var glidd så godt som helt ut av den levende tradisjon i disse bygder da de undersøkelser som Storskiftekommisjonens og Høifjellskommisjonens virksomhet gav anledning til bragte de gamle papirer frem fra arkivene. Betegnende for rettsopfatningen er det også at når det i nogen få tilfelle har vært mulig å ettervise forestillinger som peker tilbake mot de gamle bygslinger, fremtrer disse forestillinger tildels som en tro på at strekninger i fjellet en gang i tiden er blitt tilhjemlet bøndene ved et adkomstdokument som det efter gammel opfatning på landsbygden står særlig respekt av, nemlig kongeskjøtet.

Efter det som er utgangspunktet for undersøkelsen i det foregående av rettsforholdenes utvikling i tiden efter bygselperiodens ophør blir det kommisjonens resultat at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma ikke er statsalmenning.

I en subsidiær betraktning har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommisjonen fremholdt at det i disse fjellstrekninger finnes store områder som ligger praktisk talt uopptatt og unyttet og som av denne grunn under enhver omstendighet må anerkjennes som statsalmenning. Kommisjonen kan ikke finne at denne opfatning stemmer med de virkelige forhold. At fjellet er nyttbart praktisk talt overalt, har kommisjonen under sine befaringer hatt anledning til å konstatere, og såvidt forståes går også statens advokat ut fra at så er tilfellet. Men det kan heller ikke antas at det finnes områder av nevneverdig utstrekning som ikke er utnyttet til havning, fjellslått eller mosetak — dette så meget mindre som kommisjonen, som tidligere nevnt, finner å måtte gå ut fra at disse fjelltrakter i det store og hele var tatt i bruk allerede i den eldste kjente tid. Hvad særskilt angår traktene fra Kjurudalen vestover mot Forelhogna, går vidneforklaringene ut på at også disse

strekninger så godt som i sin helhet er og har vært gjenstand for utnyttelse. Således forklarer flere vidner, blandt dem 36. vidne, Elias Gjeltén, at ku og sau går praktisk talt over alt fjell like til stiftslinjen i strekningene mellom Kjurudalen og Tverelvdalen og mellom Tverelvdalen og Snuddalen. Under sine interne befaringer sommeren 1933 har kommisjonen også konstatert at det er beitesammenheng fra Tverelvsnedløpet og nordefter til Dalbusjøtrakten. Fra denne trakt strekker beiter seg oppover (sydøstover) langs Bubekken, og disse beiter har praktisk talt sammenheng med beiter i Kjurudalen (Lille Øibekken snedløpet). — Det er som alt antydning gjort gjeldende av statens advokat at Storskifttekommisjonen har betegnet visse områder av disse fjellstrekninger som unyttet og uoptatt. Det må imidlertid antas at de forøvrig ikke helt klare uttalelser av Storskifttekommisjonen som det her siktes til (skrivelse til Landbruksdepartementet av 31. mai 1898, dok. 77 s. 6) ikke er slik å forstå at det skulde finnes strekninger i storskiftet som er «uoptatt» i den forstand at de overhodet ikke er tatt i bruk. Hvad Storskifttekommisjonen vilde fremholde — jfr. også hvad advokat Sam. Johnson, som var Storskifttekommisjonens formann, har uttalt herom under prosedyren — var visstnok ikke annet enn at det fantes strekninger i feltet som kunde gi plass for en betydelig utvidelse av bruken, og at det derfor burde sørges for en slik ordning av bruksforholdene at spesielt Tolgingenes behov for nye beitestrekninger kunde tilfredsstilles.

Hvad ellers angår Storskifttekommisjonens uttalelser om rettsforholdene i disse fjellstrekninger, er uttalelsene preget av at det etter Storskifttekommisjonens opfatning var sterkt behov for og rimelig anledning til å gjennomføre en omordning av bruksforholdene. Det kan sees at Storskifttekommisjonen under sine overveielser over dette har vært inne på almenningsspørsmålet, men noget klart standpunkt til spørsmålet er ikke kommet til uttrykk i de foreliggende uttalelser, og skjønt Landbruksdepartementet i skrivelse til kommisjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9) hadde gjort påstand om eiendomsrett for staten til visse strekninger, undlot Storskifttekommisjonen å treffe nogen avgjørelse i den anledning. Det heter herom i kommisjonens forhandlingsprotokoll for 2. juli 1906 (dok. 77 s. 10 flg.) at «spørsmålet om hvorvidt staten for visse strøks vedkommende (nemlig i storskiftetets ytterkanter) sitter igjen f. eks. med den samlede rett til skogen eller med den samlede jaktrett eller med retten til å disponere over havneganger o. s. v., eller hvorvidt staten i visse strøk har til disposisjon en av den private okkupasjon og hevd uoptatt andel i en eller flere av disse rådigheter — disse spørsmål tror kommisjonen å burde la ligge».

Det resultat Høifjellskommisjonen er kommet til bygger på at det etter kommisjonens syn på det foreliggende opplysningsstoff ikke er ført bindende bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder. Det er etter dette ikke nødvendig å ta standpunkt til om resultatet måtte bli det samme dersom man etter omstendighetene vilde finne at almenningsbevis foreligger. I anledning av partenes prosedyre om almenningsspørsmålet, forsåvidt det sees under denne synsvinkel, vil man imidlertid ikke undlate å nevne at det etter kommisjonens opfatning allerede kan være et spørsmål om det i et tilfelle som det foreliggende utelukkende er reglene om hevd og alders tids bruk som — bortsett fra overdragelse fra det offentlige — kan gi rettslig grunnlag for å fastslå at en tidligere statsalmenningsstrekning har tapt sin karakter av almenning, jfr. de betraktninger som er berørt i Gudbrandsdalskommisjonens innstilling s. 11 og s. 223—224. Om den bedømmelse som hevds-spørsmålet i tilfelle vilde bli gjenstand for skal bemerkes at det etter kommisjonens mening ikke kunde kreves særskilt hevdsbevis for hvert enkelt av de mangfoldige interesseområder i fjelltraktene. Så svakt som almenningsbeviset under enhver omstendighet måtte erkjennes å stå, vilde nemlig her i fremtredende grad gjøre sig gjeldende den betraktning om forholdet mellom hevdsbeviset og almenningsbeviset som det er gitt uttrykk for i tidligere kjennelser av kommisjonen, se således kjennelse av 14. juni 1929 i 2net felt, avtrykk s. 72. Det som statens advokat stiller i forgrunnen, når han bestrider at hevdsbetingelsene er til stede, er forøvrig at selve bruken av fjellstrekningene i Tolgas vest-

fjell ikke har gått ut over vanlig almenningsbruk, at eierrådighet ikke har gitt sig andre utslag enn rettslige disposisjoner og at slike rettslige disposisjoner ikke kan danne grunnlag for hevd. Ut fra dette syn — som faller sammen med hvad advokat K. Meinich Olsen har fremholdt i sin bok om almenningsretten (utgitt 1928), se særlig s. 200 flg. — gjør statens advokat som før nevnt gjeldende at hevdsbetingelsene ikke engang foreligger for Magnilsjøtrakten's vedkommende. Kommisjonen må ta avstand fra den lære at «rettslige» disposisjoner, som skyldsetninger, salg, bortleie o. s. v., aldri eller praktisk talt aldri kan anerkjennes som grunnlag for hevd av eller fra en strekning som det foreligger almenningsbevis for, jfr. det som er uttalt om en slik hevdslære i kjennelse av 2. juni 1924 i Eidfjordforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 98, og som kommisjonen henholder sig til. Etter kommisjonens mening må spørsmålet om eierrådigheten har gitt sig uttrykk på en sådan måte at hevdsbetingelsene forsåvidt er til stede, gjøres til gjenstand for en konkret bedømmelse, uten at de såkalte rettslige disposisjoner her er utelukket fra å komme i betraktning. Særsomt skal fremheves at det for den almindelige rettsbevissthet i de bygder det her er tale om sikkert vilde fremstille sig som helt uforståelig at ikke engang Magnilsjøtrakten skulde være gått over til privateiendom ved hevd. At statens advokat i konsekvens av sin hevdslære finner å måtte gjøre gjeldende at denne strekning ikke er gått over til privateiendom, er etter kommisjonens mening et tydelig tegn på at denne hevdslære hviler på et sviktende grunnlag.

Det står tilbake å drøfte almenningsspørsmålets stilling i den del av feltet som hører til Galågren den i Røros landsogn. De eldste opplysninger om Galågren den bærer vidnesbyrd om at det strøk hvor denne gren d ligger blev behandlet som kongens almenning i annen halvdel av 1600-tallet og også på 1700-tallet — et forhold som finner en naturlig forklaring i at denne gren d er blitt bebygget nordfra og ikke fra Østerdalen. Etter det standpunkt statens advokat har inntatt til spørsmålet om det er statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder finner kommisjonen det imidlertid ikke nødvendig å gjøre rettsopfatningen i den eldste kjente tid eller rettsforholdenes senere utvikling til gjenstand for nærmere drøftelse. Under henvisning til utskiftningene av skogen og til kongeskjøtet av 1803 på Refsjøåsen erkjenner nemlig statens advokat at traktene innover fra Galågren den så langt som til og med Refsjøåsens strekninger er privateiendom. Om grensene for eiendommen Refsjøåsen heter det i besiktigelsesforretningen av 1802 at de går «fra Fines nøster ved Fieldsøen i lige linie efter den alfare vey der går til Kiyudalen, og derfra i væster til midten af den såkaldede Storsjø til Sandkiernbekken, følgende samme til Sandkiernet . . .». Hvor denne gren se på alle punkter går i terrenget, er kommisjonen ikke helt på det rene med, men det kan uten videre fastslåes at det område som blir liggende mellem eiendommen Refsjøåsens nordgren se, feltgren sen og Kjurudalstrakten er av så ubetydelig utstrekning at dette områdes rettsforhold må være helt bestemt ved rettsforholdene i de omkringliggende trakter. Om statsalmenning i dette strøk kan det da bare bli spørsmål såfremt det er statsalmenning i traktene øst for feltet og denne almennings gren se mot vest faller innenfor feltgren sen. Det avgrensningsspørsmål som her i tilfelle kan opstå skal bli omtalt nedenfor.

Kommisjonens resultat er efter dette at fjellstrekningene i 9de felt, med det forbehold som nedenfor skal nevnes, ikke for nogen del er statsalmenning. Kommisjonen skal her understreke at det som avgjøres ved denne kjennelse utelukkende er at fjellstrekningene ikke er statsalmenning. De spørsmål om bedømmelsen av rettsforholdene som, når dette er fastslått, fremdeles vil kunne foreligge — således den meningsforskjell som sees å være til stede om Østgårdsgrendens forhold til traktene i Kjurudalen og Vangrøftdalen — ligger utenfor Høifjellskommisjonens myndighetsområde.

Om mulig avgrensning innenfor feltets område av statsalmenning i tilstøtende herreder skal kommisjonen bemerke: Spørsmålet om eventuell avgrensning av mulig statsalmenning i Kvikne og Tynset må utstå til avgjørelse i forbindelse med påkjennelsen av vedkommende forretninger av 8de felt (Kviknes østfjell og Tynsetforretningen). Spørsmålet om mulig avgrensning innenfor feltet av stats-

almenning i herredene i Sør-Trøndelag er overhodet ikke drøftet under prosedyren. Dette spørsmål konsentrerer sig, såvidt kommisjonen kan se, om traktene i Kjurudalen og ved Dalbusjøen, men det foreligger ingen uttalelse fra partenes side om hvordan en almenningsgrense her antas å burde trekkes. Heller ikke er det utredet om det på Trøndelagssiden finnes områder av privateiendom som støter inn til de strekninger i Os som nu fastslåes å være privateiendom. I denne forbindelse skal nevnes at det under arbeidet med påkjennelsen av feltet er tilveiebragt adskillig dokumentstoff som vedkommer traktene i Kjurudalen omkring Kjølittjønn og som også berører Dalbusjøtrakten. Dette dokumentstoff har kommisjonen foreløbig ikke funnet å burde fremlegge, idet denne dokumentasjon ikke kan foretas uten at partene får ordet påny, likesom kommisjonen også regner med at supplerende undersøkelser kan vise sig å være nødvendige. For at det som er hovedspørsmålet i forretningen skal kunne få sin løsning uten ytterligere utsettelse, har kommisjonen funnet å burde gå frem på den måte at kjennelse i forretningen nu blir avsagt, idet det omhandlede avgrensningsspørsmål utsettes til særskilt avgjørelse ved tilleggskjennelse. — Det foreligger for kommisjonen ikke nogen opplysning om hvorvidt det i traktene øst for Kjurudalsmana kan bli spørsmål om avgrensning av statsalmenning i Røros landsogn. Kjennelsens konklusjon er imidlertid formet slik at intet blir foregrepet i så henseende.

Spørsmålet om saksomkostninger faller bort efterat de private parter har fått bevilling til fri sakførsel.

Ansettelsen av salær for den beskikkede sakfører er behandlet som særskilt sak.

XIII.

Ti kjennes for rett:

Fjellstrekningene i 9de grenseopgangsfelt kjennes ikke å være statsalmenning.

Spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder utstår dog til senere avgjørelse.

Hjerkinn den 13. juli 1934.

Sverre Grette.

Alfred Ihlen.

Otto Reimers.

Aslak Øygarden.

S. Sverdrup.